

**TEKVÎR, İNFÎTÂR VE İNŞİKÂK SÛRELERİ
BAĞLAMINDA KİYÂMET**

Kübra Nur BAŞARAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

AĞRI-2021

Her hakkı saklıdır.

T.C.

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

Kübra Nur BAŞARAN

TEKVÎR, İNFİTÂR VE İNŞİKÂK SÛRELERİ

BAĞLAMINDA KİYÂMET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

AĞRI-2021

02/07/2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri Bağlamında Kıyâmet” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

02/07/2021

Kübra Nur BAŞARAN

İÇİNDEKİLER

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	ix
KISALTMALAR	x
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı	1
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Araştırmanın Metodu	3
1. SÜRELERİNİN ARAPÇA METİNLERİ VE TÜRKÇE MEALLERİ	5
1.1. Tekvîr Sûresi	5
1.2. İnfitâr Sûresi	6
1.3. İnşikâk Sûresi	7
2. TEKVÎR, İNFİTÂR VE İNŞİKÂK SÜRELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	8
2.1. Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Kelimelerinin Anlamı	8
2.1.1. Lugat Anlamları	8
2.1.2. İstilah/ Kur'ân'daki Anlamları	10
2.2. Sûre ve Nüzûl Kelimelerinin İzahı	14
2.3. Sûrelerin Nüzûl-Tertip Sıraları ve Mekkî Oluşları	17
2.3.1. Sûrelerin Nüzûl ve Tertip Sıraları	17
2.3.2. Sûrelerin Mekkî Oluşları	19
2.4. Sûreler Arasındaki Münasebet	25
2.5. Sûrelerin Fazileti	27
3. SÜRELERDEKİ KELİMELERİN VE İSTİLAHLARIN İZAHI	28
3.1. Allah (cc)	28
3.2. Şems/Güneş	31
3.3. Necm/Kevkeb/Yıldız	32
3.4. Cebel/Dağ	33
3.5. Bahr/Deniz	35

3.6. Mev'ûde/Diri Diri Gömülen Kız Çocukları	36
3.7. Nefs/Nefis	38
3.8. Suhuf/Kitap (Amel Defteri)	39
3.9. Cahîm/Sa'îr (Cehennem /Ateş)	42
3.10. Cennet/Na'îm.....	44
3.11. Arş	46
3.12. Resul/Elçi.....	47
3.13. Şeytan.....	49
3.14. Din/Din Günü	50
3.15. Zenb/Suç	52
3.16. Gayb	53
3.17. Âlem	55
3.18. Kabir	57
3.19. Hâfızîn/Hafaza.....	59
3.20. Kirâmen Kâtibîn.....	60
3.21. Rabb	62
3.22. Sübûra/Ölüm.....	64
3.23. Azâb.....	67
3.24. Sâlih Amel.....	69
3.25. Ecir.....	71
3.26. Secde.....	73
3.27. Hisâb/Hesap	76
3.28. Ehl/Aile	78
3.29. Kasem/Yemin	80
3.30. Leyl/Gece	83
3.31. Kur'ân	85
1. KİYÂMETİN ANLAMİ	88
1.1. Sözlük Anlamı.....	88
1.2. Terim Anlamı.....	88
2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KİYÂMETİN İSİMLERİ.....	90
3. KİYÂMET SAHNELERİ	92
3.1. Dünyadaki Kıyâmet Sahneleri	93
3.1.1. Gökyüzünün Durumu	93

3.1.2. Yeryüzünün Durumu	98
3.2. Ahiretteki Kıyâmet Sahneleri	106
3.2.1. Sûra Üflenîş	106
3.2.2. Ba's/Öldükten Sonra Diriliş	108
3.2.3. Haşir-Mahşer.....	111
3.2.4. Mizan.....	114
3.2.5. Hesap	115
3.2.5.1. Kirâmen Kâtibin Melekleri ve Amel Defteri	115
3.2.5.2. Hesabı Kolay Olanlar	119
3.2.5.3. Hesabı Zor Olanlar.....	121
3.2.6. Ceza ve Mükâfat.....	124
3.2.6.1. Cennet.....	125
3.2.6.1.1. Cennetin Genel Özellikleri.....	125
3.2.6.1.2. Cennetlikler	131
3.2.6.1.2.1. İman Edenler ve Salih Amel işleyenler	132
3.2.6.1.2.2. Erdemliler	134
3.2.6.2. Cehennem	136
3.2.6.2.1. Cehennemin Genel Özellikleri.....	136
3.2.6.2.2. Cehennemlikler	143
3.2.6.2.2.1. Vahyin Hakikatini İnkâr Edenler	144
3.2.6.2.2.2. Fâcirler	153
3.2.6.2.2.3. Nimete Nankörlük Edenler.....	157
SONUÇ.....	161
KAYNAKÇA.....	163

ÖZET

TEKVÎR, İNFİTÂR VE İNŞİKÂK SÛRELERİ

BAĞLAMINDA KİYÂMET

Kübra Nur BAŞARAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

2021, sayfa: 172+ (XII)

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Musa TURŞAK

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Ekrem KOÇ

Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından Hz. Muhammed (sav)'e gönderilen, hükümleri kıyâmete kadar geçerli olan son ilahi kitaptır. Kur'ân'ın ana konuları arasında yer alan kıyâmet, kâinatın yok oluşunu ve mükelleflerin ahiret sınav sonuçlarının alınacağı zamanı ifade eder. Kıyâmetin gerçekleşme sahneleri Kur'ân'ı Kerîm'in daha çok yirmi dokuz ve otuzuncu cüzlerinde resmedilmektedir. Buralardaki sûrelerden Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinde ise kıyâmetin tüm merhaleleri tasvir edilmektedir. Kıyâmetin vuku bulmasında yeryüzündeki ve gökyüzündeki sahneler, dirilişten sonraki aşamaları ve inanmayanların ahiret hakkındaki fikir yapılarına yanıtlar yer almaktadır. Bu çalışmada kıyâmetin vuku bulduğu anda gerçekleşecek hadiseleri adı geçen üç sûrede resmetmeyi amaçladık.

Bu çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte çalışmanın konusu, amacı, yöntemi açıklanmıştır.

Birinci bölümünde, Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinin isimleri, birbirleriyle münasebetleri, Mekkî oluşları gibi sûreler hakkında umumi bilgiler ve sûrelerde geçen kavramlara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, kıyâmetin anlamı, Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı isimler, dünyada ve ahiretteki kıyâmet sahnelerine yer verilmiştir.

Sonuç kısmında genel değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıyâmet, Kâinat, Ölüm, Diriliş, Hesap, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk.

ABSTRACT

DOOMSDAY WITHIN THE CONTEXT OF SURAHS

AT-TAKWIR, AL-INTIFAR AND AL-INSHIQAQ

Kübra Nur BAŞARAN

Thesis Supervisor: Hasan HALİLOĞLU, PhD

2021, sayfa: 172+ (XII)

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Musa TURŞAK

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Ekrem KOÇ

The Holy Qur'an is the last divine book which was revealed to Prophet Muhammad (pbuh) and its provisions are valid until the doomsday (qiyamah). Doomsday which is among the main topics of Qur'an, expresses the perishment of the universe and the time when muqallafs (people accountable for worship) receive their result for akhirah (hereafter)tests. Scenes of doomsday are mostly described in parts twenty-nine and thirty. Surahs at-Takwir, al-Intifar and al-Inshiqaq in these chapters describe all phases of doomsday. These include scenes to take place on earth and in the sky during doomsday, phases after resurrection and answers to the thought structures of nonbelievers about the hereafter. In this study, it is aimed to describe the events to take place during doomsday within the concept of these surahs.

This study consists of introduction, two chapters and conclusion.

In introduction, the topic, purpose, and the method are explained.

In chapter one, general information on the names of the surahs at- Takwir, al-Intifar and al-Inshiqaq, their relations with one another, the fact that they were revealed in Meccan period and notions which are terms in these surahs are included.

In chapter two, the meaning of doomsday, its names which are used in Qur'an, the scenes to take place during doomsday on Earth and in the hereafter are included.

In conclusion, an overview is presented.

Keywords: Doomsday (Qiyamah), Universe, Death, Resurrection, Account, at-Takwir, al-Intifar, al-Inshiqaq.

ÖNSÖZ

Hayatın zıddı olan ölüm; ruhun beden ile olan bağılılığının sona ermesidir. İnsanlık binlerce yıldır ölümü merak etmiş ve öldükten sonra ne olunacağını sorarak cevabını aramaya çalışmıştır. Toplumdan topluma, kültürden kültüre ve coğrafyadan coğrafya farklı cevaplar sunulmuştur. Hak din olan İslamiyet'te ise ölüm dünyadan ayrılış ve ahirete geçişi ifade eder.

Kıyâmet, kâinatın ölümüdür. Kâinatta bulunan her şeyin görevinin sona ermesiyle birlikte birer birer parçalanmasıdır. Güneş enerjisinin bitmesiyle kararması, gökyüzünün yarılmaması, dağların yeryüzündeki denge görevinin tamamlanarak kum yığınları haline gelmesi, yeryüzünün dümdüz olması gibi kâinatın ölüm sahneleri gerçekleşecektir. İnsan için ölüm ise ruhun bedenden ayrılmasıyla birlikte ahiret sınavının bitmesidir. İnsan öldükten sonra berzah âlemi, mahşer, sırat, mizan aşamalarından geçecek ve ahiret sınav sonucu olarak cezalandırılacak ya da mükâfatlandırılacaktır. Kıyâmetle birlikte fani olan dünya hayatı sona erecek ve ebedi olan ahiret hayatı başlayacaktır.

Bu çalışmada kozmik yapının bozularak kâinatın yok oluşu ve ahiret hayatının başlaması üzerinde durulacaktır. Yani İsrâfil (as)'ın sûra birinci ve ikinci üflemesinden sonra gerçekleşecek hadiseler incelenecektir. Dünyadaki kıyâmet sahneleri olan yeryüzündeki ve gökyüzündeki görüntüler resmedilecek ve ahiretteki kıyâmet sahneleri olan mahşer, mizan, hesap, ceza ve mükâfat tasvir edilecektir. Ahiret sınavını kazanan ve kaybedenlerin kimler olduğu, onların gidecekleri mekânın özellikleri ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri incelenirken öncelikle tefsir, hadis kaynaklarına, tezlere, makalelere ve diğer ilmi eserlere başvuracağız.

Çalışmamız boyunca değerli zamanlarını ayırarak deneyimleri, yardımları ve destekleriyle her daim yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca dualarıyla her daim yanımda olan çok değerli anneme, babama, kardeşlerime ve tez yazım süreci boyunca desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Kübra Nur BAŞARAN

KISALTMALAR

age.	: Adı Geçen Eser
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: bin, İbn (Oğlu)
bkz.	: Bakınız
bşı	: Bir şeyi
c.c.	: Celle Celâlûhû
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	: Doktor
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
Md.	: Madde
M.Ü.İ.F.V	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı
Ö.	: Ölüm
Öğr.	: Öğretim
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Şy.	: Şehir yok
Trc.	: Tercüme
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Çalışmanın konusu ve kapsamını Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri bağlamında kıyâmet oluşturacaktır. Tekvîr dürülmek, infitâr ve inşikâk ise yarılmak demektir. Sûrelerin ilk âyetlerinde geçen lafızlar sûrelere isim olmuştur. Tekvîr sûresinde güneşin dürülmesi, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinde ise göğün yarılmaları anlatılmaktadır. Üzerinde çalışan bu sûreler Mekkî'dir. Tekvîr Sûresi yirmi dokuz, İnfitâr Sûresi on dokuz, İnşikâk Sûresi Sûresi yirmi beş âyettir. Her üç sûrede de kıyâmetin gökyüzündeki gerçekleşecek hadiseleri anlatılarak başlamaktadır. Âyetlerin devamında, kıyâmetin yeryüzünde ve ahirette gerçekleşecek sahneleri anlatılmaktadır. Ayrıca Tekvîr Sûresi'nde vahyin hakikatine, Allah kelamı olduğuna, İnfitâr Sûresi'nde insanın yaratılışına, İnşikâk Sûresi'nde de insanın dünyada ve ahirette halden hale geçeceğine değinilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm; nasihat, şifa, hidayet ve rahmettir.¹ Kur'ân-ı Kerîm bir reçete, Hz. Peygamber (sav) ise doktordur.² Reçetede ulûhiyyet, nübüvvet, ibâdet, insan, toplumsal düzen, ahiret ve kâinat konuları yer almaktadır. Bu konuların anlaşılması, bir açıklayıcıyı gerekli kılmaktadır. “O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi onlara açıklamaları için ve (üzerinde) düşünsünler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.”³ İlk müfessir Hz. Peygamber (sav)'dir. Sahabeler Hz. Peygamber (sav)'i dinlemişler ve öğrendikleri bilgileri tabiine aktarmıştır. Tabiin kendisinden sonra gelen nesle aktarmıştır. Bu şekilde günümüze kadar tefsir çalışmaları yapılmıştır ve dönemin ihtiyaçlarına, yapılan bilimsel araştırmalara göre açıklamalar eklenerek yapılmaya devam etmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Teknolojinin etkisiyle yaşamdaki kolaylıklar, insanların dünyaya olan sevgisini ve meylini artırmaktadır. Bu nedenle hiç ölmeyecekmiş gibi yaşam

¹ Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Haz. Hayrettin Karaman vd., TDV Yay., Ankara, 2017, Yûnus 10/57.

² Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), Mefâtîhu'l-Gayb, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yay., İstanbul, 2008, C.12, s.409-410.

³ Nahl 16/44.

sergilenmektedir. Hadîd Sûresi’nde dünya hayatı şöyle anlatılmaktadır: “*Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahiret ise ya çetin bir azap yahut Allah’ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece yararlanıp aldanma vasıtasıdır.*”⁴

İnsan hayatında yüklendiği sorumlulukların bazılarını geçici olarak da olsa başkasına devredilebilir ama ölümü başkasına hiçbir şekilde devredemez. Hatta bu noktada insanlar ölümü başkasına devredemediğini görünce ölümsüzlük çareleri arayışlarına girmişlerdir. Dünya sosyolojik, psikolojik, ekonomik, morfolojik vb. sebeplerle bir gün yok olacaktır.

İnsan dünyanın sonu olan kıyâmetin vukuunu beklerken, küçük kıyâmet yani kendi ölümü ile her an karşılaşabilir bu nedenle her an ölüme hazır bulunmalıdır. Dünya ve ahiret dengesini kurmalıdır. Kur’ân-ı Kerîm insanın kurtuluş reçetesidir. İnsanın hayatında nelerden sakınması gerektiği, nasıl bir yaşam sergilemesi gerektiği ancak ona gönderilen kurtuluş reçetesinde yazılıdır. Üzerinde çalışılan Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinde de ahiret sınavının bitişinde gerçekleşecek hadiseler, sınavı kimlerin kazanacağı, kimlerin kaybedeceği haber verilerek kıyâmet sahneleri resmedilmektedir. Kıyâmetin bütün yönleriyle bir arada ele alındığı üç sûre olması hasebiyle, kıyâmet sahnelerinin tüm ayrıntılarıyla tasvir edildiği bir çalışma yapmayı ve Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinin müstakil bir tefsirini yapmayı amaçladık.

3. Araştırmanın Önemi

Kıyâmet, cennet ve cehennem konularında birçok sûre ve bu sûreler üzerinde yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Mustafa KOÇ *Elmalılı Hamdi Yazır’da Kıyamet Alametleri ve Ölüm*, Hüsamettin KAYA *Kulun Kıyamet Günü Hesaba Çekileceği İlk Ameli Namazdır Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili*, Büşra ELMAS *Evanjelik Hristiyanlarda Kıyamet İnancı*, Ahmet SÜNNETCİ *Kıyamet Alametlerinin Akli ve Nakli*

⁴ Hadîd 57/20.

Temelleri. Ayrıca kıyâmet sahnelerinin anlatıldığı bazı sûre çalışmaları arasında ise Kıyâme, Hakka, Zilzâl, Kari’a Sûreleri bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız sûrelerden Tekvîr Sûresi ile ilgili ise iki tane yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Bu iki çalışmanın birisinde hadislerde geçen kıyâmet gününün isimlerine değinilmiş ve sûrede geçen âyetler incelenmiştir. Diğer çalışmada ise tefsir ve tevil açısından Tekvîr Sûresi incelenmiştir ve bu çalışma konulu tefsir çalışmasıdır. Bu çalışmaların dışında Tekvîr Sûresi’nin yorumuyla ilgili müstakil eserler bulunmaktadır. İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri ile ilgili ise yapılan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Efendimiz (sav) “Gözüyle görmüş gibi kıyâmet manzaralarını görmek kimi sevindirirse Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerini okusun”⁵ buyurmaktadır. Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinin ele alındığı bu çalışmanın; hadîs-i şerif ekseninden yola çıkılarak ve İnfitâr ve İnşikâk Sûreleriyle alakalı yapılan herhangi bir çalışma olmaması nedeniyle yapılması planlanmıştır. Çalışma kıyâmet sahnesinin tüm ayrıntılarıyla gözlerde canlandırılması noktasında önem arz etmektedir.

İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri nazil olma süresi bakımından birbirine yakındır. Kur’ân-ı Kerîm’deki yeri açısından ise Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri birbirine yakındır. Ayrıca inşikâk ve infitâr kelimeleri yarılma manasına gelmektedir. Tekvîr ise dürülme anlamındadır. Tekvîr, inşikâk ve infitâr kelimelerinin üçü de kıyâmetin gökyüzündeki gerçekleşecek aşamalarını göstermektedir. Bu bakımdan üç sûrede konu bütünlüğü sûrelerin başlangıçlarından itibaren bulunmaktadır. Kıyâmetin dünyadaki ve ahiretteki sahnelerini anlatması bakımından bu üç sûre bütünlük arz etmektedir.

4. Araştırmanın Metodu

Çalışmada nitel araştırma tekniği olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya başlanılmadan önce kaynak araştırması yapılmış. Ulaşılan bilgiler neticesinde araştırma konusuna ilişkin âyetleri müfessirlerin, tefsirlerde sergiledikleri yorumlar ışığında incelenmiştir. Bunun için konuyla ilgili mevcut araştırma ve çalışmalardaki sonuç ve yaklaşımlar görülerek, sınırı çizilen

⁵ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *es-Sünen*, haz. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007, Tefsirul Kur’an, 74.

araştırma konusu özelinde klasik tefsir kaynaklarına ve daha önce yapılmış çalışmalara başvurarak bilgi derlenmesi ve tasnifi yapılmıştır.

Çalışmada âyetlerin açıklık kazanması için, öncelikle, sûrelerde geçen kelimeler etimolojik ve semantik açıdan tetkik edilmiş ve sonrasında âyetler tefsir kaynaklarıyla açıklanmıştır. Ayrıca âyet yorumları bağlamında zikredilen hadisler kısa ve özlü bir şekilde açıklanmıştır.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri hakkında genel bilgiler verilecek. Sûrelerin lugat ve ıstılah anlamları, nuzûl ve tertip sıralamaları, Mekkî oluşları, sûreler arasındaki münasebet, sûrelerin fazileti bulunacaktır. Ayrıca sûrelerde geçen kelimeler ve ıstılahlar yer alacaktır.

İkinci bölümde; kıyâmetin lugat ve terim anlamı, Kur'ân-ı Kerîm'deki kıyâmetin isimleri ve kıyâmet sahneleri yer alacaktır. Sûra birinci üfleş sonrası ve ikinci üfleş sonrası yani dünyadaki ve ahiretteki kıyâmet sahneleri incelenecektir. Dünyadaki kıyâmet sahnelerinde gökyüzü ve yeryüzünde gerçekleşecek hadiseler, ahiretteki kıyâmet sahnelerinde ise; diriliş, hesap, mizan, cennetin genel özellikleri, cennetlikler, cehennemin genel özellikleri, cehennemlikler incelenecektir.

Tezimizi yazarken müracaat ettiğimiz temel tefsir kaynakları şunlardır: Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) *Tefsîr-i Kebîr*, Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) *Taberî Tefsîri*, Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983) *Tefsîru'l Kur'an*, Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb*, Kurtubî (ö. 671/1273) *el-Câmi'u-Ahkâmi'l-Kur'an*, Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, İbn Kesîr (ö. 774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*. Ayrıca günümüz tefsir kaynaklarına, hadis, fıkıh, tasavvuf kitaplarına, sözlüklere, ansiklopedi maddelerine ve diğer ilmi eserlere başvurulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÛRELERİN METİNLERİ VE GENEL BİLGİLER

1. SÛRELERİNİN ARAPÇA METİNLERİ VE TÜRKÇE MEALLERİ

1.1. Tekvîr Sûresi

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾
وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾
بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ
سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا أَحْضَرْتَ ﴿١٤﴾ فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنُوسِ ﴿١٥﴾
الْجَوَارِ الْكُنُوسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾
ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ
بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَإِنِ
تَذَهَّبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاوُنَ إِلَّا أَنْ
يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

1-Güneş dürülüp karardığında,

2-Yıldızlar dökülüp söndüğünde;

3-Dağlar sökülüp yürütüldüğünde;

4-Doğuracak develer başıboş bırakıldığında;

5-Yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde;

6-Denizler kaynatıldığında;

7-İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde;

8-9 Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda;

10- Defterler ortaya serildiğinde;

11- Gökyüzü sıyrılıp açıldığında;

12- Cehennem ateşi harlatıldığında;

13- Cennet yaklaştırıldığında;

14- Kişi neler yaptığını öğrenmiş olacaktır.

15-16 Hayır! Hayır! Yörüngelerinde akıp giderek doğan ve batan yıldızlara andolsun!

17- Kararmakta olan geceye andolsun!

18- Ağarmakta olan sabaha andolsun ki,

19- Kuşkusuz o Kur'ân, değerli bir elçinin sözüdür.

20- O elçi güçlüdür, Arşın sahibinin yanında çok itibarlıdır.

21- Orada ona itaat edilir, güvenilir.

22- Arkadaşınız kesinlikle mecnun değildir.

23- Andolsun ki onu (vahiy meleğini) apaçık ufukta görmüştür.

24- O, gabya ait bilgileri sizden esirgemez.

25- O, lânetlenmiş şeytanın sözü değildir.

26- Öyleyse nereye gidiyorsunuz?

27- O herkes için bir öğüttür.

28- Özellikle sizden doğru yolda gitmek isteyenler için.

29- Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz!

1.2. İnfitâr Sûresi

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انشَرتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ
بُعِثَتْ ﴿٤﴾ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ
فَسَوَّيَكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ
لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي
جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَأْتُهُم بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا
أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

1-Gökyüzü yarıldığında;

2- Yıldızlar dağılıp saçıldığında;

3- Denizler yükselip birbirine katıldığında;

4- Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde;

5-Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir.

6- Ey insan! Yüce Rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu?

- 7- O Rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi.
- 8- Terkibini de dilediği gibi yaptı.
- 9- Hayır! İnanacak yerde siz hâlâ dini yalan sayıyorsunuz.
- 10-11 Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var.
- 12- Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar.
- 13-Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar;
- 14-Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir.
- 15-Ceza gününde oraya girerler;
- 16-Ve oradan bir daha da ayrılamazlar.
- 17-Ceza günü nedir bilir misin?
- 18-Evet, ceza günü nedir bilir misin?
- 19-O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah'a kalmıştır.

1.3. İnşikâk Sûresi

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَخُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَخُقَّتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾ فَمَا مَن أُوْتِيَ كِتَابَهُ يَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَن أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَن لَّن يَخُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكْذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

- 1-2 Gök yarıldığında ve Rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında;
- 3-4 Yer uzatılıp dümdüz edildiğinde ve içindekileri atıp boşaldığında;
- 5-Ve o da Rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında;
- 6- Ey insan! Sen Rabbine doğru büyük bir çaba içindesin; sonunda kuşkusuz O'na kavuşacaksın da.
- 7-8 Kime kitabı sağından verilirse hesabı kolay bir şekilde görülecektir;

- 9-Ve sevinç içinde yakınlarına dönecektir.
10-Kime de kitabı arkasından verilirse,
11-‘Eyvah!’ diye bağıracak,
12-Ve alevli ateşe girecektir.
13-Şüphesiz o, (dünyada iken) yakınları arasında neşeliydi.
14-Zira o, hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı.
15-Hayır, tam tersi! Rabbi onu şüphesiz görmekteydi.
16-Hayır, hayır! Yemin ederim o şafağa,
17-Geceye ve onun topladığı şeylere,
18-Ve dolunay şeklini aldığı zaman aya ki,
19-Siz halden hale geçeceksiniz.
20-Durum bu iken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar;
21-Kendilerine Kur’ân okunduğu zaman saygıyla yere kapanmıyorlar.
22-İnkârcılar –tam aksine- gerçeği yalanlıyorlar.
23- Oysa içlerinde gizlediklerini Allah çok iyi bilmektedir.
24-Onlara şiddetli bir azabın haberini ver!
25- İman edip iyi işler yapanlar başkadır; onlar için kesintisiz bir mükâfat vardır.

2. TEKVÎR, İNFİTÂR VE İNŞİKÂK SÛRELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Tekvîr, İnfîtâr ve İnşikâk Kelimelerinin Anlamı

2.1.1. Lugat Anlamları

Tekvîr kelimesi كَوَّر/k-v-r kökünden gelir. Tef’îl babından mastardır. كَوَّر (sarığı) sarmak,⁶ top gibi/yuvarlak yapmak⁷ yani bir nesneyi döndürmek manalarına gelmektedir. “Bir şeyin kevri كَوَّرُ الشَّيْءِ, onun etrafında dolanıp bir

⁶ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, “K-v-r” md., Mektebetü'l Lübnan Nâşirun, Lübnan/Beyrut, 2004, s.734; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö.395/1004), *Mekâyîsi'l-Luga*, “K-v-r” md., Dârul Hadis, Kahire, 2008, s.796; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009’dan önce), *es-Sihâh*, “K-v-r” md., Dârul Marife, Lübnan/Beyrut, 2012, s.928; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, “K-v-r” md., Edebü'l-Havza Neşriyat, İran/Kum, 1984, C.5, s.155.

⁷ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “k-v-r” md., Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s.777.

kısmını diğer kısımlarına bağlamak, eklemektir.”⁸ Bu sarığın sargısını sarmak gibi bir mana taşır. Ayrıca; büyük deve sürülerine كُور, deve semerine de كُور denir.⁹

İnfitâr kelimesi orucu açmak,¹⁰ yarmak ve yaratmak manalarındaki فطر/f-t-r kökünden gelir¹¹ ve infi'al babından mastardır. “فطر kelimesinin asıl anlamı uzunlamasına yarılmaktır.”¹² اِنْفَطَرَ ise yarılmak, çatlamak, parçalanmak manalarına gelmektedir.¹³

İnşikâk kelimesinin kökü شَقَّ/ş-k-k dir. İnfi'al babının mastarıdır. شَقَّ, yarmak,¹⁴ “zor/sıkıntılı olmak, ağır olmak, kesmek, bölmek, yırtmak, parçalamak, -yeri saban vb. ile sürmek, şafak sökmek”¹⁵ manalarına gelmektedir. اِنْشَقَّ yarılmak, çatlamak,¹⁶ “yarılıp/ çatlayıp ayrılmak, (عن den) kopmak, dinde mezhep ayrılığı yapan Hristiyanlar, (şafak) sökmektir.”¹⁷ اِنْشَقَّتْ عَصَا الْمُسْلِمِينَ ibaresi de Müslümanlar arasında ayrılığa sebep olmaktadır.¹⁸ اِنْشَقَّ kelimesi de yarıma, çatlama manalarına gelmektedir.¹⁹

⁸ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, “K-v-r” md, trc. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay. İstanbul 2010, s.942.

⁹ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-v-r” md., s.734; İbn Fâris, *a.g.e.*, “K-v-r” md., s.796; Cevherî, *a.g.e.*, “K-v-r” md., s.928; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “K-v-r” md, s.942; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-v-r” md., C.5, s.155.

¹⁰ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “F-t-r” md., s.637; İbn Fâris, *a.g.e.*, “F-t-r” md., s.740; Cevherî, *a.g.e.*, “F-t-r” md., s.815-816; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “F-t-r” md., C.5, s.55.

¹¹ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “F-t-r” md., s.637; Cevherî, *a.g.e.*, “F-t-r” md., s.815-816; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “F-t-r” md., C.5, s.55-56.

¹² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “F-t-r” md., s. 800.

¹³ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “F-t-r” md., s.637; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “F-t-r” md., C.5, s.55-56; Kadîr Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “F-t-r” md., Mektep Yay., İstanbul, 2011, s.901.

¹⁴ Cevherî, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., s.556; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., C.10, s.181.

¹⁵ Güneş, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., s.640.

¹⁶ Cevherî, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., s.556; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., C.10, s.181.

¹⁷ Mutçalı, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., s.451.

¹⁸ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., s. 419; İbn Fâris, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., s.443; Cevherî, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., s.557; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., C.10, s.183.

¹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Ş-k-k” md., C.10, s.182.

2.1.2. Istılah/ Kur’ân’daki Anlamları

كُورُ يُكُورُ تَكْوِيرًا kalıbındaki sarmak, dolamak manasına gelen tekvîr kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de Zümer ve Tekvîr Sûrelerinde geçmektedir. Zümer Sûresi’nde يُكُورُ , Tekvîr Sûresi’nde ise كُورَتْ şeklinde gelmiştir. Zümer Sûresi’nde; ﴿يُكُورُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيُكُورُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾ “O, geceyi gündüzün üstüne sarıyor, gündüzü de de gecenin üstüne sarıyor”²⁰ buyrulmuştur. Âyet-i kerîmede “Güneş’in kendi yörüngelerinde akıp gitmesi, gece, gündüzün kısalması ve uzaması gibi durumlara işarettir.”²¹

“Dahhâk b. Süfyân (ö.11/632 [?]) şöyle demiştir: Yani O, bunu ötekinin, ötekisini de bunun üzerine bırakır. Bu da ‘tekvîr; dolamak’ kelimesinin sözlükteki anlamına göre yapılmış bir açıklamadır. Bu kelime bir şeyin, bir kısmını öbür kısmının üzerine atmak demektir. Mesela; eşyanın bir kısmını, bir kısmının üzerine bıraktı anlamında: (كُورَ الْمَتَاعِ) denilir. ‘(كور العمامة): Sarığı sardı, doladı’ tabiri de buradan gelmektedir. İbn Abbas’tan bu âyetin anlamına dair bu şekilde açıklama rivayet edilmiş ve o şöyle demiştir: Geceden eksilen bölüm gündüze girer, gündüzden eksilen de geceye girer. İşte Yüce Allah’ın; ‘Geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir’²² buyruğunun anlamı da budur.”²³

Özetleyecek olursak âyet-i kerîmede gece ve gündüzün birbiri sıradan gittikleri ifade edilmektedir. Bu sarığın sarığın kıvrımlarının ardı ardına sarılmasına benzetilmektedir. Gece ve gündüz birbirlerinin mekânını kaplayınca, Allah onu ona giydirmiş gibi olmaktadır. Bu durum kıyafeti giyenin üzerine dolanmasına gibidir. Ayrıca gece ve gündüz birbirlerinin üzerine dolanmasıyla birbirlerini görünmez kılması manası da verilmektedir.²⁴

²⁰ Zümer 39/5.

²¹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “K-v-r” md., s. 942.

²² Fatır; 35/13.

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, (ö. 671/1273), *el-Câmi‘u-Ahkâmî‘l-Kur’ân*, trc. M.Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., İstanbul, 2005, C.15, s.141-142.

²⁴ Ebû‘l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf An Haka’iki Ğavâmidî’t-Tenzîl ve Uyûni‘l-Ekâvîl Fî Vucûhi’t-Tevîl*, trc. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2016, C.5, s.898.

Tekvîr Sûresi'nde şöyle buyrulmuştur; ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ “Güneş dürülüp karardığında”²⁵ “Yani; onun ışığı dürülür de onun ufuklardaki yaygınlığı intişarı kaybolur, gider. الشَّمْسُ fail olarak merfudur. Ref’eden amili كُوِّرَتْ kelimesinin açıkladığı gizli bir fiildir. Çünkü إِذَا kendisinde şart manası olduğundan dolayı fiil ister.”²⁶ Burada; “Güneş’in dürülmesi iki anlamda anlaşılabilir: Birisi, güneş yuvarlağının etrafının kabuk bağlayıp, bir bohça gibi sarılarak ışığının sönmesi ve körlenmesi demek olur. Bu kelimenin ‘hakiki’ anlamıdır. Veya güneş tutulması gibi, güneşin gözden kaybolmasıdır ki bu ‘mecazi’ anlamdır.”²⁷ İbn Abbas güneşin batması, Katâde de ışığının gitmesi olarak ifade etmiştir.²⁸ Sâbûnî tefsirinde bu âyetlerin “kıyâmetin dehşetli hallerini ve onda meydana gelecek olan sıkıntı ve üzüntü verecek olayları, kâinat ve varlık âlemine ârız olan değiştirme ve harap etme manzaralarını”²⁹ açıkladığını belirtmiştir.

Özetleyecek olursak; güneşin dürülmesi âlimlerin çoğunluğuna göre, onun yok olmasını ifade etmektedir.³⁰ Güneş kıyâmet günü görevini tamamlayarak dürülecektir.

انْفِطَرَّ يَنْفِطِرُ kalıbındaki infitâr kelimesi “yarılmak, çatlamak, parçalanmak”³¹ manasına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de İnfitâr Sûresi’nde انْفِطَرَّتْ yarılmak manasında mazi olarak, Müzzemmil Sûresi’nde مَنْفَطِرٌ yarılan, paramparça olan manasında ism-i fail olarak geçmektedir. İnfitâr Sûresi’nde ﴿إِذَا﴾

²⁵ Tekvîr 81/1.

²⁶ Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, (ö. 710/1310), *Medâriku’t Tenzil ve Hakaiku’t Te’vil*, trc. Şerâfettin Şenaslan, Ömer Faruk Haznedaroğlu, Ravza Yay., İstanbul, 2011, C.10, s.565.

²⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, Azim Dağıtım Yay., İstanbul, ts., C.9, s.322.

²⁸ Cevherî, a.g.e., “K-v-r” md., s.928.

²⁹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yay., İstanbul, 2010, C.7, s.196.

³⁰ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1170.

³¹ Mahmut Çanga, *Kur’ân-ı Kerim Lügati İlâvelerle Mu’cemü’l Müfehres*, “f-t-r” md., Timaş Yay., İstanbul 2016, s.379.

﴿السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ﴾ “Gökyüzü yarıldığında;”³² Müzzemmil Sûresi’nde ise ﴿السَّمَاءُ انْفِطَارٌ﴾

﴿السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ﴾ “Gök o (günün dehşeti)nden dolayı yarılmış, O’nun vaadi

mutlaka yerine gelmiştir”³³ şeklinde buyrulmuştur. “‘یه’ – ‘onunla’ sözü, kıyâmet

günüyle, demektir. Şunu kastediyor: Bir şey, kendisini yaran bir şeyle yarıldığı gibi gökler de bugünün şiddetinden ve dehşetinden yarılacaktır.”³⁴ Müzzemmil

Sûresi’nde yarılmakla birlikte ayrıca çatırdamak manası da verilmektedir.

Kıyâmet günü göğün üstüne bir ağırlık çökmesi nedeniyle çatırdayarak ayrılması,³⁵ parça parça olacağı ifade edilmektedir.³⁶ Râzî İnşikâk Sûresi’ndeki

âyet-i kerîmeyi tefsirinde şöyle açıklamıştır: “O günün şiddet ve dehşetini anlatan;

onca büyüklüğüne ve sağlamlığına rağmen göğün, o günde paramparça olacağını

anlatan bir ifadedir. Binaenaleyh ya diğer canlıların o gündeki hali nice olur, bir

düşün.”³⁷ Kurtubî de “Yüce Allah’ın, heybetinden dolayı yarılp, çatlayacaktır”³⁸

şeklinde açıklamıştır.

“Bu mübârek âyetler, kıyâmet âlâmetlerinin mühim bir kısmını bildiriyor. İnsanın fiillerinin melekler tarafından yazılmakta olduğunu haber vererek insanları uyanmaya davet buyuruyor. Şöyle ki: (Göğün yarıldığı vakit) Öyle yüksek gök tabakası, meleklerin inmeleri için açıldığı zaman, öyle harikulâde bir hâdise meydana geleceği gün[dür].”³⁹

Özetleyecek olursak infitâr yarılmak manasına gelmektedir. Kıyâmet günü gök görevini tamamlayarak yarılacaktır.

اِنْشَقَّ يَنْشَقُّ اِنْشِقَاق kalıbındaki inşikâk kelimesi ise yarılmak manasındadır.

Kur’an-ı Kerîm’de beş yerde farklı çekimlerle gelmiştir. Bunlar; Kamer Sûresi’nde اِنْشَقَّ olarak mazi-müzekker şeklinde; Rahman, Hâkka, İnşikâk

³² İnfitâr 82/1.

³³ Müzzemmil 73/18.

³⁴ Neseî, a.g.e., C.10, s.443.

³⁵ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1000.

³⁶ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *Muhtasar Beydâvi Tefsiri (Envârut-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vil)*, trc. Şadi Eren, Selsebil Yay., İstanbul, 2011, C.4, s.541.

³⁷ Râzî, a.g.e., C.22, s.228.

³⁸ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.453.

³⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim Meâli Alisi ve Tefsiri*, İpek Yay., İstanbul, ts., C.8, s.348.

Sûrelerinde انْشَقَّتْ olarak mazi-müennes şeklinde; Meryem Sûresi'nde تَنْشَقُّ olarak muzari-müennes şeklinde gelmiştir. Kamer Sûresi'nde ﴿اِفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ “Vakit yaklaştı ve ay yarıldı,”⁴⁰ Rahman Sûresi'nde ﴿فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً﴾ “Gök yarılıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman,”⁴¹ Hâkka Sûresi'nde ﴿وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ﴾ “Gök yarılr, o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür,”⁴² İnşikâk Sûresi'nde ﴿اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ﴾ “Gök yarılıp, çatladığı zaman”⁴³ Meryem Sûresi'nde ﴿تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَ تَخْرُ الْجِبَالُ هَدً﴾ “Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek”⁴⁴ buyrulmuştur. İnşikâk kelimesi beş âyette de yarıma, çatlama manasında kullanılmıştır.

Kamer, Rahman, Hakka, İnşikâk Sûrelerindeki âyetler kıyâmetin koptuğu esnada gökyüzünün halini yansıtır. Nitekim Kurtubî, tefsirinde şöyle demektedir: “Gök saman yolundan yarılıp çatlayacaktır. Yine o, samanyolu göğün kapısıdır. Bu olay, kıyâmetin şart ve alametlerindendir.”⁴⁵ Ayrıca, “göğün erimesi, harap olması”⁴⁶ manası olarak da açıklanmıştır. “O gün sema zayıftır ve sarkmıştır.”⁴⁷ Sâbûnî de tefsirinde; bu âyetlerin kıyâmetteki korkunç halleri açıkladığını ve kıyâmet gününden hemen önce meydana gelecek felaketleri ve hayal etmenin bile ürperti vereceği korkunç durumları tasvir ettiğini belirtmiştir.⁴⁸ Ayrıca Kamer Sûresi'nde ifade edilen ayın yarıması için yapılan yorumlardan birisi kıyâmetin yaklaşmasıdır. Diğer yorum ise Hz. Peygamber (sav)’in mucizesiyle ayın

⁴⁰ Kamer 54/1.

⁴¹ Rahman 55/37.

⁴² Hakka 69/16.

⁴³ İnşikâk 84/1.

⁴⁴ Meryem 19/90.

⁴⁵ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.497-498.

⁴⁶ Râzî, a.g.e., C.21, s.119.

⁴⁷ Beyzâvî, a.g.e., C.4, s.495.

⁴⁸ Sâbûnî, a.g.e., C.7, s.222.

yarılmasıdır. Burada ayın yarılmasının ikiye bölünmesi şeklinde olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹

Özetleyecek olursak infitâr kelimesi yarılmak manasına gelmektedir. Âyet-i kerîmelerde semanın ve ayın yarılması ifade edilmektedir.

2.2. Sûre ve Nüzûl Kelimelerinin İzahı

⁴⁸سُورَة/Sûre kelimesinin lugat manası, “yüksek ve güzel bina, derece, menzile, şeref, şan, nişan, alâmet, duvar kirişi, evin bir katı,⁵⁰ yüksek rütbe, mevki, şeref,⁵¹ binanın kısmı veya katları,⁵² “mertebe, üstünlük”⁵³, alamet⁵⁴ Kur’ân’da sûre,⁵⁵ kitaptan bir bölüm⁵⁶ manalarına gelir. Çoğulu سُورٌ dur.⁵⁷

Cahiliye dönemi şâirlerinden en-Nâbiğa ez-Zübyânî bir mısrasında ‘sûre’ kelimesini çok yüksek ve şerefli mevkî anlamında kullanmıştır. الم تر أن الله أعطاك سورة ترى كل ملك دونها يتذبذب (Görmüyor musun, Allah sana öyle mevkî vermiş ki; o mevkînin altında bütün kralların bocalamakta olduklarını görürsün).⁵⁸

Sûre terim olarak ise; “Kur’ân-ı Kerîm’in her biri diğerinden besmele ile ayrılmış 114 bölümünden biridir.”⁵⁹

“Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin bir araya getirilmesi sonucunda oluşan, sınırları vahiy doğrultusunda Resûl-i Ekrem tarafından belirlenen bölüm demektir. Kur’ân’ın belli bölümlerine sûre denilmesi, birbiriyle âhenkli veya mânevî derecesi yüksek parçalardan meydana gelmesi yahut onların her birinin Kur’ân binasının bir katını veya bir parçasını teşkil etmesi sebebiyle olmalıdır.”⁶⁰

⁴⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.6, s.468; Râzî, *a.g.e.*, C.20, s.589; Kurtubî, *a.g.e.*, C.16, s.496-497.

⁵⁰ Mevlût Sarı, *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*, “S-v-r” md., İpek Yay., İstanbul, t.y., s.794.

⁵¹ İlyas Karşlı, *Arapça-Türkçe Yeni Sözlük*, “S-v-r” md., Ensar Yay., İstanbul, 2013, s.1302.

⁵² Cevherî, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.523.

⁵³ Karşlı, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.1302.

⁵⁴ Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî, *Kur’ân İlimleri Menâhilü’l-İrfân Tercümesi*, trc. Halil Aldemir, Ramazan Şahan, Beka Yay., İstanbul, 2015, C.1, s. 483.

⁵⁵ Cevherî, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.523.

⁵⁶ Sarı, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.794.

⁵⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.390; Cevherî, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.523.

⁵⁸ Cevherî, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.523; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s.57.

⁵⁹ Bilal Deliser, *Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Rağbet Yay., İstanbul, 2014, s.31.

⁶⁰ Abdulhamit Bırışık, “Sûre” md., *D.İ.A.*, TDV Yay., İstanbul, 2009, C.37, s.538.

Sûre kelimesinin hangi kökten türetildiği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

“Sûre, Kur’ân’dan bir bölümdür. Kelimedeki vâv harfi, eğer kelimenin aslından sayılırsa, sûrelere sûre isminin verilmesi ya şehrin surları manasına gelen ‘sûr’ kelimesinden alınmıştır. Çünkü sûreler de sûrlarla çevrilmiş şehirler gibi, Kur’ân’ın sınırlanmış birer bölümündendir. Veya o sûreler, tıpkı şehrin surlarının içindekileri kuşatması gibi, birçok ilim dallarını ihtivâ etmelerinde dolayı bu ismi almışlardır. Veyahut da mertebe (derece) manasına gelen ‘sûre’ lafzından alınmıştır. Çünkü Kur’ân sûreleri, aynı zamanda okuyanın basamak basamak yükseldiği, dereceler ve mertebeler mesabesindendir... Veyahut da sûre adının verilmesinin sebebi onların, dindeki yerinin yüceliğinden dolayıdır. Eğer, sûre kelimesinin vâvının, ‘hemze’den çevrilmiş bir vâv olduğu söylenirse, Kur’ân sûrelerine ‘sûre’ denmesinin sebebi, bir şeyden arta kalan veya onun fazlası olan şey (su’re) gibi, bunların da Kur’ân’ın bir parçası ve bölümü olmalarıdır.”⁶¹

Kur’ân’-ı Kerîm’de sûre kelimesi toplam 6 farklı sûrede, 9 âyet-i kerîmede toplam 10 defa geçmektedir.⁶² Bunların سُورَة kelimesi⁶³ ve سُور kelimesi⁶⁴ şeklinde Kur’ân’ı Kerîm’de iki farklı şekilde geçtiğini görmekteyiz.

“Sûrelerin tertibi konusunda İslâm uleması değişik görüşlere sahiptir. Bu görüşleri genel olarak üç bölümde incelemek mümkündür:

- a- Sûrelerin tertibi Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. Yani tevkiîdir.
- b- Bu sûrelerin tertibi sahâbenin ictihâdı ile meydana getirilmiştir. Yani tevfiîdir.
- c- İlk iki görüşü birleştirmeye çalışan bir üçüncü görüşe göre de, bu tertib kısmen Hz. Peygamber (sav) tarafından kısmen de sahâbe ictihâdı ile gerçekleşmiştir.

Her üç görüşü destekleyen birçok deliller mevcuttur ve bu deliller çok tartışılmıştır. Fakat ilk görüş daha kuvvetlidir. Çünkü bunu iddia edenler, Hz. Osman zamanında yazılan ve ‘İmâm’ ismi verilen mushafın bütün sahâbe tarafından icmâen kabul edildiğini, ona muhâlefet edilmediğini söylerler. Bu

⁶¹ Râzî, *a.g.e.*, .C.2, s.142-143.

⁶² Çanga, *a.g.e.*, s.276.

⁶³ Bkz. Bakara 2/23; Tevbe 9/64, 86, 124, 127; Yûnus 10/38; Nûr; 24/1; Muhammed 47/20.

⁶⁴ Bkz. Hûd 11/13.

görüŖe; sahâbeden bazı kimselerin, bu tertibe uymayan mushaflarının olduğundan hareketle itiraz edilse dahi bu mushaflar umuma teŖmil edilemeyip Ŗahsın kendisine ait idiler ve daha sonra yakılıp imhâ edilmiŖlerdir.”⁶⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de 114 sûre bulunmaktadır. Bunlar kısa ve uzun oluŖları, aralarının besmele ile kısa aralıklarla ayrılması ya da içinde mensuh âyetlerin az olmasından dolayı âlimler tarafından 4 Ŗekilde tasnif edilmiŖtir. Bunlar; tıvâl, miûn, mesânî, mufassaldır. Bu çalıŖmada ele alınan Tekvîr, İnfitâr, İnŖikâk Sûreleri de mufassal grubunda yer almaktadır.

Nüzûl kelimesine bakacak olursak; نَزَلَ fiili farklı kalıplarda farklı manalara gelmektedir. Âyetlerin Allah tarafından elçisine, Cebrail (as) vasıtasıyla indirilmesi manasında; sâlim fiil olarak inmek,⁶⁶ “gökten Kur’ân âyetleri inmek, nazil olmak”, tef’il babında عَلٰی harfi ceriyle “âyeti, vahyi peygamberine indirmek”, if’al babında ise “indirmek, inzal buyurmak” manalarına gelmektedir.⁶⁷ نَزَلَ nin mastarı olan نَزُولًا kelimesi aŖaĐıya inmek,⁶⁸ “gelmek, konaklamak”⁶⁹ manalarında, isim olan نَزُولٌ kelimesi ise “iniŖ, aŖaĐı inme, alçalma,”⁷⁰ “yüksekten aŖaĐı inmek, düşmek”⁷¹ manalarına gelir. Ayrıca, “Kur’ân’da 261’i fiil kalıplarından olmak üzere yaklaşık 300 yerde geçen nüzûl kavramı ile su, rızık, Allah’ın ordusu, azap, Ŗeytan, melek, huzur ve sükûn, rûhu’l-emin vb. ne atıf yapılmıŖ, bunların yanında Tevrat, İncil ve Kur’ân’a, ayrıca Kur’ân yerine kullanılan hak, zikir, nur, âyet ve sûre kelimelerine nisbet edilmiŖtir.”⁷²

Kur’ân-ı Kerîm Hz. Peygamber’e (sav) 610 yılının Ramazan ayında, Kadir gecesinde Alak Sûresi’yle nazil olmaya baŖlamıŖ ve Nasr Sûresi’yle Hz.

⁶⁵ Hasan Haliloğlu, *Kur’ân-ı Kerim’de Talâk-BoŖanma Hükümleri*, Sonçağ Yay., Ankara, 2020, s.2.

⁶⁶ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “N-z-l” md., s.819; İbn Fâris, *a.g.e.*, “N-z-l” md., s.894; Cevherî, *a.g.e.*, “N-z-l” md., s.1034; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-z-l” md., C.11, s.656.

⁶⁷ Mutçalı, *a.g.e.*, “n-z-l” md., s.876-877.

⁶⁸ İbn Fâris, *a.g.e.*, “N-z-l” md., s.894; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-z-l” md., C.11, s.656.

⁶⁹ Abdulhamit BirıŖık, “Sûre” md., *DİA*, C.37, s.308.

⁷⁰ GüneŖ, *a.g.e.*, “N-z-l” md., s. 1164.

⁷¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “n-z-l” md., s.1028.

⁷² Abdulhamit BirıŖık, “Nüzûl”, *DİA*, C.33, s.309.

Peygamber'in (sav) vefaataına yakın 632 yılında tamamlanmıştır. Kûfür karanlığının çöktüğü zamanda Allah (cc) insanlara; düşünce yapılarına ve alışkanlıklarına göre tedrici bir şekilde âyetleri vahyetmiştir. "İslam dininin hükümleri, insanlığın olgunlaşıp gelişip güçlenerek belirli bir kıvama erdikten sonra vardığı en son aşamasında, onun tüm ihtiyaçlarını mükemmel bir şekilde karşılayacak tarzda konulmuştur."⁷³ Bu hususla ilgili bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik evresinin benzetmesini yapabiliriz. Bir bebek doğduğunda nasıl ki önce anne sütüyle besleniyor ve vücut gelişimleri (midesi, bağırsakları vb.) sağlandıktan sonra ek gıdaya geçiyor ya da emekledikten sonra yürüyor ve daha sonra koşuyorsa bu tedricilik de bunun gibidir. İslami hükümler de insanlığın ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Allah (cc) hükümleri; insanlara 23 senede iletmiştir. Âyetler birden nazil olmuş olsaydı insanlara uygulamak ağır gelirdi. Nitekim *"Hz.Âişe, Kur'ân'ın Resûlullah'a peyderpey gelmesinin insanların İslam'a yavaş yavaş ısındırılması hikmetine bağlı olduğunu söyler. Böyle olmasaydı veya önce yasaklayıcı hükümler gelseydi insanların İslâmiyet'i benimsemesinde sıkıntılar yaşanırdı."*⁷⁴ İsra Sûresi'nde de *"Yine biz, Kur'ân olarak onu, insanlara sindire sindire (ve ağır ağır) okuman için (âyet âyet, sûre sûre) ayırıp (gereklikçe) peyderpey indirdik"*⁷⁵ buyrulmaktadır.

2.3. Sûrelerin Nüzûl-Tertip Sıraları ve Mekkî Oluşları

2.3.1. Sûrelerin Nüzûl ve Tertip Sıraları

Kur'ân-ı Kerîm; ifade tarzı, dili, ihtiva ettiği ilimler, beşeriyetin ihtiyaçlarını karşılaması, âyetlerin ve sûrelerin yanyana gelişleri (nüzûl ve tertip açısından) gibi birçok yönden mûciz bir kitaptır.

"Âyetler ve sûreler birbiri ardı sıra öyle sağlam bir şekilde, bedî bir tarzda sıralanmıştır ki, onları asla yerini değiştirmeye gelmez. Onlara bu tertibi veren Allah Teâlâ'dır. Sûrelerin tertibinde uzunluk kısalık gözetildiği gibi mevzu itibarıyla da birbirlerine kenetlenmişlerdir. Âyetlerin, kelimelerin, hattâ harflerin ve harekelerin tertibi en bedî bir şekildedir, yüksek bir âhenk verir. Bu tertip

⁷³ Zûrkânî, *a.g.e.*, C.2, s. 275.

⁷⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), el-Câmi'u's-Sahîh, trc. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Yay., İstanbul, 2009, Fezâ'ilü'l-Kur'an, 6.

⁷⁵ İsra17/ 106.

ancak, ilmi her şeyi muhit olan Allah'ın eseridir. Buna beşer fikri nüfuz edemez.”⁷⁶

Yüce Allah Hicr Sûresi'nde “*Muhakkak ki o zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik biz; şüphesiz onun koruyucusu da ancak biziz*”⁷⁷ buyurmaktadır. Bugün dünyanın dört bir yanında kalplerde zikredilen, zihinlerde ve dillerde okunarak hürmetle el üstünde tutulan Mushaflar arasında hiçbir fark yoktur. Onun himayesi Allah Teâlâ'ya aittir. Kur'ân âyetlerinin tertibinin tevkîfi olduğu kesindir. Bu konuda âlimler ittifak halindedirler. Kur'ân-ı Kerîm'in sûre tertibinde ise farklı yorumlar bulunmaktadır. Yorumlar şu şekildedir:

- a. “Bazı âlimler, sûrelerin tertibinin de, âyetlerde olduğu gibi, tevkîfi olduğunu söylemişlerdir.
- b. Bazıları da, sûrelerin sıralanışının tevkîfi değil, ashâbın içtihadına dayandığı görüşündedir. Sahâbe içerisinde – Hz. Ali, İbn. Mes'ûd, Übeyy b. Kâ'b gibi- Kur'ân'ı toplayanların mushaflarının tertip şeklinin farklı olması, bu görüşü benimseyenlerin delilleri arasındadır.”⁷⁸
- c. Bu hususla ilgili olarak ileri sürülen diğer bir görüş de, sûrelerin bir kısmının tertibinin tevkîfi, diğer (az) bir kısmının da icthâdî olduğudur. Buna göre, sûrelerin çoğunun tertibi Peygamberimiz tarafından, bir kısmının tertibi de ashâb tarafından Kur'ân'ın toplanması sırasında yapılmıştır.”⁷⁹

“Kur'ân'ı, nüzûl tertîbine göre değil, tilâvet tertîbine göre Hz. Peygamber (sav) bilhassa “*Arzâ-i Âhire*”de Cibrîl Aleyhisselâm'a okumuştur. Aynı şekilde,

⁷⁶ Osman Kesioğlu, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, TDV Yay., Ankara, 2012, s.108-109.

⁷⁷ Hicr 15/9

⁷⁸ Zerkeşi, sûrelerin tertibi tevkîfidir diyenlerle, icthâdîdir diyenler arasındaki anlaşmazlığın aslında tamamen lafzî olduğunu söylemektedir. Yani her iki görüşü savunanların neticede söylediklerinin aynı noktaya geldiğini belirtmekte ve şunları dile getirmektedir:

“Hz. Peygamber Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, dolaylı olarak sahâbeye sûrelerin tertîbini işaret etmiştir. Çünkü Sahâbe nüzûl sebeplerini ve âyetlerin yerlerini bilmekteydi. Dolayısıyla, tertîbin icthâdî olduğu kanâatinde olmasına rağmen İmâm Mâlik (ö.179/795), Sahâbenin Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den dinledikleri şekilde te'lîf ettiklerini belirtmektedir. Böyle olunca, iki görüşte de tevkîflik vardır. Fakat birinci görüştekiler (sûrelerin tertibinin tevkîfi olduğunu savunanlar), Hz. Peygamber'in sözlü emriyle sûreler sıralandı derken; ikinci görüştekiler (sûrelerin tertibinin icthâdî olduğunu savunanlar), ‘Hz. Peygamber'in sözlü emri yoktu ama Sahâbe onu namazda vb. yerlerde okurken dinlediklerine bağlı kalarak sûreleri sıraladılar’ demektedirler. Neticede icthâdîdir diyenler de yapılan sıralamanın yine Hz. Peygamber'e dayandığını kabul etmektedirler. Aradaki fark, sözlü emrine değil de fiiline göre tertîb edildiğini söylemeleridir. Dolayısıyla bunların dedikleri de fiilen tevkîfi olmaktadır.” (Ali Galip Gezgın, “Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb İle Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfliliğinin Kur'ân'ın Metin İçerisi Bağlamı Açısından Önemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30, 2018, s.24.)

⁷⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Dergah yay., İstanbul, 2014, s.48.

sahâbîlerde, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'den öğrendikleri şekilde ezberlemişler, günümüze kadar hiç kimse bu tertîbin dışına çıkmamış, buna itiraz eden de olmamış, nesilden nesile nakledilip, fiilî mütevâtir şeklinde günümüze kadar korunarak gelmiştir.”⁸⁰

İbn Abbas, Ubeyy b. Ka'b, İbn Mes'ud gibi sahabilerin mushaflarındaki farklılıklar ise şu nedenden dolayıdır: “Mushaflar'ı kamuoyu tarafından kabul görmüş, benimsenmiş Mushaflar değildi. Kendilerine ait, hatta aralarında bazı açıklamaların yazılı bulunduğu özel ve şahsî Mushaflardı. Bu yüzden, Hz. Osman dönemindeki Kur'ân nüshalarının çoğaltılması sırasında o Mushaflar itimada şâyân görülmemiştir.”⁸¹ Şimdi tezimizde çalıştığımız sûreleri, ashabin mushaflarındaki tertip sıralamalarına bakacak olursak:

İbn Abbas'da Tevîr 8, İnfitâr 79, İnşikâk 80

Ubeyy b. Ka'b'da Tekvîr 64, İnşikâk 68, İnfitâr 78

İbn Mes'ud'da Tekvîr 78, İnfitâr 79, İnşikâk 86

Şuan elimizde bulunan Hz. Osman'ın Mushaf'ında Tekvîr 81, İnfitâr 82, İnşikâk 84.⁸² sıradadır.

İslam âlimleri Hz. Peygamber (sav) dönemini daha iyi anlamak ve dini hükümlere riayet ederek yaşamak için sûrelerin nüzul sıralamalarını tespit etmişlerdir. “Nüzûl sırasına göre sûre sıralamaları ile Mekkî ve Medenî sûrelerin birbirinden ayırt edilmesi ve aralarında nesh ilişkisi olan sûre ve âyetlerin açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır.”⁸³ Bu nedenle nüzûl sıralamaları önem arz etmektedir. Tezimizde ele alacağımız mezkur üç sûrenin nüzul sıralaması şu şekildedir: Tekvîr Sûresi 7., İnfitâr Sûresi 82., İnşikâk Sûresi 83. sıradadır.⁸⁴

2.3.2. Sûrelerin Mekkî Oluşları

İslam âlimleri Kur'ân âyetlerini; âyetlerin nazil olduğu mekâna, zamana ve hitap şekline göre Mekkî âyetler ve Medenî âyetler şeklinde iki gruba ayırmışlar.

⁸⁰ Gezgîn, *a.g.e.*, s.6.

⁸¹ Gezgîn, *a.g.e.*, s.25.

⁸² Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s.84-87.

⁸³ Şerif Muhammed Kahraman, “Hz. Osman'a (35/656) Nüzûl Sırasına Göre Mushaf Nispet Edilmesi Üzerine Bir İnceleme”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2017, s.175.

⁸⁴ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s.88.

Bunlardan en kuşatıcı olan taksim zaman kıstasına göre yapılandır. Bu taksim hicret dikkate alınarak yapılmıştır. Yani “hicretten evvel nâzil olan vahiyler Mekkî, hicretten sonrakiler de Medenî addedilmiştir.”⁸⁵

Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’i “nazil olduğu ve muhatap aldığı insanların yaşadığı ortamın özellikleri dikkate alarak inzal buyurmuştur. Yüce Allah kime, ne zaman, nasıl hitap edileceğini bu ilahi metod çerçevesinde göstermiştir.”⁸⁶ “Kur’ân, Mekke toplumuna yavaşça fakat azimli ve kararlı biçimde yaklaşmaktadır.”⁸⁷ Çünkü vahyin nazil olduğu dönemde; Mekkelilerin zihinlerinin çorak toprak gibi yarık olduğu, yaptıkları ahlaksızlığın arşa kadar uzandığı, kokuşmuş, köhnemiş bir hayatla yalan, hırsızlık, riya, haset, alay etme, zorbalık gibi kötülüklerle dolu, dünyevileşmenin zirvesindeki bir yaşam tarzı benimsenmişti.

Allah insanlığı ikna edici bir üslup metoduyla zihinleri ve vicdanları sarsarak, insanları tek hakikat üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Böylece Mekkî âyetler, elleriyle yaptıkları helvaları ilah edinip sonra acıktıklarında ilahlarını yiyen cehaletin en üst düzeyinde yer alan Mekke halkının inanç ve ibadet anlayışı değişmesi sağlanmıştır. Önce gönüllere iman yerleştirildi, Allah sevgisi kazandırıldı. Sonra insan ile beşerin farkı zihinlere kazındı. Tıpkı ameliyatta hastaya önce narkozun verilmesi, sonra aşama aşama diğer işlemlerinin gerçekleştirilmesi gibi. Hz. Aişe’den nakledilen, bir hadîs-i şerifte Efendimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: “Kur’ân vahyi önce cennet ve cehennemden bahseden kısa bir sûre ile başladı. İnsanlar İslam’da toplanınca helal ve haramlar indi. Şayet önce içki içmeyin diye emredilseydi, onlar ‘içkiden asla vazgeçmeyiz’ derlerdi. Önce zina etmeyin hükmü inseydi, ‘zinayı asla bırakmayız’ derlerdi.”⁸⁸ Böylece “anlaşılmaz ve özgür bir iç hareketlenme ile en büyük günahkârlar ve zalimler ansızın yumuşak başlı münzevilere ve adalet savaşçılarına

⁸⁵ Cerrahoğlu, a.g.e., s.59.

⁸⁶ Atilla Yargıcı, “Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17(4), 2004, s.1.

⁸⁷ Abdullah Aygün, “Değerler Eğitimi Açısından Erken Dönem Mekkî Ayet ve Sûrelerin Önemi”, (Ed. Bayramali Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık), *Güneysu Sempozyumu-II Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi Sempozyumu*, Yediveren Kitap yay., Konya, 2018, s.182.

⁸⁸ Buhârî, Fezâilül Kur’an, 6.

dönüşebilmektedir. Burada bir zorla terbiye, süreç veya etkilme yoktur.”⁸⁹ Şimdi aşama aşama gökten nazil olarak insanlığı en güzel şekilde terbiye eden emirlerin Mekke dönemindeki özelliklerine bakalım.

- 1- “İçinde كَلَّا/kellâ kelimesi bulunan bütün sûreler Mekkîdir. Bu kelime Kur’ân’da 15 sûrede 33 âyette geçmektedir. Bu kelimenin geçtiği bütün sûreler 15. cüzden sonra yer alır.”⁹⁰
- 2- İçinde secde bulunan her sûre Mekkîdir.
- 3- Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri hariç başında huruf-i mukatta bulunan sûreler Mekkîdir. Bu iki sûre ise icma ile Medenîdir. Ra’d Sûresi’nde ise ihtilaf vardır.
- 4- Bakara Sûresi hariç peygamber kıssalarından ve geçmiş ümmetlerden bahseden bütün sûreler Mekkî’dir.
- 5- Bakara Sûresi hariç Hz. Âdem ile İblis’in kıssasının anlatıldığı bütün sûreler Mekkîdir.
- 6- İçinde يَا أَيُّهَا النَّاسُ/Ey insanlar’ ifadesi geçip يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا/Ey iman edenler’ ifadesi geçmeyen bütün sûreler Mekkîdir.”⁹¹

Mekke’de Allah’ı inkâr eden çoğunlukta olduğu için Mekkî sûrelerde ey insanlar ifadesi ile hitap edilmiştir. Medine’de de iman yaygın olmasından ötürü Medenî sûrelerde ey iman edenler diye hitap edilmiştir.

- 7- “Mufasssal sûrelerin geneli Mekkîdir.
- 8- Mekkî sûrelerde ulûhiyet ve rubûbiyet konusunda Allah’ın tevhidini kabul etmeye, yeniden dirilişe, sorumluluğa, amellerin karşılığının adil ve hassas biçimde verileceğine imana, vahye ve vahyin Allah’tan getirdiği ilahiyat, nübüvvet ve semiyât konularının tamamına teslim olmak ifade edilmiş. Ayrıca Mekkî sûreler Mekkeli müşriklerin adam öldürme, kan dökme, kızları diri diri toprağa gömme ırzları mübah görme, yetim malı yeme vb. kötü geleneklerden söz etmiştir. Kaosu, kabalığı, kötü niyeti ve sert sözleri çirkin göstermiş, imanı, itaati, sistemi, ilmi, muhabbeti, rahmeti, samimiyeti, başkasına saygıyı, anne-

⁸⁹ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, trc. Edina Nurikiç, Ketebe Yay., İstanbul, 2019, s.181.

⁹⁰ Bunun hikmeti şu şekilde açıklanır: Kur’ân’ın ikinci yarısının büyük bölümü Mekke’de inmiştir. Mekke toplumunun büyük bir kısmı zorbaydı. İşte bu nedenle onlara karşı tehdit, sert davranma, yaptıklarını yadırgama vb. nedenlerden dolayı bu kelime, Kur’ân’ın ilk yarısının aksine bu yarisinde tekrar edilmiştir. Zayıf ve aşağılık bir konumda oldukları için Yahudiler hakkında inen âyetlerde bu kelimenin kullanılmasına gereksinim duyulmamıştır. (Zürkânî, *a.g.e.*, C.1, s. 296.)

⁹¹ Zürkânî, *a.g.e.*, C.1, s. 295-296.

babaya iyiliği, komşuya değer vermeyi, gönül temizliğini, dile hâkim olmayı vb. güzel özellikleri sevdirmiştir.”⁹²

Çalışmada yer alan Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinin Mekkî özelliklerine bakacak olursak:

İnfitâr Sûresi’nde كَلَّا kelimesini görmekteyiz. ﴿كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ﴾⁹³ “*Hayır! İnanacak yerde siz hâlâ dini yalan sayıyorsunuz.*”⁹³ Fahreddin Râzî tefsirinde âyeti kerimeyi şöyle tefsir etmiştir:

“Hak Teâlâ ‘kellâ’ (hayır, hayır) diyerek, onları aldanıştan menetmiştir. Buradaki كَلَّا (aksine), idrabı, yani daha önce geçmiş ve aksi tahakkuk etmiş bir şeyi nefyetmek için konulmuş bir edattır. Bu, ‘Allah’ın keremine karşı aldanmaktan dönünüz (vazgeçiniz)’ demektir. Daha sonra Hak Teâlâ adeta şöyle demektir: ‘Ama siz bundan dönmüyor, aksine aslında dini (kıyâmeti) yalanlıyorsunuz’”⁹⁴

Hamdi Yazır da şöyle açıklamıştır:

“Bu, Allah’ın keremine güvenip aldanmaktan sakındırmaktır. Yani ‘öyle mağrur olmayın’. Fakat siz, O keremin kıymetini bilmiyorsunuz dini yalanlıyorsunuz, o kerim olan Rabb’inizin keremine karşı onun emir ve yasaklarına teslim olarak, yani tam bir ihlâs (içtenlik) ve boyun eğişle itaat ederek o kereme layık yüksek ahlâk ile güzel ameller yapmak görev ve sorumluluğuna ve ona göre hesap ve ceza olacağına inanmıyorsunuz.”⁹⁵

İnşikâk Sûresi’nde ise secde âyeti bulunmaktadır. ﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا

﴿يَسْجُدُونَ﴾ “Onlara Kur’ân okunduğu zaman secde ed(ip Allah’a teslimiyet göster)miyorlar.”⁹⁶ Âyetteki secde ile şöyle açıklama yapılmıştır:

“Ne oldu o kâfirlere ki bu kadar delîle karşı iman etmezler, onlar erbab-ı fesahat ve belâgattan oldukları cihetle Kur’ân’ın mu’ciz olduğunu bildikleri halde Kur’ân okunduğunda tekebbür eder, secde etmezler. İbadet etmediklerinden

⁹² Zûrkânî, a.g.e., C.1, s. 296-305.

⁹³ İnfitâr 82/9.

⁹⁴ Râzî, a.g.e., C.22, s.551.

⁹⁵ Yazır, a.g.e., C.9, s.53.

⁹⁶ İnşikâk 84/21.

dolayı kâfirler zemm olunmuşlardır. Çünkü; Kur’ân’ın mu’cize olduğunu bilince Resulullah’ın risaletine iman etmeleri lâzım iken iman ve ibadet etmedikleri cihetle zemme şayandır.”⁹⁷

İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinde de يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ/Ey insan hitabı bulunmaktadır. ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ “Ey insan! Bol kerem sahibi Rabb’ine karşı, seni aldat(ıp günaha daldır)an nedir?”⁹⁸ ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحٌ فَمُلَاقِيهِ﴾ “Ey insan! Gerçekten sen, Rabbine (varıncaya) kadar (bu yolda) didindikçe didinirsin. Nihayet O’na kavuşacaksın.”⁹⁹

İnfitâr Sûresi’nde geçen ‘Ey İnsan’ hitabını Kurtubî şu şekilde açıklamıştır: “Ey İnsan buyruğu ile yüce Allah, ölümden sonra dirilişi inkâr edenlere hitap etmektedir. İbn Abbas der ki: Burada ‘insan’ el-Velid b. el-Mugîre’dir. İkrime, Ubey b. Halef’tir, demiştir. Buyruğun Ebu’l-Eşed b. Kelede el-Cumahî hakkında indiği de söylenmiştir.”¹⁰⁰ İnşikâk Sûresi’ndeki hitap da şu şekilde açıklanmıştır:

“ ‘İnsan’ ile kastedilen insan cinsidir. Ey Âdemoğlu, demektir. Sa’d de Katade’den böylece rivayet etmiştir. Ey Âdemoğlu, senin çalışman hiç şüphesiz çok zayıftır. O bakımdan her kim çalışıp çabalamasının Allah’a itaat yolunda olmasını istiyorsa bunu yapıversin; fakat ancak Allah’tan aldığı kuvvet ile bunu yapabilir. ‘İnsan’ nın belirli bir kimse olduğu da söylenmiştir. Mukatil der ki: Bununla el-Esved b. Abdi’l-Esed’i kastedilmektedir. Ubey b. Halef’in kastedildiği de söylenir, Bütün kâfirlerin kastedildiği de söylenir.”¹⁰¹

Allah ile kulları arasındaki iletişim Kur’ân-ı Kerîm’deki hitaplarıdır. Bu nedenle Allah’u Teâlâ bu âyetlerinde muhatabı olarak tüm insanlığı dikkate alarak hitap etmiştir. Mekke döneminde nazil olan ayetlerdeki ‘Ey İnsanlar’, ‘Ey Kitap Ehli’ şeklindeki hitaplar da Kur’ân-ı Kerîm’in evrensel mesaj verdiğinin kanıtıdır.

⁹⁷ Mehmet Vehbi, *Hulâsat’ül Beyân Fî Tefsîr’il Kur’an*, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1969, C.15, s.6398-6399.

⁹⁸ İnfitâr 82/6.

⁹⁹ İnşikâk 84/6.

¹⁰⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.455.

¹⁰¹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.501.

İnfîtâr ve İnşikâk Sûrelerinin 6. âyetlerine bakıldığında, ikisinde de tefsir âlimlerine göre Mekke müşriklerinden ve Âdemoğlundan bahsedilmiştir.

Âyetlerin tefsirinde ifade edilen Mekke müşriklerinden birisi olan Velîd b. Mugîre, İslam'ın en büyük düşmanlarındandı.

“Hz. Peygamber'in (sav) davetini kabul etmedi ve kendisine şiddetle karşı çıktı. Kibir, bencillik ve ihtirası yüzünden şirk ile ruhu kirlenip tabiatı bozulduğu için Kur'ân-ı Kerîm'in sihir kitabı olduğunu söyledi. Kur'ân'ın hasmı ve Resûl-i Ekrem'in rakibi oldu. Putperestliğin hâmisî Ebû Cehil'e akıl hocalığı yaptı. Ayrıca onun İslâm'a karşı düşmanlığını gösteren en önemli husus, doğrudan kendisi veya kendisiyle birlikte diğer müşrikler hakkında 104 kadar âyetin inmesidir.”¹⁰²

Kalpleri ve ağızları bu kadar küfür kokan Mekke müşriklerine Allah ‘Ey İman Edenler’ olarak değil ‘Ey İnsanlar’ şeklinde hitap etmesi, muhatabın kendisine hitap edilen mesajı dinlemesini sağlamıştır.

Mekkî âyetlerin diğer özelliklerinden bir tanesi de içerdiği konulardır. Tekvîr, İnfîtâr ve İnşikâk Sûrelerinde: İslam inanç esasları ele alınmıştır. Allah'ın vahyine ve elçisinin hakikatine dikkat çekilmiş, elçisinin özellikleri anlatılmıştır. Bu konular inanmayan topluma imanın ışığını göstermektedir. Sûrelerin genelinde ifade edilen kıyâmet konusu ise, bu dünyada yapılanların karşılığının alınacağını yani adalet terazisini göstermektedir. Kıyâmetin o dehşetli anları ifade edildiği gibi, “Gök yarıldığında ve Rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında,”¹⁰³ âyetiyle de gök cisimlerinin bile teslimiyet içinde olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. “Biz insanları yarattığımız varlıklardan üstün kıldık”¹⁰⁴ âyetiyle ifade edildiği gibi eşref-i mahlûkat olan insan; kendisini yoktan var eden Rabbinin karşısında eğilmediği, teslim olmadığı, nankörlük içinde olduğu anlatılmaktadır. Mekkeli müşrikler de elleriyle yaptıkları putların önünde eğilip onlardan medet ummaktaydılar.

Çalışmada yer alan sûrelerin Mekkî oluşlarıyla ilgili son özellik de Tekvîr, İnfîtâr ve İnşikâk Sûrelerinin mufasssal olmasıdır.

¹⁰² Mustafa Fayda, “Velîd b. Mugîre”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, C.43, s.33-34.

¹⁰³ İnşikâk 84/1-2.

¹⁰⁴ İsra 17/70.

2.4. Sûreler Arasındaki Münasebet

Kur’ân-ı Kerîm’de sûrelerin başı-sonu, başı-önceki sûrenin sonu, sûrenin ismi ve hurufu mukatta ile aralarında münasebetleri bulunmaktadır.

“Âyet ve sûrelerdeki münasebetin aslı; aralarında mâna irtibatı sağlayan umumilik-hususilik, aklilik-hissilik, hayali olmayan çeşitli alakalar ile sebep veya müsebbeb, illet veya malul, benzerlik veya zıdlık gibi zihni bağların bulunmasıylaadır. Kur’ân’ın üslubu ve mükemmel nazmı apaçık bir mucizedir. Âyetler nüzûl bakımından çeşitli olaylara, tertib bakımından da bir hikmete bağlı olarak nâzil olmuştur.”¹⁰⁵

Suyûti, Fahreddin Râzî’nin münasebet ilmiyle ilgili olarak; âyetlerdeki letafetin büyük bir kısmı, tertib ve münasebette görüldüğünü söylediğini *İtkan*’da nakleder.¹⁰⁶

Üzerinde çalışılan sûrelerin başlarına bakıldığında: Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinin üçü de “Kur’ân’î üslup açısından, geçmiş veya gelecekte vukuu bulacak gaybî alana dair ihbârî formda gelen ve ‘hani o –hadisenin gerçekleştiği/gerçekleşeceği– an ki...’ anlamındaki [şart cümlesiyle] ‘izâ’ إذا zaman zarfıyla”¹⁰⁷ başlamaktadır. ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ “Güneş dürülüp karardığında,”¹⁰⁸ ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾ “Gökyüzü yarıldığında,”¹⁰⁹ ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ “Gök yarıldığında”¹¹⁰ Ayrıca Tekvîr ve İnfitâr Sûrelerinde kasem bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de yeminler ilahi hakikatleri te’kid ve te’yid etmektedir. Böylece muhatabın dikkatini çekilerek, yemin edilen şeyin kıymeti ve önemi vurgulanmaktadır. Tekvîr Sûresi’nde; yıldıza, geceye, sabaha; İnfitâr Sûresi’nde ise şafağa, geceye, aya yemin edilmiştir.

¹⁰⁵ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *El-İtkan Fî Ulûmi’l Kur’an*, trc. Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987, C.2, s.288.

¹⁰⁶ Suyûtî, *a.g.e.*, C.2, s.287.

¹⁰⁷ Serhan Osmançelebioğlu, “Kurânî Üslup Açısından İnfitâr Sûresi”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 10(1), 2020, s.115.

¹⁰⁸ Tekvîr 81/1.

¹⁰⁹ İnfitâr 82/1.

¹¹⁰ İnşikâk 84/1.

Konu itibariyle sûreler arasındaki münasebet ise şu şekildedir: Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinde; Hz. Peygamber (sav)’e Medine’de inzal olunan Nisâ Sûresi’nin 136. âyetinde¹¹¹ bildirilen inanç esasları konu edilmektedir. İnanç esaslarından ahirete iman konusu ise daha ağırlıktadır. Sûrelerde, çocukları bile ak saçlı ihtiyar yapan;¹¹² kıyâmetin kopuşu esnasındaki dehşet verici sahneler yer almaktadır. Sûreler, kıyâmetin gökyüzündeki gerçekleşecek aşamalarını gözlerde canlandırarak başlamaktadır. Bu bakımdan konu bütünlüğü üç sûrede de sûrelerin başlangıçlarından itibaren bulunmaktadır. Kıyâmetin gökyüzündeki ve yeryüzündeki ahvali; Tekvîr Sûresi’nde güneşin dürülmesi, yıldızların dökülüp sönmesi, dağların sökölüp yürütülmesi, doğuracak develerin başı boş bırakılması, denizlerin kaynatılması, gökyüzünün sıyrılıp açılması;¹¹³ İnfitâr Sûresi’nde, gökyüzünün yarılması, yıldızların dağılıp saçılması, denizlerin yükselip birbirine katılması, kabirlerin altı üstüne getirilmesi;¹¹⁴ İnşikâk Sûresi’nde, göğün yarılması, yerin uzatılıp dümdüz edilip içindekileri boşaltması¹¹⁵ şeklinde geçmektedir.

İsrafil’in (as) sûra ikinci defa üflemesiyle birlikte gerçekleşecek olan yeniden dirilişle; dünyada yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılıklarının alınacağı ceza günü,¹¹⁶ “*defterler ortaya serildiğinde,*”¹¹⁷ “*O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edeceklerdir.*”¹¹⁸ Böylece Âdemoğlu kâinatta yapıp ettiklerinin hiçbirinin gizli kalmadığını görecektir. Yani İnfitâr Sûresi’nde de geçen “*Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar*”¹¹⁹ âyet-i kerîmelerinde ifade edilen yazıcı meleklerin kaydettiklerini, yaptığı bütün tutum ve davranışları bir bir öğrenmiş olacaktır. Âdemoğlunun yaptıklarını öğrenmesi Tekvîr ve İnfitâr

¹¹¹ “Ey iman edenler! Allah’a, Resûlü’ne, indirdiği Kitap (Kur’an)’a ve daha önce indirdiği kitap(ların asılların)a (gereği gibi sebatla) iman edin. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, resûllerini ve ahiret gününü (birini bile) inkâr ederse muhakkak ki o, derin bir sapıklığa düşmüş (imandan çıkmış) olur.” (Nisâ 4/136.)

¹¹² “Eğer inkâr ederseniz, (şiddetinden) çocukları bile ak saçlı bir ihtiyar yapıverecek o gün(ün şiddetinden) nasıl korunacaksınız.” (Müzzemmil 73/17.)

¹¹³ Bkz. Tekvîr 81/1-11.

¹¹⁴ Bkz. İnfitâr 82/1-4.

¹¹⁵ Bkz. İnşikâk 84/1-4.

¹¹⁶ “Ceza günü nedir bilir misin?” (İnfitâr 82/17.)

¹¹⁷ Tekvîr 81/10.

¹¹⁸ Nur 24/24.

¹¹⁹ İnfitâr 82/10-12.

Sûresi'nde şu şekilde geçmektedir: “Kişi neler yaptığını öğrenmiş olacaktır.”¹²⁰, “Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri yapmadığını açıkça bilecektir.”¹²¹ Sonra amel defterleri verilecektir. “Kime kitabı sağından verilirse hesabı kolay bir şekilde görülecektir. Ve sevinç içinde yakınlarına dönecektir. Kime de kitabı arkasından verilirse, ‘Eyvah!’ diye bağırarak ve alevli ateşe girecektir.”¹²² Çünkü iyi kimse için cennet yaklaştırılacak¹²³, kötü kimse için ise cehennem ateşi harlatılacak.¹²⁴ “O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah’a kalmıştır.”¹²⁵ Ve ebedi bir hayat başlayacaktır.¹²⁶ Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinde kıyâmetin kopuş anı ve koptuktan sonraki süreç bir bütün halinde anlatılmıştır. Efendimiz (sav) de “Gözüyle görmüş gibi kıyâmet manzaralarını görmek kimi sevindirirse ‘Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk’ Sûrelerini okusun”¹²⁷ buyurmuştur. “Bu üç sûreyi okuyan kimse kıyâmetin ahvalini tam manasıyla görmüş olur.”¹²⁸ Ayrıca bu üç sûrede kıyâmet gerçeği anlatıldığı gibi Tekvîr Sûresi'nde de mahşer gününe nasıl hazırlanılması gerektiği vahyin hakikatiyle izah edilmiştir. Yani inanç esaslarından Allah’a iman, peygamberlere iman, kitaplara iman konusu işlenmiştir.

2.5. Sûrelerin Fazileti

Sûrelerin faziletiyle ilgili yukarıda da zikrettiğimiz şu hadîs-i şerif rivayet edilmiştir:

حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَحِيرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَهُوَ ابْنُ يَزِيدَ الصَّنَعَانِيُّ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأَى عَيْنٍ فَلْيَقْرَأْ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَإِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَإِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ وَرَوَى هِشَامُ بْنُ يُسُفَ وَغَيْرُهُ هَذَا الْحَدِيثَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ

¹²⁰ Tekvîr 81/14.

¹²¹ İnfitâr 82/5.

¹²² İnşikâk 84/7-12.

¹²³ “Cennet yaklaştırıldığında.” (Tekvîr 81/13.)

¹²⁴ “Cehennem ateşi harlatıldığında.” (Tekvîr 81/12.)

¹²⁵ İnfitâr 82/19.

¹²⁶ “Ve oradan bir daha da ayrılamazlar.” (İnfitâr 82/16.)

¹²⁷ Tirmizî, Tefsirul Kur’an, 74.

¹²⁸ Ali Arslan, Büyük Kur’an Tefsiri (Hulâsatü’-t-Tefasir), Arslan Yay., İstanbul, ts., C.15, s.495.

يَنْظُرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأَى عَيْنٍ فَلْيَقْرَأْ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَلَمْ يَذْكُرْ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَإِذَا
السَّمَاءُ انشَقَّتْ

“İbn Ömer (ra)’dan rivâyete göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: Gözüyle görmüş gibi kıyâmet manzaralarını görmek kimi sevindirirse ‘Tekvîr, İnşikâr ve İnşikak’ Sûrelerini okusun.”¹²⁹

“Tirmizî: Bu hadis hasen gariptir. Hişâm b. Yusuf ve başkaları bu hadisi bu senedle rivayet ederek şöyle demişlerdir: “Kim gözüyle görmüş gibi kıyâmet manzaralarını görmek ister ve buna sevinirse “Tekvir” Sûresi’ni okusun.” İnşikâr ve İnşikak Sûrelerini zikretmemişlerdir.”¹³⁰

“Übeyy bin Ka’b (r.a) Rasûlü Ekrem (sav)’in şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: “Kim Tekvîr Sûresi’ni okursa, Allah onun (kıyâmet gününde) ayıbını ifşâ ederek rüsvay etmekten korur. Sahîfesi ona gösterilir” Ancak bu rivayet, hadis kaynaklarında mevcut değildir. Semerkandî’nin tefsirinde, Tekvîr Sûresi’nin sonunda yer almaktadır.”¹³¹

3. SÛRELERDEKİ KELİMELERİN VE İSTİLAHLARIN İZAHI

3.1. Allah (cc)

İslam âlimleri Allah kelimesinin etimolojisi hakkında, kelimenin müştak olup olmadığına dair farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Kelimenin müştak olduğunu savunanlar şu nedenlerle fikirlerini ileri sürmüşlerdir:

a- الله lafzı, إِلَٰهَ kelimesinden türemedir. Bu النَّاسُ kelimesine benzemektedir. Çünkü النَّاسُ kelimesi الْأَنَاسُ kelimesinden türetilmiştir. Yani kelimenin başındaki hemze kaldırılmış ve bunun yerine ال takısının getirilmiştir.

132

¹²⁹ Tirmizî, Tefsirul Kur’an, 74.

¹³⁰ Tirmizî, Tefsirul Kur’an, 74.

¹³¹ Ebü’l-Leys İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, (ö. 373/983), Tefsîru’l Kur’an, Sad. Mehmet Karadeniz, Özgü Yay., İstanbul, 2008, C.6, s.383.

¹³² İbn Manzûr, a.g.e., “E-l-h” md., C.13, s.467; Nesefî, a.g.e., C.1, ss.116-117.

b- يَٰٓأَلَهَ - يَٰٓأَلَهَ - يَٰٓأَلَهَ den türemedir ve bu ibadet etmek anlamına gelmektedir.

Bu durumda, ilah kelimesi mabud yani ilah edinilen anlamındadır.¹³³

c- “Daha çok yabancı yazarların gösterdiği bir temayüle göre Allah lafzı, Câhiliye Arapları’nın putlarından olan اللات/el-Lât veya Ârâmîce الإله/elâhâ kelimelerinden alınmıştır.”¹³⁴

d- Şaşkınlık gösterdi anlamına gelen ‘elihe’ kökünden aynı manaya gelen ‘velehe’ kökünden türetilmesi. Yani ibret nazarıyla evrene bakıldığında Allah’ın hayret ve şaşkınlık kaynağı olduğundan hareket etmişlerdir.¹³⁵

Âlimlerin çoğuna göre ise Allah ismi herhangi bir kökten türememiş olup, gerçek mabudun özel ismidir. O’ndan başkası bu ismi kullanamaz. Sâbûnî Kurtubî’nin şöyle dediğini söyler: “Allah ismi, zât-ı mukaddesin isimlerinin en büyüğü ve en kapsamlısıdır. Bu isim, ulûhiyet sıfatlarını şahsında toplayan, rububiyet sıfatlarıyla vasıflanmış olan, hakiki varlık olarak tek olan ve kendisinden başka ilâh olmayan gerçek varlığın adıdır.”¹³⁶ Yani, الله “Zâtı Vâcibü’l-Vücut ve Ma’bud-u Bi’l-Hakk’ın ismidir. Bu isim, Cenab-ı Hakk’ın bütün esmâ-i hüsnasını (güzel isimlerini) içine almaktadır.”¹³⁷ “الله lafzı ile الله lafzı arasındaki fark ise şöyledir: Birincisi yüce olan Zât-ı Mukaddesin özel ismidir. Manası: Gerçek mabud demektir. İkincisi ise gerçek mabud manasına geldiği gibi, batıl mabud manasına da gelir. Hem Allah için hem de başkaları için kullanılabilen isimdir.”¹³⁸

Kur’ân-ı Kerîm’e bakıldığında en fazla isim olarak geçen kelimeyi Allah olarak görmekteyiz. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de konu olarak, Allah’ın sonsuz ilminden, yaratıcılığından, isimlerinden, sıfatlarından, rızasından, bağışlamasından, cezalandırmasından vb. daha birçok özelliğinden

¹³³ İbn Fâris, *a.g.e.*, “E-l-h” md., s.49; Nesefî, *a.g.e.*, C.1, s.116-117.

¹³⁴ Bekir Topaloğlu, “Allah”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, C.2, s.500.

¹³⁵ Şeyh Muhammed Abduh- Muhammed Reşîd Rızâ, *Menâr Tefsiri*, Ekin Yay., İstanbul, 2011, C.1, s.62.

¹³⁶ Sâbûnî, *a.g.e.*, C.1, s.31.

¹³⁷ Çanga, *a.g.e.*, “E-l-h” md., s.60.

¹³⁸ Sâbûnî, *a.g.e.*, C.1, s.35.

bahsedilmektedir. Allah kelimesinin yapısı incelendiğinde ise Arapça’da ona benzer hiçbir kelime bulunmamaktadır. Mesela, Allah kelimesinin tesniyesi ve cemisi de yoktur. Ayrıca Allah lafzı, lafızdan her bir harfin çıkarılmasıyla, şu manaları oluşturmaktadır: ﴿وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ “Göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır.”¹³⁹ Âyetinde görüldüğü üzere ا harfinin çıkarılmasıyla kelime ٱ olmuştur. Manası da Allah’a ait olmuştur. Sonrasında birinci ل harfi çıkarılmasıyla geriye kalan ٱ lafzı, ﴿لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ﴾ “Mülk O’nundur, hamd O’nadır.”¹⁴⁰ O’na yani Allah’a manası vermektedir. Son olarak ikinci ل harfinin çıkarılmasıyla ه kalır. ﴿هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ “O diridir, O’ndan başka ilah yoktur.”¹⁴¹ Bu da Allah’u Teâlâ’ya delalet eder.¹⁴² Özetleyecek olursak, Allah lafzının her bir harfi Allah’ın ismidir.

Allah lafzı İslamiyet öncesi yani Cahiliye Dönemi’nde de kullanıldığı gözükmemektedir “Şayet onlara. ‘Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir? diye soracak olsan, hiç tereddütsüz ‘Allah’tır derler. O halde haktan nasıl yüz çevirirler?”¹⁴³ âyetinde ve daha birçok ayette Mekke müşriklerinin Allah lafzını kullandıklarını görmekteyiz. Fakat Cahiliye döneminde Allah lafzına izafî mana verilmektedir. Bu nedenle ilahi vahiy gelmesiyle Allah’ın mahiyeti üzerinde inananlar ve inanmayanlar arasında münakaşalar olmuştur. Nitekim Mekke müşriklerinin Allah lafzına yükledikleri anlam tevhid inancı değildi. Kendilerini Allah’a yaklaştıracığına inandıkları putlara tapmaktaydılar.

¹³⁹ Münâfikûn 63/7.

¹⁴⁰ Teğâbun 64/1.

¹⁴¹ Mü’min 40/65.

¹⁴² Semerkandî, a.g.e., C.1, s. 32.

¹⁴³ Ankebût 29/61.

3.2. Şems/Güneş

شَمْسٌ يَشْمُسُ شُمُوسًا /Şems, güneşli gün anlamındaki fiilinden türemiştir.¹⁴⁴ Çoğulu شُمُوسٌ dur.¹⁴⁵ “Güneş yuvarlağı ve ondan yayılan ışık”¹⁴⁶ manasına gelir. Güneş, Kur’ân-ı Kerîm’de en çok üzerinde durulan gök cisimlerinden biridir. Kur’ân-ı Kerîm’de güneşle alakalı olarak; Allah’ın varlığı ve gücünün nişanesi, güneşin yaratılışı, belli bir yörüngede dönmesi, vaktin bilinmesi için bir hesap ölçüsü olması, ışık kaynağı olması, kıyâmetin kopuşu esnasında muted görevinden ve yörüngesinden sapması vasıfları anlatılmaktadır. Ayrıca tertip sırasına göre Kur’ân-ı Kerîm’de 91. sırada yer alan sûreye isim olmuştur.

*“Gökte yıldız kümeleri oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan güç mübarektir; cömerttir.”*¹⁴⁷ Âyet-i kerîmede ifade edilen yıldızların, güneşin, ayın yaratılışı; süpernova patlamalarıyla meydana geldiği bilim adamları tarafından ispat edilmiştir. Fakat her fani olanın sonu olduğu gibi güneş de bir gün yok olacaktır. Yasin Sûresi 38. âyette güneşin yörüngesindeki akıp gitmesine ilaveten âyette geçen müstekar kelimesindeki yorumlardan biri; “kıyâmet günüdür. Güneş kıyâmet günü artık karar kılacak, duracak ve daha hareket etmeyecektir.”¹⁴⁸

Güneşin yaydığı ışık ve enerji bir gün bitecek ve “yakıtını bitiren diğer yıldızlarda olduğu gibi, kendi içine kapanarak büzüşecek ve önce kırmızı dev sonra da beyaz cüce olarak hayatına son verecektir.”¹⁴⁹ Tezimizde üzerine çalıştığımız Tekvîr Sûresi’nde de güneşin dürülmesi buna işaret etmektedir. Ayrıca “Gök yarılp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman!”¹⁵⁰ “Güneşle ay birleştirildiği zaman”¹⁵¹ âyetleriyle de güneşin ve evrenin yok oluşu yani kıyâmet sahnesi anlatılmaktadır.

¹⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “Ş-m-s” md., s. 423; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Ş-m-s” md., C.6, s.113.

¹⁴⁵ Cevherî, *a.g.e.*, “Ş-m-s” md., s.561; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Ş-m-s” md., C.6, s.113.

¹⁴⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “Ş-m-s” md., s.563.

¹⁴⁷ Furkân 25/61.

¹⁴⁸ Râzî, *a.g.e.*, C.18, s.492.

¹⁴⁹ Taşkın Tuna, *Son Basamak Dünyamızın Hayat Hikayesi*, Şule Yay., İstanbul, 2017, s.130.

¹⁵⁰ Rahmân 55/37.

¹⁵¹ Kıyâme 75/9.

3.3. Necm/Kevkeb/Yıldız

نَجْمٌ ج نُجُوم/Necm kelimesi yıldız, gezegen,¹⁵² gök cismi, film yıldızı¹⁵³ ve كَوَكَبٌ ج كَوَاكِبُ/kevkeb kelimesi de kıvılcım¹⁵⁴ yıldız, semada beyazlık manalarına gelmektedir.¹⁵⁵ Ayrıca necm kelimesi hakkında tefsir âlimleri şu açıklamaları yapmışlardır:

a- “Kur’ân’ın yıldızlarıdır.”¹⁵⁶

b- Necm, semada sabit olan ve yol göstermeye yarayan yıldızdır. Bu olmayıp, aksine bunun semada bulunan ve şeytanları taşlamak için olduğu da ileri sürülmüştür.”¹⁵⁷

c- “Ağacın karşılığı olarak sapı olmayan ot ya da çemen manasına gelir.”¹⁵⁸ “وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ” “(Yerden biten) otlar ve ağaçlar (Allah’a) secde etmektedirler.”¹⁵⁹ âyetinde olduğu gibi bitki için de kullanılır.¹⁶⁰

d- Süreyya.¹⁶¹ “Lâm-ı ahidle beraber النَّجْمُ şeklinde özellikle Süreyya yani Ülker yıldızına isim verilmiştir ki bu, esma gâlibe (yaygın kullanım) kabilinden bir isimlendirmedir.

¹⁵² Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “N-c-m” md., s.810; Cevherî, *a.g.e.*, “N-c-m” md., s.1024; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-c-m” md., C.12, s.568.

¹⁵³ Güneş, *a.g.e.*, “N-c-m” md., s.1151.

¹⁵⁴ Güneş, *a.g.e.*, “K-v-b” md., s. 1040.

¹⁵⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-v-k” md., s.735; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-v-k” md., C.1, s.720.

¹⁵⁶ “Kur’ânla, Hz. Peygamber’in (sav) doğruluğuna ve berâetine istidlâl edilmesinden ötürü olup, bu tıpkı Cenâb-ı Hakk’ın, ‘Yâsîn... Hakim olan Kur’ân’a yemin olsun ki, sen gönderilmiş (peygamberler)densin. Doğru bir yol üzerindesin.’ (Yâsîn 36/1-4.) ayetleri gibidir.” (Râzî, *a.g.e.*, C.20, s.481.)

¹⁵⁷ Râzî, *a.g.e.*, C.20, s.481.

¹⁵⁸ Yazır, *a.g.e.*, C.7, s.287-288.

¹⁵⁹ Rahman 55/6.

¹⁶⁰ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “N-c-m” md., s.810; İbn Fâris, *a.g.e.*, “N-c-m” md., s.887; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-c-m” md., C.12, s.568.

¹⁶¹ İbn Fâris, *a.g.e.*, “N-c-m” md., s.887; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-c-m” md., C.12, s.569.

e-Zaman aralıklarıyla parça parça verilen bir şeyin her bir parçasına denir. Kur’ân da yirmi üç senede peyder pey indirildiğinden müneccemen/tencîmen nâzil oldu denilir”¹⁶² ve Kur’ân’ın inen her bölümüne necm ismi verilir.¹⁶³

Yıldız, Kur’ân-ı Kerîm’de tertip sırasına göre 53. sırada yer alan Necm ve 86. sırada yer alan Târik¹⁶⁴ Sûrelerine isim olmuştur. Ayrıca Necm, Vâkıa, Târik ve Tekvîr Sûrelerinde yıldızla yemin edilmiştir. Üzerinde çalıştığımız Tekvîr Sûresi’nde, الكُنُس kelimesi de yıldız anlamına gelmektedir.¹⁶⁵

﴿فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُسِ﴾ “Hayır! Hayır! Yörüngelerinde akıp giderek doğan ve batan yıldızlara andolsun!”¹⁶⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de yıldız kelimesiyle her şeyi yoktan var eden Allah’ın cemal isminin tecellisi görülmektedir. Ayrıca yıldız kelimesi kıyâmetten haber vermektedir. Kurtubî, Necm Sûresi 1. âyetin tefsirinde Hasan Basrî’nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Burada yıldızdan kasıt, kıyâmet gününde yıldızların döküleceği vakittir.”¹⁶⁷ O vakit, üzerinde çalıştığımız Tekvîr ve İnfitâr Sûrelerinde “Yıldızlar dökülüp söndüğünde,”¹⁶⁸ “Yıldızlar dağılıp saçıldığında”¹⁶⁹ âyetleriyle de vurgulanmaktadır.

3.4. Cebel/Dağ

جَبَل/Cebel kelimesinin manası dağdır.¹⁷⁰ جَبَل kelimesinin çoğulları ise أَجْبَالٌ, جِبَالٌ ve أَجْبُلٌ dır.¹⁷¹

¹⁶² Yazır, a.g.e., C.7, ss.287-288.

¹⁶³ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “N-c-m” md., s.810; İbn Manzûr, a.g.e., “N-c-m” md., C.12, s.569.

¹⁶⁴ “Târik yıldız demektir. Ferra’dan nakledildiğine göre ‘delip geçen yıldız’ yedinci semadaki yıldızdır.” (Kurtubî a.g.e., C.19, s.7-8.

¹⁶⁵ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “K-n-s” md., s.731; İbn Fâris, a.g.e., “K-n-s” md., a.794; Cevherî, a.g.e., “K-n-s” md., s.925; Sâbûnî, a.g.e., C.5, s.196.

¹⁶⁶ Tekvîr 81/15-16.

¹⁶⁷ Kurtubî, a.g.e., C.16, s.433.

¹⁶⁸ Tekvîr 81/2.

¹⁶⁹ İnfitâr 82/2.

¹⁷⁰ Halîl b. Ahmed, a.g.e. “C-b-l” md., s.100; İbn Fâris, a.g.e., “C-b-l” md., s.183; Cevherî, a.g.e., “C-b-l” md., s.152; İbn Manzûr, a.g.e., “C-b-l” md., C.11, s.96.

¹⁷¹ İbn Manzûr, a.g.e., “C-b-l” md., C.11, s.96.

Dağ kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de الطُّور/tûr¹⁷² ve الطَّوْد/tavd¹⁷³ kelimeleriyle de geçmektedir. Tûr Kur'ân-ı Kerîm'de tertip sırasına göre 52. sûreye isim olmuştur. Tûr kelimesini tefsir âlimleri şu şekilde açıklamışlardır:

“Tûr’dan maksat Tûr-i Sînâ’dır. Tûr-i Sînâ, Medyen’de bir dağ olup, Hz. Musa Allah’ın Kelam’ını burada işitmiştir. Tûr, Süryanice dağ demektir veya icâdın zirvesinden maddenin çukuruna veya gayb âleminden şehâdet âlemine [giden] demektir.”¹⁷⁴ “Tûr kelimesi tıpkı الطَّوْد (Şuârâ, 26/63) kelimesi gibi, büyük dağı ifade eder.”¹⁷⁵ Tûr-i Sînâ, Hz Musa’nın Allah’ı görmek istemesi üzerine Allah’ın tecelli ettiği dağdır.¹⁷⁶

Dağlar büyüklük, azamet ve ihtişamı gösterir. Allah Teâlâ insana dağları örnek vererek dersler vermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de dağ kelimesinin geçtiği yerlere bakıldığında, öncelikle dağların yeryüzünün kazıkları olduğunu¹⁷⁷ ve heybetli, yüksek dağlara insana verildiği gibi şuur verilseydi onun kulluk etmek için paramparça olacağının¹⁷⁸ ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca kıyâmet günü dağların yürütüleceği, un ufak edilip savrulacağı¹⁷⁹ ifade edilerek; o büyük gününün dehşeti yani insanın bugünkü tasavvuruna sığmayacak bir değişim gözlerde canlandırılarak kıyâmet tasviri yapılmıştır. Şiddetli, heybetli dağların paramparça olup zerrelere haline gelmesiyle kâinatta kıyâmetin dehşeti gösterilmiştir. Böylece büyük günde insanın halinin nasıl olacağına dikkat çekilmiş ve son gün gelmeden insanın kendine çeki düzen vermesi istenmiştir.

¹⁷² et- Tûr dağ demektir. (Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “T-v-r” md., s.496; İbn Fâris, *a.g.e.*, “T-v-r” md., s.540; Cevherî, *a.g.e.*, “T-v-r” md., s.650; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “T-v-r” md., C.4, s.508.)

¹⁷³ et-Tavd dağ demektir. (Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “T-v-d” md., s.496; İbn Fâris, *a.g.e.*, “T-v-d” md., s.540; Cevherî, *a.g.e.*, “T-v-d” md., s.650; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “T-v-d” md., C.3, s.270; Kurtubî; *a.g.e.*, C.13, s.37.)

¹⁷⁴ Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.273.

¹⁷⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.20, s.410.

¹⁷⁶ “Mûsa, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, “Rabb'im! Bana görün; sana bakayım” dedi. Rabbi, “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin” buyurdu. Rabb'i o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsa da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.” (A'râf 7/143.)

¹⁷⁷ “Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri tutan) kazıklar yapmadık mı?” (Nebe' 78/6-7.)

¹⁷⁸ “Şayet biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.” (Haşr 59/21.)

¹⁷⁹ Bkz. Tâhâ 20/105; Neml 27/88; Tûr 52/10; Vâkıa 56/5-6; Hâkka 69/14; Me'âric 70/9; Müzzemmil 73/14; Mürselât 77/10; Tekvîr 81/3; İnşikâk 84/3; Fecr 89/21; Kâri'a 101/5.

3.5. Bahr/Deniz

بَحْرٌ/Bahr kelimesi “geniş ve büyük su kütleini toplayan mekanı anlatır. Sonra bu onun belli olan genişliğinin bir ifadesine dönüşmüştür”¹⁸⁰ ve deniz manasına gelir. Ayrıca geniş ilim sahibi,¹⁸¹ cömert, erdemli kişi, bir şiir vezni¹⁸² gibi mecazi anlamlarında kullanılmaktadır.

بَحْرُتُ الْبَعْرِ deyimi devenin kulağını geniş biçimde yardım demektir. Bir şeyi geniş biçimde elde eden kişiye de بَحْرٌ deniz adı verilmiştir.¹⁸³ Ayrıca فَرَسٌ بَحْرٌ ibaresi de kullanılmaktadır. Bu ifade onun çok hızlı olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁴ Efendimiz (sav) bindiği bir at için “...onu bir derya bulduk” buyurmuştur.¹⁸⁵

بَحْرٌ kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 33 yerde müfret, 5 yerde tensiye ve 3 yerde cemi toplam 41 defa geçmektedir.¹⁸⁶

Tekvîr Sûresi’nde: ﴿وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ﴾ “Denizler kaynatıldığında”¹⁸⁷

İnfîtâr Sûresi’nde: ﴿وَإِذَا الْبَحَارُ فُجِّرَتْ﴾ “Denizler yükselip birbirine katıldığında”¹⁸⁸

¹⁸⁰ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.122.

¹⁸¹ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s. 40; İbn Fâris, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.75; Cevherî, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.75; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “B-h-r” md., C.4, s.41-42.

¹⁸² Güneş, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.55.

¹⁸³ Cevherî, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.75; İbn Fâris, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.76; Râgıb el- İsfahânî, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.122; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “B-h-r” md., C.4, s.43-44.

¹⁸⁴ Râgıb el- İsfahânî, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.122; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “B-h-r” md., C.4, s.42.

¹⁸⁵ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ قَالَ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ أَهْلَ الْمَدِينَةِ فَرَعُوا مَرَّةً فَرَكِبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ كَانَ يَقْطِفُ أَوْ كَانَ فِيهِ قِطَافٌ فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ وَجَدْنَا فَرَسَكُمْ هَذَا بَحْرًا فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ لَا يُجَارَى

“Saîd ibn Ebî Arûbe, *Katâde'den; o da Enes ibn Malik'ten (ra) olmak üzere şöyle tahdîs etmiştir: Medine ahâlisi bir defasında (geceleyn bir düşman baskınından) korktular. Bunun üzerine Peygamber (sav) Ebû Talha'ya aid olan yavaş yürüyen yahud kendisinde bir yavaşlık bulunan bir ata binip düşman yönüne sürdü. (Keşif yaptıktan sonra) dönüp geldiğinde: 'Bu atınızı bir deryâ bulduk' buyurdu. Bu hâdiseden sonra bu atla yürüme ve seğırtme yarışı yapılmaz oldu.” (Buhârî, Cihad, 55.)*

¹⁸⁶ Çanga, *a.g.e.*, “B-h-r” md., s.81.

¹⁸⁷ Tekvîr 81/6.

¹⁸⁸ İnfîtâr 82/3.

Âyetlerinde kıyâmetin kopuş esnasında denizlerin yükselip birbirine katılacağı, tutuşturulup yakılacağı, fokur fokur kaynayacağı ve volkan halinde ateşler çıkaracağı¹⁸⁹ anlatılmıştır. Burada H₂O molekülünün yanması dikkat çekmektedir. Hz İbrahim’i yakmayan ateş olduğu gibi yanan deniz olacaktır. ﴿يَكُنْ﴾

﴿يَكُنْ﴾ “O’nun buyruğu ol demekten ibarettir; hemen oluverir.”¹⁹⁰ Nitekim dünyadaki manzaraya baktığımızda bunun örneklerini görmekteyiz.¹⁹¹

Tefsir âlimleri denizlerin yanması hakkında bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Yorumları özetleyecek olursak şöyledir:

- a- Toprağın merkezine doğru gidildikçe sıcaklık artmasından dolayı lavlar kaynamaktadır. Dağların yerinden oynamasıyla birlikte arz kabuğu çatlar ve denizin tabanından lavlar dışarıya çıkar.¹⁹²
- b- Güneşin, ayın ve yıldızların denize atılarak tutuşturulmasıdır.¹⁹³
- c- Cehennemin denizin dibinde bulunması ve dünya hayatı sona erdiğinde cehennemin ateşinin tesirinin denizlere ulaşmasıdır.¹⁹⁴

3.6. Mev’ûde/Diri Diri Gömülen Kız Çocukları

Kız çocuğunu diri diri gömmek anlamında وَأَدْ يَدُّ وَأَدْ kökünden türemiş ismi meful olan مُؤْوَدُّ diri diri toprağa gömülen anlamına gelmektedir.¹⁹⁵ وَأَدْ fiili ادَّ fiilinden kalbolmuştur. ادَّ “-birisine ağır gelmek, yormaktır.”¹⁹⁶ Mev’ûde “diri diri gömülen kız çocuğu öldürülen kız çocuğu demektir ki; bu da canlı iken gömülen kız çocuğu anlamındadır. Ona bu ismin verilmiş sebebi, üzerine

¹⁸⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.525; Yazır, *a.g.e.*, C.9, s.15.

¹⁹⁰ Yâsîn 36/82.

¹⁹¹ 1979 yılında İstanbul Boğazı’nda bir tanker faciasıyla gazeteler deniz yanıyor şeklinde manşet atmış ve bir ay söndürülmeye çalışılmıştır. (<https://onedio.com/haber/11-maddede-bogaz-daki-en-buyuk-tanker-faciasi-independenta-515265>) (Erişim Tarihi: 27.02.2021.)

¹⁹² Mahmut Toptaş, *Kur’ân-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yay., İstanbul, 2017, C.8, s.184.

¹⁹³ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.525.

¹⁹⁴ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.525.

¹⁹⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “V-e-d” md., s.885; İbn Fâris, *a.g.e.*, “V-e-d” md., s.945; Cevherî, *a.g.e.*, “V-e-d” md., s.1119; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “V-e-d” md., C.3, s.442.

¹⁹⁶ Güneş, *a.g.e.*, “E-v-d” md., s.46.

atılan topraktan dolayıdır.”¹⁹⁷ “Çünkü kız çocuklarının diri diri gömülmesi, onları toprak yığınının ağırlığı altında bırakmak suretiyle oluyordu.”¹⁹⁸

Mev’ûde kelimesi, İslamiyet öncesi dönemde diri diri toprağa gömülen kız çocuğunu ifade eden bir terimdir. Câhiliye döneminde Arap toplumunda kız çocuklarının diri diri gömülmesi acımasız bir gelenektir. “Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkeden yüzü simsiyah kesilir. Verilen müjdenin kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!”¹⁹⁹ Kız çocuğunun gömülmesi ya doğduğu anda ya da 6 yaşına geldiğinde kız çocuğuna en güzel kıyafetler giydirilip akrabalara gezmeye gidildiği söylenerek götürülüp gömülmesi şeklindeydi. “Diri diri gömmenin yanında suda boğmak, kuyuya yahut uçuruma atmak veya boğazlamak suretiyle de çocuk öldürülüyordu.”²⁰⁰

Kız çocuklarını öldürme sebepleri; fakirlik korkusu,²⁰¹ utanma,²⁰² namus anlayışları ve melekleri Allah’ın kızları olarak gördükleri için kızlarını Allah’a geri gönderdiklerini düşündükleri içindi.²⁰³ Erkek aile bütçesine katkıda bulunması ve savaşlarda savaşmasından dolayı çok değerliydi. Kız çocuğu aileye külfet olarak görülmekteydi. Nitekim En’am Sûresi 140. âyet-i kerîmede müşriklerin bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürdükleri ve yoldan saptıkları anlatılmıştır. Cahiliye döneminde dünyaya gözünü açtıktan sonra diri diri gömülen kız çocuklarının yerini günümüzde, kürtaj almaktadır. Kürtajla çocuk anne karnında katledilmektedir. Ayrıca en büyük cehaletle diri olduğu halde ölü gezen mev’ûdeler bulunmaktadır.

﴿وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ “Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda”²⁰⁴ Âyetinde, her şeyin karşılığının alınacağı

¹⁹⁷ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.433.

¹⁹⁸ Râzî, a.g.e., C.22, s.527.

¹⁹⁹ Nahl 16/58-59.

²⁰⁰ Mehmet Ali Kapar, “Mev’ûde”, DİA, TDV Yay., Ankara, 2004, C.29, s.491.

²⁰¹ “Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.” (İsra 17/31.)

²⁰² Halîl b. Ahmed, a.g.e., “V-e-d” md., s885; İbn Manzûr, a.g.e., “V-e-d” md., C.3, s.442.

²⁰³ Yazır, a.g.e., C.9, s.19.

²⁰⁴ Tekvîr 81/8-9.

gün, mev'ûdelere hangi suçtan dolayı öldürüldükleri sorularak kıyâmetin ikinci safhasına dikkat çekilmiştir.

3.7. Nefs/Nefis

نَفْس/Nefis kelimesi; ruh,²⁰⁵ “can, akıl, beden, ceset, canlı, şahıs, öz, cevher, arzu,”²⁰⁶ “bir şeyin zâtı, kendisi, kalp, heves, insanın biyolojik ihtiyaçları,”²⁰⁷ aşağı duygular,²⁰⁸ “kötü söz, çok kıymetli olmak, cimrilik etmek, nazar etmek”²⁰⁹ manalarına gelmektedir. Müennes olan نَفْس kelimesinin çoğulu نَفُوس ve أَنْفُس dır.²¹⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de nefis kelimesi; ruh,²¹¹ Allah'ın zatı,²¹² kalp, sadır,²¹³ insan bedeni,²¹⁴ kötülüğü emredici bir özellik²¹⁵ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

“Kur'ân nefisten söz ederken beden ve ruhtan oluşan insanın beşerî varlığına ya da kişiliğine vurgu yapmaktadır. Müfessirler nefis kelimesini şehvet ve gazap anlamına kullandıkları gibi kötü vasıfları kendinde toplayan, şerre sevkeden, şehvî istekleri kamçılıyıp hayırlı ve iyi işlerden alıkoyan kuvvet anlamında da kullanmıştır.”²¹⁶

Çalışmamızdaki sûrelerimizden Tekvîr 7. âyette kişiler ve ruhlar²¹⁷, Tekvîr 14., İnfitâr 5. ve 19. âyetlerde de kişi anlamlarında kullanılmıştır.

Toplumda nefis denince akla ilk gelen nefsânî ve aşağı duygular, kötü his ve huylar akla gelmektedir. Tasavvufta da nefis; nefsi emmâre, nefsi levvame,

²⁰⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “N-f-s” md., s.839; Cevherî, *a.g.e.*, “N-f-s” md., s.1058; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-f-s” md., C.6, s.233.

²⁰⁶ Güneş, *a.g.e.*, “N-f-s” md., s.1197.

²⁰⁷ Safer el-Muhibbî el-Cerrâhi, *Istilahat-ı Sofiyye Fi Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*, N-f-s md., Kırk Kandil Yay., İstanbul, 2013, s.291.

²⁰⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, “N-f-s” md., Kabcacı Yay., İstanbul, 2016, s.274.

²⁰⁹ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “N-f-s” md., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, s.522.

²¹⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-f-s” md., C.6, s.234.

²¹¹ Bkz. En'âm 6/93.

²¹² Bkz. Âl-i İmran 3/28.

²¹³ Bkz. Bakara 2/109.

²¹⁴ Bkz. Yûsuf 12/26.

²¹⁵ Bkz. Yusuf 12/53.

²¹⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul, 2014, s.230-231.

²¹⁷ Yazır, *a.g.e.*, C.1, ss.17-18.

nefsi mülhime, nefsi mutmaine, nefsi râziye, nefsi mardıyye, nefsi kâmile şeklinde kısımlandırılmakta ve nefsin derecesine göre nefis terbiyesi yapılmaktadır.²¹⁸

Nefsin mahiyeti konusunda ise; ruhâni bir cevher ve cisim olduğu noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Ayrıca nefis beden, ruh, kalp ve akılla ilişkilendirilmiştir.

3.8. Suhuf/Kitap (Amel Defteri)

صَحِيفَةٌ ج صُحُفٌ/صَحَائِفُ kelimesi sözlükte açılan/ yayılan şey,²¹⁹ üzerine yazı yazılan nesne,²²⁰ kitap,²²¹ “sayfa, yaprak (kitap vb.), gazete”²²² manalarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de; kişinin yaptıklarının kaydedildiği defteri ve kutsal metinleri ifade eden bir terimdir.

Suhuf kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de; Tâhâ 20/133; Necm 53/36, 37; A’lâ 87/18, 19 âyetlerinde önceki peygamberlere gönderilen ilahi metinler için ve Abese 80/13; Beyyine 98/2, 3 âyetlerinde ise Kur’ân’ın kendisi için kullanılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm için suhuf kelimesiyle birlikte mushaf kelimesi de kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in yazılma işlemi tamamlanıp kitap haline getirilince Hz Ebu Bekir yazılan Kur’ân için bir isim bulunmasını istemiş ve Abdullah b. Mes’ûd Habeşlilerin elinde Mushaf olarak adlandırılan bir kitap gördüğünü, Kur’ân’ın Mushaf olarak adlandırılmasının uygun olduğunu belirtmiştir.²²³

كِتَابٌ/Kitap kelimesi ise; yazmak,²²⁴ “telif etmek ve kitap vb. yazmak”²²⁵ manasına gelen كَتَبَ fiilinden türemiştir. Sözlükte; “yazı, mektup, mesaj, not,

²¹⁸ Süleyman Uludağ, “Nefis” md., *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, C.32, s.528.

²¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “S-h-f” md., s.579.

²²⁰ İbn Fâris, *a.g.e.*, “S-h-f” md., s.503.

²²¹ Cevherî, *a.g.e.*, “S-h-f” md., s.581.

²²² Güneş, *a.g.e.*, “S-h-f” md., s.663.

²²³ Süyûtî, *a.g.e.*, C.1, s. 124.

²²⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-t-b” md., s.709; Cevherî, *a.g.e.*, “K-t-b” md., s.899; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-t-b” md., C.1, s.698.

²²⁵ Güneş, *a.g.e.*, “K-t-b” md., s.1000.

vesika, doküman, kontrat,”²²⁶ kitap, farz ve emir manalarına gelmektedir. Çoğulu **كُتِبَ** ve **كُتِبَ** dır.²²⁷ Istilahi anlamı ise; “yazılmış sayfalardan oluşan eser”²²⁸ demektir. **كُتِبَ** den türemiş **مَكْتُبٌ** kelimesi de yazı yazılan yer anlamına gelmektedir.

Kitap kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de; en çok Kur’ân manasına gelmekle birlikte,²²⁹ semavi kitap,²³⁰ levh-i mahfuz,²³¹ mektup,²³² farz olan ibadet,²³³ ömür ve müddet,²³⁴ amel defteri²³⁵ gibi manalara da gelmektedir. İnsanların amellerinin kaydedildiği amel defteri ayrıca suhuf ve zübür²³⁶ kavramlarıyla da kullanılmıştır. İnşikâk Sûresi’nde amel defteri manasındaki kitap kavramı şöyle gelmiştir:

﴿فَإِمَّا مَن أُوْتِيَ كِتَابَهُ يَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا وَأَمَّا مَن أُوْتِيَ

﴿كَتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا﴾ “Kime kitabı sağından verilirse hesabı kolay bir şekilde görülecektir ve sevinç içinde yakınlarına dönecektir. Kime de kitabı arkasından verilirse, ‘Yetiş ey ölüm!’ diye bağırarak.”²³⁷

Suhuf kavramıyla ise; ﴿وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾ “Defterler ortaya serildiğinde”²³⁸ âyetinde geçmektedir. Râzî burada نُشِرَتْ kelimesinin şeddeli ve şeddesiz okunabileceğini belirtmiştir ve âyete şu şekilde mana verilmiştir: İnsanın amel defteri ölürken kapatılır. Sonra dirilince, hesaba çekilince açılır. Ayette şunun da kastedildiğini söyler: Amel defteri kıyâmet gününde sahiplerine

²²⁶ Mutçalı, a.g.e., “K-t-b” md., s.749.

²²⁷ Cevherî, a.g.e., “K-t-b” md., s.899; İbn Manzûr, a.g.e., “K-t-b” md., C.1, s.698-700.

²²⁸ Fikret Karaman vd., Dini Kavramlar Sözlüğü, “K-t-b” md., s.383.

²²⁹ Fikret Karaman vd., Dini Kavramlar Sözlüğü, “K-t-b” md., s.383.

²³⁰ “Şayet sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de o inkârcılar, ‘Bu apaçık bir büyüden başka bir şey değil’ derlerdi.” (En’âm 6/7.)

²³¹ “Fakat biz toprağın onlardan neyi eksilttiğini elbette biliyoruz. Yanımızda her şeyi kaydedip muhafaza eden bir kitap var.” (Kâf 50/4.)

²³² “Sebe melikesi (adamlarına) şöyle dedi: Beyler! Bana çok önemli bir mektup gönderilmiş.” (Neml 27/29.)

²³³ “O korkulu zamanda namazı kaldınız mı gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yanlarınız üzerinde hep Allah’ı zikredin. Korkudan kurtulduğunuzda namazı tam erkânı ile kılın. Çünkü namaz müminlere belirli vakitlerde yazılı bir farzdır.” (Nisâ 4/103.)

²³⁴ “Biz hiçbir toplumu belirlenmiş bir yazgısı olmadan helâk etmedik.” (Hicr 15/4)

²³⁵ Bkz. İsrâ 17/ 13, 14, 71; Câsiye 45/28, 29; Hâkka 69/19, 25; İnşikâk 84/7, 10.

²³⁶ Bkz. Kamer 54/52.

²³⁷ İnşikâk 84/7-11.

²³⁸ Tekvîr 81/10.

dağıtılır.²³⁹ Hamdi Yazır da amel defterini “amelleri kaydeden ve hesabı gösteren bir kitap”²⁴⁰ şeklinde tarif etmiştir. Yani meleklerin, o kişi için dünyada yapmış olduğu hayır ve şerleri kaydettikleri amel defteridir. Bu defter ölüm ile birlikte dürülmekte ve kıyâmet gününde açılmaktadır.²⁴¹ Efendimiz (sav) de şöyle buyurmuştur: “İnsanlar kıyâmet gününde üç defa sorguya çekileceklerdir. İlk iki sorgu mücadele ve mazeretler ortaya konulması şeklinde olacak üçüncü yani arz’da (dünyada) ise insanların yapıp ettiklerini kaydeden amel defterleri uçurulacak, herkesin defteri kendisini bulacaktır. Kimi bu defterini sağ eliyle tutacak kimi de solundan alacaktır.”²⁴² Amel defteri hadîs-i şerifte de buyrulduğu gibi cennete girecek olan ashâbül yemine sağ taraftan,²⁴³ cehenneme atılacak olan ashâbüş şimâle soldan²⁴⁴ veya arkadan²⁴⁵ verilecektir. Defterini sağdan alanlar hesaplarının kolay olması nedeniyle sevinç içinde olacaklar,²⁴⁶ soldan veya arkadan alanlar ise hesabın zorluğundan dolayı yok olmak ya da amel defterinin kendilerine hiç verilmemesini isteyeceklerdir.²⁴⁷ İmtihanını kaybetmiş olanların, amel defterini gördüklerindeki şaşkınlıkları âyet-i kerîmede şöyle ifade edilmiştir: “Onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, ‘Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!’ dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”²⁴⁸ Ayrıca amel defteri mümin kişiye cennette eline konulurken, kâfir kimseye kaynar su içinde eline konulacaktır.²⁴⁹

(اِفْرَأْ كِتَابَكَ) “Oku şimdi kitabını”²⁵⁰ dendiğinde okuma yazma bilmeye gerek

olmaksızın herkes defterini okuyacaktır.²⁵¹ O gün eller, ayaklar,²⁵² kulaklar, gözler ve deriler²⁵³ şahitlik edeceklerdir.

²³⁹ Râzî, a.g.e., C.22, s.528-529.

²⁴⁰ Yazır, a.g.e., C.5, s.297.

²⁴¹ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.435.

²⁴² Tirmizî, Kıyâme, 4.

²⁴³ Bkz. Hâkka 69/19; İnşikâk 84/7.

²⁴⁴ Bkz. Hâkka 69/25.

²⁴⁵ Bkz. İnşikâk 84/10.

²⁴⁶ Efendimiz (sav) İnşikâk 7. ve 8. âyetteki (“Kime kitabı sağından verilirse hesabı kolay bir şekilde görülecektir.”) hesap için “O hesap değil arz’dır buyurmuştur.” (Tirmizî, Kıyâme,5) Efendimiz (sav) burada amel defterinin, kişinin eline verilmesini ve sunulmasını kasetmiştir.

²⁴⁷ Bkz. Hâkka 69/25-26.

²⁴⁸ Kehf 18/49.

²⁴⁹ Zemahşerî, a.g.e. C.4, s.1178.

²⁵⁰ İsrâ 17/14.

²⁵¹ Râzî, a.g.e., C.14, s.420-421.

3.9. Cahîm/Sa'îr (Cehennem /Ateş)

Cahîm ve sa'îr kelimeleri üzerinde çalıştığımız sûrelerde şu şekilde geçmektedir:

﴿وَإِنَّ الْفُجَارَ لَفِي﴾ “*Cehennem ateşi harlatıldığında*”²⁵⁴ ﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ﴾

﴿وَيُصَلَّى سَعِيرًا﴾ “*Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir.*”²⁵⁵ ﴿جَحِيم﴾ “*Ve alevli ateşe girecektir.*”²⁵⁶

الـجـحـيم/Cahîm kelimesi alevli, şiddetli ateş,²⁵⁷ “şiddetli sıcak olan yer”²⁵⁸ ve cehennem²⁵⁹ anlamlarına gelmektedir. “Ateşin aşağı tabakalarından biri ve azabın en ağır olanı”²⁶⁰ olarak da ifade edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de cahîm kelimesiyle, cehennemin yolu (sıratu’l-cahîm),²⁶¹ ortası (savâu’l-cahîm),²⁶² dibi (aslu’l-cahîm),²⁶³ azabı (azâbu’l-cahîm),²⁶⁴ alevlenmesi²⁶⁵ ve Allah’ı inkâr edip âyetleri yalanlayanların, küfre sapmış olanların, müşriklerin oraya girecekleri²⁶⁶ bildirilmiş ve âyetlerde bizzat cehennem²⁶⁷ ve ateş²⁶⁸ manasında da kullanılmıştır. Bu bize cahîmin cehennemin birçok isimlerinden biri olduğunu göstermektedir.²⁶⁹

²⁵² Bkz. Yâsin 36/65.

²⁵³ Bkz. Fussilet 41/20-22.

²⁵⁴ Tekvîr 81/12.

²⁵⁵ İnfitâr 82/14.

²⁵⁶ İnşikâk 84/12.

²⁵⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “C-h-m” md., s.102; İbn Fâris, *a.g.e.*, “C-h-m” md., s.156; Cevherî, *a.g.e.*, “C-h-m” md., s.155; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “C-h-m” md., s.224; İbn Mazûr, *a.g.e.*, “C-h-m” md., C.12, s.84; Sâbûnî, *a.g.e.*, C.1, s.159.

²⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyan*, trc. Ömer Faruk Hilmi, Osmanlı Yay., İstanbul, ts., C.1, s.766.

²⁵⁹ İbn Mazûr, *a.g.e.*, “C-h-m” md., C.12, s.84; Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü’l-Münir*, trc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, Bilimevi Yay., İstanbul, 2007, C.1, s.259.

²⁶⁰ Ebubekir Câbir Cezâirî, *Eyseru’t-Tefâsir*, trc: Ziya Eryılmaz, Vahdettin İnce, Ahmet Özdemir, Mirac Yay., İstanbul, 2009, C.1, s.150.

²⁶¹ Bkz. Sâffât 37/23.

²⁶² Bkz. Sâffât 37/55; Duhân 44/47, 56; Tûr 52/18.

²⁶³ Bkz. Sâffât 37/64.

²⁶⁴ Bkz. Mü’min 40/7.

²⁶⁵ Bkz. Tekvîr 81/12.

²⁶⁶ Bkz. Mâide 5/10, 86; Tevbe 9/113; Hac 22/51; Şu’arâ 26/91; Hadîd 57/19.

²⁶⁷ Bkz. Bakara 2/119; Sâffât 37/68, 97, 163; Vâkıa 56/94; Nâzi’at 79/36, 39; İnfitâr 82/14; Mutaaffifîn 83/16; Tekâsür 102/6.

²⁶⁸ Bkz. Hâkka; 69/31.

²⁶⁹ Osman Kara, *Kur’ân’da Cehennem*, Ravza Yay., İstanbul, 2014, s.60.

سَعِيرٌ/Sa'îr kelimesi ise ateşi tutuşturmak,²⁷⁰ yakmak, kızıştırmak²⁷¹

anlamındaki سَعَرَ fiilinden türemiştir ve ateş,²⁷² “alev ve cehennem”²⁷³ manalarına gelmektedir. Zemahşeri de çılgın bir ateş olarak ifade etmiştir.²⁷⁴ Sa'îr kelimesinin terim anlamı ise; “cehennemliklerin üzerine yakılıp, kızgın hale getirilen, böylece kendilerinin de onun için odun haline geldikleri ateş (cehennem) manasındadır.”²⁷⁵ İnşikâk Sûresi 12. âyette nekra olarak gelmiştir. Râzî bundan muradın “şiddetinin derecesini Allah’tan başka hiç kimsenin bilmediği bir ateş olduğunu”²⁷⁶ söylemiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de on altı yerde isim olarak geçmektedir.²⁷⁷ Bir yerde de tef’îl babına girerek fiil şeklinde (سَعَّرَ يُسَعِّرُ تَسْعِيرًا) gelmiştir. Fiil olarak geldiği Tekvîr Sûresi’nde tef’îl babıyla mübâlağa katılmış ve iyice, şiddetli bir biçimde tutuşturulması manası verilmiştir.²⁷⁸ Kurtubî, Katade’nin şöyle dediğini nakletmiştir: “O ateşi, Allah’ın gazabı ile Âdemoğullarının günahları ardı arkasına alabildiğine kızıştıracaktır.”²⁷⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de cehennem için câhîm ve sa’îr ile birlikte; “cehennem (derin kuyu), nâr (ateş), hâviye (düşenlerin çoğunun bir daha geri dönemediği uçurum, yer), lezâ (dumansız ve katıksız alev), sakar (ateş) isimleri de kullanılmıştır.”²⁸⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de cehennemin isimleri 164 kez Mekke döneminde, 96 kez Medine döneminde nazil olan âyetlerde olmak üzere toplam 260 kez geçmektedir.²⁸¹

Cehennem kelimesine bakacak olursak, onun kökeni ile ilgili net bir bilginin olmadığı gözükmemektedir. Kelimenin Arapça olduğunu söyleyenler

²⁷⁰ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.366; İbn Fâris, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.406; Cevherî, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.494; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “S-a-r” md., C.4, s.365.

²⁷¹ Güneş, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.568.

²⁷² Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.366; İbn Fâris, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.406; Cevherî, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.494; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “S-a-r” md., C.4, s.365; Râzî, *a.g.e.*, C.7, s.375.

²⁷³ Güneş, *a.g.e.*, “S-a-r” md., s.569.

²⁷⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.2, s.52.

²⁷⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.329.

²⁷⁶ Râzî, *a.g.e.*, C.7, s.375.

²⁷⁷ Bkz. Nisâ 4/10, 55; İsrâ 17/97; Hac 22/4 Furkân 25/11; Lokmân 31/21; Ahzâb 33/64; Sebe’ 34/12; Fâtır 35/6; Şûrâ 42/7; Feth 48/13; Mülk 67/5, 10, 11; İnsân 76/4; İnşikâk 84/12.

²⁷⁸ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.529.

²⁷⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.437.

²⁸⁰ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “C-h-m” md., s.87.

²⁸¹ Osman Kara, *a.g.e.*, s.69.

bulunduğu gibi Arapça olmadığını iddia edenler de bulunmaktadır. Her iki görüşe göre de cehennem kelimesi ateş manasına gelmektedir.²⁸² Hamdi Yazır kelimeyi şöyle açıklamıştır:

“Azab yurdu olan ateşin özel ismidir ve müennes (dişi) dir. Arapça ‘Cehman’ kelimesinden alınmış olup bu da ‘cehm’ den türetilmiştir. Cehm, sert ve çirkin olmak; cehman dibi görünmez derin kuyu demektir. Şu halde **فَعْلٌ** vezninde cehennem, alem (özel isim) ve müennes olduğunda dolayı gayr-ı munsarîf olmuştur.”²⁸³

﴿وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرٌ﴾ “(Allah) onlara cehennemi hazırlamıştır.

Varacakları bu yer ne kötüdür”²⁸⁴ âyetindeki **وَسَاءَتْ** fiilinin müennes olarak gelmesi cehennem kelimesinin müennes olduğunun delillerindendir.²⁸⁵

Cehennem kelimesi terim olarak ise; dünya hayatında Allah’a iman etmeyenlerin sonsuza kadar ve iman edenlerin ise günahları ölçüsünde ahirette cezalandırılmak üzere kalacakları azap yerinin adıdır.²⁸⁶

3.10. Cennet/Na’im

جَنَّةٌ/Cennet kelimesi örtmek, karanlık olmak,²⁸⁷ “gece çökmek, kaplamak, gizlemek, zifiri karanlık olmak”²⁸⁸ manalarına gelen **جَنَّ يَجْنُ جُنُونًا\جَنًّا** fiilinden türemiştir. Örtmek manasına gelmektedir. Kelimenin mastarı bina-i merre²⁸⁹ veya isim²⁹⁰ olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır. Çoğulu **جَنَّاتٍ\جَنَّانٌ** dır. Lafzın manası “dalları birbirine girmiş, kesif, gölgeli ağaçlardan ve hurmalıklardan meydana gelmiş bir bahçe”²⁹¹ anlamındadır.

²⁸² Râzî, *a.g.e.*, C.5, s.19.

²⁸³ Yazır, *a.g.e.*, C.2, s.64.

²⁸⁴ Feth 48/6.

²⁸⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.20, s.144.

²⁸⁶ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “C-h-m” md., s.87.

²⁸⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “C-n-n” md., C.13, s.92.

²⁸⁸ Güneş, *a.g.e.*, “C-n-n” md., s.182.

²⁸⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.2, s.167.

²⁹⁰ Haliloğlu, *a.g.e.*, s.41.

²⁹¹ Râzî, *a.g.e.*, C.2, s.167; Detaylı bilgi için bkz. İbn Manzûr, *a.g.e.*, “C-n-n” md., C.13, s.100.

Cennete isminin verilış sebebini Kurtubî, içinde bulunan kimseleri ağaçlarla örtüp sakladığından dolayı verildiğini söylemiştir.²⁹² Ayrıca cennet olarak isimlendirilmesi, yeryüzündeki bahçelere benzetilerek gözlerde canlanmasının sağlanması veya “*Yaptıklarına karşılık olarak onlar için nice sevindirici ve göz kamaştırıcı nimetlerin saklı olduğunu hiç kimse bilmez*”²⁹³ âyetinde de işaret edildiği üzere oradaki çeşit çeşit nimetlerin dünyadaki gözlerden örtülü olup insandan gizleniyor olmasına bağlanmıştır.²⁹⁴

Tefsir âlimleri cin, cenîn, cinnet, mecnun ve cennet kelimelerinin hepsinin manasının aynı olup örtünmek anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. Gözlerden saklı oldukları için cin, anne karnında örtülü olduğu için cenin, insanı bürüdüğü için delilik haline cinnet, aklı örtüldüğü için deliye mecnun, zemini görünmez bir şekilde toprağın ağaçlarla örtüldüğü için cennet denilmiştir.²⁹⁵

Cennetin terim anlamı: Peygamberlerin davetine uyarak iman edip salih amel işleyenlere, ahirette vaad edilen nimet, mükâfat ve saâdet yurdunun adıdır.²⁹⁶ Hamdi Yazır ise cenneti, ahirette müminlerin varacağı sevap evi şeklinde tanımlamıştır.²⁹⁷ Yani imtihanın kazanılması sonucundaki mükâfat yurdu.

Kur’ân-ı Kerîm’de cennetin çeşitli isimleri bulunmaktadır: adn cenneti,²⁹⁸ firdevs cenneti,²⁹⁹ naim cenneti,³⁰⁰ me’vâ cenneti,³⁰¹ dâru’l-huld (ebedilik yurdu), dâru’s-selam (esenlik yurdu)³⁰² ve dâru’l-mukame (ebedi durulacak yer).³⁰³

²⁹² Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.505.

²⁹³ Secde 32/17.

²⁹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “C-n-n” md., s.243; Beyzâvî, *a.g.e.*, C.1, ss.90-91.

²⁹⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “C-n-n” md., s.131; Cevherî, *a.g.e.*, “C-n-n” md. s.192-193; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “C-n-n” md., C.13, s.92-100; Râzî, *a.g.e.*, C.1, s.111; Yazır, *a.g.e.*, C.1, 240.

²⁹⁶ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “C-n-n-t” md., s96.

²⁹⁷ Yazır, *a.g.e.*, C.1, s.275.

²⁹⁸ “Onların Rableri katındaki ödülleri, zemininden ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu, Rabbinî sayıp O’ndan korkanlar içindir.” (Beyyine 98/8.)

²⁹⁹ “İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için de konak olarak Firdevs cennetleri vardır.” (Kehf 18/107.)

³⁰⁰ “Beni, nâim cennetine girenlerden eyle!” (Şu’arâ 26/85.)

³⁰¹ “Evet, iman edip de Salih amelleri işleyen kimselerin, yaptıklarına karşılık bir konukluk (ağırlanma) olarak me’vâ (barınak) cennetleri vardır.” (Secde 32/19.)

³⁰² “Rableri katında onlara esenlik yurdu vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur.” (En’âm 6/127.)

³⁰³ “O ki bizi lutfıyla sonsuza dek kalınacak yurda yerleştirdi. Orada artık biz ne bir yorgunluk duyarız ne de bize bir bıkkınlık gelir.” (Fâtır 35/35.)

Ayrıca cennetin nimetleri, çeşitli özellikleri ve cennete kimlerin gideceği anlatılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız sûrelerde cennet ve naim kelimeleri şu şekilde geçmektedir.

﴿وَإِذَا الْجَنَّةُ أُرْفِلَتْ﴾ “*Cennet yaklaştırıldığında*”³⁰⁴

﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ “*Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette (nimet) olacaklar.*”³⁰⁵

نَعِيم/Na’îm; nimet,³⁰⁶ “iyi hal, ihsan, rahatlık, huzur, bolluk, ebedi saadet,”³⁰⁷ bol miktardaki nimet³⁰⁸ anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de (cennâtü’n-na’îm)³⁰⁹ ve (cennetün-na’îm)³¹⁰ şeklinde tekil ve çoğul olarak 12 âyetin üçünde tekil, diğerlerinde çoğul şekliyle gelmiştir ve mutluluklarla dolu cennet manasına gelmektedir. Na’îm, İnfitâr Sûresi’nde cahîm kelimesinin mukabili olarak kullanılmıştır.³¹¹ Naîm; Fahreddin Râzî’nin tefsirinde, marifetullah, Allah’ın cemalini ve nimetlerini müşahade etmek, kanaat, tevekkül, Allah ile meşgul olmak olarak tanımlanmıştır.³¹²

3.11. Arş

عَرْشٌ\عُرُوشٌ ج عُرُوشٌ/Arş sözlükte taht, çatı,³¹³ çardak, gölgelik³¹⁴

manalarına gelir. İstılahta ise; âlemin hepsini kapsayan, mahiyetini, ölçü ve sınırının beşer aklının kavrayamacağı, hakikatini sadece Yüce Allah’ın bildiği, gökleri, cenneti, cehennemi, sidreyi, kürsiyi kaplayan ilâhî taht, hükümlerlik³¹⁵ ve

³⁰⁴ Tekvîr 81/13.

³⁰⁵ İnfitâr 82/13.

³⁰⁶ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “N-a-m” md., s.835; Cevherî, *a.g.e.*, “N-a-m” md., s.1053.

³⁰⁷ Güneş, *a.g.e.*, “N-a-m” md., s.1191.

³⁰⁸ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “N-a-m” md., s.1072; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “N-a-m” md., C.12, s.579.

³⁰⁹ Bkz. Mâide 5/65; Tevbe 9/21; Yûnus 10/9; Hac 22/56; Lokmân 31/8; Sâffât 37/43; Tûr 52/17; Vâkıa 56/12; Kalem 68/34.

³¹⁰ Bkz. Şu’arâ 26/85; Vâkıa 56/89; Me’aric 70/38.

³¹¹ Bekir Topaloğlu, “Cennet” *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1993, C.7, s.376.

³¹² Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.556.

³¹³ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “A-r-ş” md., s.530; Cevherî, *a.g.e.*, “A-r-ş” md., s.689; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “A-r-ş” md., C.6, s.313.

³¹⁴ Güneş, *a.g.e.*, “A-r-ş” md., s.769.

³¹⁵ Yazır, *a.g.e.*, C.4, s.51; Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “A-r-ş” md., s.31.

Rabbimizin makamı demektir.³¹⁶ A'râf 7/54, Yûnus 10/3, Tâ-hâ 20/25, Secde 32/4 âyetlerine baktığımızda bu kelimenin Allah'ın makamı olduğunu görürüz.

Arş hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşte, arşla kastedilen en büyük cisimdir. İkinci görüşte kastedilen kâinattaki bütün cisimleri kuşatan ve mahiyetini bilmediğimiz arştır. Son görüşe göre ise arştan maksat mülktür.³¹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de arş kelimesi ile insana ve Allah'a nispet edilmektedir. İnsana nispet edildiğinde mülk, izzet ve saltanattan kinâyeye olarak hükümdarlık makamı yani taht anlamına gelmektedir.³¹⁸ Allah'a nispet edildiğinde ise haberî bir sıfat olarak gelir.³¹⁹ Allah'a nisbet edildiği âyetlerde arş,³²⁰ rabbü'l-arş (arşın Rabbi),³²¹ istivâ ale'l-arş (arşa istiva eden)³²² ve zü'l-arş (arşın sahibi)³²³ olarak geçmektedir.

﴿ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴾ “O elçi güçlüdür, *Arş'in sahibinin yanında çok itibarlıdır.*”³²⁴ Âyette zikredilen elçiden maksat Cibrîl-i emîndir.

3.12. Resul/Elçi

Resul/Resul kelimesi yavaş, sakin yürüyüş anlamındaki r-s-l kökünden türemiş bir isimdir.³²⁵ Çoğulu رُسُلٌ ve رُسُلٌ dür. Sözlükte gönderilen, yollanan, elçi,³²⁶ peygamber, haberci, temsilci, postacı³²⁷ manalarına gelmektedir. İstilahî

³¹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “A-r-ş” md., C.6, s.313.

³¹⁷ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, A-r-ş md., s.31.

³¹⁸ Hz Yûsuf'un ve Sebe Melikesi Belkıs'ın tahtı. Bkz. Yûsuf 12/100; Neml 27/23, 38, 41, 42.

³¹⁹ Muhsin Demirci, *a.g.e.*, “A-r-ş” md., s.19.

³²⁰ Bkz. Hûd 11/7.

³²¹ Bkz. Mü'minûn 23/86; Zuhruf; 43/82.

³²² Bkz. A'râf 7/54; Ra'd 13/2. Müfessirler istivâ ale'l-arşın anlamının fiziksel ve cismani manada olmadığı noktasında ittifak etmişlerdir. Ayetleri tevil ve yoruma gitmemişlerdir. Asıl anlamını Allah'a havale etmek gerektiğini savunmuşlardır. (Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, C.2, s.536.)

³²³ Bkz. İsrâ 17/42; Mü'min 40/15; Tekvîr 81/20.

³²⁴ Tekvîr 81/20.

³²⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “R-s-l” md., C.11, s.282.

³²⁶ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “R-s-l” md., s.296-297; İbn Fâris, *a.g.e.*, “R-s-l” md., s.334-335; Cevherî, *a.g.e.*, “R-s-l” md., s.407; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “R-s-l” md., C.11, s.281.

³²⁷ Güneş, *a.g.e.*, “R-s-l” md., s.468.

anlamı ise, “Allah tarafından yeni bir kitap ve yeni bir şariat ile bir topluma veya bütün insanlığa gönderilen kimsedir.”³²⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de peygamberler Nebi, Resul, Mürsel gibi isimlerle geçmektedirler. Resul kavramı mürsel kavramıyla aynı manaya gelmektedir. Fakat nebi, kendisine kitap gönderilip gönderilmemesine bağlı olarak resul kavramıyla aralarında farkın olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.³²⁹

Resul kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de melek,³³⁰ peygamber olmayan insan³³¹ ve peygamber³³² olarak geçmektedir. Resul kelimesi, çalıştığımız sûrelerden Tekvîr Sûresi’nde geçmektedir:

﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ “Kuşkusuz o Kur’ân, değerli bir elçinin sözüdür.”³³³

Tekvîr Sûresi’ndeki resul kelimesinin manasındaki elçiden kastedilenin Cebrail veya Hz. Peygamber olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır.³³⁴ Elçinin Cebrail olduğunu söyleyenler çoğunluktadır.³³⁵ Sâbûnî elçinin Cebrail (as) olduğunun delillerinden biri olarak bir sonraki gelen “O elçi güçlüdür, Arş’ın sahibinin yanında çok itibarlıdır”³³⁶ âyeti göstermiştir.³³⁷ Nitekim Râzî de âyetin açıklamasında Cebrail’in (as) risalet görevini, onun kerim, kuvvetli, itibarlı, emin oluşunu ve sözü tutulan birisi olduğunu tefsirinde açıklamıştır.³³⁸ Cebrail (as) dört

³²⁸ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “R-s-l” md., s.552.

³²⁹ Mehmet İlhan, “Hatmu’n-Nübüvve Açısından Nebî Resûl Farkına Bir Bakış”, *Ekev Akademi Dergisi*, 42, 2010, s.75.

³³⁰ ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ “Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah her şeyi işitmektedir, görmektedir.” (Hac 22/75.)

³³¹ ﴿وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَالَ النُّسُوءِ الَّتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ﴾ “Kral ‘onu bana getirin!’ dedi. Elçi Yûsuf’a geldiğinde dön de sor ona, ‘Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?’ Şüphesiz rabbim onların hilesini çok iyi bilir.” (Yûsuf 12/50.)

³³² ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَمَسَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ “Muhammed yalnız bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah’a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir.” (Âl-i İmrân 3/144.)

³³³ Tekvîr 81/19.

³³⁴ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, C.5, s.564.

³³⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.534; Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.443; Sâbûnî, *a.g.e.*, C.7, s.198; Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.623; Yazır, *a.g.e.*, C.9, s.34; Mehmet Vehbi, *a.g.e.*, C.15, s.6362.

³³⁶ Tekvîr 81/20.

³³⁷ Sâbûnî, *a.g.e.*, C.7, s.198.

³³⁸ Râzî, *a.g.e.*, C.22, ss.534-535.

büyük meleklerden olup Allah'ın keliması Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e (sav) ulaştıran vahiy meleğidir.

3.13. Şeytan

شَيْطَان ج شَيَاطِين/Şeytan kelimesinin anlamı, “aceleci, dik kafalı, küstah ve haşindir.”³³⁹ Kelimenin menşei hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birincisi, uzak olmak³⁴⁰ anlamındaki شَطْن يَشْطُنْ شُطُونًا fiilinden türemesidir. “Biz böylece, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık...”³⁴¹ âyetinde de ifade edildiği üzere insanlardan, cinlerden ve hayvanlardan itaat etmeyip, doğruluk ve istikametten uzak isyankâr kimseye şeytan denmektedir.³⁴² İkinci görüş ise, yanmak,³⁴³ helak olmak³⁴⁴ ve batıl olmak³⁴⁵ manasına gelen شَاطْ يَشِيطُ شَيْطَانًا fiilinden türemesidir.

Şeytana isminin verilişi hakkında ise âlimlerin farklı yorumları bulunmaktadır. Birinci görüşe göre şeytana bu ismin veriliş sebebi olarak onun asi olması ve haktan uzaklığı gösterilmiştir.³⁴⁶ Yani, “Kendisinin lehine olan birçok hususu batıl kılması (hebâ etmesi) sebebiyle, her azgın olan, kendisi hakkında bizzat batıl gibi olunca şeytan diye adlandırılmıştır.”³⁴⁷ Bir diğer görüşte şeytanın ateşten yaratıldığı için bu ismi aldığı ifade edilmiştir.³⁴⁸ İsfahânî bunu şöyle

³³⁹ Muntasır Mîr, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, “Ş-t-n” md., trc. Murat Çiftkaya, İnkılap Yay., İstanbul, 1996, s.181.

³⁴⁰ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “Ş-t-n” md., s.411; İbn Fâris, *a.g.e.*, “Ş-t-n” md., s.447; Cevherî, *a.g.e.*, “Ş-t-n” md., s.548; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Ş-t-n” md., C.13, s.238.; Güneş, *a.g.e.*, “Ş-t-n”., s.632.

³⁴¹ En'âm 6/112.

³⁴² Râzî, *a.g.e.*, C.1, s.88; Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.304; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri*, trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul, 1993, C.2, s.28.

³⁴³ Cevherî, *a.g.e.*, “Ş-y-t” md., s.574.

³⁴⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.304.

³⁴⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.1, s.88.

³⁴⁶ Râzî, *a.g.e.*, C.1, s.88; Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.304; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri*, C.2, s.28.

³⁴⁷ Râzî, *a.g.e.*, C.1, s.88.

³⁴⁸ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri*, C.2, s.28.

açıklamıştır: “şeytan ateşten yaratılmasından dolayı, aşırı gadabî güç makbul olamayan tutucu karakterli olmuş ve Hz. Âdem’e secde etmekten de kaçınmıştır.”³⁴⁹ Son görüşte ise, şeytanın Allah’a isyan ettikten sonra bu ismi aldığı önceki isminin ise Azâzil veya Nâil olduğudur.³⁵⁰ Ayrıca şeytana, ifrit ve iblis de denmektedir.³⁵¹

Kur’ân-ı Kerîm’de şeytanın mahiyeti,³⁵² dostları,³⁵³ insanı kötülüğe teşvik ettiği,³⁵⁴ insanın apaçık düşmanı olduğu,³⁵⁵ ona tabi olup yolundan gidenlerin ahiretteki pişmanlıkları,³⁵⁶ Allah’a dayananlara karşı bir gücünün olmadığı³⁵⁷ anlatılmıştır ve ondan Allah’a sığınılması gerektiği³⁵⁸ vurgulanmıştır. Şeytan kelimesi Tekvîr Sûresi’nde şu şekilde geçmektedir:

﴿وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ﴾ “O, lânetlenmiş şeytanın sözü değildir.”³⁵⁹

3.14. Din/Din Günü

أَدْيَانُ ج أدْيَانُ/Din kelimesi sözlükte “âdet, gelenek, inanış, şariat, kanun, takva,”³⁶⁰ itaat etme, inanç,³⁶¹ “ceza, hesap, siyaset, durum, kahır, nihayet, millet,”³⁶² “yargı ve hüküm”³⁶³ anlamlarına gelir. Kelimenin mastar veya isim olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır.³⁶⁴

Terim anlamı ise, “Allah tarafından konulmuş ve insanları O’na ulaştıran bir yoldur. İman ve amel konusu olarak akıl ve ihtiyara (iradeye), teklif olunacak

³⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “Ş-t-n” md., s.551.

³⁵⁰ Bursevi, *a.g.e.*, C.1, s.27.

³⁵¹ Mutçalı, *a.g.e.*, “Ş-t-n” md., s.465.

³⁵² Bkz. Cinlerden olduğu (Kehf 18/50), ateşten yaratıldığı (A’râf 7/12; Hicr; 15/27).

³⁵³ Bkz. Nisâ 4/76; En‘âm 6/121; Hac 22/4

³⁵⁴ Bkz. Bakara 2/169.

³⁵⁵ Bkz. Bakara 2/168.

³⁵⁶ Bkz. Zuhuf 43/38.

³⁵⁷ Bkz. A’râf 7/201.

³⁵⁸ Bkz. A’râf 7/200; Fussilet;41/36.

³⁵⁹ Tekvîr 81/25.

³⁶⁰ Güneş, *a.g.e.*, “D-y-n” md., s.420.

³⁶¹ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “D-y-n” md., s.264; İbn Fâris, *a.g.e.*, “D-y-n” md., s.307; Cevherî, *a.g.e.*, “D-y-n” md., s.365; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “D-y-n” md., C.13, s.167.

³⁶² Yazır, *a.g.e.*, C.1, s.91.

³⁶³ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.378.

³⁶⁴ Günay Tümer, “Din,” *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, C.9, s.312.

hak ve hayır kanunlarının bütünüdür.”³⁶⁵ Hamdi Yazır din kelimesini, “akıl sahiplerinin kendi güzel arzuları ile bizzat iyilikleri yapmaya sevk eden bir ilâhi nizam”³⁶⁶ şeklinde tanımlamıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de din kelimesi; itaat ve kulluk,³⁶⁷ inanç sistemi,³⁶⁸ kanun³⁶⁹ ve ceza³⁷⁰ gibi anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca Bakara 256. âyetteki din kelimesinin manasını İsfâhanî ibadet şeklinde yorumlamıştır.³⁷¹ Din kelimesi farklı türevleriyle Kur’ân-ı Kerîm’de 91 defa geçmektedir.³⁷² Sûrelerimizde الدِّين ve يَوْمَ الدِّين şeklinde gelmiştir. Yemü’-d-din ise Kur’ân-ı Kerîm’de 12 âyette geçmektedir.³⁷³

﴿ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴾ “Hayır! İnanacak yerde siz hâlâ dini yalan sayıyorsunuz.”³⁷⁴

Âyetteki الدِّين kelimesi için iki tane izah yapılmıştır. Bunlardan birisi İslam dini, diğeri ise hesaptır. İslam diniyle kastedilenin ceza ve mükâfat, hesaptan kasıt ise hesap günü yani kıyâmet günü olduğu ifade edilmiştir.³⁷⁵

﴿ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ وَمَاهُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ﴾ “Ceza gününde oraya girerler ve oradan bir daha da ayrılmazlar. Ceza günü nedir bilir misin? Evet, ceza günü nedir bilir misin?”³⁷⁶

يَوْمَ الدِّين/Din günü (ceza günü) ceza, karşılık manasına gelmektedir. Ceza günü dendiğinde, dünyada yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılığının alınacağı gün ifade edilmektedir. Hamdi Yazır yevmi’-d-dinin kıyâmete işaret ettiğini

³⁶⁵ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D-y-n md., s.122.

³⁶⁶ Yazır, *a.g.e.*, C.1, s.93.

³⁶⁷ Bkz. Nahl 16/52.

³⁶⁸ Bkz. Âl-i İmrân 3/83.

³⁶⁹ Bkz. Yûsuf 12/76.

³⁷⁰ Bkz. Zâriyat 51/6.

³⁷¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “D-y-n” md., s.393.

³⁷² Çanga, *a.g.e.*, “D-y-n” md., s.207.

³⁷³ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D-y-n md., s.122.

³⁷⁴ İnfîtâr 82/9.

³⁷⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.551.

³⁷⁶ İnfîtâr 82/15-18.

söylemiştir.³⁷⁷ Yani hesap günüdür. Neseî de “eza, mükâfat ve hesap günü”³⁷⁸ olarak tanımlamıştır. Sûrede **يَوْمَ الدِّينِ** ve **الدِّينِ** kelimelerinin anlam olarak birbirine yakın olup amellerin tartılacağı terazilerinin kurulduğu günü ifade ettiği gözükmemektedir. İslam âlimleri sûrede kelimenin tekrar etmesini, kıyâmet gününün dehşetinin ortaya konmak için olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁹

3.15. Zenb/Suç

ذَنْبٌ /Zenb; günah, hata ve suç³⁸⁰ manalarına gelmektedir. Kuyruk, son, uç manasına gelen **ذَنْبٌ** ile aynı kökten gelir.³⁸¹ İnsanların kuyrukları, ayak takımı için **أَذْنَابُ النَّاسِ** ifadesi kullanılmaktadır.³⁸² İsfahânî de zenb kelimesinin, bir şeyin kuyruğunu tutmak anlamına geldiğini söylemektedir. Sona kalan değersiz şeyler için kullanılmakla birlikte yapılan eylemin son noktası, kuyruğu olarak da ifade edilir. Bu durumda kötü addedilen, cezayı gerektirecek her fiil için kullanılmaktadır.³⁸³ Günahkâra da **مُذْنِبٌ** denir.

Günah; toplumda huzursuzluk oluşturmaya sebep olacak, kişiyi Allah’ın rızasından uzaklaştırıp nefesine ve şeytana uymasına sebep olacak çirkin davranışlara denir. Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı davranışlardır. Günahın zenb kelimesiyle ifade edilmesi; insanı iyiliklerden, sevaptan, cennetin yüksek derecelerinden geri bırakıp insanı rüsva etmesi nedeniyledir. Zenb kavramı büyük ve küçük günahların ikisini de kapsamaktadır.³⁸⁴ Fakat daha çok şirk, adam öldürme, zina gibi büyük günahlar için kullanılmaktadır.³⁸⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de 37 yerde geçmektedir.³⁸⁶ Tekvîr Sûresi’nde şu şekilde gelmiştir:

³⁷⁷ Yazır, *a.g.e.*, C.1, s.92.

³⁷⁸ Neseî, *a.g.e.*, C.1, s.126.

³⁷⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.556.

³⁸⁰ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., s.273; İbn Fâris, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., s.322; Cevherî, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., s.376; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., C.1, s.389.

³⁸¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., C.1, s.389.

³⁸² Güneş, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., s.431.

³⁸³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., s.402.

³⁸⁴ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Z-n-b” md., s.713.

³⁸⁵ Merve Pekalkan, *Kur’ân ve Tevrat’ta Büyük Günahlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.

³⁸⁶ Çanga, *a.g.e.*, “Z-n-b” md., s.212.

﴿وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ “Diri diri gömülen kıza hangi suçundan

dolayı öldürüldüğü sorulduğunda”³⁸⁷ âyetinde diri diri gömülen kız çocuğuna hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorularak; öldürülme eyleminin ancak çok büyük bir günahtan dolayı yapılacağından dolayı âyet diri diri kız çocuğunu gömen kişiye azarlama mahiyetindedir.³⁸⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de zenb ile birlikte günah olgusunu ifade eden başka kelimeler de bulunmaktadır. Bu kelimelerden bazıları şunlardır: اِثْمٌ/ism,³⁸⁹ السَّيِّئَةُ/seyyie,³⁹⁰ جُنَاحٌ/cünah,³⁹¹ حَبِثٌ/habis,³⁹² وَزْرٌ/vizr.³⁹³ Bunların her biri hatanın farklı bir boyutuna işaret etmektedir. Ama hepsinin ortak noktası nefse ve şeytana yenik düşme sonucu Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı davranmayı gösterir.

3.16. Gayb

غَيْبٌ ج غُيُوبٌ/Gayb kelimesinin sözlük anlamı; görülmeyen,³⁹⁴ bulunmama, yok olma, bilinmeyen, gizli, gayb alemi, fizik ötesi,³⁹⁵ gelmeme, katılmama³⁹⁶ manalarına gelmektedir. Kelime mastar ve isim veya sıfat olarak kullanır. Mastar olarak geldiğinde (gaybet ve gıyâb) gizlenmek, görünmemek, göz önünde bulunmamak manalarına gelir. İsim veya sıfat olarak kullanıldığında ise; gizlenen, hazır olmayan, göz önünde olmayan manalarına gelmektedir.³⁹⁷ Mesela koruluk,

³⁸⁷ Tekvîr 81/8-9.

³⁸⁸ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.435.

³⁸⁹ “Günahın açığını da gizlisini de bırakın! Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezasını mutlaka göreceklerdir.” (En’âm 6/120.)

³⁹⁰ “Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız.” (Nisâ 4/31.)

³⁹¹ “Safâ ile Merve Allah’ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.” (Bakara 2/158.)

³⁹² “Lût’a da doğru hüküm yeteneği ve ilim verdik; onu cirkîn şeyler yapan kasaba halkından kurtardık. Gerçekten onlar yoldan çıkmış kötü bir topluluktur.” (Enbiyâ 21/74.)

³⁹³ “Sonuç olarak, kıyamet gününde kendi günahlarını eksiksiz yüklendikleri gibi bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarından da yüklenmiş oldular. İşte gör, yüklendikleri şey ne kötüdür.” (Nahl 16/25.)

³⁹⁴ İbn Fâris, a.g.e., “G-y-b” md., s.702; Cevherî, a.g.e., “G-y-b” md., s.789; İbn Manzûr, a.g.e., “G-y-b” md., C.1, s.655.

³⁹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., “G-y-b” md., C.1, s.654-655.

³⁹⁶ Güneş, a.g.e., “G-y-b” md., s.868.

³⁹⁷ Yazır, a.g.e., C.1, s.167; Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay., İstanbul, 2013, s.100.

ormanlık alana içinde ağaçların saklanıp kaybolduğu için toplu olarak bulunduğu yere غَابَةٌ denir.³⁹⁸ Sarf ilminde الغَائِب kelimesi konuşulan ortamda bulunmayan manasında 3. tekil şahıs için kullanılır.

Istilahî olarak ise; “akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilmeyen varlık alanı”³⁹⁹ şeklinde tanımlanır. Bu kavram duyularla algılanmayan, insanın malumatı kapsamına girmeyen⁴⁰⁰ ve görünmeyen her şey için kullanılır.⁴⁰¹

Dinimizin bizden iman etmemizin istediği şeylerden çoğu gaybidir ve görünmezdir. İmanı kıymetli ve değerli hale getiren onların gaybî olmasıdır. Gayba imanı selef-i salihin; Allah’a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe (haşr, mahşer, hesap, mizan, cennet, cehennem vb.) hususlara iman etmek olarak ifade etmişlerdir. Bazıları da Allah korkusu olarak ifade etmişlerdir.⁴⁰²

Gaybın bilgisi sadece Allah’a aittir.⁴⁰³ İnsanın⁴⁰⁴ ve cinlerin⁴⁰⁵ gabybla ilgili hiçbir malumatı bulunmamaktadır. Dinimiz; fal, kâhinlik vb. şeyleri gayba ulaşmada yanlış yol olduğu için yasaklamış⁴⁰⁶ ve geleceğe dair bilgileri başka yaratıklara tahsis edilmesini tevhide aykırı bulmuştur.⁴⁰⁷ Efendimiz (sav) de gaybın bilgisiyle ilgili şöyle buyurmuştur: “Gaybın anahtarları beştir ki, onları Allah’tan başkası bilemez. Rahimlerin ne artırıp ne eksilttiğini Allah’tan başkası bilemez. Yağmurun ne zaman geleceğini de Allah’tan başka kimse bilemez. Hiçbir kimse kıyametin ne zaman olacağını da bilemez.”⁴⁰⁸ Peygamber Efendimiz (sav) bu sözünün kaynağının Kur’ân-ı Kerîm’de şu âyet olduğu söylemek mümkündür: “Kıyâmet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah’ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden

³⁹⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “G-y-b” md., C.1, s.656; Kurtubi, *a.g.e.*, C.1, s.408.

³⁹⁹ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s.100.

⁴⁰⁰ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “G-y-b” md., s.767.

⁴⁰¹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.408.

⁴⁰² İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, C.2, s.162.

⁴⁰³ İbn Fâris, *a.g.e.*, “G-y-b” md., s.702; Bkz. Bakara 2/33; Mâide 5/109, 116; En’âm 6/59; Tevbe 9/78; Yûnus 10/20; Hûd 11/123; Nahl 16/77; Kehf 18/26; Neml 27/65; Sebe’ 34/3, 48; Fâtır 35/38; Hucurât 49/18.

⁴⁰⁴ Bkz. En’âm 6/50; A’râf 7/188; Hûd 11/31; Neml 27/65; Tûr 52/41; Necm 53/35; Kalem 68/47.

⁴⁰⁵ Bkz. Sebe’ 34/14.

⁴⁰⁶ Bkz. Mâide 5/90.

⁴⁰⁷ Fikret Kahraman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “G-y-b” md., s.200.

⁴⁰⁸ Buhârî, *Tevhîd*, 4

haberdardır.”⁴⁰⁹ Biz buna Kur’ân’ın sünnetle tefsiri diyoruz. Allah Teâlâ gaybın bigisini sadece, kısmen peygamberlerine⁴¹⁰ ve dilediği seçkin kullarına bildirir. Bunu Cibril hadisinde görmekteyiz.⁴¹¹ Hadîs-i şerifte Efendimiz (sav) kıyâmetin kopuş zamanını Allah’tan başka kimsenin bilmediğini söylemiştir. Kıyâmetin alâmetlerini söylemesiyle⁴¹² ise, vahiy yoluyla Allah’ın bildirmesi ile istikbale dair gaybi bilgiye sahip olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Hz. Yusuf’un rüyaları yorumlaması,⁴¹³ Hz. İsa’nın İsrailoğulları’nın evlerinde ne yiyip, neleri biriktirdiklerine vakıf olması⁴¹⁴ gibi örnekler de bulunmaktadır. الْغَيْب kelimesi Tekvîr Sûresi’nde şu şekilde gelmiştir:

﴿وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ﴾ “O, gabya ait bilgileri sizden esirgemez.”⁴¹⁵ Âyet-i

kerîmede, Efendimiz (sav)’in Allah’tan aldığı vahiyleri insanlara ulaştırmada, cimri davranmadığı ve en mükemmel bir şekilde insanlara ulaştırdığı ifade edilmiştir.⁴¹⁶

3.17. Âlem

عَوَالِم\عَالَمٌ ج عَوَالِم\عَالَمُونَ Âlem kelimesi sözlükte; mahlukat,⁴¹⁷ “dünya, yeryüzü,

kâinat, evren, alem, topluluk”⁴¹⁸ manalarına gelmektedir. Âlem kelimesinin alamet, nişan manalarındaki alamet,⁴¹⁹ işaret manasındaki alem veya bilmek

⁴⁰⁹ Lokmân 31/34.

⁴¹⁰ Bkz. Cin 72/26, 27.

⁴¹¹ “...Kıyamet ne zaman? dedi.

Bunun üzerine Rasûlullah:

-Bu meselede sorulan kişi, soran kişiden daha âlim değildir. (Şu kadar var ki kıyametten evvel zuhûr edecek) alâmetlerini sana haber vereceğim. Ne zaman satılmış câriye sâhibini (yâni efendisini) doğurur, kim idikleri belirsiz deve çobanları yüksek bina kurmakta birbirleriyle yarışa çıkarsa kıyâmetin alâmetleri görülmüş olur.” (Buhârî, İmân, 37.)

⁴¹² “-Kıyametin yaklaşması alâmetleri şunlardır: Zaman birimleri birbirine yakın olur (yıllar ay, aylar gün, günler de saat gibi hızla geçer.) Allah’a kulluk ve hayır amelleri eksiltir. Kalplere şiddetli cimrilik atılıp yerleştirilir, birçok fitneler meydana gelir ve hercümerc çoğalır buyurdu.

Sahâbiler:

-Yâ Rasûlallah! O herc nedir? diye sordular.

-Öldürme, öldürme buyurdu.” (Buhârî, Fiten, 4)

⁴¹³ Bkz. Yûsuf, 12/37.

⁴¹⁴ Bkz. Âl-i İmrân 3/49.

⁴¹⁵ Tekvîr 81/24.

⁴¹⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, C.5, s.565.

⁴¹⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “A-l-m” md., s.576; Cevherî, *a.g.e.*, “A-l-m” md., s.739; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “A-l-m” md., C.12, s.420.

⁴¹⁸ Güneş, *a.g.e.*, “A-l-m” md., s.807.

⁴¹⁹ Sâbûnî, *a.g.e.*, C.1, s.32.

manasındaki ilm kökünden türediğine dair görüşler bulunmaktadır.⁴²⁰ “Âlem terimi maddi ve manevi bütün varlıkları kapsar.”⁴²¹ Çoğul şeklinin gelmesi de عَالَمُ insan âlemi, النَّارِ ateş âlemi, عَالَمُ الْمَاءِ su âlemi gibi her çeşit varlık için kullanılmasından dolayıdır.⁴²² Ayrıca akıl sahibi yani insan, melek ve cin için عَالَمُونَ/عَالَمِينَ/âlemûn/âlemîn,⁴²³ diğer varlıklar için ise عَوَالِم/avâlim şeklinde çoğulları kullanılmaktadır.

“Âlem Yüce Allah’ın dışında kalan her varlığı ifade eder.”⁴²⁴ Râzî bu ifadeyi, “Allah’tan başka her şeyin Allah’ın varlığına delâlet ettiği”⁴²⁵ şeklinde açıklamıştır. Yani onun sayesinde bilinen cisim ve arazlardır. Bu manayı, Hz. Peygamber’in (sav) Peygamberliğinin bütün varlıklara Allah’ın bir rahmeti olduğu ifade eden “*Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*”⁴²⁶ âyetinde görmekteyiz. Âyette âlem kelimesiyle bütün varlıklar ifade edilmiştir.⁴²⁷ Zemahşerî de âlem kelimesinin; ilim ehli insan, melek ve cin için verilen bir isim olduğunu söylemiştir.⁴²⁸

Âlem kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 73 yerde geçmektedir ve hepsinde de çoğul olarak gelmiştir.⁴²⁹ Tefsir âlimlerine göre Kur’ân-ı Kerîm’de âlem kelimesinin geldiği manalardan bazıları şunlardır: Allah’ın yarattığı her varlık,⁴³⁰ insanlar ve cinler,⁴³¹ mü’minler,⁴³² zamanın (o dönemin) insanları,⁴³³

⁴²⁰ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “A-l-m” md., s.23.

⁴²¹ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “A-l-m” md., s.19.

⁴²² Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “A-l-m” md., s.721.

⁴²³ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.1, s.84; Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.371.

⁴²⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.370.

⁴²⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.1, s.319

⁴²⁶ Enbiyâ 21/107.

⁴²⁷ Yazır, *a.g.e.*, C.5, s.467.

⁴²⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.1, s.84.

⁴²⁹ Çanga, *a.g.e.*, “A-l-m” md., 350.

⁴³⁰ “*Hamd, âlemlerin rabbi Allah’a mahsustur.*” (Fâtîha 1/1.), Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.371.

⁴³¹ “*Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkan’ı indiren Allah aşkıdır, cömerttir.*” (Furkân 25/1.), Kurtubî, *a.g.e.*, C.12, s.503.

⁴³² “*Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.*” (Âl-i İmrân 3/96.), Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), *Tefsîr-i Kebîr*, trc. M. Beşîr Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2006, C.1, s.285.

⁴³³ “*Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.*” (Bakara 2/47.), Mukâtil bin Süleymân, *a.g.e.*, C.1, s.76.

misafirler.⁴³⁴ Tekvîr Sûresi'nde de canlı cansız bütün varlıkların Rabbi manasında رَبُّ الْعَالَمِينَ/Râbbü'l-âlemîn olarak gelmiştir.⁴³⁵

﴿وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ “Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”⁴³⁶

3.18. Kabir

قَبْرٌ ج قُبُور/Kabir kelimesi gömme, defin, kabir, mezar⁴³⁷ manalarına gelir.

Ölünün gömüldüğü yerin adıdır. Ölü vb. gömmek manasındaki يَنْقُبُ - قَبَرَ fiilinin mastarıdır. Ayrıca ismi mekân olan مَقَابِرُ ج مَقْبَرَةٌ kelimesi de kabir manasına gelmektedir.⁴³⁸ Kabirlerin bulunduğu yere de Türkçe’de kabristan denmektedir.

Fıkıh ve ilmihal kitaplarında kabrin şu şekilde olması tavsiye edilir: Kabir, ölünün kadın olması halinde daha derin olmak üzere genel itibariyle 1.50 m derinliğinde, kıbleye dik açı oluşturacak şekilde kazılır. Böylelikle mevta kıble yönünde açılan oyuğun içine konulur ve üzeri toprakla doldurulur. Ayrıca kabir balık sırtı şeklinde yerden biraz yüksek olmaktadır.⁴³⁹

Ölümle yani ruhun bedenden ayrılmasıyla birlikte geçici olan dünya hayatı bitmekte ve sonsuz yaşam başlamaktadır. Kişinin öldükten sonra beklediği yer kabirdir. Efendimiz (sav) de kabri ahiret hayatının ilk durağı olarak ifade etmiştir.⁴⁴⁰ Mevta ebedi yaşamın ilk durağı olan berzah âleminde yeniden dirilişi, İsrâfil (as)’ın sûra üfürmesini bekler. Kabir, berzah hayatını da ifade etmektedir. Mevta toprağa gömülsün veya gömülmesin nerede olursa olsun; ceseti yanmış,

⁴³⁴ “Seni el âlemi korumaktan menetmedik? dediler.” (Hicr 15/70.), Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373) *Tefsir'ül Kur'an'il-Azim*, trc. Abdulvehhab Öztürk, Karaman Yay., İstanbul, 2018, C.5, s.375.

⁴³⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.1, s.319.

⁴³⁶ Tekvîr 81/29.

⁴³⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-b-r” md., s.651; İbn Fâris, *a.g.e.*, “K-b-r” md., s.759; Cevherî, *a.g.e.*, “K-b-r” md., s.833; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-b-r” md., C.5, s.68-69.

⁴³⁸ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-b-r” md., s.651; İbn Fâris, *a.g.e.*, “K-b-r” md., s.759; Cevherî, *a.g.e.*, “K-b-r” md., s.833; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “K-b-r” md., s.817; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-b-r” md., C.5, s.68-69.

⁴³⁹ Fikret Kahraman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “K-b-r” md., ss.351-352.

⁴⁴⁰ Tirmizî, Zühed, 5.

denizde veya karada hayvanlara yem olmuş olsa dahi kabir ve berzah âlemi safhasını geçecektir.⁴⁴¹ Nitekim Tâhâ Sûresi'nde “Sizi topraktan yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir defa daha sizi oradan çıkaracağız”⁴⁴² buyrulmaktadır.

Hiz. Âişe (ra), “Rasûlullah'ın hiçbir namaz kılıp da kabir azâbından Allah'a sığınmayı terk ettiğini görmedim”⁴⁴³ şeklinde rivayet etmiştir. Kabirde sorgu sual bulunmaktadır ve sorgu sualin neticesine göre azap ya da mükâfat vardır.⁴⁴⁴ Efendimiz (sav) de “Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur”⁴⁴⁵ şeklinde buyurmuştur. Kişi ahiret hayatının ilk durağı olan kabirini refah içinde geçirebilmesi için bu dünyadaki hayatını Efendimiz (sav)'in bize bıraktığı miras olan Kur'ân ve sünnet ışığında yaşaması gerekir. Bu duygudan uzaklaşmaması için de sık sık kabir ziyareti yapması gerekmektedir. Nitekim Peygamber Efendimiz (sav) kabir ziyareti yapmamızı tavsiye etmiş ve kabir ziyaretinin ölümü hatırlattığını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Kabir kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde tekil ve beş yerde çoğul olmak üzere toplam altı yerde geçmektedir.⁴⁴⁷ İnfitâr Sûresi'nde şu şekilde gelmiştir:

﴿وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ﴾ “Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde”⁴⁴⁸ Âyet-i

kerîmede kıyâmet gününde gerçekleşecek olan hadiselerden birine değinilmiştir.

⁴⁴¹ Süleyman Toprak, “Kelam”, DÎA, TDV Yay., İstanbul, 2001, C.24, s.37.

⁴⁴² Tâhâ 20/55.

⁴⁴³ Buhârî, Cenâiz, 82.

⁴⁴⁴ “Kul, kabri içine konulduğu ve arkadaşları ile cemâati geriye dönüp gittikleri zaman –ki ölü bunların yürürken çıkardıkları ayakkabılarının seslerini dahi muhakkak işitir- ona iki melek gelir. Bunlar ölüyü oturtur ve ona:

-Şu Muhammed adlı kimse hakkında ne der idin? diye sorarlar. Bu soruya muhâtap olan mü'min kul:

-O'nun Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet ederim, der. Bunun üzerine melekler tarafından:

-Cehennemdeki oturacak yerine bak. Allah bu azâb yerini senin için cennetten bir oturacak makama tebdîl etti, denilir de o mü'min kul, cehennem ve cennetteki o iki makamını berâberce görür.

Katâde: 'O mü'mine, kabri içinde bir genişlik verileceği bize zikrolundu' dedi ve sonra yine Enes hadîsine döndü. Rasûlullah şöyle buyurdu: Munâfik ve kâfir olan kula gelince, ona da: Şu kimse hakkında ne der idin? diye sorulur. O da:

-Ben O'nun hakkında bir şey bilmiyorum. Ben sadece insanların O'nun hakkında söyleyegeldikleri sözü söyledim, diye cevap verir. Bunun üzerine ona:

-Anlamadın ve uymadın (yahud: Sen hem anlamadın, hem de Kur'ân'ı tilâvet etmedin; yahud da: Anlamaz ve uymaz olaydın) denir ve ona demirden tokmaklarla öyle bir vuruş vurulur ki, derhâl şiddetli bir sayhâ ile bağırır. Bu bağırışı insan ve cinler hariç bu ölüye yakın olan her şey işitir.” (Buhârî, Cenâiz, 86.)

⁴⁴⁵ Tirmizî, Kıyâmet, 26

⁴⁴⁶ Müslim, Cenâiz, 36.

⁴⁴⁷ Bkz. Tevbe 9/84; Hac 22/7; Fâtır 35/22; Mümtehine 60/13; İnfitâr 82/4; Âdiyât 100/9.

O gün toprak altında bulunan cesetlerin dışarı fırlatılarak kabirlerin altına üstüne getirileceği ifade edilmektedir.⁴⁴⁹

3.19. Hâfızîn/Hafaza

حَافِظٌ ج حُفَاطٌ\حَفَظَةٌ sözlükte koruyan, muhafaza eden, hafız⁴⁵⁰ ve bekçi⁴⁵¹

manalarına gelir. İstılahta ise, “mükelleflerin yaptıkları iyilik ve kötülükleri kaydedip muhafaza eden ve bu amaçla onları takip etmekle görevli melekler”⁴⁵² demektir. Ayrıca hâfız, din istilâhında farklı manalarda da kullanılmaktadır. Kur’ân ve tefsir ilminde Kur’ân’ı baştan sona ezberleyene, hadis ilminde de yüzbin hadisi sened ve metinleriyle birlikte ezberleyip ravilerin hayat hikâyelerini cerh ve ta’dil yönleriyle bilenene⁴⁵³ de hâfız denir. Ayrıca gözetip koruyan anlamında Allah’ın esmâü’l-hüsna’sından biridir.

Hâfız kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de tekil ve çoğul olarak farklı türevleriyle 27 yerde geçmektedir. Buralarda; insanların hayır şer bütün yaptıklarını amel defterine yazarak koruyan melek,⁴⁵⁴ Allah’ın koruyucu olduğu,⁴⁵⁵ erkek yokken evine her yönüyle sahip çıkan,⁴⁵⁶ iffetini koruyan kadınlar ve erkekler⁴⁵⁷ ve rakip/gözetleyici (Hz. Peygamber (sav)’ın, Allah ve Rasûlü’nden yüz çevirenlere karşı sorumlu ve koruyucu olmadığı)⁴⁵⁸ gibi manalarda kullanılmaktadır.⁴⁵⁹ İnfîtâr Sûresi’nde şu şekilde zikredilmiştir:

﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾ “Oysa üzerinizde koruyucular var.”⁴⁶⁰

Bu âyette koruyuculardan maksadın insanların amellerini amel defterine yazan meleklerin kastedildiği açıktır. Kurtubî, âyette geçen hafaza kelimesinin

⁴⁴⁸ İnfîtâr 82/4.

⁴⁴⁹ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, C.5, s.569.

⁴⁵⁰ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “H-f-z” md., s.166; Cevherî, *a.g.e.*, “H-f-z” md., s.247; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “H-f-z” md., C.7, s.441.

⁴⁵¹ Güneş, *a.g.e.*, H-f-z md., s.250.

⁴⁵² Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “H-f-z” md., s.105.

⁴⁵³ Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, Hadisevi Yay., İstanbul, 2006, s.127.

⁴⁵⁴ Bkz. İnfîtâr 82/10; Târik 86/4.

⁴⁵⁵ Bkz. Yûsuf 12/64.

⁴⁵⁶ Bkz. Nisâ 4/34.

⁴⁵⁷ Bkz. Ahzâb 33/35.

⁴⁵⁸ Bkz. Nisâ 4/80; En’âm 6/107; Şûrâ 42/48.

⁴⁵⁹ Çanga, *a.g.e.*, “H-f-z” md., s.160.

⁴⁶⁰ İnfîtâr 82/10.

gözetleyici olduğunu söylemiştir.⁴⁶¹ Mukâtil b. Süleyman amelleri koruyan melek olarak ifade etmiştir.⁴⁶² Râzî de kişinin amellerini, rızıklarını ve ecelini koruyan-gözetken bir bekçi olduğunu söylemektedir.⁴⁶³ Râzî şu bilgileri de ilave eder: Kişinin her yaptığını bilirler ve yazıcıdırlar. Bu melekler hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birincisi, bu meleklerin hepsinin bütün insanlar için koruyucu olmalarıdır. İkinci görüş ise, her bir insan için ayrı bir görevli meleğin olmasıdır.⁴⁶⁴

Sonuç olarak İnfitâr Sûresi'nde geçen hafaza kelimesi, her daim insanın yanında bulunarak insanı Allah'ın takdir ettikleri dışındaki zararlardan koruyan ve insanın yaptığı iyilik ve kötülükleri kaydeden meleğin adıdır. Ayrıca bir sonraki maddede işleyeceğimiz kirâmen kâtibîn de insanın yaptığı iyilik ve kötülükleri kaydetmektedir.

Hâfızın kelimesi ile aşağıdaki maddede zikredeceğimiz kirâmen kâtibîn kelimeleri aynı sûrede peşi sıra gelen iki ayettir. Manaları da birbirinin aynıdır.

3.20. Kirâmen Kâtibîn

Kirâmen kâtibîn bir tamlamadır. Bu tamlama sıfat ve mevsuf diye 2 kelimedden oluşur. Önce mevsufu açıklarsak: كَرِيمٌ ج كُرَمَاءُ\كَرَامٌ/Kerim kelimesi; şerefli, onurlu, saygın ve değerli manalarına gelir.⁴⁶⁵ Kirâmen, kerim sıfatının çoğuludur. Kur'ân-ı Kerîm terkiбинdeki kerim kelimesi de böyledir ve Kur'ân'ın saygın, değerli bir kitap olduğunu ifade eder. Sıfat olan كَاتِبٌ ج كُتَّابٌ\كَتَبَةٌ/kâtib kelimesi ise; yazan, kayda geçiren anlamına gelir ve ismi faildir. كَاتِبِينَ kelimesi kâtib kelimesinin cemi müzekkeri salimidir. كُتَّابٌ ve كَتَبَةٌ ise mükesser (kuralsız) cemîlerdir.⁴⁶⁶ Kirâmen kâtibîn ise değerli yazıcılar anlamına gelmektedir. Terim olarak ise; insanın sağında ve solunda bulunan, o kişinin yaptıkları iyilikleri ve

⁴⁶¹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.459.

⁴⁶² Mukâtil bin Süleymân, *a.g.e.*, C.4, s.368.

⁴⁶³ Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.54.

⁴⁶⁴ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.553.

⁴⁶⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-r-m” md., s.717; Cevherî, *a.g.e.* “K-r-m” md., s.911; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-r-m” md., C.12, s.510; Güneş, *a.g.e.*, “K-r-m” md., s.1012.

⁴⁶⁶ Cevherî, *a.g.e.*, “K-t-b” md. S. 889; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-t-b” md., C.1, s.699.

kötülükleri amel defterine yazan meleğin ismidir.⁴⁶⁷ Bu meleklerle hafaza melekleri de denir.

Kur’ân’ı Kerîm’de kirâmen kâtibîn terkibi sadece İnfitâr Sûresi’nde zikredilmiştir. ﴿كَرَامًا كَاتِبِينَ﴾ “Değerli yazıcılar”⁴⁶⁸ Ancak aynı melekler diğer sûrelerde ve âyetlerde; رَقِيبٌ, رَكِيبٌ ve اَتِيدٌ,⁴⁶⁹ رُسُلٌ/rusul,⁴⁷⁰ مُعَقَّبَاتٌ/muakkibât⁴⁷¹ ve bir önceki maddede işlediğimiz حَافِظِينَ/hâfızîn şeklinde vasıflandırılmıştır.

Yazıcı melekler çalıştığımız sûrelerden, İnfitâr Sûresi 10. âyette geçen hafaza terimiyle insanın yaptığı bütün hayır ve şerleri gözetip yazan olarak ifade edilip; 11. âyette ise kirâmen kâtibîn terkibiyle değerli yazıcı unvanı ile ifade edilmiştir.⁴⁷² Beyzâvî, yazıcı meleğin kirâmen kâtibîn olarak yani Allah nezdinde itibarlı olarak ifade edilmesini, cezanın büyüklüğünü göstermek için olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷³

Yazıcı melekler, kişinin sağında-solunda⁴⁷⁴ veya önünde-arkasında⁴⁷⁵ bulunmaktadır. Kişi kıyâmet günü hesaba çekilmesi için, kişinin iyi ve kötü yaptığı bütün davranışlarını saklayıp korurlar. O büyük gün, yazıcı meleklerin yazmış olduğu sahifeler her kişinin boynuna asılmaktadır.⁴⁷⁶ Bilim dünyasında da ışık hızının geçildiği takdirde kişinin bizzat geçmiş tarihi yani o zamana kadar yaptıklarını kendi gözleriyle göreceği ifade edilmektedir. Fakat ne kadar yüksek hıza ulaşılsa ulaşılsın asla ışık hızını geçip evrenin dışına çıkılamaktadır.⁴⁷⁷

⁴⁶⁷ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Kirâmen Kâtibîn” md., s.189.

⁴⁶⁸ İnfitâr 82/11.

⁴⁶⁹ ﴿مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ “İnsan hiçbir söz söylemez ki yanında (onu) gözetleyen, dediklerini zapteden bir melek hazır bulunmasın.” (Kâf 50/18.) Mukâtil b. Süleyman rakîp ve atîd meleğini oturan ve tesbit eden olarak ifade etmiştir. (Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.4, s.81.)

⁴⁷⁰ ﴿أَمْ يَحْسِبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُوبُونَ﴾ “Yoksa onlar bizim, gizlediklerini ve fısıldaştıklarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır! Doğrusu şudur ki, onların yanındaki elçi meleklerimiz her şeyi kaydediyorlar.” (Zuhruf 43/80.)

⁴⁷¹ ﴿لَهُ مُعَقَّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ﴾ “Kişinin önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu kayıt ve koruma altına alan takipçiler vardır.” (Ra’d 13/11.)

⁴⁷² Yazır, a.g.e., C.9, s.54.

⁴⁷³ Beyzâvî, a.g.e., C.4, s.628.

⁴⁷⁴ Bkz. Kâf 50/17-18.

⁴⁷⁵ Bkz. Ra’d 13/11.

⁴⁷⁶ Bkz. İsra 17/13.

⁴⁷⁷ Taşkın Tuna, *Ol Dedi Oldu 2 Ama Nasıl Oldu?*, Şule Yay., İstanbul, 2018, ss.148-151.

Kısaca yapılan her davranışın kayıt altında olduğu bilim dünyasıyla da kanıtlanmıştır.

3.21. Rabb

Rabb kelimesi terbiye etmek⁴⁷⁸ “yetiştirmek, büyütmek, yönetmek, toplamak, biriktirmek, bir araya getirmek, hükmetmek ve düzene koymak”⁴⁷⁹ manalarına gelen رَبَّ يَرْبُ رَبًّا fiilinden türemiştir. Kelimenin ismi fail veya mastar olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Ayrıca kelime efendi/sahip anlamına da gelmektedir. Bu manada mutlak anlamda kullanıldığında Allah Teâlâ’ya özgüdür. Başkaları için ise ev sahibi, deve sahibi gibi isim tamlaması şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁸⁰ Yani “Rab kelimesinin başına elif ve lam getirilerek er-Rab denildiği takdirde sadece yüce Allah kastedilmiş olur. Mesela Allah kulların Rabbidir denildiği gibi Zeyd evin rabbidir (sahibidir) de denilir.”⁴⁸¹ Yani evin efendisine rabb’ül-beyt,⁴⁸² evin hanımına da rabbe’tül-beyt denmektedir. Yûsuf Sûresi 23 ve 50. âyetlerde de efendi anlamında kullanılmıştır.⁴⁸³ Âyette bu şahısla Züleyha’nın eşi Aziz kastedilmiştir. Ayrıca “ıslah etti manasına da gelmektedir ve o şeyi ıslah edip tamamlayan kimse için لَهُ وَرَبَّ O, onun rabbidir denilir.”⁴⁸⁴

﴿كُونُوا رِبَّانِينَ﴾ “*Rabbe halis kullar olunuz.*”⁴⁸⁵ âyetindeki Rabbaniyyun ismi

de رَبَّ kökünden gelmektedir. Rabbaniyyun Allah’ın kitaplarını koruyan kimselere denmektedir.⁴⁸⁶ Ayrıca rabbaniyyun; ilmi ıslah eden veya ilimle nefsin terbiye eden manasına da gelmektedir. Âyette ise bu kelimenin Yüce Allah’a mensup

⁴⁷⁸ Halîl b. Ahmed “R-b-b” md., s.279-280; İbn Fâris, *a.g.e.*, “R-b-b” md., s.331; Cevherî, *a.g.e.*, “R-b-b” md., s.383; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “R-b-b” md., C.1, s.399.

⁴⁷⁹ Güneş, *a.g.e.*, “R-b-b” md., s.441.

⁴⁸⁰ İbn Fâris, *a.g.e.*, “R-b-b” md., s.331; Cevherî, *a.g.e.*, “R-b-b” md., s.383-384; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “R-b-b” md., C.1, s.399; Zemahşerî, *a.g.e.*, C.1, s.82.

⁴⁸¹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.370.

⁴⁸² İbn Manzûr, *a.g.e.*, “R-b-b” md., C.1, s.399; Larausse, “Rab” md., *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Milliyet Yay., İstanbul, ty, C.19, s.9660.

⁴⁸³ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.1, s.82.

⁴⁸⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.369.

⁴⁸⁵ Âl-i İmran 3/79.

⁴⁸⁶ Sâbûnî, *a.g.e.*, C.1, s.31.

olduğu ifade edilmektedir⁴⁸⁷ ve Rabbe ibadet eden, Rabbe halis kullar manasına gelmektedir. Rabbi (rabay) kelimesi de Yahudilik'te din bilginlerine denmektedir.⁴⁸⁸

Rabb mabud anlamına da gelmektedir⁴⁸⁹ ve Rabb kelimesi Allah Teâlâ'nın isimlerindendir. Kişi dua ederken “Ya Rabbî” diye ellerini açmaktadır. Beni eğiten, terbiye eden şeklinde yakarıшта bulunmaktadır. Rabb kelimesiyle duayı, Kur’ân’da da görmekteyiz. Mesela Âl-i İmrân Sûresi’nde “*Rabbimiz! Bizi doğru yola erıştirdikten sonra kalplerimizi eğriltme, bize tarafından bir rahmet bağışla. Hiç kuşku yok, lutfu bol olan yalnız sensin*”⁴⁹⁰ şeklinde geçmektedir.

Rabb kelimenin “asıl anlamı terbiye etmektir. Bu da, bir şeyi olgunluk derecesine ulaşıncaya kadar aşama aşama inşa etmektir.”⁴⁹¹ Allah Teâlâ'nın mahlûkatı terbiyesi insaninkinden farklıdır. O, duada bir şey isterken ısrar edildiğinde kızmaz hatta istemeden verir, hazinesi geniştir, belli bir zamanda bitmez yani öldükten sonra dahi devam eder. Rabb, bir menfaat beklemeden terbiye etmektir. İnsanın eğitmesi ise tam tersidir. [Annenin evlatlarını terbiyesi istisna olmakla] birlikte insan menfaat bekler, ısrar edildiğinde kızar, imkânları sınırlıdır ve ancak belli bir zamana kadar terbiye edebilmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın terbiye etme şekilleri çoktur. Yeryüzünde ve gökyüzündeki her şey onun rahmetini göstermektedir. Yerin derinlikleri, dağlar, denizler, bitkiler, hayvanlar, gökyüzü, insanın yaratılışı her şey O'nun terbiye etme şekillerini göstermektedir.⁴⁹²

Üzerinde çalıştığımız sûrelerde de Rabb kelimesi her şeyi yoktan var edip onları terbiye eden ilah manasında kullanılmıştır. Rabb kelimesinin esmâü'l-hüsna'da yer aldığını da az önce ifade etmiştik. Âyetler şu şekillerde gelmiştir:

⁴⁸⁷ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “R-b-b” md., ss.407-408.

⁴⁸⁸ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, “Rabbî” md., Vadi Yay., İstanbul, 2017, s.409.

⁴⁸⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.369.

⁴⁹⁰ Âl-i İmrân 3/8.

⁴⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “R-b-b” md., s.407.

⁴⁹² Râzî, *a.g.e.*, C.1, ss.321-323.

﴿وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ “Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz!”⁴⁹³ ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ “Ey insan! Yüce Rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu?”⁴⁹⁴ ﴿وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ﴾ “Rabbini dinleyip kendisine yaraşır şekilde boyun eğdiği vakit”⁴⁹⁵ ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ﴾ “Ey insan! Sen Rabbine doğru büyük bir çaba içindesin; sonunda kuşkusuz O’na kavuşacaksın da.”⁴⁹⁶ ﴿بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا﴾ “Hayır, tam tersi! Rabbi onu şüphesiz görmekteydi.”⁴⁹⁷

3.22. Sübûra/Ölüm

تَبَرَّأْتُ/تَبَرُّ/تَبَرُّ/Sübûra kelimesi; helak olmak, yok olmak, ölmek,⁴⁹⁸ “öldürmek, yok etmek, helak etmek”⁴⁹⁹ manalarına gelir. تَابَرَ da “azim ve sabırla devam etmek, ısrarcı olmak, sebat göstermek”⁵⁰⁰ manalarına gelir. İnşikâk Sûresi’nde sübûra kelimesi; ﴿فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا﴾ “‘Yetiş ey ölüm!’ diye bağırarak”⁵⁰¹ mastar olarak gelmiştir ve helak, ölüm manaları verilmiştir. Âyette kişinin amel defterini arkadan almasındaki darlık ve sıkıntıdan dolayı, yok olmak için yalvaracağı ifade edilmiştir.⁵⁰² Ölümün ve yok olmanın, darlıktan daha kolay olduğu düşünülerek yapılan bir nidadır.⁵⁰³ Âyetteki sübûra kelimesi, Arapça’daki شَيْ تَابَرَ/sâbere alâ şey deyiminden olup, bu da bir şeye devam etmek anlamındadır.⁵⁰⁴ “Bundan dolayı, ayrılmayan, hep öyle olacak bir şey olduğu için,

⁴⁹³ Tekvîr 81/29.

⁴⁹⁴ İnfitâr 82/6.

⁴⁹⁵ İnşikâk 84/2, 5.

⁴⁹⁶ İnşikâk 84/5-6.

⁴⁹⁷ İnşikâk 84/15.

⁴⁹⁸ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “S-b-r” md., s.88; İbn Fâris, a.g.e., “S-b-r” md., s.146; Cevherî, a.g.e., “S-b-r” md., s.135; İbn Manzûr, a.g.e., “S-b-r” md., C.4, s.99.

⁴⁹⁹ Güneş, a.g.e., “S-b-r” md., s.126.

⁵⁰⁰ Mutçalı, a.g.e., “S-b-r” md., s.95.

⁵⁰¹ İnşikâk 84/11.

⁵⁰² Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1222.

⁵⁰³ Çanga, a.g.e., “S-b-r” md., s.119.

⁵⁰⁴ İbn Manzûr, a.g.e., “S-b-r” md., C.4, s.99.

ahiret helakine sübûr adı verilmiştir.”⁵⁰⁵ Ayrıca sübûra kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de Furkân Sûresi 13 ve 14. âyetlerde⁵⁰⁶ ve İsra Sûresi 102. âyette⁵⁰⁷ geçmektedir. Burdaki âyetlerde de yok olmak, helak olmak manasında kullanılmıştır.⁵⁰⁸ Sübûra kelimesi Furkân Sûresi’nde, İnşikâk Sûresi’nde geçtiği gibi mastar olarak gelmiştir ve İnşikâk Sûresi’nde olduğu gibi kişinin ahiretteki vaziyeti karşısında yok olmayı temenni etmeleri bildirilmiştir. Âyetlerde yok olmayı temenni, kurtuluş olarak görülmüştür. İsra Sûresi’nde de ismi meful olarak gelmiştir. Sûrede Firavun’un, Hz. Musa’nın Allah’tan getirdiklerine iman etmemesi neticesinde, Firavun’un helak olması bildirilmiştir. Nitekim مَسْبُورًا/mesbûra kelimesinin geçtiği âyetten, bir sonraki âyette de Firavun’un denizde boğulduğu anlatılmaktadır.⁵⁰⁹ Âyette geçen مَسْبُورًا/mesbûra kelimesini Isfahânî, akıl noksanlığıyla helak olmak ifade etmiştir.⁵¹⁰ Râzî’nin tefsirinde de lanet edilmiş, iyi şeylerden alıkonulmuş olarak ifade edilmiştir.⁵¹¹

Ölüm; Arapça’da sübûr kelimesiyle birlikte mevt, vefat, helak, kabzu’r rûh⁵¹² gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Bu üç âyetten de anladığımıza göre sübûra kelimesiyle kişinin ahirette ve cehennemde içine düştüğü çaresizlik ve korkudan dolayı ölüme dünden razı olması ve keşke ölebilseydim de şu beter hali yaşamasam şeklinde sızlanmasıdır. Ölümün keyfiyeti ise şu şekildedir:

“Âdem (as)’ın oğlu vefat edince hanımına: Ya Havva oğlun öldü dedi. Havva: Ölüm nedir? dedi. Âdem (as): Şahıs yemez, içmez, ayağa kalkamaz, oturamaz olur.”⁵¹³ dedi. “Ölüm, tıbbî ve hukuki olarak bir insanın hayatının sona

⁵⁰⁵ Râzî, a.g.e., C.23, s.13.

⁵⁰⁶ ﴿وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا﴾ “Zincirlerle sınıksız bağli olarak onun dar bir yerine atılınca oracıkta yok olmayı isterler. Bugün boşuna bir defada yok olmayı istemeyin! Defalarca yok olmak için yalvarın!”

⁵⁰⁷ ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا﴾ “Mûsâ şöyle dedi: Çok iyi biliyorsun ki, bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de öyle düşünüyorum ki hakikaten senin işin bitmiş!”

⁵⁰⁸ Çanga, a.g.e., “S-b-r” md., s.119.

⁵⁰⁹ “Derken Firavun onların ülkedeki varlığına son vermek istedi. Bu yüzden biz onu ve yanındakileri, hepsini denizde boğduk.” (İsra 17/103.)

⁵¹⁰ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “S-b-r” md., s.204.

⁵¹¹ Râzî, a.g.e., C.15, s.78.

⁵¹² Topaloğlu-Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü, “Ölüm” md., s.253.

⁵¹³ İmam-ı Şa’ranî, Abd’ül Vehhab bin Ahmed, (ö. 973/1565), Kısaltılmış Tezkire-i Kurtubî Ölüm Kıyamet Ahiret, trc: Hasan Tahsin Emiroğlu, Konya, 1995, C.1, s.14.

ermesidir.”⁵¹⁴ Ölümle, ruh bedenden ayrılır ve bedendeki organların fonksiyonları son bulur.⁵¹⁵ Yani ruhun bedenle alakası kesilir.

Ölüm geçici dünya hayatından baki olan hayata geçişin bir safhasıdır ve dünya ile ahiret arasında bir sınır çizgidir. İmtihani bitirir ve sonuç faslını başlatır.⁵¹⁶ Yani ölüm insan ve kâinat için bir yok oluş değil, sonsuz bir hayatın başlangıcıdır.⁵¹⁷ Nitekim âyet-i kerîmede de “*O, ölümü ve hayatı, amel/davranış bakımından hanginizin daha güzel olacağını imtihan etmek için yarattı. O mutlak galip ve çok bağışlayandır*”⁵¹⁸ buyrulmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de her nefsin ölümü tadacağı bildirilmekte⁵¹⁹ ve ölümden nerede olunursa olunsun, sağlam kalelerde dahi olursa kaçılmayacağı ifade edilmektedir.⁵²⁰ Efendimiz (sav)’e hitaben de “*Sen de öleceksin, onlar da ölecekler*”⁵²¹ buyrularak dünyanın kimseye kalmayacağı ve herkesin bu dünyadan ahiret âlemine gideceği bildirilmiştir. Mü’min öldüğünde Efendimiz (sav)’in buyurduğu üzere dünya yorgunluğundan istirahat edecek⁵²² inkârcılar ise, dünyaya geri dönmek isteyecekler⁵²³ veya İnşikâk Sûresi’nde de geçtiği üzere yok olmak isteyecektir. Efendimiz (sav) mü’minin ve kâfirin ölümünü şöyle açıklamıştır:

*“Mü’mine ölüm hali gelince, Allah’ın o kuldan hoşnudluğu, Allah’ın ikram ve ihsanı ile müjdelenir. Bu müjde üzerine artık mü’mine (ölüm gibi) kendisini karşılayacak hallerden daha sevimli bir şey olamaz. O anda mü’min Allah’a kavuşmayı arzu edip ister, Allah da mü’min kuluna kavuşmayı sever. Fakat kâfir öyle değildir. Ona ölüm hali hazır olduğunda, Allah’ın azabı ve ukûbeti kendisine bildirilir. O anda kâfire, önündeki ölüm gibi hallerden daha çirkin bir hal olamaz. Bu suretle kâfir, Allah’a kavuşmayı fena görür, Allah da onunla buluşmayı çirkin görür.”*⁵²⁴

⁵¹⁴ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Mevt md., s.440.

⁵¹⁵ Saliha Uysal, *Din Psikolojisi Bağlamında Ölüm Eşiği Deneyimleri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s.40.

⁵¹⁶ Mîr, a.g.e., “Ölüm” md., s.157.

⁵¹⁷ Hüseyin Özbahar, *Âhiret Bilinci*, Tire Yay., İstanbul, 2013, s.119.

⁵¹⁸ Mülk 67/2.

⁵¹⁹ Bkz. Âl-i İmrân 3/185.

⁵²⁰ Bkz. Nisa 4/78.

⁵²¹ Zümer 39/30.

⁵²² Buhârî, Rikaak, 42.

⁵²³ Bkz. Mü’minûn 23/99.

⁵²⁴ Buhârî, Rikaak, 41.

3.23. Azâb

عَذَابٌ ج عَذَابَاتُ /Azâb kelimesi; ceza,⁵²⁵ “acı, elem, eziyet, azap”⁵²⁶ manalarına gelen isimdir. Azâb kelimesinin kökü hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Bazılarına göre engel olmak ve eziyet etmek manasına gelen عَذَب kökünden türemiştir. Bazılarına göre de tatlı, hoş manasına gelen عَذْب kökünden türemiştir.⁵²⁷ Râzî de azâb kelimesini açıklarken مَاءٌ عَذْبٌ (tatlı su) örneğini vermiştir. Tatlı suyun susuzluğu giderip bertaraf ettiğini, suçlunun da o suçu bir daha işlemekten engelleyen bir ceza olmasa bile ona ağır gelen her acıya, kedere azâb isminin verileceğini ifade etmiştir.⁵²⁸ Kurtubî de azâba bu ismin verilmiş nedenini; suçlu olan kimsenin bedenine uygun olan her türlü hayrın engellenip bunun zıddı olan şeylerin üzerine yağdırılması olarak ifade etmiştir.⁵²⁹ Aynı kökten türemiş olan عَذَّبَ يُعَذِّبُ تَعَذُّبًا fiili de eziyet etmek, işkence etmek,⁵³⁰ “acı vermek, acı çektirmek, cezalandırmak, ceza çekmek”⁵³¹ manalarına gelmektedir.

Azâb dünyada, kabirde ve ahirette olmak üzere üç farklı yerde gerçekleşir.⁵³² Dünyada huzurlu ve güvenli bir yaşam için suçun caydırıcılığına binaen uygulanan hukuki cezalar olmakla birlikte, Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan, zulüm ve haksızlık yapan, fasık, kâfir gibi kimselere Allah’ın vermiş olduğu ilahi bir cezadır. Bu, Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Nuh,⁵³³ Hz. Hûd,⁵³⁴ Hz. Salih,⁵³⁵ Hz. Lut⁵³⁶ ve Hz. Musa⁵³⁷ gibi peygamberlerin kavimlerinde örnek olarak verilmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede; *“Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o*

⁵²⁵ Cevherî, *a.g.e.*, “A-z-b” md., s.681.

⁵²⁶ Güneş, *a.g.e.*, “A-z-b” md., s.766.

⁵²⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “A-z-b” md. S.524; Cevherî, *a.g.e.*, “A-z-b” md., s.681; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “A-z-b” md., s.684; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “A-z-b” md., C.1, s.583-584.

⁵²⁸ Râzî, *a.g.e.*, C.2, s.16.

⁵²⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.1, s.446.

⁵³⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “A-z-b” md., C.1, s.585.

⁵³¹ Güneş, *a.g.e.*, “A-z-b” md., 765.

⁵³² Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, “Azap” md., s.33.

⁵³³ Bkz. Yûnus 10/73.

⁵³⁴ Bkz. A’râf 7/72; Fussilet 41/15-16; Ahkâf 46/24-25; Kamer 54/20.

⁵³⁵ Bkz. Hûd 11/67; Fussilet 41/17; Kamer 54/31.

⁵³⁶ Bkz. A’râf 7/84; Hûd 11/81-83; Kamer 54/37; Tahrîm 66/10.

⁵³⁷ Bkz. Bakara 2/50; Enfâl 8/54; İsra 17/103.

korkunç ses yakaladı, kimini sulara boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı”⁵³⁸ buyrulmaktadır. Dünyadan sonraki azâb ise, kulun günahları ölçüsünde kabirde ve cehennemde cezaya çarptırılmasıdır. Azâb kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de çoğunlukla inkâr ve isyan edenlerin maddî ve manevî olarak dünya veya ahiret nimetlerinden alıkonulup, onlara eziyet verecek ıstıraplarla Allah tarafından cezalandırılmalarını ifade etmek için kullanılmıştır.⁵³⁹ Azâb dünyada, kabirde ve ahirette olmak üzere üç yerde olduğu gibi mükâfat da böyledir.

İnşikâk Sûresi’nde azâb kelimesi şöyle gelmiştir: ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

“Onlara elem verici azabı müjdele!”⁵⁴⁰ Âyet-i kerîmede kâfirler inkâr ve sapkınlıklarından dolayı acı bir azapla müjdelenmiştir. Âyette uyarma yerine azâbın müjdelenmesini Sâbûnî, İbn Cüzeyy’in kâfirlerle alay için söylendiğini ifade etmiştir.⁵⁴¹ Burada İbn Cüzeyy’in müjdelemeyi mecazi manada kullandığı açıktır. Çünkü kişiye nimet ve sevinçli haber müjdelenir. Ceza ve azâblar kişiye müjdelenmez, ancak kişi bunlarla korkutulur.

“Azîz ve Celil olan Allah cehenneme: Sen benim azâbımsın. Dileyeceğim kimselere seninle azâb ederim buyurdu.”⁵⁴² Cehennem ateşi kiminin iki topuğuna kadar, kiminin beline kadar, kiminin de boynuna kadar yakalar.⁵⁴³ Efendimiz (sav) dünya ateşinin, cehennem ateşinin yetmiş cüz’ünden biri olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁴ Cehennemde inkârcılar için zincirler, halkalar, alevli ateş,⁵⁴⁵ dondurucu soğuk,⁵⁴⁶ demirden sopa,⁵⁴⁷ zakkum ağacından yiyecek⁵⁴⁸ ve kaynar su⁵⁴⁹ vardır. Kabirdeki azâb ise cehennemdeki azâbdan farksız değildir. Efendimiz (sav) kişinin kabir hallerini anlatınca ashap feryadla ağlaşmışlardır.⁵⁵⁰ Sırat

⁵³⁸ Ankebût 29/40.

⁵³⁹ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Azâb” md., s.46.

⁵⁴⁰ İnşikâk 84/24.

⁵⁴¹ Sâbûnî, *a.g.e.*, C.7, s.225.

⁵⁴² Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), el-Câmi‘u’s-Sahîh, trc. Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yay., Ankara, 1988, Cennet, 13.

⁵⁴³ Müslim, Cennet, 12.

⁵⁴⁴ Müslim, Cennet, 12.

⁵⁴⁵ Bkz. İnsân 76/4.

⁵⁴⁶ Bkz. İnsân 76/13.

⁵⁴⁷ Bkz. Hac 22/21.

⁵⁴⁸ Bkz. Sâffât 37/62.

⁵⁴⁹ Bkz. Kehf 18/29.

⁵⁵⁰ Buhârî, Cenâiz, 82.

köprüsünün durumu da kabir ve cehennemin durumu gibidir. “...Peygamberimiz (sav) sırat üzerinde dikilmiş: Ya Rabb! Selamet ver, selamet ver! der. Nihayet kulların amelleri âciz kalır. Hatta biri gelir, yürümeye takat getiremez de ancak emekler. Sıratın her iki yanında asılı duran çengeller vardır ki, kimi yakala denirse onu yakalamaya memurdur. Neticede insanlar tırmıklanmış kurtulmuş veya ateşe düşürülmüşlerdir...”⁵⁵¹

Azâb, âyet ve hadislerde görüldüğü üzere çok dehşet verici bir durumdur. Azâbdan korunmak için üsve-i hasene olan Hz. Peygamber (sav)’in şöyle bir duası bulunmaktadır: *اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا* "Ey Allah'ım! Ben, kabir azâbından, ateş azândan, hayat ve ölüm imtihan ve şiddetlerinden ve Deccal Mesih fitnesinden sana sığınırım."⁵⁵² Ayrıca bir gün Efendimiz (sav) yaprakları koparılmış hurma dalını kırıp kabre dikmiş. Ashap niçin böyle yaptığını sorduğunda ise Efendimiz (sav): *"Bu dallar kurumayıp taze kaldığı müddetçe, bu iki kabir sahibinden azabın hafiflemesini ümid ederim"*⁵⁵³ buyurmuştur.

3.24. Sâlih Amel

صَالِحٌ/Sâlih amel; sâlih ve amel kelimelerinden oluşan bir sıfat tamlamasıdır. Tamlamanın sıfatı olan *صَالِحٌ* sâlih kelimesi “doğru, isabetli, yerinde olmak, iyi gitmek”⁵⁵⁴ anlamlarına gelen *صَلَحَ يَصْلُحُ صَالِحًا* fiilinden türemiş bir ism-i faildir. Sözlükte; iyi,⁵⁵⁵ “doğru, uygun, kâfi, dindar, takva sahibi, faziletli, münasip, geçerli, ehil”⁵⁵⁶ manalarına gelmektedir. *فَسَادٌ* kelimesinin zıddıdır.⁵⁵⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de de *فَسَادٌ* ve *سَيِّئَةٌ* kelimelerinin zıddı olarak kullanılmaktadır.⁵⁵⁸

⁵⁵¹ Müslim, Îmân, 84.

⁵⁵² Buhârî, Cenâiz, 87.

⁵⁵³ Buhârî, Cenâiz, 81.

⁵⁵⁴ Mutçalı, a.g.e., “S-l-h” md., s.487.

⁵⁵⁵ Haîl b. Ahmed, a.g.e., “S-l-h” md., s.451.

⁵⁵⁶ Güneş, a.g.e., “S-l-h” md., s.680.

⁵⁵⁷ İbn Fâris, a.g.e., “S-l-h” md., s.491; Cevherî, a.g.e., “S-l-h” md., s.597.

⁵⁵⁸ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “S-l-h” md., s.597.

Tamlamada mevsuf olan عمل/amel kelimesi ise; yapmak, çalışmak manalarına gelir.⁵⁵⁹ İsfahânî, fiilin belli bir gayeye dayanmaksızın yapılması nedeniyle amelden farklı olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁰ Bu durumda amel fiilden daha özel bir mana taşımaktadır.⁵⁶¹

Sâlih amelin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları genel ve bazıları özel tanımlardır. Mesela tefsir âlimlerimizden bazıları farz olan amel şeklinde bir tanım yaparken⁵⁶² daha detaylı olarak namaz, oruç şeklinde özel tanımlar da yapılmıştır.⁵⁶³ Bununla birlikte “akıl, Kitâb ve sünnetin deliline uygun bir şekilde müstakim olarak yapılan bütün ameller”⁵⁶⁴ şeklinde tanımlar da bulunmaktadır. Yani “Allah’ın rızasına, indirdiği hükümlerine uygun, hak ve hayır olduğuna inanarak yapılan, hep, iyiliğe çalışılıp aile, akraba, kavim, insanlık için iyilik, sonu hayır ve menfaat olan işlerdir.”⁵⁶⁵ Tasavvufi tefsirde de “nefsin engellerini geçip ilâhi lütuflara ulaşmak ve faydalı şeyleri elde etmek için çalışmaktır”⁵⁶⁶ şeklinde tanım yapılmıştır.

Genel olarak özetleyecek olursak sâlih amel; dinin emirlerine uygun, iyi, güzel, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan fiilere denmektedir.⁵⁶⁷ Rızâ-i ilâhî için yapılan her şeydir. Salih amel farz ve nafil olarak ikiye ayrılır. Bu amellerin bir kısmını Efendimiz (sav) şöyle açıklamıştır: “İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır ancak şu üç kişinin defteri kapanmaz, sevap yazılmaya devam eder; sadakayı cariye (vakıf), kendisinden istifade edilen ilim ve kendisine duâ eden hayırlı salih bir çocuk.”⁵⁶⁸

⁵⁵⁹ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “A-m-l” md., s.581; İbn Fâris, a.g.e., “A-m-l” md., s.609; Cevherî, a.g.e., “A-m-l” md., s.742; İbn Manzûr, a.g.e., “A-m-l” md., C.11, s.475.

⁵⁶⁰ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “A-m-l” md., s.728.

⁵⁶¹ Süleyman Uludağ, “Amel”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1991, C.3, s.13.

⁵⁶² Tüsteri, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî‘, (ö. 283/896), Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘Azîm, Daru’l Herami li-turasi, Şy., 2004, s.326; Kurtubî, a.g.e., C.19, s.331.

⁵⁶³ H. Mehmet Soysaldı, “Asr Suresi Tefsiri Üzerine”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 1997, s.8.

⁵⁶⁴ Zemahşerî, a.g.e., C.1, s.296.

⁵⁶⁵ Yazır, a.g.e., C.9, s.431.

⁵⁶⁶ Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî (ö. 1224/1809), Bahrü’l-Medîd fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecid, Semerkand Yay., İstanbul, 2016, C.11, s.136.

⁵⁶⁷ Topaloğlu-Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü, Amel-i Sâlih md., s.27.

⁵⁶⁸ Tirmizî, Ahkam, 36.

Kur'ân-ı Kerîm'de sâlih amel, genel itibariyle iman ve cennet/mükâfat kavramlarıyla birlikte gelmiştir.⁵⁶⁹ İman ve iyi amelleri birleştirenler cennetle müjdelenmiştir. Ayrıca iman zikredildikten sonra ayrı olarak sâlih amelin zikredilmesi nedeniyle tefsir âlimleri ikisinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁷⁰ Nitekim İbrâhîm Sûresi'nde, “Rablerini inkâr edenlerin yapıp ettikleri, fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu kül gibidir. Kazandıkları hiçbir şeye yaramaz. İşte bu (sonucu gerektiren davranış) derin sapkınlıktır”⁵⁷¹ buyrulurken iman olmadan yapılanların hiçbir değeri olmadığı vurgulanmıştır. Ancak iman tek başına yeterli değildir. İmanı ayakta tutan amellerdir. Nitekim iman cennetin anahtarı, sâlih ameller ise anahtarın dişleri gibidir.⁵⁷² İnşikâk Sûresi'nde de iman, sâlih amel ve mükâfat birlikte geçmektedir.

﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ “İman edip iyi işler yapanlar başkadır; onlar için kesintisiz bir mükâfat vardır.”⁵⁷³ Ayrıca âyette geçen sâlih kelimesi çoğul şeklinde ve elif lam takısıyla birlikte gelmesi “dinde sahih ve doğru kabul edilen amellerin toplamı”⁵⁷⁴ manasını vermiştir. Asr Sûresi'nde de iman, sâlih amel ve mükâfat ilişkisi özetlenmiştir. “Asra yemin ederim ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiyenler başkadır.”⁵⁷⁵

3.25. Ecir

Ecir kelimesi; “kiralamak, kiraya vermek, yaptığı iş karşılığında ücretini/maaşını ödemek, mükâfatlandırmak”⁵⁷⁶ gibi manalara gelen أَجْرٌ يَأْجُرُ\يَأْجُرُ أَجْرًا\إِجَارًا fiilinden türemiştir. Sözlükte karşılık (mükâfat veya ceza),⁵⁷⁷ sevap,⁵⁷⁸ mehir,⁵⁷⁹

⁵⁶⁹ Bkz. Bakara 2/62; Nisâ 4/122, 124; Nahl 16/97; Kehf 18/88; Meryem 19/60; Hac 22/50; Fussilet 41/8; Şûrâ 42/22; Talâk 65/11; İnşikâk 84/25; Tîn 95/6.

⁵⁷⁰ Râzî, a.g.e., C.2, s.165.

⁵⁷¹ İbrâhîm; 14/18.

⁵⁷² Ömer Demir, *Dini Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Salih Amel Örneği*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s.101.

⁵⁷³ İnşikâk 84/25.

⁵⁷⁴ Zemahşerî, a.g.e., C.1, s.296.

⁵⁷⁵ Asr 103/1-3.

⁵⁷⁶ Güneş, a.g.e., “E-c-r” md., s.13.

⁵⁷⁷ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “E-c-r” md., s.5; İbn Fâris, a.g.e., “E-c-r” md., s.28; İbn Manzûr, a.g.e., “E-c-r” md., C.4, s.10.

⁵⁷⁸ Cevherî, a.g.e., “E-c-r” md., s.29; İbn Manzûr, a.g.e., “E-c-r” md., C.4, s.10.

⁵⁷⁹ İbn Fâris, a.g.e., “E-c-r” md., s.28.

maaş, ücret⁵⁸⁰ manalarına gelmektedir ve isimdir. Çoğulu da أَجُورٌ dur. Fıkhi terim olan اجاراً/icâre de أَجْرٌ fiilin mastarıdır ve bir şeyi kiraya vermek,⁵⁸¹ “ücret, cins ve miktar bakımından belli bir menfaati belli bir bedel karşılığında satmak”⁵⁸² manalarına gelmektedir.

Ayrıca ecir, Allah’a inanıp onun emir ve yasaklarını yerine getiren kimselerin alacakları mükâfata denmektedir. “İslam literatüründe ecir daha çok manevi ve uhrevi anlamda, ücret ise dünya ile ilgili konularda kullanılmıştır.”⁵⁸³ Mehir manasında kullanılan ecir ve kiralama manasında kullanılan icâre, fikhî terimlerdir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ecir kavramı; sevap,⁵⁸⁴ ceza (karşılık),⁵⁸⁵ ücret,⁵⁸⁶ cennet,⁵⁸⁷ övgü,⁵⁸⁸ mehir⁵⁸⁹ gibi manalara gelmektedir.⁵⁹⁰ İnşikâk Sûresi’nde de mükâfat manasında kullanılmıştır. Mükâfattan kasıt ise cennettir.⁵⁹¹ Âyet-i kerîme şöyledir:

⁵⁸⁰ Güneş, a.g.e., “E-c-r” md., s.13.

⁵⁸¹ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “E-c-r” md., s.5.

⁵⁸² Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., İstanbul, 2013, s.222.

⁵⁸³ Muhiddin Bağçeci, “Ecir,” *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, C.9, s.383.

⁵⁸⁴ “Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah’ın katındakiler kalıcıdır. Asla kuşkunuz olmasın ki, güçlülere göğüs gerenlerin ecirlerini, yapmış olduklarının daha da güzeliyle vereceğiz.” (Nahl 16/96.) Ecirden kasıt sevaptır. (İbn Kesîr, a.g.e., C.5, s.452.)

⁵⁸⁵ “Herkes ölümü tadacaktır; yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz olarak ancak kıyâmet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılır da cennete konursa artık kurtulmuştur. Dünya hayatı zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.” (Âl-i İmrân 3/185.) Mukâtil b. Süleyman ecir kelimesini, amellerin karşılığı olarak açıklamıştır. (Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.1, s. 316.)

⁵⁸⁶ “Ey kavmim! Bunun karşılığında ben sizden bir ücret istemiyorum; benim hizmetimin karşılığı ancak beni yaratana aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?” (Hûd 11/51.)

⁵⁸⁷ “Şüphesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez; o zerre, bir iyilik ise onu katlar, kendi katından da büyük mükâfat verir.” (Nisâ 4/40.) Mukâtil b. Süleyman âyetteki mükâfatın cennet olduğunu söylemiştir. (Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.1, s.350.)

⁵⁸⁸ “Bunun üzerine Lût ona iman etti. (İbrâhim), ‘Artık ben Rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir’ dedi. Ona İshak ve Ya’kub’u bağışladık, soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Ona bu dünyada mükâfatını verdik; o, ahirette de iyiler arasında yer alacaktır.” (Ankebût; 29/26-27.) Âyette mükâfattan kasıt, güzel övgüdür ayrıca tertemiz bir nesil ve Hz. İbrahim’e verilen peygamberliktir. (Zemahşerî, a.g.e., C.5, s.156.)

⁵⁸⁹ “Bir de harb esiri olarak sahibi bulunduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz de size haram kılındı. Bütün bunlar Allah’ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir. Bunların dışında kalanlar ise iffetli olarak zina etmeksizin mallarınızla mehir vermek suretiyle evlenmek istemeniz size helal kılındı. O halde onlardan nikâh ile faydalanmanıza karşılık mehirlerini kendilerine verin ki, bu farzdır. O mehri takdir edip kesinleştirdikten sonra birbirinizi razı etmeniz de bir mahzur yoktur. Şüphesiz ki Allah her şeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Nisâ 4/24.)

⁵⁹⁰ Muhiddin Bağçeci, “Ecir,” *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, C.10, s.383.

⁵⁹¹ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.397; Ebubekir Câbir el-Cezâiri, a.g.e., C.10, s.298.

﴿إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ “İman edip iyi işler yapanlar

başkadır; onlar için kesintisiz bir ecir vardır.”⁵⁹² Âyette ecir kelimesi “müphem ve tenvinli getirilmesi tazim ifade etmek içindir.”⁵⁹³

Ecir kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de; ecr-i azîm (büyük ücret),⁵⁹⁴ ecr-i kebîr (büyük ücret),⁵⁹⁵ ecr-i kerîm (şerefli ücret),⁵⁹⁶ ecr-i ğayri memnûn (kesintisiz ecir),⁵⁹⁷ ecr-i hasen (güzel ücret),⁵⁹⁸ ecr-i ğayri hisâp (hesapsız ecir)⁵⁹⁹ olarak nitelenmiştir.⁶⁰⁰ İnşikâk Sûresi’nde de ecr-i ğayri memnûn (kesintisiz ecir) ile birlikte gelmiştir. Ecr-i ğayri memnûndan kasıt; dünyada iman edip, rıza-i ilahi için çalışanlara Allah Teâlâ’nın ahirette bitip tükenmeyen ödülleri. Cennet nimetleridir. Râzî bu ifadeyi; kesintiye uğramaksızın ve hiçbir noksanı olmayacak şekilde mükâfat olarak ifade etmiştir.⁶⁰¹

Cennet nimetleri, hadîs-i şerifte şöyle tarif edilmiştir: “Azîz ve Celil olan Allah: Ben sâlih kullarım için ahiret azığı olarak hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işmediği ve hiçbir beşer kalbine hutûr etmedik bir takım nimetler hazırladım.”⁶⁰² Ayrıca ecir; sabredenlere hesapsız derecede,⁶⁰³ Allah yolunda infak edenlere de 700 kat⁶⁰⁴ ile verilecektir.

3.26. Secde

سَجْدَةٌ/Secde kelimesi sözlükte; “itaat ve tevâzu içinde eğilmek, yere kapanmak, yüzü yere sürmek”⁶⁰⁵ gibi manalarına gelmektedir. Secde etmek, eğilmek,⁶⁰⁶ alını yere koymak,⁶⁰⁷ “boyun eğmek, önünde kapanmak,”⁶⁰⁸ selam

⁵⁹² İnşikâk; 84/25.

⁵⁹³ Ali Arslan, *Büyük Kur’an Tefsiri*, C.15, s.559.

⁵⁹⁴ Bkz. Mâide; 5/9.

⁵⁹⁵ Bkz. Hûd; 11/11.

⁵⁹⁶ Bkz. Hâdîd; 57/11.

⁵⁹⁷ Bkz. Fussilet; 41/8.

⁵⁹⁸ Bkz. Fetih; 48/16.

⁵⁹⁹ Bkz. Zümer; 39/10.

⁶⁰⁰ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “E-c-r” md., s.132.

⁶⁰¹ Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.25.

⁶⁰² Müslim, Cennet, 51.

⁶⁰³ Bkz. Zümer 39/10.

⁶⁰⁴ Bkz. Bakara 2/261.

⁶⁰⁵ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Secde” md., s.582.

⁶⁰⁶ İbn Fâris, *a.g.e.*, “S-c-d” md., s.429; Cevherî, *a.g.e.*, “S-c-d” md., s.475; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “S-c-d” md., C.3, s.204.

⁶⁰⁷ Cevherî, *a.g.e.*, “S-c-d” md., s.475; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “S-c-d” md., C.3, s.204.

vermek, ⁶⁰⁹manalarına gelen سَجَدَ يَسْجُدُ سُجُودًا fiilinden türemiştir ve masdar-ı binâ-i merredir. Araplar eğilmek manası olarak, fazla meyveden eğilen hurma ağacı için “nahle sâcide” ifadesini ve binilecek hayvanın yere çömelmesi için “سَجَدَ/secede” veya “أَسَجَدَ/escede” fiillerini kullanmaktadırlar. ⁶¹⁰ Namaz kılınan mekâna mescit ⁶¹¹ ve üzerine secde yapılan sergiye Arapça’dan türemiş olan seccade ismi verilmektedir. ⁶¹² Ayrıca secde, tevhid konusunun ağırlıkta olduğu sûrelerden biri olan Kur’ân-ı Kerîm’in 32. sûresine isim olmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’de secde kelimesine tefsir âlimleri; namaz, ⁶¹³ selam, inkiyad ve boyun eğmek, kible kılmak ⁶¹⁴ gibi manalar vermişlerdir. İnşikâk Sûresi’nde secde kelimesi şöyle gelmiştir:

﴿وَإِذْ قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ “Kendilerine Kur’ân okunduğu zaman

saygıyla yere kapanmıyorlar.” ⁶¹⁵ Tefsir âlimleri âyetteki secde kelimesini boyun eğmek, itaat etmek, namaz ve bizzat secde şeklinde yorumlamışlardır. ⁶¹⁶

Dinî terim olarak secde, “namaz kılarken eğilerek ayaklar, dizler, eller ile birlikte yüzün bir miktarını Allah Teâlâ’ya tazîm için yere koymaya denir.” ⁶¹⁷ Efendimiz (sav) secdenin yapılışını şöyle tarif etmiştir: “Ben yedi (organ) üzerine secde etmekle, saç ve elbiseyi toplamamakla emrolundum.” Burada yedi organ;

⁶⁰⁸ Güneş, a.g.e., “S-c-d” md., s.552.

⁶⁰⁹ İbn Manzûr, a.g.e., “S-c-d” md., C.3, s.204; Emrullah İşler, “‘Secde’ Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu,” *İslâmiyât*, 3, 1998, ss.106-107.

⁶¹⁰ İşler, a.g.e., s.106.

⁶¹¹ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “S-c-d” md., s.351; İbn Manzûr, a.g.e., “S-c-d” md., C.3, s.204.

⁶¹² İbn Manzûr, a.g.e., “S-c-d” md., C.3, s.205.

⁶¹³ “Gecenin bir kısmında ve secdelerin arkalarından O’nu tesbih et” (Kâf 50/40.) Âyette secde kelimesi namaz manasında kullanılmıştır. (Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “S-c-d” md., s.481.)

⁶¹⁴ “Meleklerle, ‘Âdem’e secde edin’ dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.” (Bakara 2/34.) Âyetinde secdeden kastedilen peygambere selam verme, boyun eğme ve Hz. Âdem’i kible kılmak olarak yorumlanmıştır. Fakat kible kılmak ve boyun eğme zayıf görüş olarak ifade edilmiştir. (Râzî, a.g.e., C.2, ss.335-337.) Ayrıca secde kelimesinin selamlaşma manasına “Hepsi (Yusuf) için secdeye kapandılar” (Yûsuf 12/100.) âyeti de örnek verilmektedir. Burada ibadet olarak secde değil, tahiyye (selamlama) secdesidir. (Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.2, s.304; Kurtubî, a.g.e., C.9, s.400.)

⁶¹⁵ İnşikâk 84/21.

⁶¹⁶ Râzî, a.g.e., C.23, ss.22-23.

⁶¹⁷ Erdoğan, a.g.e., “Secde” md., s.498.

alın, burun, eller, dizler ve ayaklardır.⁶¹⁸ Ayrıca Peygamber Efendimiz (sav) secde yapılırken köpeğin yayması gibi kolların yayılmaması gerektiğini buyurmuştur.⁶¹⁹

İsfahânî secdeyi isteğe bağlı ve isteğe bağlı olmaksızın olmak üzere ikiye ayırmaktadır. İsteğe bağlı olanın insanlar için olduğunu ifade etmiştir. “Allah için secdeye kapanın, O’na ibadet edin”⁶²⁰ âyeti örnek verilmiştir. Âyette Allah’a boyun eğmek ifade edilmektedir. İsteğe bağlı olmaksızın secde ise insan, hayvan ve bitki için söz konusudur.⁶²¹ “Göklerde ve yerde bulunan her şey ve bunların gölgeleri sabah akşam, isteseler de istemeseler de Allah’a secde eder.”⁶²² Âyetin açıklaması Râzî’nin tefsirinde şöyledir: Göklerde ve yerde olan her canlı, Allah’a secde etmektedir. Yalnız kâfir Allah’a secde etmeyip, başkasına secde etse de; gölgesi Allah’a secde etmektedir.⁶²³ Sonuç olarak, kâinattaki her şey güneş, ay, yıldızlar, dağlar, hayvanlar ve insanların birçoğu⁶²⁴ Allah’a saygı ve tevazu içinde secde etmektedirler. Fakat insanlardan bazıları da kendilerini Allah’a yaklaştırdıklarını düşündükleri putlara secde etmekte. Ama Allah onları gölgeleriyle secde ettirmektedir.

İslam dini tevhide aykırı olduğu için, ibadet maksadıyla Allah’tan başkasına secde etmeyi yasaklamıştır.⁶²⁵ Secde insanın topraktan yaratıldığını ve tekrar toprağa gideceğini hatırlatır.⁶²⁶ Ayrıca Efendimiz (sav)’in buyurduğu gibi, “Kulun Rabbine en yakın olduğu (hal) secde halidir.”⁶²⁷ Kul secdeyle Allah’a yaklaşmaktadır.⁶²⁸ Secdeyle kul şunları demektedir:

“Ya Rabbî! Ben senin nimetlerine hakkıyla teşekkür etmekten âcizim. Senin ise hiçbir ibâdete ihtiyacın yoktur. Büyüklüğüne lâayık ve büyük lütuflarına karşılık olabilecek uygun bir amel bulamıyorum. Bari cühdü’l-mukill (fakir ve âcizin gücünün son haddi ve varı yoğu) kabîlinden olarak en şerefli uzuvlarımı,

⁶¹⁸ Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî (ö. 316/929), *es-Sünen*, Haz. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yay., İstanbul, 1987, Salât, 150-151.

⁶¹⁹ Ebû Dâvud, Salât, 153-154.

⁶²⁰ Necm 53/62.

⁶²¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “S-c-d” md., s.480.

⁶²² Ra’d 13/15.

⁶²³ Râzî, *a.g.e.*, C.13, s.422.

⁶²⁴ Bkz. Hac 22/18.

⁶²⁵ “Gece ve gündüz, güneş ve ay O’nun işaretlerindendir. Eğer gerçekten Allah’a tapıyorsanız güneşe de aya da secde etmeyin, onları yaratan Allah’a secde edin.” (Fussilet 41/37.)

⁶²⁶ Ahmet Bulut, *Cennete Götüren Namaz*, Timaş Yay., İstanbul, 2017, s.76.

⁶²⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 148.

⁶²⁸ “Secdeye kapan ve Allah’a yaklaş.” (Alâk 96/19.)

en değerli bulunan bütün duyu ve bedenimi senin büyüklüğünü takdir etmek, yüceliğini görmek için yere koyup gücümün son haddini harcamak istiyorum.”⁶²⁹

Secdenin; namaz rüknü, sehiv secdesi (namazda yanılma secdesi), şükür secdesi, tilâvet secdesi şeklinde çeşitleri bulunmaktadır. Tilavet secdesi, Kur’ân-Kerîm’de geçen 14 secde âyeti⁶³⁰ okunduğunda yapılır. Bu âyetlerden birisi de İnşikâk Sûresi’ndedir. Secde âyetlerinde Allah’a karşı büyüklenenlerin secde etmekten kaçındıkları ve Allah’a secde etmenin emrolunması anlatılmaktadır.⁶³¹

3.27. Hisâb/Hesap

حَسَبَ يَحْسُبُ/Hisâb kelimesi; saymak, hesaplamak manalarına gelen fiilinin ve biriyle hesaplaşmak, hesaba çekmek, cezalandırmak⁶³² manalarına gelen mufâale babındaki حَاسِبٌ يُحَاسِبُ fiilinin mastarıdır. Ayrıca “işlem, tahmin, paha biçme, hesap görme, dikkat, uyanıklık, fatura, hesap raporu,”⁶³³ hesap, hesaplama, sayma,⁶³⁴ “aritmetik, banka hesabı, itibar, önem, göz önüne alma, muhasebe, hesaplaşma, ifade, beyan, rapor, yeterli, kâfi, yeter, dikkat, sakınma”⁶³⁵ gibi manalarda حَسَابٌ ج حِسَابَات şeklinde isim olarak da kullanılmaktadır. Aynı kökten türeyen حَسَبَ الرَّجُلُ ifadesi de bir insanın sayılan şan ve şöretleri manasına gelmektedir. Ayrıca Araplar bu sana yeter anlamındaki كَذَا حَسْبُكَ ifadesini kullanmaktadırlar ve hisâb da bu tabirden alınmıştır.⁶³⁶ Dini literatürde ise, mükellef kulların dünyadaki yaptıkları fiilerden ve inançlardan dolayı ahirette hesaba çekilmelerine denmektedir.⁶³⁷ Râzî’nin tefsirinde de hisâb kelimesine,

⁶²⁹ Numan Çakır, *Kur’ân-ı Kerim’de Secde*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.40.

⁶³⁰ Bkz. A’raf 7/206; Ra’d 13/15; Nahl 16/50; İsrâ 17/107; Meryem 19/58; Hac 22/18; Furkân 25/60; Neml 27/25; Secde 32/15; Sâd 38/24; Fussilet 41/37; Necm 53/62; İnşikâk 84/21; Alâk 96/19.

⁶³¹ H. Yunus Apaydın, *İlmihal*, TDV Yay., Ankara, 2016, C.1, s.352.

⁶³² İbn Manzûr, *a.g.e.*, “H-s-b” md., C.1, s.314-315.

⁶³³ Mutçalı, *a.g.e.*, “H-s-b” md., s.167.

⁶³⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “H-s-b” md., s.156; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “H-s-b” md., C.1, s.314.

⁶³⁵ Güneş, *a.g.e.*, “H-s-b” md., s.230.

⁶³⁶ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “H-s-b” md., s.156; Râzî, *a.g.e.*, C.4, s.541.

⁶³⁷ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, “Hisâb” md., s.128.

“Allah Teâlâ’nın insanlara lehlerine ve aleyhlerine olan şeyleri bildirmesi”⁶³⁸ manası verilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de isim, fiil ve mastar olarak 64 yerde geçmektedir. Geçtiği yerlerin bazısında يَوْمَ يُقَامُ الْحِسَابُ hesabın kurulacağı gün⁶³⁹ ve bazısında يَوْمَ الْحِسَابِ hesap günü⁶⁴⁰ olarak tamlama şeklinde gelmiştir. Yani terazilerin kurulduğu gün olarak ifade edilmiştir. Ahirette, mükellef olanlar sözlerinden, fiillerinden, malından, ona emanet edilen vücudu, zamanı vb. gibi şeylerden hesaba çekilecektir. Nerede, ne zaman, niçin ne yaptığını bir bir anlatacaklardır. Bu nedenle ahiret gününe hesap günü denilmiştir.⁶⁴¹ Âyetlerde hisâb kelimesi terim anlamıyla kullanıldığı gibi, sözlük anlamıyla⁶⁴² da kullanılmıştır.⁶⁴³ İnşikâk Sûresi’nde de şöyle gelmiştir:

﴿فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ “Hesabı kolay bir şekilde görülecektir.”⁶⁴⁴

Âyette hisâb kelimesi terim anlamıyla kullanılmıştır. Ayrıca âyette geçen kolay hesap ise Efendimiz (sav)’in buyurduğu üzere arzıdır.⁶⁴⁵ Hesabı kolay olanlar amel defterlerini sağ taraflarından alacaklardır. Yani amelleri kendilerine sunulacaktır. Amel defterlerini sol taraflarından alanlar ise ince bir hesaptan geçeceklerdir. Efendimiz (sav) onlar için, “İnce (ayrıntılı) hesaba çekilen kişi helak olmuştur”⁶⁴⁶ buyurmuştur.

Özetleyecek olursak, insan dünya hayatına imtihan için gelmiştir. Yani “İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır”⁶⁴⁷ âyetinde görüldüğü gibi insan sorumsuz bir mahlûk gibi yaşayamaz. Allah’ın insana sınırsız vermiş olduğu nimetler karşısında, nasıl mukabele ettiği noktasında bir gün hesaba çekilecektir.⁶⁴⁸ Bu da hisâb kavramının karşılığıdır.

⁶³⁸ Râzî, a.g.e., C.4, s.542.

⁶³⁹ Bkz. İbrâhîm 14/41.

⁶⁴⁰ Bkz. Sâd 38/16, 26, 53; Mü’min 40/27.

⁶⁴¹ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, “Hisâb” md., s.252.

⁶⁴² Bkz. Yûnus 10/5; İsra 17/12.

⁶⁴³ Çanga, a.g.e., “H-s-b” md., ss.152-154.

⁶⁴⁴ İnşikâk 84/8.

⁶⁴⁵ Müslim, Cennet, 18; Tirmizî, Kıyâme, 5.

⁶⁴⁶ Müslim, Cennet, 18.

⁶⁴⁷ Kıyâme 75/36.

⁶⁴⁸ Mîr, a.g.e., “Hesab” md., s.83.

3.28. Ehl/Aile

أَهْلٌ/Ehl kelimesi eş, zevce, bir yerde yaşayanlar,⁶⁴⁹ aile,⁶⁵⁰ “akraba, halk, taraftar, arkadaş (ل) ...e layık, uygun, hak eden, ehil,”⁶⁵¹ “malik, sahip, bir şeye mensup bir şeye bilgili, aşiret,”⁶⁵² ehliyetli⁶⁵³ gibi manalara gelmektedir. Türkçe’de kullandığımız ahâlî kelimesi de ehl kelimesinin çoğuludur. Ayrıca evcil hayvanlara da أَهْلٌ ve أَهْلِي denir. Kelimenin çoğulu ise أَهْلُونَ, أَهَالِي ve أَهَالَتٌ dır.⁶⁵⁴ أَهْلٌ وَ سَهْلٌ tabiri de hoşgeldiniz manasına gelmektedir ve kişinin mâlikhanesine gelen misafire verdiği bir selamlama biçimidir. Aynı kökten gelen تَأَهَّلَ يَتَأَهَّلُ تَأَهُلًا fiili de evlenmek manasında kullanılmaktadır.⁶⁵⁵

Ehl kelimesi tek başına geldiği gibi tamlama şeklinde de gelmektedir ve tamlamada muzâf olmaktadır. Tamlamalardan bazıları şunlardır: Ehl-i bağı, ehl-i bid’at, ehl-i emanet, ehl-i hadis, ehl-i ‘adl,⁶⁵⁶ ehl-i ehvâ, ehl-i kitap, ehl-i Kur’ân, ehl-i re’y, ehl-i sünnet, ehlü’l-edâ.⁶⁵⁷ Tamlamalarda ehl kelimesi muzâf olduğu kelimeye kendi anlamını katarak muzâfun ileyhin manasını bütünleştirmektedir. Mesela Kur’ân’da çokça geçen ehl-i kitap kelimesi; İslam’dan önce, Allah tarafından vahiy yoluyla indirilmiş olan ilahi kitaplara yani Zebûr’a, Tevrat’a ve İncil’e inanan ve hükümleriyle amel eden kimselere denir. Yani kitap ehli demektir.⁶⁵⁸ Bir başka örnek verecek olursak; ehl-i beyt de ev halkı manasına gelir. Bu kavram Câhiliye döneminde, Beytullah’a yani Allah’ın evine hizmet eden⁶⁵⁹ ve Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade etmek için

⁶⁴⁹ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.29; İbn Fâris, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.58; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “E-h-l” md., C.11, s.28-30.

⁶⁵⁰ Cevherî, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.62; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “E-h-l” md., C.11, s.28-30.

⁶⁵¹ Güneş, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.45.

⁶⁵² Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, “Ehl” md., s.114.

⁶⁵³ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Ehl” md., s.137.

⁶⁵⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.29; İbn Fâris, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.58; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, E-h-l md., s.107; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “E-h-l” md., C.11, s.28-29.

⁶⁵⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.29; İbn Fâris, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.58; Cevherî, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.62; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “E-h-l” md., C.11, s.30; Güneş, *a.g.e.*, “E-h-l” md., s.46.

⁶⁵⁶ Erdoğan, *a.g.e.*, s.114-115.

⁶⁵⁷ Demirci, *a.g.e.*, s.53-55.

⁶⁵⁸ Demirci, *a.g.e.*, s.54.

⁶⁵⁹ Abdullah Kılıç, *Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Beyt*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002, s.10.

kullanılmaktaydı. İslamiyetle birlikte daha çok Hz. Peygamber (sav)’in aile fertleri için kullanılan bir terim olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de ehl kelimesiyle; Hz. Peygamber (sav)⁶⁶⁰ ile birlikte Hz. İbrahim⁶⁶¹ ve Hz. Musa’nın⁶⁶² da aile fertlerine işaret edilmiştir.⁶⁶³

Ehl kelimesinin geçtiği bir tane hadîs-i şerif örnek verecek olursak: **فِئْتُهُ** "Kişinin imtihanı, ailesi, malı, çocuğu ve komşusu ile dir. Namaz, oruç, sadaka ve (iyiliği) emredip (kötülükten) sakındırma işte bu imtihan için kefarete olur."⁶⁶⁴ Hadîs-i şerifte ehl kelime, aile anlamında kullanılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de ehl kelimesi, yukarıda açıkladığımız gibi bazı yerlerde tek bazı yerlerde ise tamlama şeklinde gelmiştir. İnşikâk Sûresi’ne bakacak olursak şöyledir:

﴿وَيَنْقَلِبْ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ "Ve sevinç içinde yakınlarına dönecektir."⁶⁶⁵

Âyetinde ehl kelimesiyle cennetteki hûriler, kişinin eşleri ve çocukları kastedilmiştir.⁶⁶⁶ ﴿إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا﴾ "Şüphesiz o, (dünyada iken) yakınları arasında neşeliydi."⁶⁶⁷ Âyetinde de ehl kelimesi ile aile efradı kastedilmiştir.⁶⁶⁸ Yani yukarıda verdiğimiz hadîs-i şerifte de olduğu gibi kişinin ailesi manasına

⁶⁶⁰ "Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resûl’üne itaat edin. Ey Peygamber ailesi! Allah’ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir." (Ahzâb 33/33)

⁶⁶¹ "Aman Ya Rabbî! Ben bir yaşlı kadın, şu da ihtiyar kocam; bu halde ben çocuk mu doğuracağım! Doğrusu şaşılacak bir şey! Dedi. Elçiler de 'Allah’ın işine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir' dediler." (Hûd 11/72-73)

⁶⁶² "Biz önceden onun, başka sûtannelerini kabul etmesini engellemiştik. Bunun üzerine ablası, 'Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir aile bulayım mı?' dedi." (Kasas 28/12.)

⁶⁶³ Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", DİA, TDV Yay., İstanbul, 1994, C.10, s.498.

⁶⁶⁴ Buhari, Mevâkîti’s-Salat, 4; Müslim, Fiten ve Eşrâti’s-Sâ’a, 7.

⁶⁶⁵ İnşikâk 84/9.

⁶⁶⁶ Râzî, a.g.e., C.23, s.13.

⁶⁶⁷ İnşikâk 84/13.

⁶⁶⁸ Sâbûnî, a.g.e., C.7, s.224.

gelmektedir. Bunlar, ailesi ve akrabalarıdır.⁶⁶⁹ Özetleyecek olursak ehl kelimesi daha çok kişinin akrabalarını, yakınlarını ifade etmek için kullanılmaktadır.

3.29. Kasem/Yemin

قَسَمَ ج قَسَمَ/Kasem kelimesi yemin manasına gelmektedir.⁶⁷⁰ Ayrıca parçalamak,⁶⁷¹ bölmek, pay etmek manalarına gelen قَسَمَ يَقْسِمُ قَسْمًا fiilinin, if'al babı قَسَمَ يَقْسِمُ قَسْمًا yemin etmek manasına gelmektedir. قَسَمَ fiilinin tefâ'ul babı قَسَمَ يَقْسِمُ قَسْمًا fiili ve ifti'al babı قَسَمَ يَقْسِمُ قَسْمًا da birbiriyle yeminleşmek, karşılıklı and içmek manalarına gelmektedir.⁶⁷² Isfahânî أَقْسَمَ kelimesinin aslının قَسَامَةً olduğunu ifade eder.⁶⁷³ قَسَامَةً kelimesi, İslam hukukunda bir cinayette fâilin kati bir delille tespit edilemediği durumda, suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını defetmek veya maktulün yakınlarının suç isnadında bulunmak maksadıyla mahkeme nezdinde yaptığı özel yeminin adıdır.⁶⁷⁴ Ayrıca Isfahânî bu kelimenin, maktulün yakınlarına dağıtılan diyet olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁵ Faili bilinmeyen cinayetlerin katilinin tespit edilmesinde ve maktulün diyetine karar vermede başvuru yöntemine verilen isimdir. Olay yerinde bulunan kişilere yemin ettirilip, mali yükümlülüğün belli oranda aralarında bölüştürülmesinden dolayı bu yemin şekline قَسَمَ denilmiştir.⁶⁷⁶ Fakat zamanla bütün yeminlere ad olmuştur.⁶⁷⁷

⁶⁶⁹ İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., İstanbul, 1996, C.6, s.291.

⁶⁷⁰ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.673; İbn Fâris, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.774; Cevherî, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.860; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "G-s-m" md., C.12, s.478-479.

⁶⁷¹ İbn Fâris, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.774; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "G-s-m" md., C.12, s.478.

⁶⁷² Güneş, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.949-950.

⁶⁷³ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, "K-s-m" md., s.845.

⁶⁷⁴ Ali Bardakoğlu, "Kasâme," *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2001, C.24, s.528; Bkz. İbn Fâris, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.774; Cevherî, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.860.

⁶⁷⁵ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, K-s-m md., s.845.

⁶⁷⁶ Recai Ögük, *İslam Fıkında Yemin*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2011, s.9.

⁶⁷⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, "G-s-m" md., s.673; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, "K-s-m" md., s.845.

Ayrıca yemin ⁶⁷⁹يَمِينِ جِ اَيْمَانِ ve ⁶⁷⁸حَلْفِ جِ اَخْلَافِ ile birlikte قَسَمِ جِ اُقْسَامِ kelimeleriyle de ifade edilmektedir.⁶⁸⁰

Kasem kelimesinin terim anlamı ise, Allah'ın isminin verilerek bir şeyin yapılacağına veya yapılmayacağına dair söz vermektir.⁶⁸¹ Suyûti, Kur'ân-ı Kerîm'deki yeminin manasını, söylenen sözün tahkik ve tekid edilmesi şeklinde açıklamıştır.⁶⁸² Kur'ân-ı Kerîm'de 17 sûre yeminle başlamaktadır.⁶⁸³ Bu şekilde daha surenin başında dikkatler çekilmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah; kendi yüce ismine, peygamberlere, Kur'ân'a, meleklerle, kıyamet gününe, kâinatta bulunan şems, sema, kamer, necm gibi varlıklara yemin etmektedir.⁶⁸⁴ Tekvîr ve İnşikâk Sûrelerindeki yeminler ise şöyle gelmiştir:

﴿فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنَّسِ الْجَوَّارِ الْكُنَّسِ وَالْيَلِّ إِذَا عَسَّسَ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾

*“O sinenlere o akıp akıp yuvasına girenlere, yöneldiği dem o geceye, nefeslendiği dem o sabaha yemin ederim ki, muhakkak o (Kur'ân), saygın bir elçinin getirdiği kelimedir.”*⁶⁸⁵ ﴿وَلَقَدْ رَأَىٰ بِالْأُفُقِ الْمُنِينَ﴾ *“Andolsun ki onu (vahiy meleğini) apaçık*

*ufukta görmüştür.”*⁶⁸⁶ ﴿فَلَا أُفْسِمُ بِالشَّفَقِ وَالْيَلِّ وَمَا وَسَقَ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ لِتَرْكَبَهُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ﴾

*“Şimdi, akşamın o alaca karanlığına, geceye ve gecenin derleyip topladığına, derlendiği, (dolunay olduğu) zaman aya yemin ederim ki, siz elbette halden hale geçeceksiniz.”*⁶⁸⁷ Âyetlerde; yıldıza, geceye, gecenin topladığı şeylere, aya, sabaha ve şafağa yemin edilmiştir. Fakat buralarda yıldıza, geceye vb. yemin edilmesi bizzat bunlara değil, bunların varlığına yemindir. Allah Teâlâ'nın yarattığı şeyler üzerine yemin etmesi, onları yaratmış olmasından dolayıdır. Bu nedenle mahlûkata yapılan yeminler Allah'a yapılan yemini göstermektedir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de mahlûkata yemin etmiştir. Fakat hiçbir kimse Allah'tan

⁶⁷⁸ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “H-l-f” md., s.171; Cevherî, a.g.e., “H-l-f” md., s.255.

⁶⁷⁹ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “Y-m-n” md., s.925; Cevherî, a.g.e., “Y-m-n” md., s.1172.

⁶⁸⁰ Mîr, a.g.e., “Yemin” md., s.205.

⁶⁸¹ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Kasem” md., s.362.

⁶⁸² Suyûti, a.g.e., C.2, s.345.

⁶⁸³ Bkz. Saffât, Zâriyat, Tûr, Necm, Kıyâme, Mürselât, Nâzi'ât, Bürûc, Târik, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, Tîn, Âdiyât, Asr.

⁶⁸⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.168.

⁶⁸⁵ Tekvîr 81/15-19.

⁶⁸⁶ Tekvîr 81/23.

⁶⁸⁷ İnşikâk 84/16-19.

başkasına yemin edemez.⁶⁸⁸ Üzerinde çalıştığımız sûrelere bakıldığında yemin iki yerde لَا أَقْسِمُ şeklinde geçmektedir. Buradaki لَا yı müfessirler farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bunlar; sıla, mübtedanın başına gelen lam ve nefy yani olumsuzluktur. Müfessirlerin çoğu lamın olumsuzluk için geldiği ileri sürmüşlerdir. Lamın olumsuzluk için gelmesinde de iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi şöyledir: Olumsuzluk ifade edilmesiyle, yeminden önce geçmiş bir ifade nefyedilmiş olmaktadır. Sanki لَا ile hayır, durum sizin ileri sürdüğünüz gibi değil denmektedir. İkincisi ise; kasemin nefyidir. Yani yemin etmeyeceğim manasındadır. Allah Teâlâ, bu netice bu şeylere yemin etmekten daha yüce, büyük ve üstündür demek istemiştir. Bu şekilde hakkında yemin edilen şey yüceltilmektedir.⁶⁸⁹

Kasem açık bir şekilde geldiği gibi, cümlelerde çok kullanılması nedeniyle hazfedildiği yerler de bulunmaktadır. Hazfedildiği yerlerde yemin yerine ب, و, ت harfleri kullanılmaktadır.⁶⁹⁰ Tekvîr Sûresi'nde de yemini ifade etmek için و harfi bulunmaktadır.

Özetleyecek olursak; yemin, bir şeyi teyit etmek için ve onun kıymetine işaret etmek için,⁶⁹¹ Allah'ın isminin anılarak verilen sözdür. Ayrıca, yemin kişinin kararlılığını göstermektedir ve ona sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenle yemin edilen husus yerine getirilmediği takdirde kefarete gerekmektedir.⁶⁹² Fıkıhta yeminin kısımları ve bu yapılan yeminler üzere terettüp eden cezalar geniş bir konudur.⁶⁹³

⁶⁸⁸ Suyûti, *a.g.e.*, C.2, s.346-348.

⁶⁸⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.281-283.

⁶⁹⁰ Suyûti, *a.g.e.*, C.2, s. 348.

⁶⁹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, *a.g.e.*, s.169.

⁶⁹² “Allah, sizi kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı değil, fakat kalplerinizin kastettiği yeminlerden dolayı sorumlu tutar. Yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on fakiri yedirmek yahut giydirmek ya da bir köle azât etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutmalıdır; yemininizin kefareti budur. Yemin ettiğinizde yeminlerinizi tutun. Şükredesiniz diye Allah size böylece âyetlerini açıklıyor.” (Mâide 5/89.)

⁶⁹³ Detaylı bilgi için bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmü'l Kur'ân*, Daru'l Kutubi-l İ'lmiye, Beyrut, 2013, C.2, s.567-572., Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî (ö. 593/1197), *El- Hidaye Tercümesi*, trc: Hüsamettin Vanlıoğlu, Abdullah Hiçdönmez, Fatih Kalender, Emin Ali Yüksel, Yasin Yay., İstanbul, 2014, C.3, s.155-415; Sâbunî, Ebû Hâmid Cemâlüddîn Muhammed b. Alî b. Mahmûd el-

3.30. Leyl/Gece

لَيْلَة\لَيْل/Leyl kelimesi gece, akşam,⁶⁹⁴ karanlık⁶⁹⁵ manalarına gelmektedir.

Çoğulu da لَيْلَاتٌ, لَيْلٍ, لَيْلٍ dır.⁶⁹⁶ Gece, dünyanın güneş karşısındaki hareketleri sonucu meydana gelmektedir. Yani gece, güneş battıktan sonra gün ağarmaya başlayıncaya kadar geçen süreyi ifade eder.

Güneşin batmasıyla birlikte karanlık çöker ve gece başlar. Ancak uzayda güneş dışında trilyonlarca yıldız bulunmaktadır ve buna rağmen diğer yıldızların ışığı dünyaya ulaşamamakta ve dünyanın güneşi görmeyen kısmı karanlıkta kalmaktadır. Bunun nedeni olarak bilim adamları, evrenin yaratılışının da ispatı olan evrenin genişlemesini ileri sürmüşlerdir. Yani yıldızlar yerlerinde sabit olmayıp uzaklaşmaları nedeniyle geceleri karanlıktır.⁶⁹⁷ Ayrıca bütün cisimler birbirine benzer olduğu halde sadece güneşin aydınlatıcı olması bir yaratıcının varlığının delillerindendir.⁶⁹⁸

لَيْلَة\لَيْل kelimesinin zıttı da نَهَارٌ gündüzdür.⁶⁹⁹ Hz. Peygamber (sav)’e Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin bazısı gece, bazısı gündüz nâzil olmuştur. Gece nâzil olan vahiyleri ifade eden terime de اللَّيْلِي/el-leylî denmektedir.⁷⁰⁰ Gündüz nâzil

Mahmûdî (ö. 680/1282), *Ahkâm Tefsîri*, trc: Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yay., İstanbul, 2011, C.2, s.17-25; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî (ö. 977/1570), *Delilleriyle Büyük Şafî Fıkhi Muğni'l Muhtâc Minhâcû't- Tâlibîn Şerhi*, trc: Soner Duman, Mirac Yay., İstanbul, 2017, C.18, s.100-228; Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî (1882-1941), *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, trc: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul, 10. Basım, 2013, C.3, s.1139-1232; Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1997, C.5, s.429-431; Erdoğan, *a.g.e.*, s.611-612.

⁶⁹⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “L-y-l” md., s.764; İbn Fâris, *a.g.e.* “L-y-l” md., s.825; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “L-y-l” md., C.11, s.607.

⁶⁹⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “L-y-l” md., s.764; Cevherî, *a.g.e.*, “L-y-l” md., s.966; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “L-y-l” md., C.11, s.607.

⁶⁹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “L-y-l” md., s.975.

⁶⁹⁷ Taşkın Tuna, *Ol Dedi Oldu I Bing Bang'ın Nefes Kesen Öyküsü*, Şule Yay., İstanbul, 2019, s.114.

⁶⁹⁸ Râzî, *a.g.e.* C.4, s.64.

⁶⁹⁹ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “L-y-l” md., s.764; İbn Fâris, *a.g.e.* “L-y-l” md., s.825; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “L-y-l” md., C.11, s.607.

⁷⁰⁰ Demirci, *a.g.e.*, “El- Leylî” md., s.172.

olan vahiyleri ifade eden terim ise النهارى/en-nehârî olarak adlandırılmaktadır.⁷⁰¹

Ayrıca leyl kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’in 92. sûresine de isim olmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’de لَيْلٌ\لَيْلٌ kelimesi 87 kez tekil ve çoğul olarak, 5 kez de zaman zarfı olarak toplam 92 kez geçmektedir.⁷⁰² Bu yerlerde peygamberlerin gece yolculukları,⁷⁰³ Kur’ân-ı Kerîm’in gece indirilişi,⁷⁰⁴ gece ibadeti,⁷⁰⁵ gecenin dinlenme vakti olduğu,⁷⁰⁶ gece ve gündüzün oluşumu⁷⁰⁷ gibi konular yer almaktadır. Ayrıca Kur’ân’da geceye yemin edilmektedir. Bu, Allah Teâlâ’nın geceye ve ondaki bazı vakitlere verdiği önemi göstermektedir. Hz. Peygamber (sav) de gece vakitinin önemiyle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “Gecenin son üçte biri kaldığı zaman Mübârek ve Âlî olan Rabbimiz (keyfiyetini bilmediğimiz bir halde) her gece dünya semasına iner ve; “Bana kim dua eder ki onun duasına icabet edeyim! Benden kim bir hacet ister ki ona dileğini vereyim! Benden kim mağfiret diler ki onun için mağfiret edeyim!’ buyurur.”⁷⁰⁸ Üzerinde çalıştığımız sûrelerde geceye yemin edilmiştir. Âyetler şu şekilde gelmiştir:

﴿فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ “Kararmakta olan geceye andolsun!”⁷⁰⁹ ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ﴾

﴿وَمَا وَسَقَ﴾ “Hayır, hayır! Yemin ederim o şafağa, geceye ve onun topladığı şeylere”⁷¹⁰

Leyl Sûresi’nde de; ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ “Yemin olsun, bürüyüp örttüğünde geceye;”⁷¹¹ olarak geçmektedir.

⁷⁰¹ Demirci, a.g.e., “En-Nehârî” md., s.232.

⁷⁰² Çanga, a.g.e., “L-y-l” md., s.475.

⁷⁰³ “Elçiler ‘Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamayacaklar. Sen gecenin bir vaktinde ailenle birlikte yola çık. Eşin hariç, sizden hiç kimse geride kalmayın. Çünkü onların başına gelecek olan, şüphesiz onun başına da gelecektir. Onlar için belirlenen zaman, sabah vaktidir. Sabah da yakın, değil mi?’ dediler.” (Hûd; 11/81.) Mûsâ’ya şöyle vahyetmiştik: Kullarımla geceleyin yola çık, yetişeceler diye korku ve endişe duymaksızın onlara denizde kupkuru bir yol aç.” (Tâhâ; 20/77.)

⁷⁰⁴ Bkz. Duhân 44/3; Kadr 97/1.

⁷⁰⁵ Bkz. Bakara 2/274; İsrâ 17/79; Zâriyat 51/18; Müzzemmil 73/1-4, 20; İnsân 76/25-26.

⁷⁰⁶ Bkz. En’âm 6/96; Yûnus 10/67; Furkân 25/47; Nebe’ 78/9-10.

⁷⁰⁷ Bkz. Mü’minûn 23/80; Yâsîn 36/40; Zümer 39/5.

⁷⁰⁸ Buhârî, Teheccüd, 14.

⁷⁰⁹ Tekvîr 81/17.

⁷¹⁰ İnşikâk 84/16-17.

3.31. Kur'ân

القُرْآن/Kur'ân kelimesinin kökü hakkında âlimlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Âlimlerin bir kısmı kelimenin hemzeli olduğunu, bir kısmı ise hemzesiz olduğunu savunmuştur. Hemzesiz olduğunu savunanlar 3 gruptadır. Bunlar kelimenin; ipuçları manasına gelen القرائن, yaklaştırmak manasına gelen قرن den türediği ve Kur'ân kelimesinin Allah'ın kelimine has olduğunu ve müştak olmayan özel isim olduğu şeklinde görüşlerdir.⁷¹² Hemzeli olduğunu savunanlar ise kelimenin müştak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazısı toplama manasına gelen القرء kelimesinden türediğini ve فعالان vezninde bir sıfat olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yani âlimlerin Kur'ân kelimesine, sûreleri bir arada topladığı için⁷¹³ veya bütün ilahi kitapların semeresini/meyvesini topladığı için bu ismi verildiğine dair görüşleri bulunmaktadır.⁷¹⁴ Bazısı da غُفْرَان gibi قرات kelimesinden türemiş master olduğunu ifade etmişlerdir.⁷¹⁵ Bu görüşe göre de Kur'ân kelimesi okumak manasına gelen قَرَأَ den türemiştir. Master anlamından nakledilmiştir ve masterın ismi meful anlamını taşıyan, Hz. Peygamber (sav)'e indirilen mu'ciz kelamın adıdır. İslam âlimlerinin çoğu bu görüşü kabul etmektedir.⁷¹⁶ Çoğunluğun görüşüne göre, Kur'ân lafzı hemzelidir. Hemzesiz kullanımı da kolaylık içindir. Ayrıca elif-lam takısı da marifelikle ilgisi olmaksızın aslına işaret etmek için gelmiştir.⁷¹⁷

Kur'ân'ın, çeşitli yönlerden vasıfları ele alınarak birçok tanımı yapılmıştır. Genel olarak Kur'ân'ın tanımı şu şekildedir:

“Yüce Allah tarafından vahiy yoluyla Arapça olarak peyder pey Peygamberimiz (sav)'e indirilen, nesilden nesile bize kadar tevatüren gelen, mushaflarda yazılı, Fatiha Sûresi ile başlayıp Nas Sûresi ile sona eren, tilaveti ile

⁷¹¹ Leyl 92/1.

⁷¹² İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, C.1, s.305., Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.31.

⁷¹³ Suyûti, *a.g.e.*, C.1, s.122.

⁷¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “K-r-e” md., s.842.

⁷¹⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.4, s.352; Suyûti, *a.g.e.*, C.1, s.122.

⁷¹⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.32.

⁷¹⁷ Zürcânî, *a.g.e.*, C.1, s.41.

ibadet edilen ve sevap kazanılan, 323015 harf, 77439 kelime, 6236 âyet ve 114 sûreden oluşan muciz bir kelimadır.”⁷¹⁸

Yûnus Sûresi’nde de “*Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifa ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet kaynağı olan Kur’ân geldi*”⁷¹⁹ âyetiyle Kur’ân’ın tanımı yapılmıştır. Burada Kur’ân; öğüt, şifa, rehber ve rahmet kaynağı olarak tanımlanmıştır.

Hamdi Yazır, Kur’ân isminin verilişini; “*Kur’ân’ı tane tane, hakkını vererek oku.*”⁷²⁰ “*Biz onu sana insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik*”⁷²¹ âyetleriyle açıklamış ve Yüce Kitâb’ın ağır ağır, tertil ve tilavet ile okumak olduğu için Kur’ân isminin verildiği ifade etmiştir.⁷²² Ayrıca Hamdi Yazır, Yüce Kitâb’ın Kur’ân ismiyle birlikte Kitâb,⁷²³ hak ile batılı ayıran manasında Furkan,⁷²⁴ hidayet etmek ve doğru yolu göstermek manasında Hüdâ,⁷²⁵ Nûr,⁷²⁶ Zikir,⁷²⁷ gibi isimleri de bulunduğunu ifade etmiştir.⁷²⁸ Bu isimler haricinde Yüce Kitâb’ın Ummu’l-Kitâb, Kelâm, Rahmet, Şifâ, Mev’ize, Zikir, Hikmet, Müheymin, Tenzil, Ruh, Bûşrâ gibi isimleri de bulunmaktadır.⁷²⁹ Bu isimler onun her bir özelliğine işaret etmektedir. Yüce Kitâb’da en fazla geçen ismi olan Kur’ân; üzerinde çalıştığımız sûrelerde şu şekilde gelmiştir:

⁷¹⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, C.1, s.306., Cerrahoğlu, a.g.e., s.34., Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Kur’ân” md., s.386.

⁷¹⁹ Yûnus 10/57.

⁷²⁰ Müzzemmil 73/4.

⁷²¹ İsrâ 17/106.

⁷²² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, C.1, s.13.

⁷²³ “Bu kendisinde hiç şüphe olmayan bir kitaptır.” (Bakara 2/2.)

⁷²⁴ “O sana kitabı gerçeğin ta kendisi ve öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil’i indirmişti; furkanı da indirdi. Bilinmeli ki Allah’ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.” (Âl-i İmrân 3/3-4.)

⁷²⁵ “Söyle (yahudilere): Cebrâil’e kim düşmansa bilsin ki, Allah’ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, müminler için bir hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur’ân’ı senin kalbine indiren odur.” (Bakara 2/97.)

⁷²⁶ “Ve kendisine indirilen nura tâbi olanlar, işte onlar, kurtuluşa erenlerdir.” (A’râf 7/157.)

⁷²⁷ “Kesin olarak bilirsiniz ki bu vahyi kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.” (Hicr 15/9.)

⁷²⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, C.1, s.13-15.

⁷²⁹ Cerrahoğlu, a.g.e., s.36.

﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ “Kendilerine Kur’ân okunduğu zaman saygıyla yere kapanmıyorlar.”⁷³⁰ Ayrıca ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ﴾ “O Kur’ân gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, orada saygın ve güvenilir bir elçinin sözüdür”⁷³¹ âyetinde de ه zamiri ile Kur’ân-ı Kerîm ifade edilmiştir.⁷³²

Kur’ân kavramını özetleyecek olursak; Allah Teâlâ’nın Cebrail (as) aracılığıyla Hz. Muhammed (sav)’e ulaştırdığı, mushaflarda yazılı ilahi kelimedir. Ayrıca okunmasıyla ibadet edilen hidayet rehberi ve yaşam kılavuzudur.

⁷³⁰ İnşikâk 84/21.

⁷³¹ Tekvîr 81/19-20.

⁷³² Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, C.7, s.198.

İKİNCİ BÖLÜM

KİYÂMET

1. KİYÂMETİN ANLAMI

1.1. Sözlük Anlamı

قیامة/Kıyâmet kelimesi; kök harfi üç tane olan sülasi mücerret fiil grubundaki illetli fiilerden, ecvefi vavi bölümündeki ق-و-م kökünden gelen قَامَ fiilinin mastarıdır. Birinci babdandır. Sözlükte; kalkmak,⁷³³ “dikilmek, (ses, gürültü, uğultu) yükselmek,”⁷³⁴ “kalakalmak, donakalmak, kalmak, azmetmek, karar vermek, başlamak, vuku bulmak, tahakkuk etmek,”⁷³⁵ “saat, hesap saati,”⁷³⁶ diriliş günü,⁷³⁷ “dirilip mezarından kalkma, Allah’ın huzurunda durma yahut bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması”⁷³⁸ anlamlarına gelir. قیامة “kelimesinin asıl anlamı, insanın bir çırpıda ayağa kalkmasıdır. Sonunda hâ [tâ-i merbûta] harfî ilave edilerek onun aniden meydana geleceğine dikkat çekilmiştir.”⁷³⁹

1.2. Terim Anlamı

Terim olarak kıyâmet; “dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölülerin dirilmesiyle başlayıp ebediyen devam edecek olan âlem”⁷⁴⁰ yani “dünya ve içindekilerle beraber evrenin bir gün yok olup, başka bir âleme geçmesi; imtihan için gönderildiğimiz bu hayatın bitip sonsuz bir hayatın başlaması demektir.”⁷⁴¹

⁷³³ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-v-m” md., s.705; İbn Fâris, *a.g.e.*, “K-v-m” md., s.757; Cevherî, *a.g.e.*, “K-v-m” md., s.893-894; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “K-v-m” md., C.12, s.496-506.

⁷³⁴ Mutçalı, *a.g.e.*, “K-v-m” md., s.736.

⁷³⁵ Çanga, *a.g.e.*, s.416.

⁷³⁶ Arif Arslan, *Kıyamet*, Sena Yay., İstanbul, 2016, s.15.

⁷³⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “K-v-m” md., s.705.

⁷³⁸ Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, C.25, s.517.

⁷³⁹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “K-v-m” md., s.879.

⁷⁴⁰ Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *DİA*, C.25, s.516.

⁷⁴¹ Arif Arslan, *Kıyamet*, s.16.

Kıyâmet kopuşu İsrâfil (as)’ın sûra üflemesiyle gerçekleşecektir. Kıyâmetin sûra birinci üflenışı âyet-i kerîmede şöyle tarif edilmektedir: “Sûra bir defa üflendiğinde, yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir defa çarpılarak darmadağın edildiğinde; işte o gün olacak olur. Gök yarılr, o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür.”⁷⁴² Âyette yeryüzünde ve semâda gerçekleşecek tahribatla kıyâmet ifade edilmiştir.⁷⁴³ Sûra ikinci üflenışten sonrası için kıyâmet süreci ise, insanoğlunun mezardan kalkması ve hesap vermek için Cenâb-ı Hakk’ın huzurunda durmasıdır.⁷⁴⁴ Nitekim Mutaaffifîn Sûresi’nde kıyâmet, “Onlar, o büyük gün diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?- ki, işte o gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzuruna çıkacaklar-”⁷⁴⁵ şeklinde açıklanmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de “kıyâmetin kopup da, insanların kabirlerinden kalkarak, âhiret yurdunda -herkesin hesaba çekilip yaptıkları amellerin karşılığını görmesi için- Allah Teâlâ’nın huzurunda toplanacakları gün”⁷⁴⁶ manasında يَوْمَ الْقِيَمَةِ kıyâmet günü şeklinde geçmektedir.⁷⁴⁷ “Araplar, önemli ve zorlu gördükleri zamanları, sıkıntıların devamı (uzunluğu) nedeniyle yevm ile tabir etmektedirler. Kıyâmet, tek başına ahiretin başlamasını ifade etmekle birlikte, yevmu’l-kıyame tabiri Kur’ân’da ahiretle ilgili bütün süreci içine alacak genişlikte yer almaktadır.”⁷⁴⁸ Yani gün, sûra iki defa üflenmesini, dirilişi, mahşer meydanında duruşu, hesabı içine alan geniş bir sürecin ismidir.⁷⁴⁹

Özetleyecek olursak kıyâmet; kâinatın yıkılışını, yok oluşunu ifade etmekte ayrıca İsrâfil (as)’ın sûra ikinci defa üflemesiyle birlikte insanların kabirlerinden kalkıp Allah’ın huzurunda hesap için toplanılacağı günü de ifade etmektedir.

⁷⁴² Hâkka 69/13-16.

⁷⁴³ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.892.

⁷⁴⁴ Zemahşerî, a.g.e., C.2, s.214; Râzî, a.g.e., C.8, s.216; Beyzâvî, a.g.e., C.1, s.540.

⁷⁴⁵ Mutaaffifîn 83/4-6.

⁷⁴⁶ Mahmut Çanga, a.g.e., s.419.

⁷⁴⁷ Bkz. Bakara 2/85, 113, 174, 212; Âl-i İmrân 3/55, 77, 161, 180, 185, 194; Nisâ 4/87, 109, 141, 159; Mâide 5/14, 36, 64; En’âm 6/12; A’râf 7/32, 167, 172; Yûnus 10/60, 93; Hûd 11/60, 98, 99; Nahl 16/25, 27, 92, 124; İsrâ 17/13, 58, 62, 97; Kehf 18/105; Meryem 19/95; Tâ-hâ 20/100, 101, 124; Enbiyâ 21/47; Hac 22/9, 17, 69; Mü’minûn 23/16; Furân 25/69; Kasas 28/41, 42, 61, 71, 72; Ankebût 29/13, 25; Secde 32/25; Fâtır 35/14; Zümer 39/15, 24, 31, 47, 60, 67; Fussilet 41/40; Şûrâ 42/45; Câsiye 45/17, 26; Ahkâf 46/5; Mücâdele 58/7; Mümteherine 60/3; Kalem 68/39; Kıyâme 75/1, 6. (Çanga, a.g.e., s.419.

⁷⁴⁸ Özbahar, a.g.e., s.127.

⁷⁴⁹ Râzî, a.g.e., C.22, s.93.

2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE KİYÂMETİN İSİMLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de lafızları farklı birçok kelimenin aynı manayı ifade etmesine nezair denir.⁷⁵⁰ Allah Teâlâ Kur'ân'da konunun önemine binaen bir kavramı; farklı ifadelerle, farklı yerlerde birden çok zikretmiştir. Kıyâmet de bütün mahlûkatı ilgilendiren önemli bir hadise olması nedeniyle Kur'ân-ı Kerîm'de birbirinden farklı isimlerle her bir özelliği anlatılmıştır. Böylece o gün meydana gelecek hadiseler, kıyâmet anının dehşetine ve şiddetine vurgu yapılarak insanları gelecekte nasıl bir günün beklediği haber verilerek uyarılmıştır.⁷⁵¹

İslam âlimleri kıyâmetin ahvalini anlatan isim ve sıfatları eserlerinde açıklamışlardır. İmam Gazzâlî de *İhyâü Ulûmi'd-dîn* adlı eserinde kıyâmetin isimlerine, 100'den fazla sayıda yer vermiş ve kıyâmetin Kur'ân-ı Kerîm'de farklı kelimelerle, çokça tekrarlanmasını şöyle açıklamıştır: “Kıyâmet, Kur'ân'da anılan isimlerden birisidir. Allah Teâlâ kıyâmetin bazı şiddetini anlattı ve çeşitli isimlerini bildirdi. Hikmet, isimlerin çokluğundan, manaların çokluğuna delalettir, yoksa kuru kuru isimleri sıralamak değildir. Kıyâmetin isimlerinden her ismin bir sırrının olduğunu akıl sahiplerine bildirmektir.”⁷⁵² Ayrıca kıyâmet kavramının hikmetinin büyüklüğünü, yüceliğini anlatan kelimeler, Kur'ân-ı Kerîm'in 27, 28, 29 ve 30. cüzlerinde bulunan Vâkıa, Teğâbün, Hâkka, Kıyâme, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Ğaşiye, Zilzâl ve Kâria gibi bazı Mekkî sûrelere isim olarak kıyâmet gününün dehşetini çarpıcı bir şekilde anlatmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmet kavramını anlatan isimlerden pek çoğu **يَوْمٌ** lafzıyla gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen, kıyâmet günü manasına gelen ve kıyâmet kelimesinin nezâiri şunlardır:

⁷⁵⁰ Nezâir kelimesinin karşıtına yani, aynı kelimenin farklı manalara gelmesine vücûh denir. Vücûha örnek; hüda kelimesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de 17 manası bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; beyân, din, imân, sebat, irşaddır. Nezâire örnek ise; cehennem, sakar, hutame, cahim gibi kelimelerdir. Hepsi aynı manayı ifade etmektedir. (Cerrahoğlu, a.g.e., ss.184-185.)

⁷⁵¹ Numan Çakır, “Kur'an'da Kıyâmet İsimleri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl:5, sayı:9 (Mart 2018), s.39.

⁷⁵² Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, trc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1974, C.4, s.924.

el-⁷⁵⁵ الْحَقَّةَ /hâfidatü'r-râfi'a, ⁷⁵⁴ رَافِعَةً /gâşiye, ⁷⁵³ عَاشِيَةً /Emrullah, ⁷⁵⁶ أَمْرُ اللَّهِ
 hâkka, ⁷⁵⁷ مَعَاد /meâd, ⁷⁵⁸ مَعَاد /en- nebei'l-'azîm, ⁷⁵⁹ السَّاعَةَ /es-
 sâ'a, ⁷⁶⁰ الصَّاحَّةَ /es-sâhha, ⁷⁶¹ الْكُبْرَى /et-tâmmetü'l-kübrâ, ⁷⁶² الْوَاقِعَةَ /el-vâki'a, ⁷⁶³
 الْيَوْمَ /el-yevmü'l-âhir, ⁷⁶⁴ عَقِيمَ /yevmün 'akîm, ⁷⁶⁵ عَسِيرَ /yevmün 'asîr, ⁷⁶⁶
 الْيَوْمَ /yevmü'l-âzife, ⁷⁶⁷ عَظِيمَ /yevmün azîm, ⁷⁶⁸ الْبَعْثَ /yevmü'l-ba's, ⁷⁶⁹ يَوْمَ
 يَوْمَ /yevmün elîm, ⁷⁷² يَوْمَ /yevmü'l-cem, ⁷⁷⁰ الدِّينَ /yevmü'd-dîn, ⁷⁷¹ الْحَقَّ /el-yevmü'l-hak, ⁷⁷³ الْفَصْلَ /yevmü'l-fasl, ⁷⁷⁴ الْحِسَابَ /yevmü'l-hisâb, ⁷⁷⁵

⁷⁵³ Allah'ın emri kelimesini Zemahşeri kıyâmet olarak açıklamıştır. (Zemahşerî, *a.g.e.*, C.5, s.1078.) Bkz. Mü'min 40/78.

⁷⁵⁴ Her şeyi saracak bir felaket. Bkz. Yusuf; 12/107; Gâşiye 88/1.

⁷⁵⁵ Râzî, alçatan ve yükselten anlamındaki hâfida ve râfia kelimelerin kıyâmet olduğunu ifade etmiştir. (Râzî, *a.g.e.*, C.21, s.165.) Bkz. Vâkıa 56/3.

⁷⁵⁶ El- Hâkka kelimesi hak olan yani kıyâmet demektir. (Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.263.) Bkz. Hâkka 69/1-3.

⁷⁵⁷ Kıyâmet. Bkz. Hâkka 69/4; Kâri'a 101/1-3.

⁷⁵⁸ Dönüş yeri manasındaki meâd kelimesini tefsir âlimleri kıyâmet günü olarak yorumlamışlardır. (Kurtubî, *a.g.e.*, C.13, s.364.) Bkz. Kasas 28/85.

⁷⁵⁹ Büyük haber anlamındaki nebe'il-'azîm kelimesi ölümden sonraki dirilişi ifade etmektedir. (Kurtubî, *a.g.e.* C.18, s.332.) Bkz. Nebe' 78/2.

⁷⁶⁰ Kıyâmet günü. Bkz. En'âm 6/31.

⁷⁶¹ Kulakları sağır eden gürültü manasındaki sâhha kelimesi kıyâmetin kopacağı çılgınlıktır. (Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.418.) Bkz. Abese 80/33.

⁷⁶² Büyük felaketten kasıt kıyâmettir. (Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.389.) Bkz. Nâzi'ât 79/34.

⁷⁶³ Kıyâmet. Bkz. Vâkıa 56/1; Hâkka 69/15.

⁷⁶⁴ Ahiret günü. Bkz. Mücâdele 58/22.

⁷⁶⁵ Kısır gün (Kıyâmet). Bkz. Hac 22/55.

⁷⁶⁶ Çetin gün. Bkz. Furkan 25/26; Müddessir 74/9; Kamer 54/8.

⁷⁶⁷ Yaklaşmakta olan gün kıyâmet günüdür. (Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.22.) Bkz. Mü'min 40/18.

⁷⁶⁸ Büyük gün yani kıyâmettir. (Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.1, s.522.) Bkz. En'âm 6/15; A'râf 7/59; Yunus 10/15; Meryem 19/37; Şu'arâ 26/135, 156, 189; Ahkâf 46/21.

⁷⁶⁹ Dirilme günü. Bkz. Rûm 30/56.

⁷⁷⁰ Toplanma günü (kıyâmet günü). Bkz. Şûrâ 42/7; Teğabun 64/9.

⁷⁷¹ Din günü (amellerin karşılığının verileceği gün). (Beydâvî, *a.g.e.*, C.1, s.26.) Bkz. Fâtiha 1/4; Hicr 15/35; Şu'arâ 26/82; Sâffât 37/20; Sâd 38/78; Zâriyat 51/12; Vâkıa 56/56; Meâric 70/26; Müddessir 74/46; İnfitâr 82/15, 17-18; Mutaffifin 83/11.

⁷⁷² Acı verici bir gün yani kıyâmet günüdür. Kıyâmet gününe elim isminin verilmesi ise şiddetli ve çetin olmasından dolayıdır. (Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.3, s.615.) Bkz. Zuhuruf 43/65.

⁷⁷³ Ayırt edici hükmün verileceği gün. (Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.3, s.631.) Bkz. Duhân 44/40; Mürselât 77/13, 14, 38.

⁷⁷⁴ Hak gün. "Müşrik Araplar, 'kıyâmet batıldır' dedikleri için Allah 'Hak gün' buyurmaktadır." (Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.343.) Bkz. Nebe' 78/39.

⁷⁷⁵ Hesap günü. Bkz. Sâd 38/16, 26, 53; Mü'min 40/27.

يَوْمُ/yevmu'l-hurûc, ⁷⁷⁶ مَعْلُومُ/yevmün ma'lûm, ⁷⁷⁷ مَشْهُودُ/yevmün meşhûd, ⁷⁷⁸ يَوْمُ الْمَوْعُودِ/el- yevmi'l-mev'ûd, ⁷⁷⁹ يَوْمُ ثَقِيلٍ/yevmen sakîl, ⁷⁸⁰ يَوْمُ التَّنَادِ/yevmü't-tenâd, ⁷⁸¹ يَوْمُ التَّلَاقِ/yevmü't-telâk, ⁷⁸² يَوْمُ التَّعَابُنِ/yevmü't-teğabün, ⁷⁸³ يَوْمُ الْوَعِيدِ/yevmü'l-va'id, ⁷⁸⁴ يَوْمُ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ/yevmü'l-vakti'l-ma'lûm ⁷⁸⁵

3. KİYÂMET SAHNELERİ

Kıyâmet sahneleri, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde anlatılmaktadır. Bu yerlerde kıyâmet sahneleri gözle görülen bir resim, hareket eden bir canlı gibi tasvir edilmiştir. Buralarda hem kâinatın nasıl yok olacağı yani dünyadaki kıyâmet sahneleri hem de öldükten sonraki yaşanacaklar yani ahiretteki kıyâmet sahneleri anlatılmaktadır. Dünyadaki kıyâmet sahnelerinde; âlemin tahribi anlatılmaktadır. Göklerdeki ve yerdeki nizam ve intizamın bozulmasına bağlı olarak baş döndürücü değişimler anlatılmıştır. Bu dehşet ve korku oluşturan sahneler beraberinde evcil ve vahşi hayvanların o büyük günkü durumlarıyla da anlatılmıştır. Ahiretteki kıyâmet sahnelerinde ise; bas, haşır, mükâfat ve ceza gibi konular resmedilmiştir.

Kıyâmet sahnelerinin dehşetinin, kişide oluşturacağı etki ise şu âyet-i kerîmede özetlenmektedir: “Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün her

⁷⁷⁶ Çıkış günü. Mukâtil b. Süleyman tefsirinde yevmu'l-hurûc kelimesini, kabirlerden çıkış günü olarak ifade etmiştir. (Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.4, s.86.) Bkz. Kâf 50/42.

⁷⁷⁷ Malum gün dünyaya tanınan sürenin son bulacağı gündür. (Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.548.) Bkz. Vâkıa 56/50.

⁷⁷⁸ Kıyâmet günün dehşet ve büyüklüğünü tavsif etmek ve diğer günlerden ayırmak için endisine şahit olunan gün olarak ifade edilmiştir. (Zemahşerî, a.g.e., C.3, s.486.) Bkz. Hûd 11/103.

⁷⁷⁹ Va'd olunan gün. Müminlere vaad olunan kâfirlerin tehdit edildiği kıyâmet günüdür. (Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri, C.9, s.96.) Bkz. Bûrûc 85/2.

⁷⁸⁰ Yevmen sakîl ağır bir gün demektir. Elmalılı tefsirinde ağır günün kıyâmet olduğunu ifade etmiştir. (Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri, C.8, s.472.) Bkz. İnsân 76/27.

⁷⁸¹ Aldanma günü manasındaki teğabun kıyâmet günüdür. (Kurtubî, a.g.e., C.17, s.393.) Bkz. Teğâbun 64/9.

⁷⁸² Buluşma, karşılaşma günü yani kıyâmettir. (Zemahşerî, a.g.e., C.5, s.1014.) Bkz. Mü'min 40/15.

⁷⁸³ Bağırış çağırışma gününün kıyâmet günü olduğu noktasında tefsir âlimleri ittifak etmişlerdir. (Râzî, a.g.e., C.19, s.291.) Bkz. Mü'min 40/32.

⁷⁸⁴ Tehdit günü. Mukâtil b. Süleyman tehditten kastedilenin ahiret azabı olduğunu söylemiştir. (Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.4, s.81.) Bkz. Kâf 50/20.

⁷⁸⁵ Belirlenmiş, tayin edilmiş gün. (Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.2, s.361.) Bkz. Hicr 15/38; Sâd 38/81.

*kişinin işi başından aşkındır.”*⁷⁸⁶ Tüm bu sahneler, yürekleri hoplatmakta ve korku uyandırmaktadır. Bununla beraber mükâfatın anlatıldığı yerlerde de ruhlara huzur ve güven verilmektedir. Efendimiz (sav) de üzerinde çalıştığımız sûrelerle ilgili şöyle buyurmaktadır:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ رَأَى عَيْنٍ فَلْيَقْرَأْ إِذَا الشَّمْسُ كُورَتْ وَإِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَإِذَا
السَّمَاءُ انشَقَّتْ

“Gözüyle görmüş gibi kıyâmet manzaralarını görmek kimi sevindirirse ‘Tekvîr, İnfîtar ve İnşikâk’ Sûrelerini okusun.”⁷⁸⁷

3.1. Dünyadaki Kıyâmet Sahneleri

3.1.1. Gökyüzünün Durumu

Üzerinde çalıştığımız Tekvîr, İnfîtar ve İnşikâk Sûrelerinin üçü de kıyâmetin gökyüzündeki dehşeti anlatılarak başlamaktadır. Bu sûrelerdeki âyet-i kerîmelerde gökyüzündeki büyük değişim, güneşin ve yıldızların durumlarıyla ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Tefsir âlimi Konyalı Mehmet Vehbi Efendi kıyâmet günü gökyüzünün durumuyla ilgili olarak şöyle bir benzetme yapmıştır: Yıkılacak bir evin önce çatısından başlanıp yıkım gerçekleştiği gibi, evvela sema da yarılıp yıkılacaktır.⁷⁸⁸ O büyük günün ilk belirtileri olan gökyüzünün yarılması, sıyrılıp açılması şu âyetlerle ifade edilmiştir:

﴿وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ﴾ “Gökyüzü sıyrılıp açıldığında”⁷⁸⁹

﴿وَإِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾ “Gökyüzü yarıldığında”⁷⁹⁰

﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ﴾ “Gök yarıldığında ve Rabbine boyun eğip gerekeni yaptığında”⁷⁹¹

Göğün yarılıp çatlamasının ifade edildiği İnşikâk Sûresi birinci âyet-i kerîme; Ümeyye oğullarından iki kardeş olan Abdullah b. Abdu’l-Esed Allah’a

⁷⁸⁶ Abese 80/33-37.

⁷⁸⁷ Tirmizî, Tefsirul Kur’an, 74.

⁷⁸⁸ Mehmet Vehbi, a.g.e., C.15, s.6368.

⁷⁸⁹ Tekvîr 81/11.

⁷⁹⁰ İnfîtar 82/1.

⁷⁹¹ İnşikâk 84/1-2.

iman etmesi üzerine kâfir olan el-Esved b. Abdu'l-Esed mümin olan Abdullah'a, Muhammed'in iddiasına göre dünyanın sonu gelecekmiş, biz de ölüp toprak olduktan sonra tekrar dirilecekmiz? Peki, bana söyle, o gün yerin hali ne olacak? Şeklinde sorması üzerine nazil olmuştur. Mukâtil b. Süleyman göğün yarılmasını, iki yanı görülecek şekilde yarıp çatlaması şeklinde açıklamış. Sonrasında da çürümüş ve yıpranmış olarak görüleceğini ifade etmiştir.⁷⁹² Kurtubî ise, gökyüzünün yarıp çatlamasını beyaz bulutları andıran bulutlarla yarılmış şeklinde açıklamıştır.⁷⁹³ Hz. Ali de yarılmının samanyolundaki yıldızlarla olacağını ifade etmiştir.⁷⁹⁴ O büyük gün gökyüzü Allah'ın buyruğunu işitince yarılarak parça parça olacaktır. Âyet-i kerîmede göğün Allah'a itaatle boyun eğerek, yarıma emrini yerine getirdiği ifade edilmiştir. Râzî bunu kendisine emir verildiğinde onu dinleyen itaatkâr bir köleye benzetmiştir.⁷⁹⁵ Burada resmedilen kıyâmet sahneleriyle, kişide korku ve teslimiyet duygularının harekete geçirilmesi sağlanmaktadır.

Gökyüzünün sıyrılması âyeti ise, tefsir âlimleri tarafından bir hayvanın derisinin yüzülmesi ya da bir şeyin yüzünün astarının sökülmesine benzetilmiştir.⁷⁹⁶ Âyette geçen كَشَطَ fiili ise sökmek, iyice yapışmış olan bir şeyi yerinden koparmak manasına gelmektedir.⁷⁹⁷

Gökyüzündeki diğer hadise ise yıldızların dökülüp sönmesi ve dağılmasıdır. Yıldızlarla ilgili âyetler ise şunlardır:

﴿وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾ “Yıldızlar dökülüp söndüğünde”⁷⁹⁸

﴿وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَشَرَتْ﴾ “Yıldızlar dağılıp saçıldığında”⁷⁹⁹

Gökyüzünün yapısı ve düzeni bozulduğunda yıldızlar da dökülecek ve sönecektir. Yıldızların dökülmesi tefsir âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazısı yıldızların nurdan zincirlerle asılı kandillerden olduğunu ifade ederek, sûra birinci üflenişte herkesin ölmesiyle birlikte meleklerin

⁷⁹² Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.375.

⁷⁹³ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.497.

⁷⁹⁴ Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.642.

⁷⁹⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.23, ss.7-8.

⁷⁹⁶ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.529; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, C.9, s.22; İbn Fâris, *a.g.e.*, “K-ş-d” md., s.810; Cevherî, *a.g.e.*, “K-ş-d” md., s.914.

⁷⁹⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.436.

⁷⁹⁸ Tekvîr 81/2.

⁷⁹⁹ İnfitâr 82/2.

ellerinden zincirlerin düşeceğini böylece yıldızların etrafa dağılacığını ifade etmişlerdir. Diğer bir görüşe göre ise, yıldızların izlerinin kaybolması ile olacağı ifade edilmiştir. Bu görüştekiler yıldızlara necm isminin verilmiş sebebinden yani semada ışıklarıyla görünmelerinden bu fikri ileri sürmüşlerdir.⁸⁰⁰ Nitekim güneşin kararmasında da buna benzer açıklamalar yapılmıştır. Güneş ile ilgili âyet-i kerîme de şöyle gelmiştir:

﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ “Güneş dürülüp karardığında”⁸⁰¹

Tefsir âlimleri âyeti, kıyâmet günü güneşin ışığı gideceği şeklinde açıklamışlardır. Bunu, güneşin tortop edilip, sarılıp sarmalanarak ışığının imha edileceği şeklinde olacağını söylemişlerdir.⁸⁰² Âyette geçen كُوِّرَتْ fiili dürülmek manasındadır. Tekvîr kelimesini açıklarken orada ayrıntılı olarak dürülmeyi ifade etmiştik. Güneş sarık misali sarılıp dürüldükten sonra, taşıdığı gazların özelliklerini kaybedip, kararak kat kat sıkışıp katılaşması gerçekleşecektir.⁸⁰³ Güneşin dürülüp ışığının tamamen ortadan kalktıktan sonra ise âlimlerin bir kısmına göre, güneş denize atılacaktır.⁸⁰⁴ Bu şekilde de kıyâmetin yeryüzündeki gerçekleşecek olan denizler yanması hadisesi gerçekleşecektir. Âlimlerden bir kısmına göre ise güneş ve ayın dürülerek cehenneme atılacak bu şekilde cehennemin sıcaklığının artmasına vesile olacaktır.⁸⁰⁵

Güneşin ışığının tamamen ortadan kalkmasına dair açıklamaları, bilim dünyasındaki kâinatın nasıl yok olacağına dair yapılan çalışmalarda da görmekteyiz. Güneş diğer yıldızlar gibi hidrojeni helyuma dönüştürerek ışık ve ısı vermektedir. Saniyede 5654 milyon ton hidrojen yanmakta ve bu şekilde her saniyede dört milyon kaybetmektedir. Güneş de bir gün enerjisini kaybedecek ve ölü bir yıldız olacaktır. Yıldızlar görevlerini tamamlayarak kırmızı dev, süpernova⁸⁰⁶ ve kara delik olarak yok olacaklardır.⁸⁰⁷ Bu yıldız ölümlerinden kara deliğe bakacak olursak şu şekildedir.

⁸⁰⁰ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.427.

⁸⁰¹ Tekvîr 81/1.

⁸⁰² Kurtubî, a.g.e., C.18, s.426.

⁸⁰³ Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Ku'ân Tefsiri*, Anadolu Yay., İzmir, 1986, C.13, s.6617.

⁸⁰⁴ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.426.

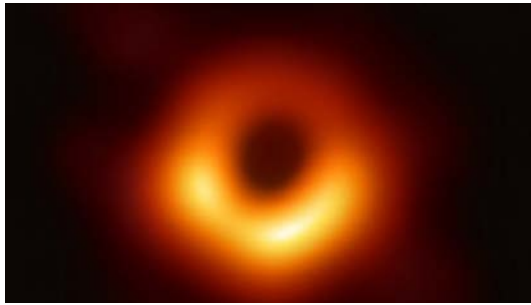
⁸⁰⁵ Râzî, a.g.e., C.22, s.522.

⁸⁰⁶ Taşkın Tuna, *Muhteşem Tasarım Rastlantı mı Zorunluluk mu?*, Şule Yay., İstanbul, 2016, s.225-229.

Kara delik (black hole) ismi, Amerikalı fizikçi John Wheeler tarafından verilmiştir.⁸⁰⁸ Kara delik, yıldızın yakıtı olan hidrojenin bitip kendi ağırlığı ile çökmesiyle meydana gelmektedir.⁸⁰⁹ Yani, yıldızın yakıtı bittiğinde dışa doğru basıncı koruyamayacak ve kendi kütle çekimi nedeniyle çökerek kara delik olacaktır.⁸¹⁰ Kara deliğin içine girenin dönüş imkânı yoktur.⁸¹¹ Kara delikten çıkan sadece ısıdır.⁸¹² Hawking de *Zamanın Kısa Tarihi* isimli kitabında kara deliğin içine düşen bir astronot örneği vererek şöyle açıklamaktadır:

“Bir astronot bir kara deliğin içine düşerse kara deliğin kütlesi artacak, ancak en sonunda bu fazladan kütleye denk bir enerji evrene ışıyım biçiminde dönecektir. Bu yüzden astronot bir anlamda geri dönüşüme uğrayacaktır. Bir çeşit ölümsüzlük evet, ama oldukça üzüntü verici, çünkü kara deliğin içerisinde parçalarına ayrıldığında astronot için kişisel bir zaman kavramı neredeyse tam bir kesinlikle sona erecektir! En sonunda kara delik tarafından yayılan parçacık türleri bile astronotu oluşturanlardan genel olarak farklı olacaktır. Astronotun yaşamayı başaran tek özelliği kütlesi veya enerjisi olacak.”⁸¹³

Özetleyecek olursak kara deliğin içine düşenin geri dönüşü bulunmamaktadır. Kara delik, uzay zaman bölgesinin sınırırır.⁸¹⁴

Şekil 1. Kara delik⁸¹⁵

⁸⁰⁷ Stephen Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, çev. Barış Gönülşen, Alfa Yay., İstanbul, 2014, 4. Basım, s.115-116.

⁸⁰⁸ Stephen Hawking, *Kara Delikler ve Bebek Evrenler*, çev. Nezihe Bahar, Alfa Yay., İstanbul, 2017, s.106.

⁸⁰⁹ Carlo Rovelli, *Gerçeklik Görüldüğü Gibi Değildir*, çev. Tolga Esmer, Can Yay., İstanbul, 2018, s.217; Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, s.109-121.; Tuna, *Son Basamak Dünyamızın Hayat Hikayesi*, s.141.

⁸¹⁰ Hawking, *Kara Delikler ve Bebek Evrenler*, s.95.

⁸¹¹ Tuna, *Muhteşem Tasarım*, s.236.

⁸¹² Lee Smolin, *Zamanın Yeniden Doğuşu*, çev., Bilge Tanrıseven, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2017, s.240.

⁸¹³ Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, s.145-146.

⁸¹⁴ Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, s.119; Kara delik detaylı bilgi için bkz. Brian Greene, *Saklı Gerçeklik*, çev. Nalan Büyükkantarcıoğlu, Tübitak Yay., Ankara, 2013, 2. Basım, s.299-312.

Göğün yarılması, yıldızların dökülmesi ve güneşin dürülüp kararması noktasında tefsir âlimleri farklı şekillerde yorumlar yapmışlardır. Ama ortak nokta o büyük günde semâdaki nizamın bozulacağı ve dünya hayatının biteceği böylece hesap gününün başlayacağıdır.

Kıyâmet günü, gökyüzünde gerçekleşecek olan hadiseler Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri dışında şu ayetlerle de gelmiştir:

*“O dehşet günü göklerin yazılı kâğıt tomarlarını dürer gibi düreriz. Yaratmaya başlamadan önceki hale döndürürüz. Sözümüz sözdür; biz bunu mutlaka yaparız.”*⁸¹⁶

*“Gök yarılır, o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür.”*⁸¹⁷

*“O gün gökler paramparça olacak, Allah’ın vaadi mutlaka yerine gelecektir.”*⁸¹⁸

*“Yıldızların ışığı söndürüldüğünde, gök yarıldığında”*⁸¹⁹

*“Göz dehşetle açıldığı, ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman”*⁸²⁰

*“Gök yarıp gül kırmızısı bir yağ gibi olduğu zaman!”*⁸²¹

*“O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur.”*⁸²²

*“Göğün bütün insanları kuşatan belirgin bir dumana bürüneceği günü bekle. Bu acı veren bir azaptır.”*⁸²³

Âyetler kıyâmet günü gökyüzündeki nizamın bozulmasını anlatmaktadır. Semânın tahribatı Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleriyle birlikte diğer sûrelerle de pekiştirilmiştir. Şu an Samanyolu içinde bulunan 200 milyar güneş (yıldız) ve 200 milyar galaksi eşsiz bir uyum ve ince bir ahenk içinde yörüngelerinde gitmektedir.⁸²⁴ Bunların hiçbirisi birbirine çarpmamakta ve hepsi belli bir düzen içindedir. Gökyüzünde bütün gök cisimlerinin yörüngesinde gitmeleri evrenin genişlemesiyle açıklanmaktadır. Ancak kıyâmet günü genişleme duracak ve gök cisimleri yörüngelerinden ayrılacak ve birbirleriyle çarpışacaklardır.⁸²⁵ Enerji

⁸¹⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47868739> (Erişim Tarihi: 22/03/2021)

⁸¹⁶ Enbiyâ 21/104.

⁸¹⁷ Hâkka 69/16.

⁸¹⁸ Müzzemmil 73/18.

⁸¹⁹ Mürselât 77/8-9.

⁸²⁰ Kıyâme 75/7-9.

⁸²¹ Rahmân 55/37.

⁸²² Me’âric 70/8.

⁸²³ Duhân 44/10-11.

⁸²⁴ Tuna, *Ol Dedi Oldu 1 Big Bang’ın Nefes Kesen Öyküsü*, s.105.

⁸²⁵ Ahmet Musaoğlu, *Kıyamet Nedir O Kapıyı Çalan*, Gelenek Yay., İstanbul, 2017, s.235.

kaynağı güneş de görevini tamamlayarak karacak, gök de paramparça olacaktır. Ayrıca gök kıpkızıl ateşe dönüşecek ve erimiş bir madene benzeyecektir. Yine o büyük gün, gök kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi dürülerek⁸²⁶ yerle bir olacaktır. İbrahim Sûresi'nde de o büyük gün, yeryüzünün ve gökyüzünün durumu şöyle açıklanmıştır: “Öyle bir gün gelecek ki yer başka yere; gökler de (başka göklere) değiştirilecek, (insanların hepsi kabirlerinden kalkıp) her şeye üstün gelen tek Allah'ın huzuruna çıkacaklar.”⁸²⁷

3.1.2. Yeryüzünün Durumu

Kıyâmet günü yeryüzünde gerçekleşecek hadiseler çalıştığımız sûrelerde, dağların sökülüp yürütülmesi, yerin dümdüz olup içindekileri boşaltması, kabirlerin altının üstüne getirilmesi, denizlerin kaynaması ve birbirine katılması, doğuracak develerin başıboş bırakılması ve yabani hayvanların toplanıp bir araya getirilmesi şeklindedir. “(O gün) sûra üflenecek, ardından –Allah'ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra (sûra) yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar.”⁸²⁸ Âyet-i kerîmede belirtildiği üzere İsrâfil (as)'ın iki defa sûra üfleme görevi vardır. Bunlardan ilkinin üflemesiyle birlikte başlayacak şiddetli sarsıntılar⁸²⁹ ile kazık gibi çakılmış dağlar⁸³⁰ sarsıntıları engelleme görevlerini yerine getiremeyerek yerlerinden yürütüleceklerdir. ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾ “Dağlar sökülüp yürütüldüğünde”⁸³¹

“Dağların yürütüldüğü zaman yerkürenin zelzele ve depremle sarsılıp patlayarak dağların yün gibi atıldığı,⁸³² yerleri serap gibi olmak üzere başlar üzerinden geçen bulutlar gibi göğe fırlatılıp toz haline geldiği⁸³³ andır.”⁸³⁴ O gün yanardağlardan püsküren volkanlardan çıkan karbondioksik (CO₂) ve

⁸²⁶ Bkz. Enbiyâ 21/104.

⁸²⁷ İbrâhîm 14/48.

⁸²⁸ Zümer 39/68.

⁸²⁹ “Yer şiddetle sarsıldığı zaman, dağlar parçalanıp toz duman haline geldiğinde” (Vâkıa 56/4-6.)

⁸³⁰ “Biz yeryüzünü bir döşek, dağları da (yeri tutan) kazıklar yapmadık mı?” (Nebe' 78/6-7.)

⁸³¹ Tekvîr 81/3.

⁸³² “Dağlar da atılmış renkli yüne döner.” (Me'âric 70/9.); “Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür.” (Kâri'a 101/5.)

⁸³³ “Dağlar parçalanıp toz duman haline geldiği,” (Vâkıa 56/5-6.)

⁸³⁴ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri, C.9, s.13.

kükürdioksit (SO₂) gibi gazlardan oluşan bulutlar her tarafı sararak boğacak ve yok edecektir.⁸³⁵

O gün dağlar yerinden koparılarak tuz buz olur. Dağlar sanki buharlaşır.⁸³⁶ “O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır; dağlar savrulan kum yığınları halini alır.”⁸³⁷ Dağlar taş olmaktan çıkıp taneleri birbirini tutmayan yığılmış kum gibi olunca yer dümdüz olur. Tümseklik ve çukurun görülmediği dümdüz bir araziye dönüşür.⁸³⁸ Nitekim Tâhâ Sûresi’nde ve Kehf Sûresi’nde de yeryüzünün dümdüz olacağı ifade edilmektedir: “Sana dağları soruyorlar. De ki: ‘Rabbim onları un ufak edip savuracak. Yerlerini dümdüz, bomboş bırakacak. Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün.’”⁸³⁹ “(Düşün) o günü ki dağları yürütürüz ve yeryüzünü dümdüz görürsün...”⁸⁴⁰

﴿وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ﴾ “Yer uzatılıp dümdüz edildiğinde ve içindekileri atıp boşaldığında”⁸⁴¹ Dağların un ufak olup düzleşmesi, derinin uzatılarak kıvrımlarının ortadan kalkıp düz bir şekilde uzamasına benzetilmektedir. Nitekim tefsir âlimleri, yerin düzleşerek genişlemesini kıyâmet günü insanlar hesap için onun üzerinde duracak olmalarıyla açıklamışlar ve o gün sadece kişinin ayaklarını koyacak yer kadar bir yeri olacağını ifade etmişlerdir.⁸⁴² O gün kabirler altı üstüne getirilecektir. ﴿وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ﴾ “Kabirlerin altı üstüne getirildiğinde”⁸⁴³

Kıyâmet günü yer, içinde bulunan defineleri ve ölüleri dışarı atarak tamamen boş kalacaktır.⁸⁴⁴ Yalnız Said b. Cübeyr ve bazı âlimler definelerin çıkarılmasının Deccal’in çıkması sırasında olduğunu söylemişler ve burada sadece ölülerin dışarı atıldığını ifade etmişlerdir.⁸⁴⁵ Yerküre alt-üst olarak mevcut tabakaları birbirine karışacak ve hatta çekirdeğine varıncaya kadar her şeyi dışarı atacağı, içinde hiçbir şey kalmayacağı ifade edilmektedir. Yani içi dışına boşalmış

⁸³⁵ Musaoğlu, a.g.e., s.226-227.

⁸³⁶ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.378.

⁸³⁷ Müzzemmil 73/14.

⁸³⁸ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.427.

⁸³⁹ Tâhâ 20/105-107.

⁸⁴⁰ Kehf 18/47.

⁸⁴¹ İnşikâk; 82/3-4.

⁸⁴² Râzî, a.g.e., C.23, s.8; Kurtubî, a.g.e., C.18, s.499.

⁸⁴³ İnfitâr 82/4.

⁸⁴⁴ Neseî, a.g.e., C.10, s.592.

⁸⁴⁵ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri, C.9, s.84.

ölü bir dünya olacak. Yerin derinliğine inildikçe her 33 metrede ısı bir derece artmaktadır⁸⁴⁶ ve yerin merkezinde 100 dereceye ulaşmaktadır.⁸⁴⁷ Bu noktada denizlerin kaynaması ve birbirine karışıp tek bir deniz olması gerçekleşecektir. ﴿وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ﴾ “Denizler kaynatıldığında”⁸⁴⁸ ﴿وَإِذَا الْبَحَارُ فُجِّرَتْ﴾ “Denizler yükselip birbirine katıldığında”⁸⁴⁹

Denizlerin kaynatılmasının geçtiği âyette سَجَرَ fiiline 2 mana verilmiştir.

Bunlardan birisi doldurmak diğeri ise yakmak ve tutuşturmaktır.⁸⁵⁰ Verilen manalara göre yorumlara bakacak olursak şöyledir:

1. Denizlerin kaynadığı zaman, su ile doldurulduğu zamanı ifade eder. سَجَرَتِ الْحَوْضِ أُسْجِرَه سَجْرًا ifadesi de havuzu doldurdum, dolduruyorum manasına gelmektedir. سُجِّرَتْ da doldurulup taşırıldı demektir. Dolup taşma gerçekleşince tek bir şey (su) haline gelir. Denizler de taşma meydana gelince birbirine akıtılarak tek bir deniz haline gelecektir. Bu şekilde denizlerin aralarındaki engel kalkarak,⁸⁵¹ denizlerin suları kaynayıp coşar ve bütün yeryüzünü kaplar.⁸⁵²

2. سُجِّرَتْ fiili alevlendirmek,⁸⁵³ tutuşturmak ve yakılmak manalarına da gelmektedir. سَجَرَتِ التَّنُورِ tabiri fırını, tandırı tutuşturdum manasına gelmektedir.

Âyette de bu mana verilerek nasıl ki bir şey yakıldığında oradaki rutubetler kurduğu gibi, denizlerde de tutuşturulduğunda su namına bir şey kalmayacaktır. Bu durumda denizlerde ve yeryüzünde ısının zirveye çıkmasıyla cayır cayır yanan bir deniz haline gelir.⁸⁵⁴ Yanmanın nasıl gerçekleşeceği noktasında âlimler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Âlimlerin görüşleri şu şekildedir.

a. Cehennem denizin dibindedir ve dünyanın ömrü tamamladığında cehennem ateşinin tesiri denizlere ulaşacaktır.⁸⁵⁵

⁸⁴⁶ Yıldırım, a.g.e., C.13, s.6674.

⁸⁴⁷ Celâl Kırcı, *Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler*, Marifet Yay., İstanbul, 1981, s.132.

⁸⁴⁸ Tekvîr 81/6.

⁸⁴⁹ İnfitâr 82/3.

⁸⁵⁰ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “S-c-r” md., s.351; İbn Fâris, a.g.e., “S-c-r” md., s.429; Cevherî, a.g.e., “S-c-r” md., s.476; İbn Manzûr, a.g.e., “S-c-r” md., C4, s.345.

⁸⁵¹ “Aralarında bir engel vardır; birbirine karışmazlar.” (Rahmân 55/20.)

⁸⁵² Kurtubî, a.g.e., C.18, s.430.

⁸⁵³ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “S-c-r” md., s.482.

⁸⁵⁴ Râzî, a.g.e., C.22, s.525.

⁸⁵⁵ Râzî, a.g.e., C.22, s.525.

b. Gökten güneş, ay ve yıldızların denizlere düşmesiyle denizler tutuşacaktır.⁸⁵⁶

c. Toprağın merkezine doğru gidildikçe sıcaklık artmasından dolayı lavlar kaynamaktadır. Dağların yerinden oynamasıyla birlikte arz kabuğu çatlar ve denizin tabanından lavlar dışarıya çıkar.⁸⁵⁷ Yani yerin çekirdeğinde bulunan ateş halindeki sıvı madenlerin fışkırması neticesinde denizlerde kaynama gerçekleşir.⁸⁵⁸

d. Rum denizi⁸⁵⁹ yeryüzünün ortasında bulunmaktadır. Rum denizinin altında ise bakır ile kapatılmış kuyular bulunmaktadır ve kıyâmet günü ateş olarak yakılacaktır.⁸⁶⁰

﴿وَإِذَا الْبَحَارُ فُجِّرَتْ﴾ Âyetinde geçen فُجِّرَتْ fiili su vb. için kanal/yol açmak,⁸⁶¹ bomba/bir yer vb. patlamak, havaya uçurmak⁸⁶² ve akıtılmak⁸⁶³ manalarına gelmektedir. Burada kastedilen denizde bulunan su (H₂O) molekülünün kimyasal reaksiyona girerek bileşenleri olan hidrojen ve oksijenin açığa çıkması ya da atomun patlamasına benzer bir patlamayla atomların patlamasıdır.⁸⁶⁴ Yani zincirleme şekilde denizde bulunan sayısız hidrojen patlaması şeklinde olabilir.⁸⁶⁵ Hidrojen ve oksijen elementlerinin birleşmesinden ısı ve ışık olarak çok büyük enerji açığa çıkmaktadır. Açığa çıkan bu enerji çok büyük tehlike arz etmektedir. Nitekim 1937 yılında New Jersey’de, hidrojen ve oksijen reaksiyonunun yol açtığı büyük bir patlama meydana gelmiş ve birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bu olaya da Hidenburg Felaketi adı verilmiştir. Bu nedenle laboratuvar ortamında su üretilmemektedir. Su (H₂O) hidrojenin

⁸⁵⁶ Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.379.

⁸⁵⁷ Toptaş, *a.g.e.*, C.8, s.184.

⁸⁵⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, C.13, s.6640.

⁸⁵⁹ Rum denizinden kasıt Akdeniz’dir. (İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, C.15, s.8321.)

⁸⁶⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.431.

⁸⁶¹ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.622; İbn Fâris, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.728; Cevherî, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.797; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “F-c-r” md., C.5, s.45.

⁸⁶² Güneş, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.876.

⁸⁶³ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.454.

⁸⁶⁴ Said Havva, *El-Esâs Fi’t-Tefsîr*, trc. Abdüsselam Arı, Şamil Yay., İstanbul, 1992, C.16, s.61.

⁸⁶⁵ Celal Yıldırım, *a.g.e.*, C.13, s.6619.

yakılmasıyla elde edilir. Bilimsel olarak küllerin tekrar yanması mümkün olmadığı gibi suyun da yanması mümkün değildir.⁸⁶⁶

Râzî tüm bu yorumların zorlamalı izahlar olduğunu ifade etmiştir. Kıyâmeti getirmeye kadir olan zatın, denizlere güneşi, ayı atmasına veya denizlerin dibinde cehennem ateşinin bulunmasına gerek kalmaksızın denizlerin suyunu ateşe çevireceğini ya da başka bir şeyle o suları fokur fokur kaynatmaya kadir olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶⁷

Özetleyecek olursak سُجِّرَتْ fiiline doldurmak manası verildiğinde denizlerin, sarsılmayla beraber engeller kalkarak acısıyla tatlısıyla birbirine karışarak tek bir deniz halini alacağı ve sonrasında da bütün yeryüzü denizlerle kaplandıktan sonra suyu çekip kurutarak dümdüz hale geleceği ifade edilmektedir.⁸⁶⁸ سُجِّرَتْ fiiline alevlendirmek manası verildiğinde ise âyetin manası denizlerin kaynatılması olmaktadır. Kaynama ise suyun içinde bulunan hidrojen elementinin patlamasıyla veya başka bir şekilde, kıyâmet olayı gerçekleşeceği ve denizlerin de kaynayarak birbirine karışacağı da ifade edilmektedir.⁸⁶⁹ Ayrıca denizlerin kaynaşmasına tasavvufî yorum olarak, ruhlar deniziyle sırlar ve kalplere işaret edilmiştir. Sırlar ve kalpler ile ruhlar ahadiyyet tecellisi nedeniyle birbirleriyle kaynaştığı ve bir tek deniz haline dönüştüğü ifade edilmiştir.⁸⁷⁰ Bu yorumu değerlendirmek elbette okuyucunun takdirindedir.

Deniz insan için bir dağ gibi heybete sahiptir. Adeta insana sonsuzluk duygusu vermektedir. İnsan, kendisine serinlik hissi veren, bu kadar devasa bir suyun tüm ateşleri söndüreceğini zannetmektedir. Ama Kur'ân kıyâmet günü denizlerin yanacağını haberini vermektedir.⁸⁷¹ Bu da Allah'ın yüceliğini göstermektedir.

Kıyâmet günü yeryüzünde gerçekleşecek bir diğer hadise de evcil ve yabani hayvanlarla ilgili durumdur. ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾ “Doğuracak develer başı

⁸⁶⁶ <http://www.olaganustukanitlar.com/iki-yanici-gazdan-hidrojen-ve-oksijen-olusmus-olmasina-ragmen-su-neden-yanmaz/> (Erişim Tarihi: 02.03.2021.)

⁸⁶⁷ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.526.

⁸⁶⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.6, 1188.

⁸⁶⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, C.13, s.6619.

⁸⁷⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, C.15, s.8341.

⁸⁷¹ Celal Yeniçeri, *İslâm Açısından Kâinat ve İmkânları Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri*, Kampanya Kitapları Yay., İstanbul, 2017, s.367.

boş bırakıldığında”⁸⁷² ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ “Yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde”⁸⁷³

Âyette geçen عَشْرَاءُ ج عِشَار kelimesi gebeliği üzerinden on ay geçen deveye⁸⁷⁴ ya da doğumu yaklaşmış deveye denmektedir.⁸⁷⁵ Sahibi için on aylık hamile deve en kıymetli maldır. Kıyâmet günü gerçekleşecek hadiselerin dehşetinden, develerin sahipleri çaresizliğe düşerek kendileri için çok kıymetli olan develerini bile ihmal edecek ve onu koruma altına almayacaktır. Doğumu yaklaşmış develerin bu hali sahiplerini hiç ilgilendirmeyecektir.⁸⁷⁶ Ayrıca o gün, kıyâmetin dehşetinden on aylık hamile develer ve hamile kadınlar⁸⁷⁷ karınlarındakilerini düşüreceklerdir.⁸⁷⁸ Kişi kurtuluş ümidini yitirerek kendi canının derdine düşecektir. Âyet-i kerîmede Araplara kendileri için çok değerli olan ve en iyi bildikleri develer örnek verilerek kıyamet gününün dehşeti anlatılmıştır.⁸⁷⁹ Ayrıca الْعِشَار kelimesi kıyılmaz kıymetli mallar manasına da gelmektedir.⁸⁸⁰ Yani o gün kişi çok kıymetli, lüzumlu gördüğü mallarını ve servetlerini terk ederek kendi canının derdine düşecektir.⁸⁸¹ Nitekim o gün, malların fayda vermeyeceği bir gün olduğu ve kişiyi sadece amellerinin kurtaracağı mesajı da verilmektedir.⁸⁸² Âyet-i kerîmede de; “O gün, ne bir mal, ne de oğullar fayda verir. Ancak Allah’a, selim bir kalp ile gelen (kurtulur)”⁸⁸³ ve “Andolsun ki bize, sizi ilk defa yarattığımız gibi, tek başınıza geleceksiniz”⁸⁸⁴ buyrulmuştur.

الْعِشَار kelimesinin bir diğer anlamı da içinde bulunanın alıkonulduğu bulut demektir. Yani içinde su bulunan bulutun yağmur yağmasının önlenilmesidir.

⁸⁷² Tekvîr 81/4.

⁸⁷³ Tekvîr 81/5.

⁸⁷⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “A-ş-r” md., s.545; Cevherî, *a.g.e.*, “A-ş-r” md., s.706; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “A-ş-r” md., s.702; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “A-ş-r” md., C.4, s.572.

⁸⁷⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.427.

⁸⁷⁶ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.523.

⁸⁷⁷ Bkz. Hac 22/2.

⁸⁷⁸ Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.378.

⁸⁷⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.523.

⁸⁸⁰ Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.621.

⁸⁸¹ Bilmen, *a.g.e.*, C.8, s.342.

⁸⁸² Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.523.

⁸⁸³ Şu’arâ 26/89.

⁸⁸⁴ En’âm 6/94.

Araplar bundan dolayı bulutu dişi deveye benzeterek العِشَار kelimesine mecazi bir anlam yüklemişlerdir.⁸⁸⁵

“Yabani hayvanların toplanıp bir araya getirildiği”⁸⁸⁶ âyetine baktığımızda ise; bir önceki âyetle bağlantı görmekteyiz. 4. âyetle evcil hayvan olan develerden bahsederken 5. âyetle zıttı olan vahşi hayvanlardan bahsetmektedir. Âyetler و/vav ile birbirine bağlanarak bu zıtların bir araya getirileceğini göstermektedir. Hayvanların toplanılması noktasında üç farklı görüş belirtilmiştir.

1. İsrâfil (as)’ın sûra birinci defa üfürmesinden önce, insanları ve hayvanları sürüp sevkettiği ateş çıktığı vakit toplanma olacaktır. O anın korku ve dehşetinden hayvanların yuvalarından fırlayarak ne birbirlerinden ne de insanların saldırısından çekinmeksizin bir araya toplanmalarındır. Günümüzde de biliyoruz ki deprem ve orman yangınlarında hayvanlar kaçışmakta ve toplanmaya çalışmaktadır.

2. Ölüm ve helakte toplanmadır.

3. Hayvanların kısas için dirilip mahşer yerinde toplanmalarındır.⁸⁸⁷ Bu durumda her taraftan bütün hayvanlar toplanacak ve birbirlerinden karşılıklı olarak haklarını alacaklardır. Hatta sineğe varıncaya kadar her şey kısas için diriltilecektir. Mu’tezile’ye göre Allah Teâlâ, dünyada iken ölme ve öldürülme gibi benzeri elemelerden başlarına gelen şeylerin karşılığını vermek için hayvanları bir araya toplar. Onlara bu elemelerin karşılığını verir ve dilerse cennette baki kılar, dilerse onları yok eder. Ehl-i sünnete göre ise hadîs-i şerifte de belirtildiği üzere; Allah bütün vahşi hayvanları toplayacak ve boynuzsuz koyunun hakkını boynuzludan alıp ona verecek⁸⁸⁸ ve sonrasında onlara ölün denilecek, onlar da ölüverecekler.⁸⁸⁹

Râzî’nin tefsirinde bu hadisenin gerçekleşmesi üç gayeyle açıklanmıştır:

⁸⁸⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.429.

⁸⁸⁶ Tekvîr 81/5.

⁸⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, C.9, s.30. Burada haşredilmek (toplanmak) insanlar ve cinlerin dışındakilerin ölmesi demektir şeklinde yorumlanmıştır. (Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.429.)

⁸⁸⁸ “Kıyâmet gününde tüm haklar sahiplerine verilecektir. Hatta boynuzsuz hayvanın bile hakkı alınacaktır.” (Tirmizi, Kıyâmet, 2)

⁸⁸⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.524.

1. Allah Teâlâ adaleti ortaya koymak için kıyâmet günü bütün canlıları haşreder. Fakat o büyük gün mükellef olan insan ve cinlerin haşredilmemesinin düşünülemeyeceği ifade edilmiştir.

2. Vahşi hayvanların dünyada iken insanlardan nefret etmeleri, dağlarda ve çöllerde yaşamalarına rağmen kıyâmet günü bir araya gelmeleri, o günün dehşetini göstermektedir.

3. Vahşi hayvanlar birbirlerinin yemidir. Kıyâmet günü bir araya gelecekler ve hiçbiri diğerine o günün dehşeti ve şiddetinden dolayı zarar vermeyecektir.⁸⁹⁰

Özetleyecek olursak vahşi hayvanların haşrolunması, âlimlerin çoğunluğuna göre mahşerde kısas için haşrolunacakları şeklindedir. Ancak bununla birlikte hayvanların, teklifat-i ilahiyle ile mükellef tutulmadıkları için kısasın olmayacağını ileri süren görüş de bulunmaktadır. Bu görüşe göre kıyâmet günü boynuzsuz koyunun boynuzludan hakkının alınması ise, Allah Teâlâ'nın kıyâmet günü en adil bir şekilde hükmedeceğini belirtmektedir.⁸⁹¹

Yeryüzündeki kıyâmet sahnelerini özetleyecek olursak: O gün çok şiddetli depremler olacaktır. Deprem neticesinde, çatlak yer kabuğu daha da çatlayacak ve koptukça kopacaktır. *“O gün yer yarılır, onların üzerinden süratle yarılıp açılır...”*⁸⁹² Yerin içinde olan kızgın ateş tabakaları yeryüzünün her tarafına çıkarak kara ve denizlere yayılacaktır. Magma patlamaları gerçekleşecektir. Ayrıca tüm yanardağlar etkin hale gelerek lavlarını püskürtecektir. Lavların etkisiyle lahar (volkanik çamur) akıntıları olacak, her şeyi silip süpürecektir. Bununla birlikte tüm volkanların aynı anda patlaması gerçekleşecektir. Yani tüm yerkabuğu parçaları, dolayısıyla dağlar toz duman olacaktır. Böylelikle yeryüzü düzleşecek ve denizler birleşecektir. Ayrıca yerkabuğunun her tarafında görülecek olan deprem dalgaları/tsunami gerçekleşerek denizleri taşıracaktır. Yeryüzüne çıkacak olan magma ve gökyüzünden düşecek dev ateş toplarının neticesinde ve başka nedenlere bağlı olarak denizler kaynayacaktır. Bunlarla birlikte iklim değişiklikleri olacaktır. Atmosferin ortadan kalkmasına bağlı olarak korkunç fırtınalar, sıcaklıklar, su baskınları ve yangın gibi felaketler olacaktır.⁸⁹³

⁸⁹⁰ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.524.

⁸⁹¹ Yıldırım, *a.g.e.*, C.13, s.6618.

⁸⁹² Kâf 50/44.

⁸⁹³ Musaoğlu, *a.g.e.*, ss.218-223.

Yeryüzünün tamamının altüst olması ve toz-duman bulutu haline gelmesi dünyanın ilk başlangıcına geri dönmesini göstermektedir.⁸⁹⁴ Nitekim evrende başlangıçta gaz vardı.⁸⁹⁵ Üzerinde çalıştığımız sûrelerde kıyâmet günü, dağların ve denizlerin durumlarının anlatılmasıyla birlikte; ayrıca o günün dehşeti vahşi, evcil hayvanların durumlarıyla ve yerin altüst olmasına bağlı olarak kabirlerin de içindekileri boşaltacağı ile de anlatılmıştır.

3.2. Ahiretteki Kıyâmet Sahneleri

3.2.1. Sûra Üfleniş

أَصْوَارٌ ج صُورٌ/Sûr kelimesi sözlükte boynuz⁸⁹⁶ (boru) manasına gelmektedir.⁸⁹⁷ Kurtubî sûru, kendisine üflenilecek nurdan bir boynuz olarak tanımlamıştır.⁸⁹⁸ Dinî terim olarak da; “kıyâmetin kopuşunu belirtmek ve kıyâmet koptuktan sonra bütün insanların dirilip mahşer yerinde toplanmalarını sağlamak üzere İsrâfîl (as)⁸⁹⁹ tarafından üflenecek boruya denmektedir.”⁹⁰⁰ İnsanların üflenerek, mahşere çağrıldığı boynuz şeklinde borazandır⁹⁰¹ ve kıyâmet borusudur.⁹⁰² Efendimiz (sav) de sûru, “ *Kendisiyle kıyâmetin haber verileceği, üflenmek suretiyle ses çıkaran bir alettir*”⁹⁰³ diye tanımlamıştır. Ancak bu borunun mahiyetiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Sûra kaç defa üfleneceği noktasında âlimler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Sûra bir, iki ve üç defa üfleneceği şeklinde görüşler bulunmaktadır. Görüşlerin farklı olmasının nedeni Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli yerlerde geçen sûr âyetlerinin birleştirilmesinde kaynaklanmaktadır. Âlimlerin çoğunluğu sûra iki defa üfleneceğini savunmuşlardır.⁹⁰⁴ “(O gün) sûra üflenecek, ardından –Allah’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi

⁸⁹⁴ Yeniçeri, *a.g.e.*, s.366.

⁸⁹⁵ Musaoğlu, *a.g.e.*, s.50.

⁸⁹⁶ Zamahşerî, *a.g.e.*, C.4, s.360.

⁸⁹⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “S-v-r” md., C.4, s.475.

⁸⁹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, C.7, s.62.

⁸⁹⁹ İsrâfîl (as), mukarreb meleklerden sûr’a üfürecek olan melektir. (Zamahşerî; *a.g.e.*, C.4, s.360.)

⁹⁰⁰ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Sûr md., s.599.

⁹⁰¹ Râzî, *a.g.e.*, C.16, s.44; Bkz. Cevherî, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.606; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “S-v-r” md., C.4, s.475.

⁹⁰² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, C.3, s.447.

⁹⁰³ Tirmizî, *Kıyâmet*, 8.

⁹⁰⁴ Adil Bebek, “Sûr”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, C.38, s.534.

*düşüp ölecek; sonra (sûra) yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar.”*⁹⁰⁵ Sûra iki defa üflenmesi şu şekildedir:

Sûra birinci üflenişte Allah’ın diledikleri dışında her şey helak olacak ve kıyâmet kopacaktır. Birinci üfürüş canlıların yok olması içindir⁹⁰⁶ ve ansızın gerçekleşecektir. *“Onlar, besbelli ki, birbirleriyle uğraşırken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar.”*⁹⁰⁷ *“Sûrun üflendiği gün, Allah’ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O’na gelirler.”*⁹⁰⁸ *“Sûra bir defa üflendiğinde; yeryüzü ve dağlar yerlerinden sökülüp birbirine bir defa çarpılarak darmadağın edildiğinde; işte o gün olacak olur. Gök yarılr o gün (bütün) bunların düzeni çökmüştür.”*⁹⁰⁹ İkinci üflenişte ise insanlar dirilecek ve mahşer yerinde toplanacaktır. *“Sûra üflenmiştir. Artık onlar kabirlerinden kalkıp Rablerine doğru koşmaktadır.”*⁹¹⁰ Boynuz gibi olan bu boruya üflenmesiyle Yüce Allah, sûret ve ruhların kendi bedenlerine geri dönmesini sebep kılar.⁹¹¹ Yani ikinci üfürüş yeniden yaratmak içindir.⁹¹² Ayrıca sûra ikinci üflenişe *رَوْدِفْ ج رَدْفَة*/radife ismi verilmektedir.⁹¹³ Dirilişin başlangıcı, anahtarı olan ikinci üfürüş, canlandıran ses frekansı olarak tanımlanmaktadır. Mahiyeti bilinmemektedir.⁹¹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de sûra üfürülüş anında yaşanacak dehşeti, kıyâmet sahnelerinin resmedildiği üzerinde çalıştığımız Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûreleriyle birlikte daha birçok sûrede görmekteyiz. Efendimiz (sav)’in bir hadîs-i şerifinde kıyâmet günü için Allah’a itimad edilmesi gerektiğini vurgulanmıştır:

“Sûra üfürecek kişi sûru eline almış üfleme emri gelir gelmez hemen üflemek üzere izin beklerken ben bu dünyada nasıl zevk içerisinde yaşayabilirim? Bu söz ashaba ağır gelmiş olacak ki Rasûlullah (sav) onlara şöyle buyurdu:

⁹⁰⁵ Zümer 39/68.

⁹⁰⁶ Kurtubî, *a.g.e.*, C.7, s.62.

⁹⁰⁷ Yâsîn 36/49.

⁹⁰⁸ Neml 27/87.

⁹⁰⁹ Hâkka 69/13-16.

⁹¹⁰ Yâsîn 36/51.

⁹¹¹ Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “S-v-r” md., s.607.

⁹¹² Kurtubî, *a.g.e.*, C.7, s.62.

⁹¹³ Güneş, *a.g.e.*, “R-d-f” md., s.463.

⁹¹⁴ Musaoğlu, *a.g.e.*, s.340.

“Daima Allah’a güveniyoruz, en güzel vekil odur, sadece Allah’a güveniniz”
deyiniz.⁹¹⁵

3.2.2. Ba’s/Öldükten Sonra Diriliş

بَعَثَ يَبْعَثُ بَعَثًا بَعَثَ/Ba’s kelimesi بَعَثَ ج بُعُوثُ

gönderme, diriltme,⁹¹⁶ çıkarma, yayma, uyandırma, harekete geçirme, ayağa kaldırma, elçi manalarına gelmektedir.⁹¹⁷ Kelimenin aslı ise bir şeyi harekete geçirip yönlendirme manasına gelmektedir.⁹¹⁸ Ba’s kelimesi İslâmî literatürde, İsrâfil (as)’ın sûra ikinci defa üflemesinden sonra kıyâmet gününde Allah’ın ahiret hayatını başlatmak üzere ölüleri yeniden canlandırması anlamında kullanılmaktadır.⁹¹⁹ Yani ba’s, öldükten sonra dirilmeyi ifade etmektedir⁹²⁰ ve Allah’ın ruhu bedene geri döndürmesiyle gerçekleşmektedir.⁹²¹ İsrâfil (as)’ın sûra ikinci defa üflemesiyle genetik şifre çözülür ve diriliş gerçekleşir.⁹²² يَوْمَ الْبَعْثِ ifadesi de kıyâmet ve öldükten sonra dirilişi ifade etmektedir.⁹²³ Tekvîr Sûresi’nde ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ “İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde”⁹²⁴ buyrulan âyet-i kerîme için müfessirler ruhların bedenlerle birleştirildiği zaman olarak yorumlamışlardır.⁹²⁵

İsfahânî ba’sı; beşeri ba’s ve ilahi ba’s olarak ikiye ayırmıştır. Beşeri ba’sa, deveyi sürmek ve insanı bir iş için göndermek gibi manalar vermiştir. İlahi ba’sı da ikiye ayırmıştır. Bunlardan birincisi, yoktan var etmek anlamındadır ve sadece Allah Teâlâ’ya mahsustur. İkincisi ise ölüleri diriltmektir. Bu ise Yüce

⁹¹⁵ Tirmizî, Kıyâmet, 8.

⁹¹⁶ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “B-a-s” md., s.58; Cevherî, *a.g.e.*, “B-a-s” md., s.97; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “B-a-s” md., C.2, s.116.

⁹¹⁷ Güneş, *a.g.e.*, “B-a-s” md., s.82.

⁹¹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, C.2, s.103; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “B-a-s” md., s.152.

⁹¹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Ba’s”, *DİA*, İstanbul, 1992, C.5, s.98.

⁹²⁰ Râzî, *a.g.e.*, C.3, s.19.

⁹²¹ Beyzâvî, *a.g.e.*, C.1, s.320.

⁹²² Cesede ait hücrelerin genetik bilgileri levh-i mahfuzda kayıtlıdır. İkinci sûra üflenişte bu genetik kod çözülür ve diriliş gerçekleşir. (Ahmet Musaoğlu, *a.g.e.*, s.340-341.)

⁹²³ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “B-a-s” md., s.58; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “B-a-s” md., C.2, s.117.

⁹²⁴ Tekvîr 81/7.

⁹²⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.432; Neseffî, *a.g.e.*, C.10, s.567.

Allah’a mahsus olmakla birlikte Hz. İsa⁹²⁶ ve benzeri Allah dostlarının da hususiyetlerinden biri olmuştur.⁹²⁷

Ekollere göre ba’sın hakikati hakkında şu görüşler bulunmaktadır: “Ehl-i sünnet’e göre ba’s kesin naslarla sabit olduğu gibi aklen de mümkündür. Mu‘tezile ise mümine mükâfat, kâfire ceza vermenin Allah’a vâcip olduğu şeklindeki temel görüşünden hareketle ba’sı mümkün olmanın ötesinde aklen zorunlu görmüştür. Kerrâmiyye de aynı kanaati paylaşmıştır. Şîa’nın konu ile ilgili görüşü Ehl-i sünnet’inkinden farklı değildir. Mansûriyye ve Cenâhiyye gibi bazı İslâm dışı fırkalar ise ba’sı inkâr etmişlerdir. Ba’s; Kur’ân, sünnet ve icma ile sabittir. Bu nedenle iman esaslarından biridir. İnkâr eden dinden çıkmış kabul edilmektedir.”⁹²⁸ Amentü duasında da ﴿وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ﴾ “Ölümden sonra tekrar dirilmek apaçık bir gerçektir” olarak geçmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de İnfitâr Sûresi’nde kabirlerin altı üstüne getirildiği,⁹²⁹ İnşikâk Sûresi’nde de yerin içindekileri atıp boşalttığı⁹³⁰ ve Nûh Sûresi’nde de Allah’ın insanları, mahşerde kabirlerden dirilteceği ve yerden ot bitirir gibi çıkaracağı⁹³¹ bildirilmektedir. Bunların hepsiyle ba’s kastedilmektedir. Kehf Sûresi’nde buyrulan ﴿لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ “Allah’ın vâ’dinin hak olduğunu bilsinler”⁹³² âyetiyle de ba’s ilgili vaadin hak olduğu ifade edilmektedir.⁹³³ Yani Ashâb-ı Kehf’in⁹³⁴ mağarada üç yüz dokuz yıl uyuması ba’sı göstermektedir. Nitekim uyku hafif ölüm olarak ifade edilmektedir.⁹³⁵ Uyku, ölüp sonra dirilmeye

⁹²⁶ “İşte o zaman Allah şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lutfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudûs’le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil’i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve cüzamlıyı iyileştiriordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. Sen onlara açık kanıtlar getirip içlerinden inkâr edenler ‘Bu düpedüz bir büyü!’ dediklerinde İsrailoğulları’nın sana zarar vermelerini önlemiştim.” (Mâide 5/110.)

⁹²⁷ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “B-a-s” md., s.153.

⁹²⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Ba’s”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1992, C.5, s.99.

⁹²⁹ Bkz. İnfitâr 82/4.

⁹³⁰ Bkz. İnşikâk 84/4.

⁹³¹ Bkz. Nûh 71/17-18.

⁹³² Kehf 18/21.

⁹³³ Zemahşeri, a.g.e., C.4, s.32; Râzi, a.g.e., C.15, s.146; Kurtubi, a.g.e., C.10, s.572.

⁹³⁴ Ashâb-ı Kehf için bkz. Kehf 18/9-26

⁹³⁵ Özbahar, a.g.e., s.123.

benzetilmektedir.⁹³⁶ Yine Bakara 259. âyette⁹³⁷ anlatılan Üzeyr (as)’ın kıssasında dirilişin hak olduğunu görmekteyiz.⁹³⁸ Ayrıca dirilişin hak olduğu şu âyet-i kerîmelerde de ifade edilmiştir:

*“Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek? diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”*⁹³⁹

*“Ey insanlar! Eğer yeniden diriltmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden (sperm), sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra organları önce belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından yarattık ki, size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz. Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefat eder. Yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür, ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin...”*⁹⁴⁰

Ba’sın gerçekleşmesi, ehl-i sünnet, Mu’tezile ve Şîa gibi mezheplere göre cismani olacaktır.⁹⁴¹ Yani hem beden hem de ruhen gerçekleşecektir. Filozoflara göre ise ruhların bedenlere iadesi şeklinde olmayacaktır. Bu noktada Gazzâlî filozofları *Tehâfütü’l-Felâsife* adlı eserinde tekfir etmektedir.⁹⁴² İnsan öldükten sonra Allah o kimsenin bedenine ait aslî parçaları bir araya getirecek ve ruhu bu bedene iade edecektir. Hesap gününde kişinin dilleri, elleri ve ayaklarının yaptıkları hususunda şahitlik edeceği de hem ruhen hem de bedenlen dirilmenin gerçekleşeceğinin delillerindendir.⁹⁴³ *“O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları,*

⁹³⁶ Zemahşerî, a.g.e., C.4, s.32.

⁹³⁷ “Yahut evlerinin duvarları çatıları üzerine yıkılmış, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, ‘Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?’ demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. ‘Ne kadar kaldın’ diye sordu. ‘Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım’ dedi. Allah ‘Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz’ buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, ‘Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir’ dedi.” (Bakara 2/259.)

⁹³⁸ Üzeyr (as)’ın kıssası için bkz. Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.1, s.211-213.

⁹³⁹ Yâsîn 36/78-79.

⁹⁴⁰ Hac 22/5.

⁹⁴¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Ba’s”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992, C.5, s.99.

⁹⁴² Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el- Gazzâlî (ö. 505/1111), *Tehâfütü’l-Felâsife*, trc: Mahmut Kaya, Hüseyin Sarioğlu, Klasik Yay., İstanbul, 2018, ss.207-224.

⁹⁴³ Ahmet Saim Kılavuz, *İlmihal*, TDV Yay., Ankara, 2016, C.1, s.125.

yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir.”⁹⁴⁴ Bu noktada ehl-i sünnet ve Mu'tezile ayrılmaktadır. Ehl-i sünnete göre; bünye yaşamın koşulu değildir. Allah Teâlâ'nın tek bir insanda da tam bir ilim, tam bir kudret ve bir kelâm yaratması caizdir. Mu'tezile'ye göre ise caiz değildir. Allah Teâlâ bu organlarda konuşmayı halketmiştir. Ancak mecâzi olarak organlara nispet etmiştir.⁹⁴⁵ Efendimiz (sav) de “İnsandan her parça çürür, yalnız kuyruk sokumundaki bir parçası çürümez, ikinci yaratma o parça içinde terkîb edilir”⁹⁴⁶ buyurarak dirilişin hiçbir zaman çürüyüp yok olmayan acbu'z-zenep denilen kuyruk sokumundan gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Ayrıca yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ashâb-ı Kehf kıssası ba'sa işaret etmektedir ve bu kıssa ruhla birlikte cesetlerin de dirileceğinin delillerindendir.⁹⁴⁷

3.2.3. Haşir-Mahşer

حَشَرَ يَحْشُرُ حَشْرًا fiili sözlükte bir araya toplamak, haşretmek,⁹⁴⁸ bir şeyi, bir topluluğu yerinden çıkarmak,⁹⁴⁹ bir araya getirip sevk etmek,⁹⁵⁰ toplanıp sürülme⁹⁵¹ manalarına gelmektedir. Haşir kelimesinin terim anlamı ise; kıyamet gününde, ba'sdan sonra diriltilecek varlıkların hesaba çekilmek için toplanmasını ifade eder.⁹⁵² Fahreddin Râzî haşir kelimesini, insanların kabirlerden çıkmalarından itibaren hesap meydanına gelinceye kadar gerçekleşen bütün hallere verilen isim olarak tanımlamıştır.⁹⁵³ Mukâtil b. Süleyman ise haşir kelimesini, Allah'ın huzurunda toplanma olarak tanımlamıştır.⁹⁵⁴ Toplanılacak yere de mahşer, mevkıf ve arasât denilmektedir.⁹⁵⁵ Kıyâmet günü de haşir günü olarak adlandırılmaktadır.⁹⁵⁶

⁹⁴⁴ Nûr 24/25.

⁹⁴⁵ Râzî, a.g.e., C.17, s.27.

⁹⁴⁶ Buhârî, Tefsîr, 258.

⁹⁴⁷ Zemahşerî, a.g.e., C.4, s.32; Râzî, a.g.e., C.15, s.146; Kurtubî, a.g.e., C.10, s.572; Beyzâvi, a.g.e., C.2, s.699.

⁹⁴⁸ Halîl b. Ahmed, a.g.e., “H-ş-r” md., s.158; Cevherî, a.g.e., “H-ş-r” md., s.237; İbn Manzûr, a.g.e., “H-ş-r” md., C.4, s.190.

⁹⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî, a.g.e., “H-ş-r” md., s.286.

⁹⁵⁰ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Haşir” md., s.237.

⁹⁵¹ Kurtubî, a.g.e., C.4, s.118.

⁹⁵² Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Haşir” md., s.117.

⁹⁵³ Râzî, a.g.e., C.4, s.552.

⁹⁵⁴ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.1, s.165.

⁹⁵⁵ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, “Haşir” md., s.117.

⁹⁵⁶ Cevherî, a.g.e., “H-ş-r” md., s.237; Râgıb el-isfahânî, a.g.e., “H-ş-r” md., s.286.

Haşırın kesin gerçekleşeceği, “Sizi gerçekleşmesinde asla şüphe olmayan kıyâmet gününde mutlaka toplayacaktır.”⁹⁵⁷ âyetinde ifade edilmektedir. O büyük gün, tazim için tekrarlanarak İnfitâr Sûresi’nde geçen ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ثُمَّ مَا﴾ “Ceza günü nedir bilir misin? Evet, ceza günü nedir bilir misin? O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah’a kalmıştır”⁹⁵⁸ âyetiyle de din gününün durumundan yani mahşerden haber verilmektedir.⁹⁵⁹ O gün herkesi, meşgul edecek bir derdi bulunacaktır.⁹⁶⁰ Bu nedenle mahşer gününde herkes kendi derdine düşecektir.

“İnsanlar kıyâmet gününde ayakları ayakkabısız, vücutları çıplak ve (yaratıldıkları gibi) sünnetsiz olarak haşır olunurlar buyurdu. Bunun üzerine Hz. Aişe: Ya Rasûlallah! Kadınlar ve erkekler beraber olarak ve onlar birbirlerine bakar halde mi? diye sorar. Rasûlullah (sav): Ya Âişe! Haşır işi çok güçtür. İnsanların birbirlerine bakmalarına müsaide değildir”⁹⁶¹

Hız. Peygamber (sav) hadîs-i şerifinde haşır gününün dehşetini vurgulayarak, herkesin kendi derdine düşeceğini ifade etmiştir. O gün kimse kimseye yardım edemeyecektir. Yani o dehşetli günde kimse kimseden azabı uzaklaştıramayacaktır. Sadece Allah’ın izniyle şefaattir.⁹⁶² olacaktır.⁹⁶³

“Sûrun üflendiği gün, Allah’ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O’na gelirler.”⁹⁶⁴ Yeryüzündeki kıyâmet sahnelerinde açıkladığımız ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ “Yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde”⁹⁶⁵ âyetinin yorumlarından biri de vahşi hayvanların mahşer yerinde toplanmalarıydı. O gün vahşi hayvanlar da bir

⁹⁵⁷ En’âm 6/12.

⁹⁵⁸ İnfitâr 82/17-19.

⁹⁵⁹ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.4, s.368.

⁹⁶⁰ İmam-ı Şa’ranî, a.g.e., C.1, s.166.

⁹⁶¹ Müslim, Cennet, 14.

⁹⁶² Şefaattle ilgili hadisler için bkz: Tirmizî, Kıyâmet, 10, 11, 13.

⁹⁶³ Nesefî, a.g.e., C.10, s.576.

⁹⁶⁴ Neml 27/87.

⁹⁶⁵ Tekvîr 81/5.

hataları olmadığı halde boyunları bükük, zelil bir halde Allah'ın huzurunda toplanacaklardır.⁹⁶⁶

Efendimiz (sav) kıyâmet gününde herkesin yaptığı amelleri oranında sıkıntıdan ter içinde kalacağını, bazısının topuğuna kadar, bazısının diz kapağına kadar, bazısının da ağzına kadar ter içinde kalacağını buyurarak o büyük günün dehşetini bildirmiştir.⁹⁶⁷ Mahşer yerine toplanmaya ise kimisi yaya, kimisi binitli olarak ve kimisi de yüzüstü sürünerek gelmiş olacaktır.⁹⁶⁸ Sırat köprüsü de bu şekilde sıkıntılı olacaktır. Bunların nedenlerinden birini ise Hz. Peygamber (sav)'in “Her bir kul hangi hal üzere vefât ettiyse, o hal üzere diriltirler”⁹⁶⁹ hadîs-i şerîfinde görmekteyiz. Hz. Peygamber (sav); kulun ahirette, dünyadaki yaşantısı üzere dirileceğine dikkat çekmiştir.

Tekvîr Sûresi'nde ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ “İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde”⁹⁷⁰ ifade edilen âyet-i kerîmede de mahşerde, dünyadaki yaşamın devamı gerçekleşecektir. Nitekim o büyük gün, herkes kendi ameli gibi amel işlemiş olanlarla eşleştirilecektir. Günahkâr olanlar günahkârlarla, salih kimseler salih kimselerle bir araya getirilecektir. Mü'minler hurilerle, kâfir ve münafıklar da şeytanlarla bir araya getirilecektir. İbn Abbas da o gün insanların sabikun (ileri geçenler), ashabu'l-yemin (amel defterini sağ taraflarından alanlar) ve ashabu's şimal (amel defterini sol taraflarından alanlar) şeklinde üç grup olacağını söylemiştir. O gün hayır ve şer olarak herkes kendisi gibi olanlarla bir araya getirilecektir.⁹⁷¹ Bir araya geliş, toplanış yerini ise Efendimiz (sav) şöyle açıklamıştır: “Kıyâmet günü insanlar beyaz, duru beyaz ve kepekten arınmış undan ma'mûl çörek gibi ve kendisinde hiçbir kimse için bir alamet bulunmayan bir saha üzerinde haşr olunurlar (toplanırlar).”⁹⁷²

⁹⁶⁶ İmam-ı Şa'ranî, a.g.e., C.1, s.169.

⁹⁶⁷ Tirmizî, Kıyâmet, 2.

⁹⁶⁸ Tirmizî, Kıyâmet, 3.

⁹⁶⁹ Müslim, Cennet, 19.

⁹⁷⁰ Tekvîr; 81/7.

⁹⁷¹ Râzî, a.g.e., C.22, s.526; Kurtubî, a.g.e., C.18, s.432.

⁹⁷² Müslim, Kıyâmet, 2.

3.2.4. Mizan

المِيزَان/el-Mizan kelimesi sözlükte; tartmak, ağırlığını ölçmek,⁹⁷³ sözü tartarak konuşmak, ölçülü konuşmak⁹⁷⁴ gibi anlamlara gelen وَزَنَ يَرِنُ وَزْنًا \ زَنَ fiilinden türemiş, ismi alettir. Ölçme aleti, ölçek,⁹⁷⁵ terazi, ölçü, miktar, vezin aruz (şiir) gibi manalara gelmektedir.⁹⁷⁶ Çoğulu مَوَازِين dır.⁹⁷⁷ Mizan kelimesi ıstılahta ise, mahşer günü kulların amellerini tartmaya özgü adalet ölçüsü olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷⁸

Mizanın nasıl olacağına dair âlimler farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Bunlar şu şekildedir: Selef âlimleri mîzân kelimesinin zahiri manasıyla yorum yaparak;⁹⁷⁹ kıyâmet gününde amel defterinin, bir dili ve iki kefesi olan bir tartı ile tartılacağını ve itirazların önünün kesilmesi için herkesin gözü önünde tartılacağını söylemiştir. Başka bir görüşte ise tartıdan kasıt âdil bir hükümdür.⁹⁸⁰ Bu görüş Mu'tezile ve Ehl-i sünnet kelimcilerinin görüşüdür. Mu'tezile kelimcilerine göre, gerçekte bir terazi olmayacaktır. Ehl-i sünnet kelimcilerine göre ise terazinin niteliğinin dünyadakilere benzemeyeceği şeklindedir ve ölçmenin, değerlendirmenin dünyada da çeşitli şekillerde gerçekleşeceği şeklindedir.⁹⁸¹ Onu ancak Cenab-ı Hakk bilir.⁹⁸²

Mizan kavramı farklı kalıplarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de 24 yerde geçmektedir.⁹⁸³ Bu âyetlerden A'râf Sûresi'nde, tartının hak olduğu yani dünyada yapılan amellerin tartılmasının ve hafif ile ağır olanın ayırt edilmesinin hak

⁹⁷³ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.* "V-z-n" md., s.900; İbn Fâris, *a.g.e.*, "V-z-n" md., s.954; Cevherî, *a.g.e.*, "V-z-n" md., s.1137; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "V-z-n" md., C.13, s.446.

⁹⁷⁴ Güneş, *a.g.e.*, "V-z-n" md., s.1289.

⁹⁷⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.* "V-z-n" md., s.900; İbn Fâris, *a.g.e.*, "V-z-n" md., s.954; Cevherî, *a.g.e.*, "V-z-n" md., s.1137; İbn Manzûr, *a.g.e.*, "V-z-n" md., C.13, s.446; Kurtubî, *a.g.e.*, C.7, s.235.

⁹⁷⁶ Güneş, *a.g.e.*, "V-z-n" md., s.1290.

⁹⁷⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, "V-z-n" md., C.13, s.446; Beyzâvî, *a.g.e.*, C.2, s.14.

⁹⁷⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, C.7, s.280; Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Mizan" md., s.450.

⁹⁷⁹ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, "Mîzân" md., s.218.

⁹⁸⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.2, s.806; Râzî, *a.g.e.*, C.10, s.290.

⁹⁸¹ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, "Mîzân" md., s.218.

⁹⁸² Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Mizan" md., s.450.

⁹⁸³ Bkz. En'âm 6/152; A'râf 7/8 (2 defa), 9, 85; Hûd 11/84, 85; Hicr 15/19; İsra 17/35; Kehf 18/105; Enbiyâ 21/47; Mü'minûn 23/102, 103; Kasas 28/182; Şûrâ 42/17; Rahmân 55/7,8, 9 (2 defa); Hadîd 57/25; Mutaaffîn 83/3; Kâri'a 101/6, 8 (Çanga, *a.g.e.*, "V-z-n" md., s.550.)

olduğu⁹⁸⁴ ve bu tartının da adalet olduğu;⁹⁸⁵ “O gün ölçü-tartı haktır. Artık kimin tartıları ağır gelirse (salih amelleri, sevapları) işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin de tartıları hafif gelirse işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır”⁹⁸⁶ âyetiyle buyrulmaktadır.⁹⁸⁷ Enbiyâ Sûresi’ndeki, “Biz, kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz”⁹⁸⁸ âyetiyle de adalet terazileri kurulacağından ve hiç kimseye haksızlık edilmeyeceğinden bahsedilmektedir. Terazilerin çoğul olarak zikredilmesi ise; kalbin, uzuvların ve söylenen sözlerin her biri için ayrı teraziler bulunmasından kaynaklı olduğu ifade edilmiştir.⁹⁸⁹ O gün kimseye haksızlık edilmeyecektir. Herkes hakkını alacaktır. Hz. Peygamber (sav) de adalet terazisiyle alakalı olarak şöyle buyurmaktadır: “Kıyâmet gününde tüm haklar sahiplerine verilecektir. Hatta boynuzsuz hayvanın bile hakkı alınacaktır.”⁹⁹⁰

Özetleyecek olursak, kıyâmet günü adalet terazi manasına gelen, mîzânda dünyada yapılan ameller tartılacaktır. İyilikleri ağır gelenler mükâfatlandırılmak üzere cennete, kötülükleri ağır gelenler ise cezalandırılmak üzere cehenneme gideceklerdir. Ahiretteki kıyâmet sahnelerinin aşamalarından biri olan mîzân, üzerinde çalıştığımız Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinde geçmemektedir.

3.2.5. Hesap

Hesap kavramı mükellef kimselerin dünyada yaptıklarından dolayı kıyâmet gününde sorguya çekilmesi manasına gelmektedir. Hesap kavramının manasıyla ilgili detaylı bilgi hesap maddesinde yer almaktadır.

3.2.5.1. Kirâmen Kâtibin Melekleri ve Amel Defteri

Dünyada yapılan fiiler kirâmen kâtibin melekleri tarafından kayıt altına alınmaktadır. İnfitâr Sûresi’nde kirâmen kâtibin melekleri şöyle geçmektedir: ﴿كَلَّا﴾

⁹⁸⁴ Zemahşerî, a.g.e., C.2, s.806.

⁹⁸⁵ Râzî, a.g.e., C.10, s.290.

⁹⁸⁶ A’râf 7/8-9.

⁹⁸⁷ Zemahşerî, a.g.e., C.2, s.806.

⁹⁸⁸ Enbiyâ 21/47.

⁹⁸⁹ Râzî, a.g.e., C.10, s.292.

⁹⁹⁰ Tirmizî, Kıyâmet, 2.

﴿بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾ “Hayır! İnanacak yerde

siz hâlâ dini yalan sayıyorsunuz. Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar.”⁹⁹¹ Âyette geçen kirâmen kâtibin, hafaza ismi verilen gözcü meleklerin ünvanıdır. Onlar Allah katında saygın, değerli, dürüst hak yazıcıdırlar.⁹⁹²

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş alıcılar alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız. O hiçbir söz söylemez ki, yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”⁹⁹³ Kulun yanında bulunan yazıcı melekler, o kimsenin yaptığı iyilikleri ve kötülükleri yazmaktadır. Yapılan iyilikleri kişinin sağ tarafındaki melek, yapılan kötülüğü ise sol tarafındaki melek yazar. Kâfirlerin yazıcı meleklerinin olup olmadığı noktasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir grup, kâfirlerin amellerinin tek çeşit olduğunu ve durumlarının belli olması nedeniyle, onların yazıcı meleklerinin olmadığını savunmaktadır.⁹⁹⁴ Fakat âyette, yazıcı meleklerin kişinin aleyhine amelleri yazdığı halde, mükâfat ve cezayı inkâr edenlerden bahsetmektedir.⁹⁹⁵ Ayrıca başka bir âyette, “Kitabı sol tarafından verilene gelince o, ‘Keşke, der, bana kitabım verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim’”⁹⁹⁶ kâfirlerin de yazıcı melekleri olduğu ifade etmektedir. Mutaaffifin Sûresi’nde de siccîn’in günahkârlar için, yapılanların kaydedildiği bir kötülük defteri olduğu ifade edilmektedir.⁹⁹⁷ Yani bu defterde günahkârların amelleri yazılmaktadır.⁹⁹⁸ Melekler yazarken de solda bulunan melek günahları yazdığında sağdaki melek de yazılanlara tanık olmaktadır.⁹⁹⁹

“Yoksa onlar bizim, gizlediklerini ve fısıldaştıklarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır! Doğrusu şudur ki, onların yanındaki elçi meleklerimiz her şeyi kaydediyorlar.”¹⁰⁰⁰ Kişinin içinden geçenleri yani kalbindekileri melekler

⁹⁹¹ İnfitâr 82/9-12.

⁹⁹² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, C.9, s.54.

⁹⁹³ Kâf 50/16-18.

⁹⁹⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.460.

⁹⁹⁵ Neseî, *a.g.e.*, C.10, s.576.

⁹⁹⁶ Hâkka 69/25-26.

⁹⁹⁷ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, C.5, 576.

⁹⁹⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.6, s.1206.

⁹⁹⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.460.

¹⁰⁰⁰ Zuhurf 43/80.

bilmektedir. Kişi iyilik yapmak istediğinde o kişiden güzel koku yayılır. Kötülük yapmak istediğinde ise kokuşmuş pis koku yayılır. Melekler de bu koku sayesinde kişinin içinden geçenleri bilir.¹⁰⁰¹ Bunun neticesinde insan her an gözetim altında olduğunun bilincinde olur. Nitekim yazıcı melekler iyi kötü yapılan her şeyi hesap gününde karşılığının verilmesi için amel defterine kaydetmektedirler.¹⁰⁰² “...Onların gelecek için yaptıkları her şeyi ve bıraktıkları her izi de yazmaktayız. Zaten biz her şeyi apaçık bir ana kitaba kaydetmişizdir.”¹⁰⁰³ Yazıcı meleklerinin yapılanları kayda alması ise hesap ve cezanın önemini ve büyüklüğünü göstermektedir.¹⁰⁰⁴

Bilim dünyasına göre ise kayıt şu şekildedir: Yıldızlardan ışınlar 9,5 trilyon km’lik hızla gözlemciye ulaşır. Mesela en yakın olan Alfa Centauri adlı yıldızdaki görüntüler bizlere 4,5 yıl sonra ulaşmaktadır. Bu da hiçbir bilginin uzayda kaybolmadığını, bir kayıt altında olduğunu göstermektedir.¹⁰⁰⁵ Ayrıca kirâmen kâtibin maddesinde de ifade ettiğimiz gibi, bilim adamları ışık hızının geçildiği takdirde de bu kaydedilen bilgilere ulaşılacağını belirtmektedir.¹⁰⁰⁶

Görüldüğü üzere hem dini kaynaklar hem de pozitif ilim her şeyin kayıt altında olduğunu göstermektedir. Kayıt kulun her an Allah’ın (cc) gözetimi altında olduğunu bilmesini ve böylece iyi ve güzele yönlendirilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte kaydedilen bilgileri inkâr etmek ise yalan kapsamına girmektedir. Yani geçmişteki bir olayı inkâr etmeyi ya da gerçekleşmemiş bir olayı gerçekleşmiş gibi göstermeye yalan denmektedir. Allah katında en sevimsiz olan bu davranışın¹⁰⁰⁷ kâinat üzerinde oldukça büyük etkisi bulunmaktadır. Nitekim kişi verdiği sözü tutmadığında veya olmamış bir olayı olmuş gibi gösterdiğinde evrendeki hassas denge bozulur. Uzay zaman ağının parçalanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle yalan yani kaydedilmiş bilginin inkârı hem evrenin ve hem de toplumsal yapının düzenini bozmaktadır.¹⁰⁰⁸ Ayrıca amel defterinin kaydedildiğinin yani hesap gününün inkârı için ise; “(Resûlüm!) İnkâr edenlere de

¹⁰⁰¹ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.460.

¹⁰⁰² Sâbûnî, Safvetü’t-Tefâsir, C.7, s.205.

¹⁰⁰³ Yâsîn 36/12.

¹⁰⁰⁴ Beyzâvî, a.g.e., C.4, s.628; Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri, C.10, s.55.

¹⁰⁰⁵ Tuna, Muhteşem Tasarım, Rastlantı mı, Zorunluluk mu?, ss.131-132.

¹⁰⁰⁶ Tuna, Ol Dedi Oldu 2 Ama Nasıl Oldu?, ss.148-151.

¹⁰⁰⁷ Bkz. Saff 91/3.

¹⁰⁰⁸ Tuna, Ol Dedi Oldu 2 Ama Nasıl Oldu?, s.158-159.

ki: Yakında mağlûp olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir kalacak yerdir”¹⁰⁰⁹ âyetinde de görüldüğü üzere büyük bir ceza bulunmaktadır. “İnkâr edenler ‘Bize kıyâmet gelmeyecek’ dediler. De ki: ‘Bilakis! Gaybı bilen Rabbime andolsun ki o size mutlaka gelecektir.’ Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey, O’nun bilgisi dışında kalamaz. Bundan daha küçük veya daha büyük hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta kayıtlı olmasın.”¹⁰¹⁰

Dünyada kaydedilen bu bilgiler hesap günü,¹⁰¹¹ açığa çıkacaktır. Bilgilerin açığa çıkması, Tekvîr ve İnfitâr Sûrelerinde şu şekilde ifade edilmektedir:

﴿وَإِذَا النُّفُوسُ رُؤِجَتْ وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ﴾ “İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde; diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda; defterler ortaya serildiğinde”¹⁰¹² ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ﴾ “Kişi neler yaptığını öğrenmiş olacaktır.”¹⁰¹³ ﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَمَتْ وَآخَرَتْ﴾ “Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir.”¹⁰¹⁴

Kişi öldüğünde dürülen defteri, hesaba çekileceği zaman yayılır yani dağıtılır.¹⁰¹⁵ Bu durumda hesap günü kişi, amel defterleriyle yani amelleriyle bir araya gelir.¹⁰¹⁶ Dünyada iken kendisini cennete ya da cehenneme götürecek hayırlı ve şer amelleri öğrenir.¹⁰¹⁷ Yani dünyada iken takdim ettiği iyi kötü yapmış olduklarını ve örnek olarak geride bıraktığı sonraki nesillerin işlemesine neden olduğu iyi ve kötü fiileri öğrenmiş olur. Âyette takdim ve tehir olarak ifade edilmektedir. Takdim kişinin kendi yaptıklarıdır. Tehir ise kişinin sebep olduklarıdır.¹⁰¹⁸ Bunları haşrın gerçekleştiği andan itibaren öğrenecektir. Fakat ayrıntılı olarak yani hesaba çekilmeye başladığında öğrenecektir.¹⁰¹⁹ O gün; “Kim

¹⁰⁰⁹ Âl-i İmrân 3/12.

¹⁰¹⁰ Sebe’ 34/3.

¹⁰¹¹ Bkz. Sâd 38/16, 26, 53; Mü’min; 40/27.

¹⁰¹² Tekvîr 81/7-10.

¹⁰¹³ Tekvîr 81/14.

¹⁰¹⁴ İnfitâr 82/5.

¹⁰¹⁵ Râzî, a.g.e., C.22, s.529.

¹⁰¹⁶ Râzî, a.g.e., C.22, s.527; Nesefî, a.g.e., C.10, s.567.

¹⁰¹⁷ Taberî, a.g.e., C.6, s.270.

¹⁰¹⁸ Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri, C.9, s.47.

¹⁰¹⁹ Râzî, a.g.e., C.22, s.544.

zerre miktarı hayır işlemişse onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.”¹⁰²⁰ “Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez...”¹⁰²¹ Herkese yaptığıının karşılığını verir.

Özetleyecek olursak dünyada yapılanlar, kirâmen kâtibin melekleri tarafından kaydedilmektedir. Hesap gününde de kaydedilen defterler açılacak ve herkesin küçük, büyük, gizli, açık yaptığı her şey ortaya çıkacaktır. Hesap günü kul amel defterini almasıyla birlikte dünyada yapmış olduğu her şeyi öğrenecek ve Allah Teâlâ tarafından hesaba çekilecektir. Hesap sırasında amel defteriyle birlikte kişinin organları ve kâinatta diğer yaratılmış olanlar da kişinin yaptıklarına tanıklık edecektir. Bu tanıklık âyet-i kerîmelerde şöyle geçmektedir:

“Nihayet oraya geldiklerinde vaktiyle yaptıklarından dolayı kulakları, gözleri ve derileri onların aleyhine şahitlik eder. Derilerine, ‘Neden aleyhimize şahitlik ettiniz?’ diye sorarlar. ‘Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu’ derler. İlk önce sizi O yarattı, şimdi de yine O’na dönüyorsunuz. Vaktiyle siz, ne kulaklarınızın ne gözlerinizin aleyhinizde şahitlik etmesinden sakınıyordunuz; üstelik yaptıklarınızın çoğunu Allah’ın bilmediğini sanıyordunuz.”¹⁰²²

“O gün onların ağızlarını mühürleriz; yapmış olduklarını elleri bize anlatır, ayakları da tanıklık eder.”¹⁰²³

“O gün yer, Rabbinin ona vahyettiği şekilde bütün haberlerini anlatır.”¹⁰²⁴ Efendimiz (sav) bu âyetteki yeryüzünün haberlerini şöyle açıklamıştır: “Yeryüzünün haberleri erkek ve kadın her kimse hakkında, yeryüzünde yaptıkları hoş iş konusunda falan kişi falan gün ve saatte falan yerde şöyle yaptı demesidir, işte haber budur.”¹⁰²⁵

3.2.5.2. Hesabı Kolay Olanlar

Kıyâmet gününde beratlarını yani amel defterlerini sağ taraflarından alanların hesabı kolay olacaktır. ¹⁰²⁶ Hesabın basit olması; kişinin yaptığı

¹⁰²⁰ Zilzâl 99/7-8.

¹⁰²¹ Nisâ 4/40.

¹⁰²² Fussilet 41/20-22

¹⁰²³ Yâsîn 36/65.

¹⁰²⁴ Zilzâl 99/4-5.

¹⁰²⁵ Tirmizî, Kıyâmet, 7.

¹⁰²⁶ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.395.

hasenelerin karşılığını görmesi, işlediği günahların affedilmesi¹⁰²⁷ veya hesabın zahmetsiz olması, yapılanların bütün inceliklerinin sorulmayacağı şeklinde tefsir âlimlerimiz tarafından yorumlanmaktadır.¹⁰²⁸ Yani o büyük gün, o kimseye niçin, ne yaptın gibi sorular sorulmayacağı ifade edilmektedir.¹⁰²⁹ Hz. Peygamber (sav) de hesabı kolay olanlar için şöyle buyurmuştur: “*O hesap değil arzdır.*”¹⁰³⁰ Yani hesaptan kasıt, amel defterinin kişinin eline verilmesi, sunulmasıdır.

Kıyâmet günü hesabı kolay olacak kimse İnşikâk Sûresi’nde şöyle anlatılmaktadır: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ “*Kime kitabı sağından verilirse hesabı kolay bir şekilde görülecektir ve sevinç içinde yakınlarını dönecektir.*”¹⁰³¹ Rivayetlere göre bu âyet-i kerîme Mekke’den Medine’ye ilk hicret eden Abdu’l-Esed oğlu Ebu Seleme hakkında nazil olmuştur.¹⁰³² Ebu Seleme, kolay hesabın müjdesini vermektedir.¹⁰³³

Kıyâmet günü beratını sağdan alanların defterinde, günahlar defterin iç tarafına, sevaplar ise defterin dış tarafına yazılacaktır. Melekler mahşer günü, defterin içinde günahların yazılı olduğunun farkına varmazlar.¹⁰³⁴ Bu durum Cenâb-ı Hakk’ın Rahim isminin tecellisi olarak ikramda bulunmak istediği kimseler içindir.¹⁰³⁵ Şu âyet-i kerîmelerde de ikramda bulunan kimselerden bahsedilmiştir:

“*Kim (ilâhî huzura) iyilikle gelirse ona daha iyisi verilir; o gün onlar kıyâmet dehşetinden de etkilenmezler.*”¹⁰³⁶

“*Gün gelecek, takvâ sahiplerini seçkin konuklar olarak rahmânın huzurunda toplayacağız.*”¹⁰³⁷

¹⁰²⁷ Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.12; Nesefî, *a.g.e.*, C.10, s.593.

¹⁰²⁸ Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.642; İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, C.15, s.8367.

¹⁰²⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.12.

¹⁰³⁰ Tirmizî, *Kıyâmet*, 5.

¹⁰³¹ İnşikâk 84/7-9.

¹⁰³² Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.503; Ali Arslan, *Büyük Kur’ân Tefsiri (Hulâsatü’t-Tefasir)*, C.15, s.551.

¹⁰³³ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.380.

¹⁰³⁴ Mukâtil b. Süleyman’ın bu yorumu, yorumlardan sadece bir tanesidir. Doğru olabilir de olmayabilir de. Çünkü amel defterlerini yazan melekler hakkında Allah (cc) İnfitâr Sûresi 10-13. âyetlerde “*Oysa sizi gözetleyen muhafızlar, değerli yazıcılar var. Onlar yaptığınız her şeyi biliyorlar.*” buyurmaktadır. Mukâtil b. Süleyman’ın yorumu bu âyete muhalif gibi gözükmektedir.

¹⁰³⁵ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.379-380.

¹⁰³⁶ Neml 27/89.

O büyük gün, “Kitabı sağ tarafından verilen kimse der ki ‘Alın kitabımı okuyun; doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.’ Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içindedir.”¹⁰³⁸ O gün amel defterini sağ tarafından alan kişi, zahmetsiz bir hesap görecektir ve kendilerine verilen ikramlardan dolayı sevinçle, gıpta edilmeye değer bir halde ehline dönecektir.¹⁰³⁹ Yani ehl-i iman olan yakınlarına, mü’minlere, cennetteki ailesine mutlu bir şekilde dönecektir.¹⁰⁴⁰ Burada kişinin, ehline kurtuluşunu haberdar etmek için gideceği rivayet edilmektedir.¹⁰⁴¹ Yukarıda verdiğimiz İnşikâk Sûresi’ndeki âyet-i kerîmeler mutluluğa işaret etmektedir.¹⁰⁴² Nitekim şu âyet-i kerîmelerde de amel defterlerini sağ taraftarlarından alanların mutlu olacakları müjdelenmektedir:

“O gün bir takım yüzler ışıktır; gülecektir, müjde almıştır.”¹⁰⁴³

“O gün kimi yüzler de mutludur.”¹⁰⁴⁴

“... O gün bir kısım yüzler Rabblerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır.”¹⁰⁴⁵

3.2.5.3. Hesabı Zor Olanlar

Mahşer günü, “Günahkârlar simalarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.”¹⁰⁴⁶ Hz. Peygamber’in (sav) namaz kılmasını engellemek isteyen Ebu Cehil de şöyle uyarılmıştır:¹⁰⁴⁷ “Hayır, hayır! Eğer vazgeçmezse mutlaka onu perçeminden yakalayıp sürükleriz! O yalancı, günahkâr perçeminden!”¹⁰⁴⁸ “Ve ‘Ey günahkârlar! Siz bugün şöyle ayrılın!’ (denir.)”¹⁰⁴⁹ Böylelikle “Allah düşmanlarının ateşe doğru sevkedilecekleri gün, öncekileriyle sonrakileriyle onların hepsi bir araya getirilir.”¹⁰⁵⁰ Onlar çok çetin bir hesaptan

¹⁰³⁷ Meryem 19/85.

¹⁰³⁸ Hâkka 69/19-21.

¹⁰³⁹ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.503.

¹⁰⁴⁰ Beyzâvî, a.g.e., C.4, s.642.

¹⁰⁴¹ Ali Arslan, Büyük Kur’ân Tefsiri (Hulâsatü’t-Tefasir), C.15, s.551.

¹⁰⁴² Sabûnî, Safvetü’t-Tefâsir, C.7, s.223.

¹⁰⁴³ Abese 80/38-39.

¹⁰⁴⁴ Gâşiye 88/8.

¹⁰⁴⁵ Kıyâme 75/22-23.

¹⁰⁴⁶ Rahmân 55/41.

¹⁰⁴⁷ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1368; Râzî, a.g.e., C.23, s.270.

¹⁰⁴⁸ Alâk 96/15-16.

¹⁰⁴⁹ Yâsin 36/59.

¹⁰⁵⁰ Fussilet 41/19.

geçer. Efendimiz (sav) de günahkâr olanlar yani amel defterini sol veya arka taraftan alanlar için, “İnce (ayrıntılı) hesaba çekilen kişi helak olmuştur”¹⁰⁵¹ buyurmuştur. Nitekim o büyük gün, kitabını sol taraftan alan kişi, “...Keşke, der, bana kitabım verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke ölümüm her şeyi bitirseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; güç ve saltanatım beni bırakıp yok oldu.”¹⁰⁵² İnşikâk Sûresi’nde de; ﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُوا﴾ “Kime de kitabı arkasından verilirse, ‘Eyyvah!’ diye bağırarak ve alevli ateşe girecektir”¹⁰⁵³ buyrulmaktadır.

“O gün; Artık kitap ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, “Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!’ dediklerini görürsün. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”¹⁰⁵⁴

Kıyâmet günü günahkâr kimse “kitâbını almak üzere sağ elini uzatacaktır. Fakat melek onu öyle bir çekecek ki, sağ elini yerinden koparacaktır. Kitâbını sırtının arkasından sol eliyle alacaktır. Bu çekişle göğsünün kemiklerini ve iman tahtasını sökecek, sonra eli girip sırtından çıkacak ve kitabını böyle alacaktır.”¹⁰⁵⁵ Bir başka rivayete göre ise, günahkâr kimsenin mahşer günü sağ eli boynuna kelepçelenecek ve sol eli de arkasına çevrilmiş olacaktır. Yani günahkâr kimse kitabını Allah’ın sevdiği kullar gibi sağ tarafından almak isteyince bundan engellenirler ve kitabı arkasından sol eline verilir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de amel defterinin günahkâr kimseye bazı yerde sol taraftan bazı yerde ise arka taraftan verilecek denmektedir. Bu ise, müfessirler tarafından yukarıda açıkladığımız gibi arkadan sol eline verileceği ya da bir kısmınınkini solundan bir kısmınınkini de arkadan verileceği şeklinde açıklanmaktadır.¹⁰⁵⁶

Mahşer günü günahkâr kimsenin amel defteri, kitâbını sağ taraflarından alanların tam tersi olarak; defterin içine sevaplar dışına ise günahlar yazılmış olacaktır. O gün ona yapmış olduğu kötülülükler hatırlatılacaktır. Allah o kimseye

¹⁰⁵¹ Müslim, Cennet, 18.

¹⁰⁵² Hâkka 69/25-29.

¹⁰⁵³ İnşikâk 84/10-12.

¹⁰⁵⁴ Kehf 18/49.

¹⁰⁵⁵ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.503-504.

¹⁰⁵⁶ Râzî, a.g.e., C.23, s.13.

lanet edecektir. O kimsenin başına ateşten bir taç konacak ve vücudunda bir takım değişiklikler olacaktır. Onu görenler dehşete kapılacaktır. Mü'min olanlar nasıl ki ehline kurtuluşunu müjdelerken, amel defterini sol taraftan alanlar da kâfirlere durumlarını haber vereceklerdir.¹⁰⁵⁷ Bu hadise yukarıda açıkladığımız İnşikâk Sûresi'ndeki âyet-i kerîmede ifade edilmektedir. Bu âyetin Ebu Seleme'nin kardeşi Abdu'l-Esed oğlu Esved hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir.¹⁰⁵⁸

Hesap günü, çok çetin bir gündür. Kişi hem içindekileri dışarı vurup eyleme dönüştürdüklerinden ve hem de içinde gizlediklerinden de sorguya çekilecektir.¹⁰⁵⁹ Sorguda sorulacak soruları Hz. Peygamber (sav) şu hadîs-i şerifinde görmekteyiz: *“Kıyâmet gününde bir kula şu sorular sorulmadıkça yerinden kıpırdamaz. Ömrünü nerede ve nasıl tüketti, öğrendiği bilgilerle ne yaptı? Malını nereden kazandı ve nerede harcadı vücudunu nerede yıprattı.”*¹⁰⁶⁰ Yani o gün kişi ince hesaptan geçecektir. Ayrıca dünyada iken ibadetleri yapıp mahşer günü iflas eden biri olma ihtimali de bulunmaktadır. Efendimiz (sav) kıyâmet günü müflis olan kimseyi şöyle tarif etmektedir:

*“Ümmetimin müflisi o kimsedir ki kıyâmet günü kıldığı namazıyla, tuttuğu orucuyla ve verdiği zekâtıyla getirilecek aynı zamanda işlediği günahlardan; sövdüğü zina isnadında bulunduğu, haksız yere mal yediği ve haksız yere kan akıttığı ve ona buna vurduğu şeylerde ortaya konacaktır. Ve böylece o kişi yaptıklarının hesabını vermeye oturacak ve yaptığı kötülöklere karşılık iyilikleri takas edilecektir. İyilikleri bitince takas işlemi onun günahlarının buna verilmesi bunun sevapların da ona verilmesiyle devam edilecektir. Sonucunda da cezasını ateşle çekmek üzere cehenneme atılacaktır. İşte müflis budur.”*¹⁰⁶¹

O gün hesabın zorluğundan kan ter içinde kalınacaktır. *“Güneş onları adeta eritecek ve herkes yaptığı amelleri oranınca sıkıntıdan ter içinde kalacaktır.*

¹⁰⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.4, s.378-379.

¹⁰⁵⁸ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.503.

¹⁰⁵⁹ *“Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İcinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kadirdir.”* (Bakara 2/284.)

¹⁰⁶⁰ Tirmizî, Kıyâmet, 1.

¹⁰⁶¹ Tirmizî, Kıyâmet, 2.

Kimi topuğuna kadar kimi diz kapaklarına kadar kimi de beline kadar kimi de ağzına kadar ter içinde kalacaktır.”¹⁰⁶²

Günahkâr kimse çetin bir hesapla karşılaşınca mahvolduğunu anlar ve kaçacak yer arar. Ama “*Hayır, sığınacak bir yer yoktur.*”¹⁰⁶³ O gün ölümü bir çıkış kapısı olarak temenni ederek, “*yetiş ey ölüm...*”¹⁰⁶⁴ diye bağıracaktır. “Yok oluvermek için yalvaracaktır.”¹⁰⁶⁵ Ancak “*O gün varıp durulacak yer sadece Rabbinin huzurudur.*”¹⁰⁶⁶ Amel defterini arka taraflarından alan kimse “*alevli ateşe girecektir.*”¹⁰⁶⁷ Günahkâr kimse dünyada iken nefsini hesaba çekmemesi ve yaptığı davranışları ölçüp biçerek yapmaması nedeniyle ahiret sınavını kaybetmiş olarak cehenneme atılacaktır.

3.2.6. Ceza ve Mükâfat

Ahiret hayatı başladığında kişiye dünyada yaptıklarına karşılık mükâfat veya ceza verilecektir. Nitekim âyet-i kerîmelerde de; “*O gün herkes yaptığıнын karşılığını bulur. O gün hiçbir haksızlık olmayacaktır; kuşkusuz Allah’ın hesabı çok hızlıdır.*”¹⁰⁶⁸ “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür*”¹⁰⁶⁹ buyrulmaktadır. Karşılık olarak mükâfatı kazananlar cennete, cezaya çarptırılmış olanlar ise cehenneme gideceklerdir. Hz. Peygamber (sav) cennet ve cehennemle ilgili şöyle buyurmaktadır:

“Cennet ve Cehennem birbirleriyle münakaşa ettiklerinde; Cennet dedi ki: ‘Bana güçsüzler ve yoksullar girer.’ Cehennem de dedi ki: ‘Bana da zorbalara büyüklemler girer.’ Bunun üzerine Allah cehenneme: ‘Sen Benim azâbımsın seninle dilediğimden intikam alırım. Cennete de, sen Benim rahmetimsin dilediğime seninle rahmet ederim.’ der.”¹⁰⁷⁰

Hz. Peygamber (sav) mükâfatı kazanmayı ve cezadan kaçınmayı da şöyle tarif etmektedir: “*Cennet güçlük ve zorluklarla kuşatılmıştır. Oraya girebilmek*

¹⁰⁶² Tirmizî, Kıyâmet, 2.

¹⁰⁶³ Kıyâmet 75/11.

¹⁰⁶⁴ İnşikâk 84/10.

¹⁰⁶⁵ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1222.

¹⁰⁶⁶ Kıyâmet 75/12.

¹⁰⁶⁷ İnşikâk 84/12.

¹⁰⁶⁸ Mü’min 40/17.

¹⁰⁶⁹ Zilzâl 99/7-8.

¹⁰⁷⁰ Tirmizî, Cennet, 22.

*bunları aşmakla mümkündür. Cehennem ise şehvet ve isteklerle çevrilmiştir. Oraya girmemek için bunlardan kaçınmak gerekir.”*¹⁰⁷¹

3.2.6.1. Cennet

Cennet, Allah tarafından gönderilen Peygamberlerin ilahi davetine uyarak iman edip salih amel işleyenlere, ahirette vaad edilen nimet, mükâfat ve saâdet yurdunun ismidir.¹⁰⁷² Yani cennet, imtihanın kazanılması neticesindeki mükâfat yurduudur. Cennetin tanımına dair detaylı bilgi cennet maddesinde yer almaktadır.

3.2.6.1.1. Cennetin Genel Özellikleri

Cennet, Kur’ân-ı Kerîm’de Firdevs,¹⁰⁷³ Cennetü’n-Naîm,¹⁰⁷⁴ Adn,¹⁰⁷⁵ Dârü’s-selâm,¹⁰⁷⁶ Dârü’l-mukâme,¹⁰⁷⁷ Cennetü’l-Huld¹⁰⁷⁸ gibi isimlerle geçmektedir.¹⁰⁷⁹ Bu isimlerden Cennet’ün-Naîm, üzerinde çalıştığımız sûrelerden İnfitâr Sûresi’nde bulunmaktadır. ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ﴾ “Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar.”¹⁰⁸⁰ Burada nâimle kastedilen ahiretteki nimetlerdir.¹⁰⁸¹ Nimetler ise hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın akıl ve hayalinden geçmeyen güzelliklerdir. Yani cennet, hayal edilemeyecek şekilde sevinç ve mutluluk yeridir.¹⁰⁸²

Cennetin isimlerinin her biri onun muhtelif özelliklerini ve derecesini göstermektedir. Hz. Peygamber (sav) cennetin dereceleriyle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “Cennette yüz derece vardır; her iki derece arasındaki mesafe gökle yeryüzü arası kadardır. Firdevs derece olarak en üstünü olup cennetin dört ırmağı buradan fışkırır. Arş da bunun üstünde bulunur. Allah’tan cenneti

¹⁰⁷¹ Tirmizî, Cennet, 21.

¹⁰⁷² Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, C-n-n-t md., s96.

¹⁰⁷³ Bkz. Kehf 18/107; Mü’minûn 23/11.

¹⁰⁷⁴ Bkz. Sâffât 37/43; Vâkıa 56/12; Kalem 68/34; Me’âric 70/38; İnfitâr 82/13.

¹⁰⁷⁵ Bkz. Tevbe 9/72; Ra’d 13/23; Nahl 16/31; Kehf 18/31; Meryem 19/61; Tâ-hâ 20/76; Fâtır 35/33; Sâd 38/50; Mü’min 40/8; Saff 61/12; Beyyine 98/8.

¹⁰⁷⁶ Bkz. En’âm 6/127; Yûnus, 10/25.

¹⁰⁷⁷ Bkz. Fâtır 35/35.

¹⁰⁷⁸ Bkz. Furkân 25/15.

¹⁰⁷⁹ Recep Aykan, *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur’ân Fihristi*, Cennet md., Pınar Yay., İstanbul, 2012, s.287.

¹⁰⁸⁰ İnfitâr 82/13.

¹⁰⁸¹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.366; Semerkandi, *a.g.e.*, C.6, s.386.

¹⁰⁸² Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, C.7, s.205.

*istediğinizde Firdevs'i isteyiniz.”*¹⁰⁸³ Firdevs, cennetin merkezi ve en üstün derecesidir.¹⁰⁸⁴

Hız. Peygamber (sav) Adn Cenneti ile ilgili de şöyle buyurmaktadır: *“Cennetin içerisinde iki cennet daha vardır ki kapları ve her şeyi gümüştedir bir başka iki cennet daha vardır ki onun da kapları ve her türlü eşyası altındadır. Adn cennetinde cennetlikler ile Rableri arasında görebilmelerine engel büyüklük perdesi vardır.”*¹⁰⁸⁵ Adn, Râzî'ye göre cennette bir yer ismidir.¹⁰⁸⁶ Müfessirlerden bazıları, Adn'ı cennetin en mükemmel orta yeri olduğunu, diğer cennetlerin ise onun etrafında olduğunu ifade etmişlerdir. Adn Cenneti'nde; peygamberler, şehitler, salihler ve Allah'ın dilediği kimseler kalacaktır.¹⁰⁸⁷

Rahmân Sûresi'nde de; ﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ﴾ *“Rabbinin huzurundan korkan kimse için iki cennet vardır.”*¹⁰⁸⁸ ve ﴿وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّاتٍ﴾ *“Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır”*¹⁰⁸⁹ buyrulmaktadır. Müfessirler cennet kelimesinin nekra gelmesini derecesinin sonsuz derecede çokluğu olarak yorumlamışlardır.¹⁰⁹⁰ Ayrıca âyette bahsedilen cenneten birinin kulun sevaplarına karşılık, diğerinin ise Allah'ın ikramı olarak ona ilave edileceği şeklinde olacağı veya cennetlerden birinin kulun Allah'ın emirlerini yerine getirdiği için diğeri de yasaklarından kaçındığı için olacağı şeklinde yorumlar bulunmaktadır.¹⁰⁹¹ Âyetlerde ifade edilen cennetler cennetliklerin derecelerini göstermektedir. Rahmân Sûresi 46. âyet üst düzey için yani mukarrabîn için, 62. âyet ise daha alt düzey olan ashab-ı yemin için olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁹²

Mükâfat mekânı olan cennette yeme, içme, barınma vb. ile ilgili maddi ödüller bulunmakla birlikte, kulun ruhuna dokunan, ona huzur ve neşe veren

¹⁰⁸³ Tirmizî, Cennet, 4.

¹⁰⁸⁴ Râzî, *a.g.e.*, C.15, s.265; Kurtubî, *a.g.e.*, C.11, s.140.

¹⁰⁸⁵ Tirmizî, Cennet, 3

¹⁰⁸⁶ Râzî, *a.g.e.*, C.12, s.88.

¹⁰⁸⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, C.8, s.320.

¹⁰⁸⁸ Rahmân 55/46.

¹⁰⁸⁹ Rahmân 55/62.

¹⁰⁹⁰ Râzî, *a.g.e.*, C.21, s.130.

¹⁰⁹¹ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.6, s.520.

¹⁰⁹² Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.329.

manevi ödülleri de bulunmaktadır.¹⁰⁹³ Maddi nimetler; ikram edilen yiyecekler, içecekler, ırmaklar, altın bilezikler, ipekten elbiseler, köşkler, hizmetçiler gibi ödüllerdir. Manevi nimetler ise; Allah'ın sevgisini kazanmak, güvenli bir mekân, korkunun olmadığı sonsuz huzur, kendisine cehennemliklerin gösterilmesiyle, cenneti kazanmanın şükür ve mutluluğu gibi ödüllerdir. Nitekim âyet-i kerîmede *“İman edip hayırlı işler yapanlara gelince, onlar da cennetliklerdir; onlar orada ebedî kalacaklardır”*¹⁰⁹⁴ buyrulmaktadır. Kısaca cennette kişinin canının çektiği her şey bulunmakla birlikte, kişi istediği her şeye¹⁰⁹⁵ yani ebedi mükâfatlara ulaşacaktır.¹⁰⁹⁶

Cennette, bitip tükenmeyen nimetler bulunmaktadır.¹⁰⁹⁷ Bu nimetlerden; kiraz, muz,¹⁰⁹⁸ kişinin istediği her çeşit meyve,¹⁰⁹⁹ kuş eti¹¹⁰⁰ gibi yiyecekler ve içecekler¹¹⁰¹ vardır. Bunlar gümüş kaplarda, billûr kadehlerde¹¹⁰² ve altın tepsilerde¹¹⁰³ sunulur. Bu içecekler, akıtıldıkça akıtılan pınarlardandır.¹¹⁰⁴ Bu pınarların çeşitliğini, güzelliğini, sınırsız nimetler barındırdığını şu âyet-i kerîmede görmekteyiz:

*“Rablerine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal ırmakları bulunan bir bahçe. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik Rablerinden bir de bağışlanma lütfu...”*¹¹⁰⁵

¹⁰⁹³ Habibe Kayacı, *Kur'an'da Cennet Cehennem Tasvirleri Bağlamında Ödül ve Ceza Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sivas 2019, s.79-88.

¹⁰⁹⁴ Bakara 2/82.

¹⁰⁹⁵ Bkz. Fussilet 41/31-32.

¹⁰⁹⁶ “De ki: ‘Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri katında, altlarından ırmaklar akan ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinden önemlisi) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını tam manasıyla görmektedir.” (Âl-i İmrân 3/15.)

¹⁰⁹⁷ Bkz. Sâd 38/54.

¹⁰⁹⁸ Bkz. Vâkıa 56/28, 29, 32, 33.

¹⁰⁹⁹ Bkz. Tûr 52/22.

¹¹⁰⁰ Bkz. Vâkıa 56/21.

¹¹⁰¹ Bkz. Sâffât 37/45-47; Tûr 52/23; Vâkıa 56/17-19; Mutaffifîn 83/26-28.

¹¹⁰² Bkz. İnsân 76/15-16.

¹¹⁰³ Bkz. Zufruf 43/71.

¹¹⁰⁴ Bkz. İnsân 76/6.

¹¹⁰⁵ Muhammed 47/15.

Hız. Peygamber (sav) de “Cennette su denizi, bal denizi, süt denizi, ve şarap denizi vardır. Sonradan bunlardan nehirler fışkıracaktır” ¹¹⁰⁶ buyurmaktadır. Yani cennet altlarından ırmaklar akan, ¹¹⁰⁷ hayal edilemeyecek kadar güzellikte muhteşem bir yerdir.

Cenneti kazanan kişiye gümüşten ¹¹⁰⁸ ve altından bilezikler, ipekten giysiler, ¹¹⁰⁹ kabartılmış döşekler, ¹¹¹⁰ dizilmiş yastıklar, değerli halılar, ¹¹¹¹ atlastan minderler, ¹¹¹² tahtlar, ¹¹¹³ köşkler, ¹¹¹⁴ hizmetçiler ¹¹¹⁵ verilir. Bunlar ise hayal edemeyecek kadar güzelliktedir. Mesela, “Döşeklerin yüksekliği gök ve yeryüzü arası gibidir yani beş yüz senelik yol kadardır.” ¹¹¹⁶ Ağaçların gövdeleri ise altındandır ¹¹¹⁷ ve “Cennette öyle bir ağaç vardır ki binitli bir kişi onun gölgesinde yüz yıl yürür sonuna varamaz.” ¹¹¹⁸ Hız. Peygamber (sav); “Allah seni cennete koyarsa orada senin istediğin şekilde kırmızı yakuttan bir ata bindirilip, dilediğin yere uçabilirsin” ¹¹¹⁹ ve “Allah seni cennete koyarsa canının çektiği ve gözünün hoşlandığı her şey senin olacaktır” ¹¹²⁰ buyurmaktadır.

“Cenneteki nimetlerden bir tırnağın taşıyabileceği kadar az bir şey dünyaya gösterilmiş olsaydı gökler ve yeryüzü her tarafıyla süs içerisinde kalırdı. Cennetliklerden bir kişi dünyaya bir baksa ve bileziklerinden biri dünyaya görünse güneşin yıldızların ışığını silip süpürdüğü gibi o da güneşin ışığını silip süpürdü.” ¹¹²¹

Hız. Peygamber (sav) cennetin binasını ise şöyle tarif etmiştir: “Bir kerpici altından, bir kerpici gümüşten, harcı keskin kokulu misk, çakılları inci ve yakut,

¹¹⁰⁶ Tirmizî, Cennet, 27.

¹¹⁰⁷ Bkz. Nisâ 4/57; Yûnus 10/9; İbrâhîm 14/23; Nahl 16/31; Tâ-hâ 20/76; Hac 22/23; Feth 48/5.

¹¹⁰⁸ Bkz. İnsân 76/21.

¹¹⁰⁹ Bkz. Kehf 18/31; Hac 22/23; Fâtır 35/33.

¹¹¹⁰ Bkz. Vâkıa 56/34.

¹¹¹¹ Bkz. Ğâşîye 15-16.

¹¹¹² Bkz. Rahmân 55/54.

¹¹¹³ Bkz. Kehf 18/31.

¹¹¹⁴ Bkz. Zümer 39/20.

¹¹¹⁵ Bkz. Tûr 52/24; Vâkıa 56/17-18; İnsân 76/19.

¹¹¹⁶ Tirmizî, Cennet, 8.

¹¹¹⁷ Tirmizî, Cennet, 1.

¹¹¹⁸ Tirmizî, Cennet, 1.

¹¹¹⁹ Tirmizî, Cennet, 11.

¹¹²⁰ Tirmizî, Cennet, 11.

¹¹²¹ Tirmizî, Cennet, 7.

*toprağı za'feran oraya girenler nimetler içerisinde refah bulur, sıkıntı çekmezler. Ebedi olurlar, giydikleri eskimez, gençlikleri yok olmaz.”*¹¹²²

*“Güzel yapanlara güzellik vardır, daha fazlası da vardır. Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi, işte bunlar cennetlik kullardır, kendileri orada sonsuza kadar kalıcıdırlar.”*¹¹²³ Âyette geçen Hüsna cennettir, daha fazlası ise Allah’a kavuşmaktır,¹¹²⁴ O’nun bağışlaması ve rızasıdır,¹¹²⁵ Allah’ın yüzüne bakmaktır.¹¹²⁶ Ru’yetullahı yani Allah’ı görmeyi Mutezile kabul etmemektedir. Ehl-i Sünnet ise Mutezile’nin akli delillerini zayıf ve tutarsız bulmaktadır.¹¹²⁷

Ödüllerin en güzelini Hz. Peygamber (sav) şöyle açıklamaktadır: *“Allah’a yemin ederim ki, Allah o gün cennetliklere kendisini görmekten daha sevimli bir şey vermemiştir.”*¹¹²⁸ Kıyâme Sûresi’nde de; *“Oysa o gün bir kısım yüzler Rablerine bakarak mutlulukla parıldayacaktır”*¹¹²⁹ buyrulmaktadır. Ru’yetullah, kula cennette en büyük hediyedir. Nitekim kulun en büyük isteği sevgiliye yani Allah’a kavuşmaktır.¹¹³⁰ Kul öldüğünde, dünya hapisanesinden kurtularak Allah Teâlâ’ya kavuşma saâdetine ulaşır.¹¹³¹

Cennette Cenâb-ı Hakk’ı nasıl görüleceğini ise Hz. Peygamber (sav) şöyle tarif etmektedir: *“Siz Rabbinizin huzuruna varacaksınız ve şu ayı gördüğünüz gibi onu göreceksiniz ve görme konusunda bir zorluk ve sıkıntıyla karşılaşmayacaksınız. Dolayısıyla gün doğmadan önceki namaza ve gün batmadan önceki namaza gücünüz yettiği sürece devam edin.”*¹¹³²

Cennetliklerin cehennemlikleri görmesi ve konuşması ise, cenneti kazanmanın sevincini artırarak şükrünü sağlamaktadır. Çünkü cennetlikler,

¹¹²² Tirmizî, Cennet, 2.

¹¹²³ Yûnus 10/26.

¹¹²⁴ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.2, s.202; Beyzâvî, a.g.e., C.2, s.284.

¹¹²⁵ Zemahşerî, a.g.e., C.3, s.264.

¹¹²⁶ Râzî, a.g.e., C.12, s.357; Kurtubî, a.g.e., C.8, s.509.

¹¹²⁷ Râzî, a.g.e., C.12, s.358; C.22, s.303-307

¹¹²⁸ Tirmizî, Cennet, 16.

¹¹²⁹ Kıyâme 75/22-23.

¹¹³⁰ Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *Ahîret Hayatı (Ölüm-Kabir-Kıyamet)*, trc. Hüseyin Okur, Semerkand Yay., İstanbul, 2009, s.337.

¹¹³¹ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’d-dîn*, C.4, s.568-569.

¹¹³² Tirmizî, Cennet, 16.

cehennemdekileri yüzleri kapkara olarak görerek tanıyamacaktır. Böylece cehennemin dehşetine tanık olacaklardır.¹¹³³ Cennetliklerin ve cehennemliklerin birbirlerini görmeleri ve konuşmaları âyet-i kerîmelerde şöyle anlatılmaktadır:

*“Cennet ehli cehennem ehline, ‘Biz Rabbimizin bize vaad ettiklerinin gerçek olduğunu gördük; siz de Rabbinizin size vaad ettiklerini gerçekleştirmiş buldunuz mu?’ diye seslenir. Onlar ‘evet!’ derler. Ve aralarından bir çağrıcı, ‘Allah’ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!’ diye bağırır... Cehennem ehli cennet ehline, ‘Suyunuzdan veya Allah’ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin!’ diye seslenirler. Onlar da, ‘Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır’ derler.”*¹¹³⁴

Cennet; huzurun, güvenin, Cenâb-ı Hakk’ın rızasına kavuşmanın mekânıdır.¹¹³⁵ Nitekim cenneti kazananlara *“Esenlikle, güvenle girin oraya”*¹¹³⁶ denilecektir.

*“Allah cennetliklere şöyle buyuracak: ‘Ey cennetlikler!’ Onlar da: ‘Ey Rabbimiz buyur, emret emrini yerine getireceğiz’ derler. Allah: ‘Cennete girmekten dolayı memnun musunuz? Cennetlikler diyecekler ki: ‘Nasıl memnun olmayız, yarattıklarından hiç kimseye vermediğini bize verdin.’ Allah: ‘Ben bundan daha iyisini size vereceğim’ Onlar: ‘Bundan daha üstün şey ne olabilir?’ diyecekler. Allah da şöyle buyuracak: ‘Sizden razı olduğumu bildirecek ve asla gazâb etmeyeceğim.’”*¹¹³⁷

Cennete en son girecek kişiye verilecek maddi ve manevi nimetler ise şu şekildedir: *“Cennetliklerin en aşağı derecesinde olan kimsenin durumu; bahçelerini, hanımlarını, bol nimetlerini, hizmetçilerini ve koltuklarını bin senelik*

¹¹³³ Râzî, a.g.e., C.10, s.377-390

¹¹³⁴ A'râf 7/44, 50. Ayrıca bkz. Sâffât 37/50-59.

¹¹³⁵ Yunus Emre, cennetin bir öneminin olmamasını sadece Allah’ın rızasına kavuşmanın önemini *Bana Seni Gerek Seni* şiirinde şöyle ifade etmektedir:

“Cennet cennet didükleri

Bir ev birkaç huri

İsteyene virgil anı

Bana seni gerek seni” (Vehbi Vakkasoğlu, *Yunus Emre*, Çağaloğlu Yay., İstanbul, 51.

Basım, 2019, s.349.)

Yunus Emre şiirinin devamında da *“Eğer beni öldürüp, yaksalar da, külümü göğe savursalar o küllerimin her zerresinin düştüğü yerdeki toprağım bana gerek seni diye çağırır. Hem bu dünyada hem de ahirette istediğim dilediğim, bana gerek olan sensin”* (Rıdvanoğlu, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Elif Yay., İstanbul, 1999, s.343.) ifadeleriyle Cenâb-ı Hakk’ın rızasına vurgu yapmaktadır.

¹¹³⁶ Hicr 15/46.

¹¹³⁷ Tirmizî, Cennet, 18.

mesafeye kadar uzanmış olarak görecek ve sabah akşam Allah'ın kendilerine bir ikramı olarak Allah'ın yüzünü göreceklendir.” ¹¹³⁸ Ayrıca Cehennemden emekliyerek çıkarak cehenneme en son giren kişi cennete geldiğinde oranın dolu olduğunu zannedecek ve Allah Teâlâ'ya cennetin dolu olduğunu söyleyecektir. Allah Teâlâ da cennete girmesini cennetin o kimse için dünyanın on misli daha olduğunu buyuracaktır. ¹¹³⁹

Özetleyecek olursak; cennette Allah'a kavuşmak en değerli mükâfattır ve hiçbir şeyle kıyas edilemez. Ayrıca Allah'a kavuşma, Allah'ın rızasını kazanma, O'nun cemâlini seyretme kula cennette verilen sayılamayacak kadarki nimetleri de unutturmaktadır. ¹¹⁴⁰

3.2.6.1.2. Cennetlikler

Mükâfat yurdunu kazananların birtakım vasıflara sahip olması gerekmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere; “*İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.*” ¹¹⁴¹ Cennete ulaşmak için de kişi çalışarak ve fedakârlıklar göstererek ahiret imtihanını kazanması gerekmektedir. Bunun için kulun sahip olması gereken özelliklerin başında Allah'a iman etmesi ve sonrasında salih amel işlemesi gelmektedir. Üzerinde çalıştığımız sûrelerde de iman edip salih amel işleyen ve erdemli olanların cennete gideceği ifade edilmektedir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de şu özelliklere sahip kimselerin de cennete gideceği vaat edilmektedir: ¹¹⁴² Takva sahipleri, ¹¹⁴³ Allah'a karşı gelmekten sakınan, ¹¹⁴⁴ Allah'a ve Rasûlüne itaat eden, ¹¹⁴⁵ Allah'a gönülden boyun eğen, ¹¹⁴⁶ Allah'tan bağışlanma dileyen, ¹¹⁴⁷ Allah yolunda cihat edenler, ¹¹⁴⁸ namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ¹¹⁴⁹ Allah'ın âyetlerini yalanlayıp

¹¹³⁸ Tirmizî, Cennet, 17.

¹¹³⁹ Buhârî, Rikaak, 52; İmam-ı Şa'ranî, *a.g.e.*, C.1, s.334-335.

¹¹⁴⁰ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, C.4, s.987.

¹¹⁴¹ Necm 53/39.

¹¹⁴² Aykan, *a.g.e.*, Cennet md., s.289-299.

¹¹⁴³ Bkz. Âl-i İmrân 3/15, 133; Ra'd 13/35; Hicr 15/45; Nahl 16/30, 31; Meryem 19/63; Furkân 25/15; Şu'arâ 26/90; Muhammed 47/15; Kamer 54/54; Kalem 68/34.

¹¹⁴⁴ Bkz. Âl-i İmrân 3/198; Sâd 38/49; Zümer 39/73; Zuhuruf 43/67; Kâf 50/31; Zâriyat 51/15.

¹¹⁴⁵ Bkz. Âl-i İmrân 3/132; Nisâ 4/13; Feth 48/17.

¹¹⁴⁶ Bkz. Hûd 11/23.

¹¹⁴⁷ Bkz. Âl-i İmrân 3/135-136, 193; Tahrîm 66/8.

¹¹⁴⁸ Bkz. Âl-i İmrân 3/142; Tevbe 9/20, 88, 89; Saff 61/11-12.

¹¹⁴⁹ Bkz. Mâide 5/12; Tevbe 9/71-72.

kibirlenmeyenler, ¹¹⁵⁰ sabredenler, ¹¹⁵¹ hayırda yarışanlar, ¹¹⁵² Allah'ın halis kulları, ¹¹⁵³ nefsini kötü arzulardan uzaklaştıranlar. ¹¹⁵⁴

Mükâfat yurdu olan cenneti kazananların, cennete girişleri ise Hz. Peygamber (sav)'in buyurduğu üzere şöyle olacaktır: “*Kıyâmet günü cennete girecek olan ilk grup insanların yüzleri dolunay gecesindeki ayın parlaklığı gibi olacak, ikinci grup ise gökteki en parlak yıldız gibi olacaktır...*”¹¹⁵⁵

3.2.6.1.2.1. İman Edenler ve Salih Amel İşleyenler

Cennetin anahtarı olan **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ** Allah'a, resûlüne iman ve anahtarın dişleri olan salih amel Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde bir arada geçmektedir. ¹¹⁵⁶ Mükellefin cenneti kazanması için hem imana hem de amele sahip olması gerekmektedir. İman, kişinin zihninden ve sadır alanından çıkarak eyleme dönüşmediği takdirde meyvesiz ağaç gibidir. Amel kul ile yaratıcısı arasındaki bağılılığı kuvvetlendirmektedir. Yani kişi Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirerek salih amel işlediğinde kalpte bulunan iman ışığı artmaktadır ve iman güçlenmektedir. Böylece de kalpte iman kalıcılığını sağlanmaktadır. ¹¹⁵⁷

İman etmeden yapılan amellerin de Allah katında hiçbir karşılığı bulunmamaktadır. Bu aynı birçok sıfırın başındaki bir sayısına benzemektedir. Sıfırlar ne kadar çok olursa olsun, sayıların başında, bir olmadan sıfırlar hiçbir anlam ifade etmez. İşte bu bir sayısı, imandır. Kur'ân-ı Kerîm'de de imanın amel için önemi şöyle açıklanmaktadır:

“İnkâr edenlerin yapıp ettikleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde görüp su zannettiği serap gibidir; sonunda gelip ona ulaştınca orada bir şey bulamaz, ama Allah'ı yanında bulur, O da eksiksiz olarak hesabını görüverir. Allah'ın hesabı pek çabuktur. Yahut dalga, onun üstünde de bulutla (kara bulut

¹¹⁵⁰ Bkz. A'raf 7/40.

¹¹⁵¹ Bkz. Ra'd 13/24; Furkân 25/75.

¹¹⁵² Bkz. Fâtır 35/32-33; Vâkıa 56/10-11.

¹¹⁵³ Bkz. Sâffât 37/40-43.

¹¹⁵⁴ Bkz. Nâzi'ât 79/40-41.

¹¹⁵⁵ Tirmizî, Cennet, 5.

¹¹⁵⁶ Bkz. Bakara 2/25, 82; Nisâ 4/57, 122, 124; A'râf 7/42; Yûnus 10/9, 26; Hûd, 11/23; İbrâhîm 14/23; Kehf 18/30, 31, 107; Tâ-hâ 20/75-76; Hac 22/23, 56; Ankebût 29/58; Rûm 30/15; Lokmân 31/8; Secde 32/19; Sebe' 34/37; Şûrâ 42/22; Muhammed 47/12; Teğâbun 64/9; Talâk 65/11; Beyyine 98/7. (Aykan, a.g.e., “Cennet” md., s.289-291.)

¹¹⁵⁷ Ahmet Saim Kılavuz, *İlmihal*, C.1, s .73.

gibi bir dalga ile) kaplı büyük bir denizdeki karanlıklar gibidir; birbiri üzerine karanlıklar! Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur.”¹¹⁵⁸

*“Rablerini inkâr edenlerin yapıp ettikleri, fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu kül gibidir. Kazandıkları hiçbir şeye yaramaz. İşte bu (sonucu gerektiren davranış) derin sapkınlıktır.”*¹¹⁵⁹

Üzerinde çalıştığımız sûrelerden İnşikâk Sûresi’nde iman edenler ve salih amel işleyenler şöyle geçmektedir: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾
*“İman edip iyi işler yapanlar başkadır; onlar için kesintisiz bir mükâfat vardır.”*¹¹⁶⁰

Âyette müstesnanın, munkatı ve muttasıl olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır. Çoğunluğun görüşüne göre müstesnayı muttasıldır ve tevbe ederek iman edip salih amel işleyenlere büyük mükâfatlar olduğu şeklinde açıklanmıştır.¹¹⁶¹ Kısacası Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed (sav)’in peygamber olduğuna inandığını diliyle ikrar, kalbiyle tasdik edip ve organlarıyla da amel ederek yani salih amel işleyen kişiye cennette kesintisiz, eksilmeyen mükâfatlar verilecektir.¹¹⁶² Burada cenneti kazanmak için yapılması ifade edilenler; yapılanların samimi bir şekilde yapılması,¹¹⁶³ farz ibadetleri vaktinde yerine getirilmesi ve sünnetlerden ayrılmamaktır.¹¹⁶⁴ Yani dini görevlerin yerine getirmesi¹¹⁶⁵ ve dini bir bütün olarak yaşamaktır. Yapılan her şeyin Allah (cc) rızası için yapılmasıdır.

Yukarıda açıkladığımız âyet, ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ﴾

“Ey insan! Sen Rabbine doğru büyük bir çaba içinde sin; sonunda kuşkusuz O’na

¹¹⁵⁸ Nûr 24/39-40.

¹¹⁵⁹ İbrâhîm 14/18.

¹¹⁶⁰ İnşikâk 84/25.

¹¹⁶¹ Râzî, a.g.e., C.23, s.24.

¹¹⁶² Kurtubî, a.g.e., C.18, s.519.

¹¹⁶³ “Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, ‘Andolsun seni öldürecekim!’ dedi. O da dedi ki: ‘Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder.’” (Mâide 5/27.)

¹¹⁶⁴ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.397; İbn Kesîr, Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri, C.15, s.8373.

¹¹⁶⁵ Bilmen, a.g.e., C.8, s.367.

kavuşacaksın da.”¹¹⁶⁶ âyetinin bir nevi açıklamasıdır. Nitekim Allah çalışan herkese emeğinin karşılığını verir.¹¹⁶⁷ Kişi ahiret gününde ameliyle Allah’ın huzuruna çıkacaktır.¹¹⁶⁸ Yani İnfitâr ve İnşikâk Sûrelerinin ilk âyetlerinde ifade edilen göğün yarılp paramparça olduğu zaman yani kıyâmetin vukuu bulunduğu anda kişi Allah’ın huzuruna çıkacaktır. Böylece dünyada yaptığı iyi kötü amellerinin karşılığını alacaktır. Âyette de cennet nimetleri elde etmek için Allah’a kavuşuncaya kadar yani ölene kadar dünyada çalışıp çabalanması gerektiği mesajı verilmiştir.¹¹⁶⁹ Ayrıca bu mesaj Hicr Sûresi’nde de şöyle ifade edilmektedir: *“Kesin olan şey gelinceye kadar Rabbine kulluk et.”*¹¹⁷⁰

Dünyada Allah’a iman ile birlikte, güzel ameller yapmak için çabalamanın sonucunda da ahirette karşılık olarak sonsuz mükâfat verilecektir.¹¹⁷¹ Yani hiçbir eksiği olmayan, kesintiye uğramayan, mükâfatın zirve noktası sunulacaktır.¹¹⁷² *“Güzel yapanlara güzellik vardır, daha fazlası da vardır. Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi, işte bunlar cennetlik kullardır, kendileri orada sonsuza kadar kalıcıdırlar.”*¹¹⁷³

3.2.6.1.2.2. Erdemliler

Erdemlileri ifade etmek için Kur’ân-ı Kerîm اَبْرَارٌ/ebrar kelimesini kullanmıştır. اَبْرَارٌ kelimesi اَبْرَأَ fiilinden türemiştir. Sadık, itaatkâr, samimi, sözünde duran,¹¹⁷⁴ saygılı, iyiliksever, nazik, hürmetkâr gibi manalara gelmektedir.¹¹⁷⁵ Birr bütün hayırlı, iyi işleri kapsayan bir addır. ‘Amel-i mebrur’ ifadesi de Cenâb-ı Hakk’ın razı olduğu amel anlamına gelmektedir. Mesela bazen sâdk yani doğruluk anlamında da kullanılmaktadır.¹¹⁷⁶ Haccı mebrur ifadesi de kabul olunmuş hac demektir.¹¹⁷⁷ Erdemli kişi de bu vasıflara sahip olan kişidir.

¹¹⁶⁶ İnşikâk 84/6.

¹¹⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, C.7, 225.

¹¹⁶⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.502.

¹¹⁶⁹ Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.397; Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.10.

¹¹⁷⁰ Hicr 15/99.

¹¹⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, C.9, s.92.

¹¹⁷² Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.25.

¹¹⁷³ Yûnus 10/26.

¹¹⁷⁴ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “B-r-r” md., s.47; Cevherî, *a.g.e.*, “B-r-r” md., s.84.

¹¹⁷⁵ Güneş, *a.g.e.*, “B-r-r” md., s.66.

¹¹⁷⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.1, s.364; Râzî, *a.g.e.*, C.2, s.477.

¹¹⁷⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.* “B-r-r” s. 47; Cevherî, *a.g.e.*, “B-r-r” md., s.84.

Bakara Sûresi'nde¹¹⁷⁸ erdemlilik Allah'a saygılı olmak ve emirlerine tabi olmak şeklinde tarif edilmiştir. ¹¹⁷⁹ Yani erdemli davranış Allah'a yaklaştıracı amellerdir. ¹¹⁸⁰ İnsân Sûresi'nde erdemli kimseler şöyle anlatılmaktadır: “Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler. (Ve şöyle derler:) ‘Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.’ ”¹¹⁸¹

Kur’ân-ı Kerîm’in birçok yerinde اَبْرَارٌ geçmektedir. Bu geçtiği yerlerin bir kısmında erdemli kimseler cennetle müjdelenmektedir.¹¹⁸² Bunlardan birisi de üzerinde çalıştığımız İnfitâr Sûresi’ndeki şu âyet-i kerîmedir: ﴿اِنَّ الْاَبْرَارَ﴾¹¹⁸³ “Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar.”¹¹⁸³

Hız. Peygamber (sav) “Kendisi cehennem ateşine, cehennem ateşi de kendisine haram olan bir kişiyi size bildireyim mi? Her cana yakın, yumuşak huylu, kolaylaştıracı kimsedir”¹¹⁸⁴ buyurmaktadır. Dünya hayatında Allah’ın emir ve yasaklarına göre yaşayan kimse için cennette aklın ve hayalin alamayacağı güzellikte sonsuz nimetler içinde ebedi bir yaşam vaat edilmektedir.¹¹⁸⁵

“Bir mü’min aç bir mü’mini doyurursa Allah o kimseyi cennet meyveleriyle doyuracaktır. Yine bir mü’min, susuz kalan bir mü’mine bir şeyler içirip susuzluğunu giderirse Allah kıyâmette en güzel meşrubattan olan ‘Rahık-ı Matûm’dan içirecektir. Yine bir mü’min, elbiseye ihtiyacı olan bir mü’mini giydirirse Allah da ona cennetin yemyeşil elbiselerinden giydirecektir.”¹¹⁸⁶

Özetleyecek olursak, kul ahiret sınavını geçirdiği dünya hayatında Allah rızası için yaptığı her şey için amel defterine hayırlar yazılacaktır. Mahşer günü de

¹¹⁷⁸ “Sana hilalleri soruyorlar. De ki: ‘Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir; fakat erdemlilik kişinin Allah’a saygılı olmasıdır. Evlere kapılarından gelin; Allah’a saygılı olun ki kurtuluşa eresiniz.” (Bakara 2/189.)

¹¹⁷⁹ Mukâtil b. Süleyman, a.g.e., C.1, s.156.

¹¹⁸⁰ Kurtubî, a.g.e., C.2, s.627.

¹¹⁸¹ İnsân 76/7-9.

¹¹⁸² Bkz. Âl-i İmrân 3/198; İnsân 76/5; İnfitâr 82/13; Mutaaffîn 83/18, 22.

¹¹⁸³ İnfitâr 82/13.

¹¹⁸⁴ Tirmizî, Kıyâmet, 45.

¹¹⁸⁵ Sâbûnî, Safvetü’t-Tefâsir, C.7, s.205.

¹¹⁸⁶ Tirmizî, Kıyâmet, 18.

akılların ve hayallerin alamayacağı şekilde ödüllere nail olacaktır. İmam Gazzâlî de yukarıda, Allah için yapılan amel olarak açıkladığımız erdemli davranışın cennet nimetlerine ulaşmak veya cehennemden azabından korkulduğu için değil Allah için yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca yaptığı ameli; cennet için yapanın midesinin kulu olduğunu, ifade etmiş ve cehennemden korktuğu için yapan kimseyi de kötü bir köleye benzetmiştir. ¹¹⁸⁷

3.2.6.2. Cehennem

Cehennem dünya hayatında Allah’a iman etmeyenlerin ebedi olarak ve iman edenlerin ise günahları ölçüsünde ahirette cezalandırılmak üzere kalacakları azap yerinin adıdır. ¹¹⁸⁸ Yani suçlunun ahirette, cezasını çektiği yerdir. Cehennem kavramı ile detaylı bilgi cehennem maddesinde yer almaktadır.

3.2.6.2.1. Cehennemin Genel Özellikleri

Cehennem Kur’ân-ı Kerîm’de جَهَنَّمَ/cehennem, ¹¹⁸⁹ جَحِيم/cahîm, ¹¹⁹⁰ هَٰوِيَّة/hâviye, ¹¹⁹¹ حُطَمَة/hutame, ¹¹⁹² لَظَى/lezâ, ¹¹⁹³ سَعِير/sa‘ir, ¹¹⁹⁴ سَقَر/sekar ¹¹⁹⁵ gibi isimlerle geçmektedir. ¹¹⁹⁶ Bu isimlerden cahîm ve sa‘ir üzerinde çalıştığımız sûrelerde yer almaktadır. Tezimizde çalıştığımız sûrelerde cehennem şu âyetlerde geçmektedir:

¹¹⁸⁷ Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *Kimyâ-yı Saâdet*, trc. A. Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul, 1977, C.2, s.644.

¹¹⁸⁸ Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, C-h-m md., s.87.

¹¹⁸⁹ Bkz. Bakara 2/206; Âl-i İmrân 3/12, 162, 197; Nisâ 4/55, 93, 97, 115, 121, 140, 169; A‘râf 7/18, 41, 179; Enfâl 8/16, 36, 37; Tevbe 9/35, 49, 63, 68, 73, 81, 95, 109; Hûd 11/119; Ra’d 13/18; İbrâhîm 14/16, 29; Hicr 15/43; Nahl 16/29; İsra 17/8, 18, 39, 63, 97; Kehf 18/100, 102, 106; Meryem 19/68, 86; Tâ-hâ 20/74; Enbiyâ 21/29, 98; Mü‘minûn 23/103; Furkân 25/34, 65; Ankebût 29/54, 68; Secde 32/13; Fâtır 35/36; Yâsîn 36/63; Sâd 38/56, 85; Zümer 39/32, 60, 71, 72; Mü‘min 40/49, 60, 76; Zuhuruf 43/74; Câsiye 45/10; Feth 48/6; Kâf 50/24, 30; Tûr 52/13; Rahmân 55/43; Mücâdele 58/8; Tahrîm 66/9; Mülk 67/6; Cin 72/15, 23; Nebe’ 78/21; Bürûc 85/10; Fecr 89/23; Beyyine 98/6.

¹¹⁹⁰ Bkz. Nâziât 79/36, 39; Tekvîr 81/12; İnfitâr 82/14; Mutaaffîn 83/16; Tekâsür 102/6.

¹¹⁹¹ Bkz. Kâri’a 101/9.

¹¹⁹² Bkz. Hümeze 104/4- 5.

¹¹⁹³ Bkz. Me’âric 70/15.

¹¹⁹⁴ Bkz. Şûrâ 42/7.

¹¹⁹⁵ Bkz. Kamer 54/48; Müddesir 74/26, 27.

¹¹⁹⁶ Aykan, a.g.e., “Cehennem” md., s.272-273.

﴿وَإِنَّ الْفُجَارَ لَفِي﴾ “*Cehennem ateşi harlatıldığında*”¹¹⁹⁷ ﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ﴾

﴿وَيُضَلَّى سَعِيرًا﴾ “*Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir.*”¹¹⁹⁸ ﴿جَحِيم﴾

alevli ateşe girecektir.”¹¹⁹⁹

Cehennem isimlerinden her biri onun derecesini göstermektedir. “Onun yedi kapısı vardır, her kapıdan girmek üzere de onlardan birer grup belirlenmiştir.”¹²⁰⁰ Yani, “cehennem üst üste yedi tabakadır. .. Bunların ilki cehennemdir, sonra ‘Lezâ’, sonra ‘Hutame’, sonra ‘Sa‘ir’, sonra ‘Sekar’, sonra ‘Cahîm’ sonra, ‘Hâviye’ gelir.”¹²⁰¹ Bu yedi tabaka çok büyük bir alana sahiptir. Hz. Peygamber (sav) cehennemin büyüklüğünü şöyle açıklamaktadır: “Büyük bir kaya cehennemin kenarından aşağıya bırakılır. Cehenneme yetmiş sene iniş yapar da yine de dibine varamaz.”¹²⁰²

Cehennem ateşinin nicelik ve niteliği ise şöyledir:

“Cehennem ateşi bin sene yakıldı kırmızılaştı. Sonra bin sene daha yakıldı beyazlaştı tekrar bin sene yakılarak siyahlaştı şimdi simsiyah ve karanlıktır.”¹²⁰³

Cehennemin ateşi hayal edilemeyecek kadar şiddetlidir. Yukarıda verdiğimiz Tekvîr Sûresi’ndeki âyet-i kerîmede ateşin harlatılması ise tutuşturmanın şiddetini göstermektedir.¹²⁰⁴ Âyette geçen سُعِّرَتْ fiilini de bazı kıraat ekolleri mübalağa

belirtmesi için şeddeli okumuşlardır.¹²⁰⁵ Ayrıca cehennemin henüz yaratılmadığını ifade edenlere göre cehennem cehennemliklerin günahlarıyla tutuşturulacaktır.¹²⁰⁶ Cehennem ateşinin niceliği ise Hz. Peygamber’in (sav) tarif ettiği üzere şöyledir: “Sizin şu dünyada ateşiniz cehennem ateşinin yetmiş parçasından bir parçadır. Sizin bu ateşiniz su ile iki defa harareti giderilmemiş

¹¹⁹⁷ Tekvîr 81/12.

¹¹⁹⁸ İnfitâr 82/14.

¹¹⁹⁹ İnşikâk 84/12.

¹²⁰⁰ Hicr 15/44.

¹²⁰¹ Râzî, a.g.e., C.14, s.107.

¹²⁰² Tirmizî, Cehennem, 2.

¹²⁰³ İbn Mâce, Zühd, 38; Tirmizî, Cehennem, 8.

¹²⁰⁴ Râzî, a.g.e., C.22, s.529.

¹²⁰⁵ Nesefî, a.g.e., C.10, s.568.

¹²⁰⁶ Râzî, a.g.e., C.22, s.529.

*olsaydı, siz ondan yararlanamazdınız. Dünya ateşi, kendisinden giderilen sıcaklığın tekrar kendisine verilmemesi için Allah'a dua eder.”*¹²⁰⁷

Ahret sınavını kaybetmiş olanlar dünyada yaptıklarına karşılık olarak cehennemde maddi ve manevi azaba çarptırılacaklardır. Maddi azaplar kavurucu ateş, zincirler, tokmaklar, yediklerinde ve içtiklerinde canlarını yakan yiyecek ve içeceklerdir. Manevi azaplar ise cennetlikleri mutlu, mesut görmeleri neticesindeki üzüntü, dünyadaki yaptıklarına pişmanlıklar ve itilip kakılmaları gibi psikolojik azaplardır.

Cehennemliklerin yiyecekleri zakkûm,¹²⁰⁸ dari'¹²⁰⁹ ve ğusse¹²¹⁰ gibi yiyeceklerdir.¹²¹¹ Zakkûm; cehennemin dibinden çıkan, ateşin alevi ile canlanan bir ağaçtır. Meyveleri; şeytanın başına benzer şekilde çirkin, acı,¹²¹² sert, pis kokulu, yiyeni oldukça şişiren,¹²¹³ yakıcı, yenilmesi ve yutulması zordur.¹²¹⁴ Hz Peygamber (sav) zakkûm için; *“Eğer cehennemde biten zakkum ağacından bir damla kadar yeryüzüne damlatılmış olsaydı, o damla yeryüzündeki insanların geçimlilikleri olan tüm gıda maddelerini ve insanların yaşama biçimini bozardı. Artık zakkumdan başka yiyeceği olmayan cehennemliklerin halini bir düşünün”*¹²¹⁵ buyurmaktadır. Dari'; kuru diken, zehir, açlığı gidermeyen, acı ve hararet veren, yenilmesiyle kişide perişanlık oluşturan yiyecektir.¹²¹⁶ Ğusse; diken yemeğidir. Yenildiğinde boğaza takılır fakat geri çıkmaz.¹²¹⁷ Kıyâmet günü cehennemlikler, açlıklarını gidermeyen, canlarını yakan bu yemekleri yediklerinde yemeğin acılığından ve hararetinden dolayı su içmek isteyeceklerdir.¹²¹⁸ *“Dünyada boğaza duran yiyecekleri içeceklerle geçirdiklerini hatırlayarak kendilerine içecek yardımı yapılmasını isterler de kendilerine demir çengelli kaynar sular ikram edilir, onlar yüzlerine yaklaştığında yüzlerini yakar ve*

¹²⁰⁷ İbn Mâce, Zühd, 38.

¹²⁰⁸ Sâffât 37/62-66; Duhân 44/43-46; Vâkıa 56/52-53.

¹²⁰⁹ Ğâşiye 88/6.

¹²¹⁰ Müzzemmil 73/13.

¹²¹¹ Kara, a.g.e., s.135-142.

¹²¹² Kurtubî, a.g.e., C.14, s.498-501

¹²¹³ Râzî, a.g.e., C.18, s.607-608.

¹²¹⁴ Râzî, a.g.e., C.21, s.219-220.

¹²¹⁵ İbn Mâce, Zühd, 38, Tirmizî, Cehennem, 4.

¹²¹⁶ Râzî, a.g.e., C.23, s.96-97.

¹²¹⁷ Râzî, a.g.e., C.22, s.223.

¹²¹⁸ Râzî, a.g.e., C.21, s.220.

*kavurur. Karınlarına girdiği zaman karınlarında bulunan her şeyi parçalar.”*¹²¹⁹
İşte bu yakıcı ve parçalayıcı içeceklerden bazıları şunlardır:¹²²⁰

Hamîm; ¹²²¹ kokuşmuş ¹²²² ve kaynamış sudur. ¹²²³ Hamîm sığacı ile yakandır. ¹²²⁴ İbn Abbas, ‘*hamîm*’in sadece bir damlasının dağlara düşmesi neticesinde dağları eriteceğini ifade etmiştir. ¹²²⁵ Yani hamîm o derece yakıcı bir özelliğe sahiptir. Ğassâk ¹²²⁶ ise; soğuğu ile yakan, kokuşmuş sudur. Ayrıca içine zehirli canlılar zehirlerini bırakır. ¹²²⁷ Ğassâk’tan da bir damla damlatılması neticesinde de pis korusuyla orada bulunan canlıların burun deliklerini kıracağı ifade edilmektedir. ¹²²⁸ Burada hem sığacı hem de soğuğu ikisini de görmekteyiz. Cehennemlikler sıcaktan sonra soğuğa gitmeleri neticesinde cildi paramparça olacak ve kemikleri yarılacaktır. Ateş sıcaklığıyla nasıl yakıyorsa soğuk da yakacaktır. ¹²²⁹ Sadîd; ¹²³⁰ irinli sudur. Cehennemde bulunanların derilerinden akandır. ¹²³¹ Gıslin; ¹²³² irin, kan ve sarı sudur. ¹²³³ Müh1 ¹²³⁴ de maden cinsinden eritilenler, katran, irin, kandır. ¹²³⁵ Hz. Peygamber (sav) müh1ün kaynayan yağın tortusu gibi olduğunu ifade etmekte ve cehennemliklere bu ikramın yaklaştırıldığında ise onların yüzlerinin derisi onun içine döküleceğini buyurmaktadır. ¹²³⁶ Ayrıca cehennemliklerin, içeceklerle “... *karınlarının içindekiler ve derileri eritilir.”*¹²³⁷ Ancak cehennemliklerin suyu içtiklerinde ne kadar canları yansa da “*Hem de susamış develerin suya kanmaz içişleriyle*”¹²³⁸

¹²¹⁹ Tirmizî, Cehennem, 5.

¹²²⁰ Kara, *a.g.e.*, s.142-146.

¹²²¹ Bkz. En‘âm 6/70; Yûnus 10/4; Sâffât 37/67; Sâd 38/57; Vâkıa 56/54, 93.

¹²²² Râzî, *a.g.e.*, C.21, s.220.

¹²²³ Kurtubî, *a.g.e.*, C.17, s.35.

¹²²⁴ Râzî, *a.g.e.*, C.19, s.101.

¹²²⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.4, s.524.

¹²²⁶ Bkz. Sâd 38/57; Nebe’ 78/25.

¹²²⁷ Râzî, *a.g.e.*, C.19, s.101.

¹²²⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.5, s.868.

¹²²⁹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.3, s.509.

¹²³⁰ Bkz. İbrâhîm 14/16.

¹²³¹ Râzî, *a.g.e.*, C.13, s.528.

¹²³² Bkz. Hâkka 69/36.

¹²³³ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.107.

¹²³⁴ Bkz. Kehf 18/29.

¹²³⁵ Râzî, *a.g.e.*, C.15, s.171; Kurtubî, *a.g.e.*, C.10, s.594.

¹²³⁶ Tirmizî, Cehennem, 4.

¹²³⁷ Hac 22/20.

¹²³⁸ Vâkıa 56/55.

içeceklerdir. İçecekleri içtiklerinde canları yanıp bırakmayacaklar ve itike içmek isteyecektir.¹²³⁹ Bu da cezanın ne kadar şiddetli olduğunu göstermektedir.

Yakıcı, kavurucu ve diğer özelliklere sahip açlık ve suzuzluk gidermeyen bu yiyecek ve içecekler tüketildiğinde bağırsaklar paralanır¹²⁴⁰ ve “*Bununla karınlarının içindekiler ve derileri eritilir.*”¹²⁴¹ Kısaca ciltleri, iç organları, bağırsakları erir.¹²⁴² Hz Peygamber (sav) de “*Cehennemliklerin başlarından aşağı ham m dökülecektir. Ham m içine işleyecek ve karın boşluğuna varacak, karın boşluğunda ne varsa hepsini silip sprececek ve ayaklarından çıkacaktır... Sonra eski haline tekrar dönecek ve bu işlem böylece devam edip gidecektir*”¹²⁴³ buyurmuştur.

Cehennemliklere yiyecek ve içecek haricinde azap olarak; kamılar¹²⁴⁴ yetmiş arşın uzunluğunda zincirler vurulacak.¹²⁴⁵ Ayrıca demir halka,¹²⁴⁶ ateşten kıyafet¹²⁴⁷ ve dřekler¹²⁴⁸ gibi azap çeşitleriyle de arptırılacaklardır. “*Onların stinde kat kat ateş olacak, altlarında da (böyle) katlar bulunacak...*”¹²⁴⁹ Kavurucu sıcağın gölge bir yere kaçmak isteyeceklerdir. Katıkları yer, cehennemin dumanından simsiyah bir gölge olacaktır. Ancak o gölge de sıcak olacaktır.¹²⁵⁰ Ayrıca azaplar karşısında cehennemlikler cehennemden kaçmak isteyecekler ve bu eylemleri neticesinde de melekler onları topuzlarla, balyozlarla vurarak geri dndreceklerdir.¹²⁵¹

Kişinin psikolojisine yapılan baskılar kişide oldukça büyük hasar oluşturmaktadır. Çünkü ruh dünyasına acı veren etkenler kişide suçluluk duygusu ve korku oluşturur. Kişinin kendine olan güveni kaybettirir.¹²⁵² Cehennemliklerin

¹²³⁹ R   , a.g.e., C.21, s.220-221.

¹²⁴⁰ Bkz. Muhammed 47/15.

¹²⁴¹ Hac 22/20.

¹²⁴² Zemahşerî, a.g.e., C.4, s.524.

¹²⁴³ Tirmizî, Cehennem, 4.

¹²⁴⁴ Zemahşerî, a.g.e., C.4, s.524.

¹²⁴⁵ Kurtubî, a.g.e., C.17, s.605.

¹²⁴⁶ Bkz.  ns n 76/4.

¹²⁴⁷ Bkz. Hac 22/19.

¹²⁴⁸ Bkz. A   f 7/41.

¹²⁴⁹ Zümer 39/16.

¹²⁵⁰ Kurtubî, a.g.e., C.17, s.35-40.

¹²⁵¹ Kurtubî, a.g.e., C.12, s.48.

¹²⁵² Sinem Cankardaş Nalbantçılar, *Yakın İlişkide Psikolojik şiddet Deneyimi ile Travmatik Stres Belirtileri Arasında Peritravmatik Sıkıntı ve Kontrol Kaybı İle Posttravmatik Duyguların Aracı Rolü*, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2018, s.34-35.

ruhlarına şiddetli bir şekilde acı veren; pişmanlığın ve üzüntünün zirvesini yaşattıran manevi azaplar da şu şekildedir:

O gün cehennemliklere, cennet nimetleri gösterilecektir. Cennet nimetlerinin gösterilmesini Hz. Peygamber (sav) şöyle anlatmaktadır:

*“Cennete girecek herbir kişiye, dünyada iken kötü amel yapmış olduğu takdirde cehennemdeki oturağı kendisine muhakkak gösterilecektir. Bu da şükürünün artması içindir. Cehenneme girecek herbir kimseye de, dünyada iken güzel işler işlemiş olaydı cennetten olacak oturağı kendisine muhakkak gösterilecektir. Bu da kendisi aleyhine bir hasret olması içindir.”*¹²⁵³

Cehennemlikler mahşer günü, ulaşamayacakları cennet nimetlerini görmeleriyle birlikte; hasret içinde kalarak dünyada yaptıkları şeyler nedeniyle pişmanlığı en üst düzeyde yaşayacaklardır. Ayrıca cennetin genel özellikleri bölümünde açıkladığımız gibi; o gün cehennemliklerle cennetlikler de konuşacaklar. Hatta cehennemlikler cennetliklerden su isteyecek ama istekleri yerine getirilmeyecektir.¹²⁵⁴ Cehennem ehli hem cennetin güzel nimetlerini görmeleri nedeniyle hem de istekleri yerine getirilmemesinden ötürü hüznüleri artacak ve çektikleri azabın şiddetini daha çok hissedeceklerdir.

Cehennemlikler dünyada iken iman sahiplerini aşağılıyorlar ve onlarla alay ediyorlardı. Kıyâmet günü ise cehennem halkı, iman ehlini cehennemde görememe nedenlerini sorgulayacaklar¹²⁵⁵ ve o gün onlar aşağılanacak, hor görüleceklerdir. Mesela maddi azap bölümünde verdiğimiz zircire vurulmalarının, boyunlarına demir halkalar takılmasının manevi azap yönü de bulunmaktadır. O gün onlar zincirler ve halkalarla ateşe sürüklenerek götürüleceklerdir.¹²⁵⁶ Ayrıca o gün cehennemlikler, şu âyet-i kerîmelerde ifade edildiği üzere lanetlenecekler, Allah Teâlâ onlarla konuşmayacak ve yüzlerine de bakmayacaktır: *“Gerçekleri inkâr eden ve inkârcılığa saplanmış olarak ölenlere gelince, Allah’ın meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir! Onlar hep lânette kalacaklar;*

¹²⁵³ Buhârî, Rikaak, 51.

¹²⁵⁴ Bkz. A’râf 7/44, 50.

¹²⁵⁵ *“Ve soracaklar: ‘Nasıl oluyor da vaktiyle kendilerini kötülerden saydığımız bazı adamları şimdi burada göremiyoruz? Onları küçümseyip alaya almakla yanlış mı yapmışız, yoksa (buradalar da) gözden mi kaçırdık?’”* (Sâd 38/62.)

¹²⁵⁶ Bkz. Mü’min 40/71-72.

azapları hafifletilmeyecek ve yüzlerine bakılmayacak!”¹²⁵⁷ “Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte onların âhirette hiç nasipleri yoktur. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem veren bir azap vardır.”¹²⁵⁸ Âyette, Allah’ın gazabının şiddeti ve cehennem ehline kıyâmet günü hiçbir nimet ve ihsanda bulunulmayacağı vurgulanmaktadır.¹²⁵⁹ Dünyadayken ahireti unutanlar, kıyâmet günü de unutulacaklardır.¹²⁶⁰ Bu durumda o gün onlar gördükleri azaptan dolayı bir hak verilmesi için yalvaracaklardır.¹²⁶¹ Fakat artık sınav bitmiştir. Bir daha ölüm yoktur. Cehennnem ehli imtihan için bir daha şansları olmadığını yani bir daha ölümün olmadığını öğrendiklerinde hüznüleri ve ızdırapları kat kat artacaktır.¹²⁶² “Her kurtuluş çaresinden ümidlerini kesecekler işte o zaman bağırsıp çağrışmaya pişmanlığa ve yazıklar olsun bize demeye başlayacaklardır.”¹²⁶³

Mahşer günü cehennemliklerin azaplar karşısında pişmanlıkları, ızdırapları o derece çok olacaktır ki; onların ağlamaları Hz. Peygamber’in (sav) buyurduğu üzere şöyle gerçekleşecektir: “Cehennemlikler üzerine bir ağlamak gelir ve o derece ağlarlar ki gözyaşları tükenir ve kan ağlamaya başlarlar ve yüzlerinde bu kanlardan dolayı öyle çukur ve hendekler oluşur ki o hendeklere gemiler bırakılsa akar giderdi.”¹²⁶⁴

O gün cezalar karşısında kimse kimseye fayda sağlayamayacaktır. Hz. Peygamber (sav); “Ey Abdulmuttalib’in kızı Safiye, ey Muhammed’in kızı Fatıma, ey Abdulmuttalib oğulları, Allah’ın vereceği cezalara karşı sizi koruyabilecek hiçbir gücüm yok, malımdan isterseniz onu verebilirim sadece”¹²⁶⁵

¹²⁵⁷ Bakara 2/161-162.

¹²⁵⁸ Âl-i İmrân 3/77.

¹²⁵⁹ Râzî, a.g.e., C.6, s.415-416.

¹²⁶⁰ Bkz. A’râf 7/51.

¹²⁶¹ “Rabbimiz! Bizi buradan çıkar; eğer bir daha eskiye dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız.” (Mü’minûn 23/107.)

¹²⁶² “Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme ayrılıp gidince, ölüm (mefhûmuna bir çok sûretinde vücûd verilerek) getirilir. Tâ cennetle cehennem arasında yatırılır. Sonra kesilir. Sonra bir nidâcı: Ey cennet ehli, artık ölüm yoktur! Ey cehennem ehli, ölüm yoktur! diye nidâ eder. Cennet ehlinin ferâhına bir ferah daha ziyâde olunur. Cehennem ehlinin hüznü ve kederine bir hüznü daha artırılır!” (Buhârî, Rikaak, 51.)

¹²⁶³ Tirmizî, Cehennem, 5.

¹²⁶⁴ İbn Mâce, Zühd, 38.

¹²⁶⁵ Tirmizî, Zühd, 7.

buyurmaktadır.¹²⁶⁶ Herkes yaptığıının karşılığını alacak. Ceza çekmesi gerekenler cezalarını çekecektir.

Özetleyecek olursak cehennemliklerin dünyada iken inkârcı, şımarık, küçümseyici gibi tavırlarının yerine ahirette büyük bir hüznün, fayda vermeyen pişmanlık ve feryad figan alacaktır.¹²⁶⁷ Hem fizyolojik hem de psikolojik olarak azapların en büyüğüne çarptırılacaklardır. Ayrıca kâfirler bu azabı ebedi olarak çekeceklerdir.¹²⁶⁸

3.2.6.2.2. Cehennemlikler

Kur’ân-ı Kerîm’de cehennem halkı; ashâbu’l-cahîm,¹²⁶⁹ ashâbu’n-nâr,¹²⁷⁰ ashâbu’s-sa’ir,¹²⁷¹ ehlü’n-nâr¹²⁷² gibi tamlamalarla ifade edilmektedir.¹²⁷³ Bu tamlamalarla günahkârların kimler olduğu anlatılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de cehennemlikler anlatılırken en çok Allah’a, peygamberlerine, kitaplarına ve ahiret gününe inanmayanlar geçmektedir.¹²⁷⁴ Bunun haricinde münafıkların,¹²⁷⁵ insanlarla alay edenlerin,¹²⁷⁶ zalimlerin,¹²⁷⁷ Allah’ın emirlerini yerine getirmeyenlerin¹²⁷⁸ yani günahkârların¹²⁷⁹ cehenneme gireceği anlatılmaktadır.¹²⁸⁰ Üzerinde çalıştığımız sûrelerde ise vahyin hakikatini inkâr edenlerin, nimete nankörlük edenlerin ve facirlerin cehenneme gireceği anlatılmaktadır.

Cehennemlikler yaptıkları suçların derecesine göre ceza alacaktır. Onların cehennemin yedi kat derecesinde sıralanmaları, âlimler arasında ihtilafı olmakla

¹²⁶⁶ Burada Hz. Peygamber’in (sav) şefaattü akla gelebilir. Şefaaat ancak Allah’ın izniyle, onun dilediklerine olur. (Râzî, *a.g.e.*, C.5, s.415-417.)

¹²⁶⁷ Kara, *a.g.e.*, s.129-130.

¹²⁶⁸ “İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdırlar.” (Bakara 2/39.)

¹²⁶⁹ Bkz. Bakara 2/119.

¹²⁷⁰ Bkz. Bakara 2/39.

¹²⁷¹ Bkz. Fâtır 35/6.

¹²⁷² Bkz. Sâd 38/64.

¹²⁷³ Kara, *a.g.e.*, s.152.

¹²⁷⁴ Bkz. Âl-i İmrân 3/12; 106, 131; Nisâ 4/56; A’râf 7/37, 45, 51; Enfâl 8/36; Nahl 16/88; İsrâ 17/98; Enbiyâ 21/39; Hac 22/19; Rûm 30/16; Secde 32/20; Fâtır 35/36; Yâsîn 36/64; Zümer 39/60; Mü’min 40/70; Duhân 44/50; Ahkâf 46/20; Tûr 52/11-14; Rahmân 55/43; Teğâbun 64/10; Tahrîm 66/7; Mülk 67/6; İnsân 76/4; Nebe’ 78/28-30; Muttaffîn 83/17; Beled 90/19.

¹²⁷⁵ Bkz. Hadîd 57/14.

¹²⁷⁶ Bkz. Hümeze 104/1-2.

¹²⁷⁷ Bkz. A’râf 7/41; Kehf 18/29; Fâtır 35/37; Sâffât 37/22-24, 63.

¹²⁷⁸ Bkz. Ra’d 13/18.

¹²⁷⁹ Bkz. Duhân 44/44; Hâkka 69/37.

¹²⁸⁰ Aykan, *a.g.e.*, “Cehennem” md., s.281-283.

birlikte sıralamalardan birisi şu şekildedir: “İlk tabakada mü’minler, günahları nisbetinde azab olunur ve sonra oradan çıkarılırlar. İkincisi, Yahudilere; üçüncüsü, Hristiyanlara; dördüncüsü sâbilere; beşincisi, mecûsilere; altıncısı, müşriklere; yedincisi de münafıklara aittir.”¹²⁸¹

İlk tabakanın, yani cezası en hafif olanların Hz. Peygamber’in (sav) buyurduğu üzere şu şekilde olacaktır: “*Cehennemliklerin azâbı en hafif olanı iki ayağının altında ateş közü bulunan ve bunlarla beyni kaynayan kişidir.*”¹²⁸² Yani cehennem ateşi ayak altında bulunan bir közle bile kişinin beynini kaynatacak kadar dehşetlidir. Ayrıca cezanın tüm vücutta aynı anda daha çok hissedilmesi için Hz. Peygamber’in (sav) buyurduğu üzere kişinin vücudu büyüyecektir: “*Kâfir kimse cehennemde azâbı (çok çekmesi için) vücudu o kadar büyütülür ki dışı Uhud dağından daha büyük hale gelir. Vücudu da sizlerin dışıyla vücudu oranındaki büyüklüğü gibi büyüktür.*”¹²⁸³ Yine Hz. Peygamber’in (sav) buyurduğu üzere; “... Ümmetimden öyle kimseler vardır ki ateşte yanmak için cehennemin bir köşesini dolduracak kadar iri yapılı olur.”¹²⁸⁴

3.2.6.2.2.1. Vahyin Hakikatini İnkâr Edenler

وَحْيٍ/Vahiy, işaret etmek,¹²⁸⁵ gizlice söylemek, yazmak,¹²⁸⁶ ilham etmek,¹²⁸⁷ göstermek, Allah birisine vahyetmek,¹²⁸⁸ emretmek, acele etmek, seslenmek gibi manalarına gelen وَحْيٌ fiilinin mastarıdır.¹²⁸⁹ Vahiy, Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli mana ve şekillerde kullanılmaktadır. Peygamberlerin

¹²⁸¹ Râzî, *a.g.e.*, C.14, s.107.

¹²⁸² Tirmizî, Cehennem, 12.

¹²⁸³ İbn Mâce, Zühd, 38.

¹²⁸⁴ İbn Mâce, Zühd, 38.

¹²⁸⁵ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.892; İbn Fâris, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.949; Cevherî, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.1128; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “V-h-y” md., C.15, s.379.

¹²⁸⁶ İbn Fâris, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.949; Cevherî, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.1128; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “V-h-y” md., C.15, s.379.

¹²⁸⁷ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.892; Cevherî, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.1128; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “V-h-y” md., C.15, s.379.

¹²⁸⁸ Güneş, *a.g.e.*, “V-h-y” md., s.1279.

¹²⁸⁹ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s.37.

ümmetine ¹²⁹⁰, Allah'ın bal arısına, ¹²⁹¹ arza, ¹²⁹² semaya, ¹²⁹³ meleklerle ¹²⁹⁴ vahyetmesi gibi çeşitleri bulunmaktadır.¹²⁹⁵ Dinî literatürde ise vahiy; “Allah’ın kulları arasından seçtiği elçilerine dilediği hidayet ve bilgiyi insanların alışık olmadığı bir tarzda gizli bir yolla bildirmesidir.”¹²⁹⁶ Vahyin hakikatı ve onun Allah kelamı olduğu Tekvîr Sûresi’nde şöyle anlatılmaktadır:

﴿فَلَا أَفْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ وَلَقَدْ رَأَاهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ فَإِنْ تَذَهَّبُونَ عَنْهُ فَاعْلَمُوا إِنَّهُ لَمِنَ شَأْنِ الْمَعْلَمِينَ﴾¹²⁹⁷

“Hayır! Hayır! Yörüngelerinde akıp giderek doğan ve batan yıldızlara andolsun! Kararmakta olan geceye andolsun! Ağarmakta olan sabaha andolsun ki, O Kur’ân gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, orada saygın ve güvenilir bir elçinin sözüdür. O Kur’ân gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, orada saygın ve güvenilir bir elçinin sözüdür. Arkadaşınız kesinlikle mecnun değildir. Andolsun ki onu (vahiy meleğini) apaçık

¹²⁹⁰ ﴿فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ “Bunun üzerine Zekerıyyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, ‘Sabah akşam tesbihte bulunun’ diye işaret etti.” (Meryem 19/11.)

¹²⁹¹ ﴿وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ “Ve Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: ‘Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine yuvalar edin; sonra her türlü besleyici ürünlerden ye; Rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!’ Onların karınlarından, farklı renklerde bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır.” (Nahl 16/68-69.)

¹²⁹² ﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا بَأْسَ رَبِّكِ أَوْحَى لَهَا﴾ “O gün yer, Rabbinin ona vahyettiği şekilde bütün haberlerini anlatır.” (Zilzâl 99/4-5.)

¹²⁹³ ﴿فَقَضَيْتُ مِنْ سَبْعِ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَحِفْظٍ ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ “Böylece onları iki evrede yedi gök olarak yarattı, her göğe işlevini ilham etti. Biz, yakın semayı kandillerle donattık ve onu koruduk. İşte bu, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah’ın takdiridir.” (Fussilet 41/12.)

¹²⁹⁴ ﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَأَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَانْتَبَهُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَالِقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ﴾ “O sırada Rabbin meleklerle şunu vahyediordu: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat iradesi aşılayın. Ben inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım, artık boyunlarının üzerinden vurun, onların bütün parmaklarına vurun.” (Enfâl 8/12.)

¹²⁹⁵ Cerrahoğlu, a.g.e., s.37-39.

¹²⁹⁶ Zürkânî, a.g.e., C.1, s.113.

ufukta görmüştür. O, gayba ait bilgileri sizden esirgemez. O lânetlenmiş şeytanın sözü değildir. Öyleyse nereye gidiyorsunuz? O herkes için bir öğüttür. Özellikle sizden doğru yolda gitmek isteyenler için. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dilemeyemezsiniz!”¹²⁹⁷

Âyette geçen *hunnas* kelimesi yıldız demektir. Bu yıldızlar bazı âlimlere göre Merih, Zuhâl (Satürn), Müşteri (Jüpiter), Utarid (Merkür), Merih (Mars), Zühredir. Bazı âlimlere göre ise bütün yıldızlardır.¹²⁹⁸ Yıldızların gündüzleri gizlendikleri, geceleri ise görünür oldukları ifade edilmektedir.¹²⁹⁹ Âyette ayrıca kararmakta olan gece ve ağırmakta olan sabah yer almaktadır. Âyet bu yıldıza, geceye ve sabaha yemin edilerek başlamaktadır. Yemin, konunun önemine işaret eder ve kadrini yüceltir.¹³⁰⁰ Buradaki yeminin başında *Yâ* yer almaktadır. Bunun hakkında âlimler birçok açıklamada bulunmuşlardır. Bunlardan bir tanesi de, kelâmın öneminin çok büyük olduğu ve yemin edilmesiyle bile, onun hakkıyla yüceltilemeyeceğine işaret etmektedir.¹³⁰¹

Kasemin konusu ise vahiy, vahiy meleği ve vahyin iletilmesidir. Kur’ân-ı Kerîm, Yüce Allah nezdinde çok saygın bir melek aracılığıyla nazil olmuş Allah kelâmıdır.¹³⁰² Âyette geçen elçi Cebrail (as)’dır. O Allah katında çok değerli, kıymetli bir elçidir. Cebrail (as) risalet, kerem, kuvvet,¹³⁰³ muteber, sözü tutulan ve güvenilir gibi niteliklere sahiptir. Risâlet, onun elçi olmasıdır. Armağanların en değerlisi olan marifetullah, hidayet ve irşadı getirmesi, onun cömert ve şerefli olması nedeniyledir. Sözü tutulan olması, ona diğer meleklerin itaat etmesidir. Güvenilir olması, Allah’tan aldığı vahiyleri korumasıdır.¹³⁰⁴

¹²⁹⁷ Tekvîr 81/15-29.

¹²⁹⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.439.

¹²⁹⁹ Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.380.

¹³⁰⁰ Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s.169.

¹³⁰¹ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.281-283; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s.171.

¹³⁰² Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, C.7, s.198.

¹³⁰³ Cebrail (as)’ın kuvvetli olması noktasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, azgın Lut kavmini kanadıyla gökyüzüne çıkarması sonrasında bırakarak onların paramparça yapmasıdır. (Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.381; Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.534; Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.443.) Diğer görüşe göre, Hz. Peygamber (sav)’i yanıltmak isteyen Ebyaz ismindeki şeytanı hafif bir şekilde eliyle itmesiyle şeytanın Hind civarına kadar göndermesidir. (Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.362; Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.534.) Son görüşe göre ise; yaratılmasından itibaren görevinin tamamlanmasına kadar Allah’ın (cc) emirlerini yerine getirmede eksiksiz ve devamlı olmasıdır. (Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.534.)

¹³⁰⁴ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.534-535.

Allah katında çok şerefli, değerli olan Cebrail (as) vahyi Allah'tan alır.¹³⁰⁵ Vahyi Cebrail (as) getirmesi nedeniyle âyetle “elçinin sözü” şeklinde ifade edilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm, Vâkıa Sûresi’nde de geçtiği üzere “O, âlemlerin Rabb’inden indirilmiştir.”¹³⁰⁶ Allah (cc) kelimidir. Ayrıca Tekvîr Sûresi’nde geçen *Rasûlin kerim* ifadesiyle de Cebrail’in kendisinden değil daha üst bir makamdan getirdiği ifade edilmiştir.¹³⁰⁷ O, Mekke’de bulunan kâfirlerin söylediği gibi rey ismi verilen şeytanın Hz. Peygambere getirmesi değildir.¹³⁰⁸ Yani kovulmuş olan; insanı kötülüğe yönlendiren şeytanın sözü değildir. Hz. Peygamber (sav) Allah kelâmını Cebrail (as)’dan alır, noksansız bir şekilde insanlara ulaştırır ve açıklar. Kâhinler gibi gaybi haberleri bildirmekten imtina etmez.¹³⁰⁹ Hz. Peygamber (sav) vahiyleri kendi uydurmamıştır. O, ittihamda bulunulduğu gibi mecnun da değildir.¹³¹⁰

Müşrikler Kur’ân’ı dinlediklerinde O’nun Allah tarafından gönderilmiş muciz bir kelim olduğunu kabul etmiyorlardı. Ancak Araplar, Arap diline oldukça hâkimdiler. O dönemde edebiyat yani belegat, fesahat, şiir ve hitabet oldukça gelişmişti.¹³¹¹ Bu nedenle Mekke müşriklerinin inkârcı tutumları karşısında, onlardan Kur’ân’ın benzerini getirmeleri istenmiştir. Önce, “*De ki: ‘Yemin ederim, bu Kur’ân’ın bir benzerini ortaya koymak için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar’*”¹³¹² âyeti nazil olmuş fakat Kur’ân’ı Hz. Peygamber’in (sav) uydurdu iddialarına devam edince; “*Yoksa ‘Kur’ân’ı kendisi uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru kimseler iseniz Allah’tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin’*”¹³¹³ âyeti nazil olmuştur. Bu âyetle onlardan on sûre getirmeleri istenmiştir. Sonrasında bir sûre getirmeleri istenmiştir: “*Yoksa ‘Onu Muhammed uydurdu’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun benzeri bir sûre de siz getirin bakalım;*

¹³⁰⁵ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.443; Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.623.

¹³⁰⁶ Vâkıa 56/80.

¹³⁰⁷ Ebû'l-A'îl el-Mevdûdi, *Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul, 2005, C.7, s.54.

¹³⁰⁸ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.364.

¹³⁰⁹ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.535.

¹³¹⁰ Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.381

¹³¹¹ Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.22.

¹³¹² İsra 17/88

¹³¹³ Hûd 11/13.

*Allah'tan başka çağırabileceğinizi de yardımınıza çağırın!”*¹³¹⁴ Son olarak da Mekke müşriklerinin meydan okumalarına Bakara Sûresi'ndeki şu âyet-i kerîmeyle cevap verilmiştir:

*“Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz! Bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır”*¹³¹⁵

Mekke müşrikleri Arap diline oldukça hâkimdiler. Onlar da günlük hayatlarında Arap harflerini kullanıyorlardı. Ancak insan yapımı olan şeylerin ruhu yoktur. Mesela insan, elementleri bir araya getirir ve bir şeyler üretir. İnsan da topraktan yaratılmıştır ve insanda da o elementler vardır. Fakat insanın ruhu vardır. Bu da bir yaratıcının varlığının delilidir. İşte Kur'ân-ı Kerîm'in de bir ruhu vardır ve O Allah kelimidir.

Kur'ân-ı Kerîm herkese bir öğüttür. Herkese hakkı, doğruyu, adaleti, güzel ahlakı, nezih ve huzurlu hayatın yöntemini öğretir.¹³¹⁶ Hayır ya da şer sahibi her kısımdan kimseye nasihattir.¹³¹⁷ Ancak özellikle Kur'ân-ı Kerîm hakikatin ardında olanlar için bir nasihattir. İstikamet yani hak yol üzere olmak isteyenler ondan faydalanabilirler.¹³¹⁸ Nitekim Bakara Sûresi'nde de *“Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir”*¹³¹⁹ buyrulmaktadır.

İnsanların bir kısmı rehberlerini bırakarak, Allah'a ve peygambere itaati terkedip farklı bir yolda ilerlemektedirler.¹³²⁰ Bu ilerlemeye, âyette *“Öyleyse nereye gidiyorsunuz”*¹³²¹ şeklinde, yani *“doğru yolda gitmiyorsun[uz]”* manasında uyarı bulunmaktadır.¹³²² Ancak insanların bir kısmı doğru yoldan saparak, yani hakkı terk edip batılın karanlığında kaybolmaktadır.¹³²³ Bu da kişiyi cehenneme sürüklemektedir. Çünkü hayat kılavuzuna tabi olmayan yoldan şaşar. İşte böyle

¹³¹⁴ Yûnus 10/38.

¹³¹⁵ Bakara 2/23-24.

¹³¹⁶ Mevdûdî, a.g.e., C.7, S.55.

¹³¹⁷ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.382.

¹³¹⁸ Râzî, a.g.e., C.22, s.537.

¹³¹⁹ Bakara 2/2.

¹³²⁰ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.447.

¹³²¹ Tekvîr 81/26

¹³²² Beyzâvî, a.g.e., C.4, s.624.

¹³²³ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1186.

cehennemliklerin bir kısmı Allah tarafından peygamberine gönderdiği ilahi vahiyleri kabul etmemekte ve dini yalanlamaktadır. Cehennemliklerin dini yalanlamaları ayrıca üzerinde çalıştığımız sûrelerden İnfitâr Sûresi'nde şöyle geçmektedir: ﴿كَأَلَّا بَلَّ تُكَذِّبُونَ بِالَّذِينَ﴾ *“Hayır! İnanacak yerde siz hala dini yalan sayıyorsunuz.”*¹³²⁴

Âyette geçen din kelimesi hakkında iki tane yorum bulunmaktadır. Bunlardan birisi ceza ve mükâfattır. Diğerisi ise hesap günü yani kıyâmettir.¹³²⁵ Âyet كَالَّا ile başlamaktadır. Bu ifade bir ihtardır.¹³²⁶ Bununla hesap gününe inanmayıp, dünya hayatında sorumsuz bir şekilde ahlaki vasıflardan uzak olarak yaşayanlar ikaz edilmiştir. Nitekim cehennem ehlinin, Kur’ân’da en çok geçen vasıflarından birisi de ahirete inanmamaları yani ceza ve mükâfatı reddetmeleriydi. Dünya eğlencesine dalmış, ilahi kitaba saygı göstermeyen, inkârcılar ise üzerinde çalıştığımız sûrelerden İnşikâk Sûresi’nde şöyle geçmektedir:

﴿إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَخُورَ بَلَى إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا فَلَا أُفْسِمُ بِالشَّقِّ وَالْأَيْلِ وَمَا وَسَقَ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

*“Şüphesiz o, (dünyada iken) yakınları arasında neşeliydi. Zira o, hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı. Hayır, tam tersi! Rabbi onu şüphesiz görmekteydi. Hayır, hayır! Yemin ederim o şafağa, geceye ve onun topladığı şeylere ve dolunay şeklini aldığı zaman aya ki, siz halden hale geçeceksiniz. Durum bu iken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar; kendilerine Kur’ân okunduğu zaman saygıyla yere kapanmıyorlar. İnkârcılar –tam aksine- gerçeği yalanlıyorlar. Oysa içlerinde gizlediklerini Allah çok iyi bilmektedir. Onlara şiddetli bir azabın haberini ver.”*¹³²⁷

¹³²⁴ İnfitâr 82/9.

¹³²⁵ Râzî, a.g.e., C.22, s.551.

¹³²⁶ Kurtubî, a.g.e., C.18, s.458.

¹³²⁷ İnşikâk 84/13-24.

Cehennemliklerin âyet-i kerîmede verilen özelliği; öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmeleri, bu dünyada zevk ve sefa içinde yaşamalarıdır. Çünkü dünyada Allah'tan korkmadan davranışlar sergilemekte ve yaptıkları bu davranışlardan dolayı da bir hesaba çekileceğini kabul etmemektedirler.¹³²⁸ Bu nedenle helal haram demeden canlarının istedikleri her şeyi yapmak için her yöneme müracaat ederlerdi. Bu şekilde başkalarının hakkına girer ve Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını yerine getirmezlerdi.¹³²⁹ Efendimiz (sav) arzu ve istekler ile ilgili şöyle buyurmaktadır:

*“Kim pek çok arzu ve isteklerini tek istek yani ahiret arzusu haline getirirse Allah onun dünyalık işlerini de yerine getirir. Kim dünyalık işlerin içerisine dalar ve onlardan doyuma ulaşmaya kalkarsa dünyanın hangi felaket bölgesinde yok olduğuna Allah aldırmayacaktır.”*¹³³⁰

İnkârcılar kendilerine nimeti vereni unutarak şımarıklık yapmaktalar ve akibetlerini muhakeme etmemektedirler.¹³³¹ Onlar, nefislerine uyar ve hevâlarının peşinden giderlerdi.¹³³² Ancak tüm yapılanlar kayıt altındadır ve Allah onların bütün yaptıklarının karşığını verecektir.¹³³³ Efendimiz (sav) de “*Size ateş ehlini de haber veriyorum: Onlar da her katı yürekli, kibirli- şerli, ululuk taslayan kimselerdir*”¹³³⁴ buyurmaktadır.

Cehennemlikler dünyada iken şımarık davranışlarından ve inkârlarından dolayı çetin bir azaba çarptırılacaklardır. Âyet-i kerîmede şafağa,¹³³⁵ geceye ve aya yemin edilerek cehennem ehlinin halden hale geçecekleri ifade edilmektedir.

﴿فَلَا أَفْسِمُ بِالشَّفَقِ﴾ âyetinin başındaki لَا ise tekid içindir. Kuvvetle yemin ederim manasına gelmektedir. Halden hale geçme, ölüm ve ölümden sonraki safhaları ifade etmektedir. Onlar mahşer gününün dehşet verici durumlarından, muhtelif

¹³²⁸ Râzî, a.g.e., C.23, s.15.

¹³²⁹ Mevdûdî, a.g.e., C.7, s.75.

¹³³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), *es-Sünen*, Haz. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008, *Mukaddime*, 44.

¹³³¹ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1222.

¹³³² Neseî, a.g.e., C.10, s.594.

¹³³³ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.396.

¹³³⁴ Buhârî, Tefsîr, 327.

¹³³⁵ Şafak; Güneş batmasıyla ortaya çıkan kızılığın müteakibindeki beyazlıktır. (Semerkandî, a.g.e., C.6, s.396.)

hallerle karşılaşacaklardır ¹³³⁶ Ayrıca insanın doğumundan itibaren çocukluk, gençlik, yaşlılık, ölüm, berzah âlemi ve mahşerdeki durumları kastedildiği şeklinde de açıklanmaktadır. ¹³³⁷ Onlar bir halden çıkıp başka bir hale gireceklerdir. ¹³³⁸ Dünyada zevk ve sefa içinde yaşayanlar hep aynı halde durmayacaklardır. ¹³³⁹ Güvendiği gençliği, yerine yaşlılığa bırakacaktır. Sıkı sıkı tutunduğu dünya hayatından ayrılacak, gerçekleşmesine inanmadığı ahiret hayatı başlayacaktır. Ahiret hayatının zorluklarla dolu aşamalarından geçecektir.

Allah Teâlâ öldükten sonra dirilmenin olacağına, orada zorluklarla, sıkıntılarla karşılaşılacağına yemin etmiştir. ¹³⁴⁰ Kâfirin karşılaşacağı zorluklara örnek verecek olursak, Hz. Peygamber (sav)’in buyurduğu üzere, kıyâmet günü yüzüstü haşrolacaktır. ¹³⁴¹ Ancak insan tüm bu karşılaşacağı zorlukları görmezden gelerek inkârında direnmekte ve saygı da göstermemektedir. Hz. Peygamber (sav) bir gün ashabla birlikte iken ﴿... وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ “... secdeye kapan ve Allah’a yakınlaş” ¹³⁴² âyetini okumuş ve hep birlikte secde etmişler. Bu durumu gören Kureyşliler ise ıslık çalarak el çırpmışlardır. Bunun üzerine “Kendilerine Kur’ân okunduğu zaman saygıyla yere kapanmıyorlar” ¹³⁴³ âyeti nazil olmuştur. ¹³⁴⁴ Ebû Hanife bu âyeti, secdenin vacip olduğuna işaret olduğunu söylemiştir. ¹³⁴⁵ Secde emre itaati, boyun eğmeyi gösterir. İnkâr edenler ise kibirlerinden dolayı boyun eğmez ve secdeye varmazlar. Ancak “İş ciddileşip paçalar sıvandığı gün secdeye çağrılırlar, bunu da yapamazlar; o sırada gözlerine korku çökmüş, perişan olmuşlardır. Hâlbuki onlar, yapabilecek durumda iken de secdeye çağrılmışlardı.” ¹³⁴⁶ Âyette paçaların sıvanması ifadesi ile mahşer günündeki şiddet anlatılmıştır. İnkârcılar mahşer günü secdeye davet edilecekler fakat buna

¹³³⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, C.7, s.224-225.

¹³³⁷ Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.396.

¹³³⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, C.18, s.517.

¹³³⁹ Mevdûdî, *a.g.e.*, C.7, s.76.

¹³⁴⁰ Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.19-20.

¹³⁴¹ Buhârî, *Tefsîr*, 227.

¹³⁴² Alâk 96/19.

¹³⁴³ İnşikâk 84/21.

¹³⁴⁴ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.380; Râzî, *a.g.e.*, C.23, s.23; Beyzâvî, *a.g.e.*, C.4, s.643.

¹³⁴⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, C.6, s.1228.

¹³⁴⁶ Kalem 68/42-43.

güç yetiremeyeceklerdir. O gün secdeye çağrılmaları ise onlara azar mahiyetindedir.¹³⁴⁷

İnsan doğumundan itibaren ölümüne kadar olan ve öldükten sonra ahiretteki bütün hallerini düşünmemektedir. Yani nerden geldiğini ve nereye gideceğini muhakeme etmemektedir. Kılavuzu olan Kur’ân’ı kabul etmemekte, O’na saygı da göstermemektedir. Bu nedenlerle mahşer günü acı bir azabla karşılaşacaktır.¹³⁴⁸ Hz. Peygamber (sav)’in bir hadisinde geçtiği üzere; “İbrahim kıyâmet gününde [yüzü toz toprak içindeki] babasına kavuşacak da: Ya Rabb! Sen bana insanlar diriltilecekleri gün beni zelil ve rüsvay etmeyeceğini va’d etmiştin, diyecek. Allah (cc) da: Ben cenneti kâfirlere haram kılmışım, buyuracak.”¹³⁴⁹ Hz. Peygamber (sav)’den gelen bu rivayetten, İbrahim (as)’ın kıyâmet gününde babasını toz toprak içinde rezil rüsvay içinde görünce Allah’a iltica ettiğini ancak Allah Teâlâ’nın, İbrahim (as)’ın babası ya da her kim olursa olsun kâfirler arasında ayırım yapmadığı ve İbrahim (as)’ın babası Azer’i de rezil rüsvay yaptığı görülmektedir.

O gün inkârcılara elem dolu azap vardır. Çünkü inkârcılar dünyada iken ecdadlarından gördüklerini taklit etmeleri, içlerindeki kin, kıskançlık gibi duygular, makam, mevki yani dünyevi çıkarların ellerinden gideceği düşüncesi ile inkârlarında direnmiş ve delilleri tekzip etmiştir.¹³⁵⁰

“Oysa içlerinde gizlediklerini Allah çok iyi bilmektedir.”¹³⁵¹ Allah âlimdir. Gizli, açık her şeyi bilir.¹³⁵² Yani Allah Teâlâ inkârcıların sadırlarındaki şirkleri ve tekzipleri en iyi bilendir ve iki cihanda da yaptıklarının karşılığını verecektir.¹³⁵³ Allah inkârcıların, yaptıklarına karşılık elem dolu azaba çarptırılacakları bildirilmektedir. İnkârcıların azaplarından birisi şöyle tarif edilmektedir: “Kendisine ortak koşmadan Allah’ın birliğine iman edenlerden olun. Allah’a

¹³⁴⁷ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.872-874.

¹³⁴⁸ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.397.

¹³⁴⁹ Buhârî, Tefsîr, 232.

¹³⁵⁰ Râzî, a.g.e., C.23, s.23.

¹³⁵¹ İnşikâk 84/23.

¹³⁵² “Allah, gizlediklerinizi de açığa vurduğunuzu da bilir.” (Nahl 16/19.)

¹³⁵³ Râzî, a.g.e., C.23, s.24.

*ortak koşan kişi, gökten parçalanan ve kuşların kapıştığı yahut rüzgârın ücra bir yere sürüklediği nesnelerden farksızdır.”*¹³⁵⁴

Özetleyecek olursak; cehennemlikler herkes için öğüt olan Allah kelâmı Kur’ân-ı Kerîm’i inkâr etmektedirler. İstikballerini muhakeme etmeyerek dünya hayatında neşe içinde yaşamaktadırlar. Nitekim bu dünyada arzularının peşinde koşanlar ahirette bedbaht olacaklardır. Onlar Kur’ân’ın hükümlerini yalanlamakta ve öldükten sonra dirilmeye de inanmamaktadır. Yani vahyin hakikatini inkâr ederek dini tekzip etmektedirler. Onlar ölümle birlikte berzahtan itibaren kıyâmetin her safhasında halden hale geçeceklerdir. Mahşer günü çetin bir azap ile karşılaşacaklardır. Hz. Peygamber (sav) ahirette azapla karşılaşacak bedbaht kimseleri şöyle tarif etmektedir:

*“ Hayal kurup üstünlük taslayan ve Yüce Allah’ı unutan kul ne bedbahtır. Zorbalık edip haklara tecavüz eden ve yüce kudret ve kuvvet sahibini unutan ne bedbahtır! Gaflete dalarak gülüp oynayan, kibirlerinde ve toprak altında çürümeyi unutan kul ne bedbahtır! Azıp, taşkınlık gösteren doğum, ölüm ve ölümden sonrayı unutan kul ne bedbahtır! Dini dünyaya alet eden kul ne bedbahtır! Hırs ve tamah tarafından kumanda edilen kul ne bedbaht kuldur! Arzu ve isteklerinin kendisini saptırdığı kul ne bedbahtır! Açgözlülüğün hor ve zelil ettiği kul ne bedbaht kuldur!”*¹³⁵⁵

3.2.6.2.2.2. Fâcirler

فَجَارٌ فَجَرٌ /Fâcir kelimesi günah işlemek ve su vb. için yol açmak,¹³⁵⁶ yarmak gibi manalara gelen **فَجَرٌ يَفْجُرُ فَجُورًا فَجْرًا** fiilinden türemiş ism-i faildir. Fasık, zinakar, ahlaksız, utanmaz,¹³⁵⁷ yalancı ve günahkâr manalarına gelmektedir.¹³⁵⁸ Yani fâcir, Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarına uymayarak ahlaki

¹³⁵⁴ Hac 22/31.

¹³⁵⁵ Tirmizî, Kıyâmet, 17.

¹³⁵⁶ İbn Fâris, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.728; Cevherî, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.797; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “F-c-r” md., C.5, s.45-48.

¹³⁵⁷ Güneş, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.876-877.

¹³⁵⁸ Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.622; İbn Fâris, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.728; Cevherî, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.797; Râgıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.782; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “F-c-r” md., C.5, s.45.

davranış kaidelerini ezip şer işler yapan,¹³⁵⁹ dindarlık hicabını parçalayan, doğrudan ayrılarak yanlışa yönelen kimselere denmektedir. Fâcir ile kökü noktasında benzerlik arzeden eyyâmü'l-ficâr tamlaması da haram ay olan zilkade, zilhicce, muharrem ve recep aylarında yapılan savaşlara denir. Günah işlenen günler manasına gelir.¹³⁶⁰ Yani barış ortamının yarılarak savaş ortamının oluşmasıdır. Fâcir, berr'in zıddıdır. Fâcir, üzerinde çalıştığımız İnfitâr Sûresi'nde şöyle gelmektedir:

﴿وَأَنَّ الْفُجَّارَ لَفَى جَحِيمٍ يُصَلُّونَهَا يَوْمَ الدِّينِ وَمَأْتُمُ عَنْهَا بِعَائِينَ﴾ “Kötüler ise kesinlikle

cehenneme gireceklerdir. Ceza gününde oraya girerler ve oradan bir daha da ayrılmazlar.”¹³⁶¹

Âyette geçen fâcir kelimesi için farklı yorumlar bulunmaktadır. Bazı âlimler büyük günah işleyen kimsenin fâcir olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler ise büyük günah işleyen kimseye fâcir denmesini kabul etmeyerek, ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ﴾ “İşte bunlar inkârcılardır, günahkârlardır”¹³⁶² âyetini delil göstermiş ve İnfitâr Sûresi'nde geçen fâcir kelimesinin de inkârcılar için kullanıldığını söylemiştir.¹³⁶³ Tefsir âlimlerimizden Semerkandî, Neseî, Sâbûnî ise dini yalanlayan yani kâfir olarak tanımlamış.¹³⁶⁴ Mukâtil b. Süleyman ise sadece zalim olarak açıklama yapmış ve detaylı bilgi vermemiştir.¹³⁶⁵

“Peygamber (sav)’e bir zat geldi ve: ‘Ya Rasûlallah! Cenneti ve cehennemi icap ettiren iki şey nedir?’ diye sordu: Rasûlullah: ‘Allah’a hiçbir şeyi ortak kılmayarak ölen kişi, cennete girer, Allah’a bir şeyi ortak tanıyarak ölen kişi de ateşe girer’ buyurdu.”¹³⁶⁶ Allah’a ortak koşana ve kâfirlere cennet haram

¹³⁵⁹ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul, 5. Basım, 2013, s.192.

¹³⁶⁰ İbn Fâris, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.728; Cevherî, *a.g.e.*, “F-c-r” md., s.797; İbn Manzûr, *a.g.e.*, “F-c-r” md., C.5, s.48; Osman Karadeniz, “Fâcir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, C.12, s.71.

¹³⁶¹ İnfitâr 82/14-16.

¹³⁶² Abese 80/42.

¹³⁶³ Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.554-555. Bu konudaki farklı görüşlerin ortaya çıkışı Harici, Mürcie gibi inanç ekollerinin görüş ayrılığından kaynaklanmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Râzî, *a.g.e.*, C.22, s.518-519.

¹³⁶⁴ Semerkandî, *a.g.e.*, C.6, s.386; Neseî, *a.g.e.*, C.10, s.576; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, C.7, s.205.

¹³⁶⁵ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, C.4, s.366.

¹³⁶⁶ Müslim, İmân, 40.

kılınmıştır. Onlar ebedi olarak cehennemde kalacaklardır. Ancak mü'minler günahlarını çektikten sonra cennete gireceklerdir.¹³⁶⁷

Büyük günahlar da Hz. Peygamber (sav)'in tarif ettiği üzere şu şekildedir: “...Allah’a şirk koşturmak, ana babaya eziyet etmek ve yalan yere şehâdet etmektir (yahut: Yalan söylemektir)...”¹³⁶⁸ Hz. Peygamber (sav) başka hadîs-i şeriflerinde büyük günahları tarif ederken, “...Seninle beraber yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir... Komşusunun hanımı ile zina edişmendir.”¹³⁶⁹ “...Sihir yapmak, bir hak karşılığı olmak müstesna Allah’ın haram kıldığı bir hayatı öldürmek, yetim malı yemek, ribâ (fâiz) kazancı yemek, düşmana hücum sırasında harbdan kaçmak, zinadan masum olup hatırından bile geçmiyen Müslüman kadınlara zina isnad etmek”¹³⁷⁰ ibarelerine de yer vermiştir.

Âyetin yorumundaki büyük günah işleyenlerin günahları ve küfre saplananlar hadîs-i şeriflerde geçtiği üzeredir. Kalbinde iman bulunmayan kimse sonsuza kadar cehennemde azap görecektir. Oradan asla ayrılamayacaktır. Ayrıca fâcir kelimesini Hz. Peygamber (sav) şu şekilde tanımlamıştır: الْمُؤْمِنُ غَيْرُ كَرِيمٍ وَالْفَاجِرُ

“Mümin temiz ve ikram sahibidir. Fâcir ise düzenbaz ve alçaktır.”¹³⁷¹

Hadîs-i şerifte fâcir düzenbaz ve alçak olarak geçmektedir. Hz. Peygamber (sav)

¹³⁶⁷ Mü'min kavramı İslam dininden sonra sadece Müslümanlar için kullanılmıştır. Yani Allah'ın birliğine ve gönderdiği peygamberine inanıp, itaat eden ancak kurtulaşa ermiştir. (Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö.676/1277), *Riyâzû's Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, trc. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Erkam Yay., İstanbul, 2018, C.4, s.414.) Hz. Peygamber (sav) de iman sahibi olmayanların, hak yoldan saparak küfür üzere ölenlerin durumunu şöyle açıklamaktadır: “Bir kimse, ya Rasûlallah! Babam nerededir? diye sordu. Rasûlallah: Ateştedir, buyurdu. Bunun üzerine o kimse arkasına dönüp gidince Rasûlallah onu çağırdı ve: Muhakkak benim babam ve senin baban ateştedir, buyurdu.” (Müslim, İmân, 88; Ebû Dâvûd, Sünne, 17) Hadîs-i şerifte şirk inancının kişiyi cehennem götüreceği vurgulanmıştır. Yalnız hadiste geçen Hz. Peygamber (sav)'in babasının cehennemde olacağı ibaresinde âlimler farklı görüşlerde bulunmuştur. Bazısı cehennemde olduğunu söylemiştir. Âlimlerin büyük çoğunluğu ise Hz. Peygamber (sav)'in ebeveyninin mü'min olduğu ifade etmişlerdir. Açıklamalardan bir görüşe göre fetret dönemi mü'minlerinden olduğu, diğer görüşe göre de mucize ile dirilerek iman ettikleri şeklindedir. (bk. Ebû Dâvûd, Sünne, 17; Ebû Dâvûd, Cenaiz, 75; Müslim, *Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi*, trc. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Yay., İstanbul, 1979, İmân, 88.) Ayrıca bu hadis İbn Mâce'de, “ ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Babam yakınlarıyla ilgilenirdi, şöyleydi, böyleydi diyerek babasını övdü ve babam nerededir?’ diye sordu. Rasûlullah (sav): ‘Ateştedir’ buyurdu. ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Senin baban nerededir?’ diye sordu. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: ‘Sen, nerede bir müşrik kabrine uğrarsan onu ateşle müjdele!’ ” (İbn Mâce, Cenâiz, 48.) ibareleriyle geçmektedir.

¹³⁶⁸ Müslim, İmân, 38.

¹³⁶⁹ Buhârî, Tefsîr, 228; Müslim, İmân, 37.

¹³⁷⁰ Müslim, İmân, 38.

¹³⁷¹ Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 41.

fâciri tanımlarken mümin tanımını yaptıktan sonra fâciri açıklamış. Bu da fâcirin müminin vasıflarını göstermediğine işaret etmektedir.

Fâcir, kelime anlamı itibariyle ele alındığı takdirde yukarıda verdiğimiz özellikler dışında; kibir, kötü söz söylemek, iki yüzlülük, zulüm yapmak, cimrilik, ilmi gösteriş için öğrenmek gibi vasıflar da bulunmaktadır. Bu vasıflara sahip kimselerin kalbinde iman varsa cehennemde cezalarını çektikten sonra ancak cennete gideceklerdir. Bu verdiğimiz örnekleri Hz. Peygamber (sav) şöyle açıklamaktadır:

*“Kalbinde hardal tanesi kadar kibir, büyüklenme olan kişi cennete giremeyecektir. Yine kalbinde bir hububat ağırlığında iman olan kimse de cehenneme giremeyecektir.”*¹³⁷²

*“...Kötü söz konuşmak insanlara sıkıntı verip incitir, sıkıntı verip inciten kimselerin yeri de cehennemdir.”*¹³⁷³

*“Kıyâmet günü en kötü konumda olacak kişi iki yüzlü olup insanlara çifte standart uygulayan kimsedir.”*¹³⁷⁴

*“Zulüm, haksızlık, yaratılış gayesi dışında yaşamak, kıyâmet gününde karanlıklar içerisinde kalmak demektir.”*¹³⁷⁵

*“Mümin bir kimsede iki özellik bir arada bulunmaz. Cimrilik ve kötü ahlak.”*¹³⁷⁶ Bu cimrilik ve kötü haslet iman sahibi kişide bulunmaz.

*“İlmi âlimlere karşı övünme vesilesi, cahillere karşı münakaşa vasıtası veya halkın beğenisini kazanmak için öğrenmeyiniz. Kim bu maksatla ilim öğrenirse cehennemliktir.”*¹³⁷⁷

Fâcirin defteri ise siccîndedir. ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِينٍ﴾ “Doğrusu şudur ki, günahkârların yazısı muhakkak siccîndedir.”¹³⁷⁸ Onun defteri, bütün

¹³⁷² Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 61.

¹³⁷³ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 65.

¹³⁷⁴ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 78.

¹³⁷⁵ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 83.

¹³⁷⁶ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 41.

¹³⁷⁷ İbn Mâce, Mukaddime, 44.

¹³⁷⁸ Mutaaffifîn 83/7.

ateşlerin kendisinde kaydedildiği bir defter olarak nitelenmektedir.¹³⁷⁹ İçinde sevabın bulunmadığı şer mecmuası olarak da ifade edilmiştir.¹³⁸⁰

3.2.6.2.3. Nimete Nankörlük Edenler

Cenâb-ı Hakk kâinatı yoktan var etmiş ve bu kâinattaki her şeyi insanın hizmetine sunmuştur.¹³⁸¹ İnsan, kendisine sunulan kâinattaki nimetlerle birlikte, kendi vücudaki muhteşem şekilde çalışan sistemle de birçok nimetler içindedir. Üzerinde çalıştığımız sûrelerden İnfitâr Sûresi'nde insanın yaratılışı, vücudun düzeni, dengesi yer almakta ve insanın kendisine sunulan bunca nimete karşı nankörlük ederek dini yalanlaması anlatılmaktadır. Âyet-i kerîme şöyle gelmektedir:

﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ رَبِّكَ الْكَرِيمَ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّبَكَ فَعَدَلَكَ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾

﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ رَبِّكَ الْكَرِيمَ﴾ “Ey insan! Yüce Rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu? O Rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi. Terkibini de dilediği gibi yaptı. Hayır! İnanacak yerde siz hâlâ dini yalan sayıyorsunuz.”¹³⁸²

İnsanın yaratılış aşamaları âyet-i kerîmede ifade edildiği üzere şu şekildedir:

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık; sonra onu sağlam bir korunakta nutfе haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi alakaya çeviriyor, alakayı şekilsiz et yapıyor, bu şekilsiz etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”¹³⁸³

İnsanın, aşama aşama yaratılarak¹³⁸⁴ ete kemiğe bürünmesi ve bedeninde bulunan muhteşem mekanizma, Allah'ın birliğinin ve yoktan var ettiğinin delillerindendir. Mesela insanın parmak izine bakacak olursak; herkesin parmak

¹³⁷⁹ Râzî, a.g.e., C.22, s.570.

¹³⁸⁰ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1206.

¹³⁸¹ Mikroplar, bitkiler, hayvanlar ve daha birçok şey insana hizmet yarışındadır. (Halûk Nurbaki, Evrendeki Mûcize, Damla Yay., İstanbul, 2011, s.118.)

¹³⁸² İnfitâr 82/6-9.

¹³⁸³ Mü'minûn 23/12-14.

¹³⁸⁴ “...Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirmektedir. İşte bu yaratıcı, Rabbiniz Allah'tır. Hükümranlık O'nundur; O'ndan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşıyorsunuz?” (Zümer 39/6.)

izi farklılık arz etmektedir. Ayrıca 9 cm uzunluğunda, insan ceninin parmağı toplu iğne ucu kadar iken bile parmak izi farklıdır.¹³⁸⁵ İnsanın yaratılışında dikkat çekilen bu husus öldükten sonra, yeniden dirilişinde de dikkat çekilmiştir. “*İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter.*”¹³⁸⁶ Âyet-i kerîmede; un ufak olan kemiklerin bir araya getirilmesinden bahsedilmiş.¹³⁸⁷ Ayrıca parmak uçlarına da vurgu yapılmıştır.

Allah insanı en güzel sûrette yaratmıştır.¹³⁸⁸ Yaratılıştta, Allah’ın sonsuz ikramı, Rabb isminin tecellisi yani ilahi terbiye görülmektedir. İnfitâr Sûresi’nde geçen âyet-i kerîmede فَسَوِّكْ, uzuvların eksiklik ve noksanlıktan kusursuz, yararlı bir biçimde yapmaktır. Bu Kehf Sûresi’ndeki, “...Seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah’ı inkâr mı etmekteisin?”¹³⁸⁹ âyet-i kerîme gibidir. فَعَدَّلَكَ ise vücudun ölçülü, uzuvların birbiriyle oranlı biçimde olmasını ifade etmektedir.¹³⁹⁰ Yani hiçbir düzensizlik bulunmamaktadır. Organların renkleri, boyutları hepsi birbiriyle uyumludur¹³⁹¹ ve hepsi en uygun şekilde dizayn edilmiştir.

Allah Teâlâ insanı dilediği sûrette yaratmıştır. “*Terkibini de dilediği gibi yaptı*”¹³⁹² âyeti kalıtım konusuna işaret etmektedir. Râzî ve Kurtubî âyeti, çocuğun ailesine benzemesi olarak açıklamışlardır.¹³⁹³ Çocuğa anne ve babasından gelen toplam 46 kromozomda kayıtlı olan genetik bilgiler tüm nesiller boyu aktarılmaktadır.¹³⁹⁴ İnsanda bulunan bu kromozomun bir tane fazla olmasıyla yani 47 kromozoma sahip olmasıyla Down Sendromu meydana

¹³⁸⁵ Cevat Babuna, *İşte Kur’ân-ı Kerim İşte Hikmetler Bilimden İmana, Babıali Kültür Yay.*, İstanbul, 2017, s.27.

¹³⁸⁶ Kıyâme 75/3-4.

¹³⁸⁷ Âyet-i kerîme, Adiy b. Ebî Rebî’a’nın öldükten sonra kemiklerin bir araya getirilmesini kabul etmeyerek dalga geçmesi üzerine nazil olmuştur. (Mukatil b. Süleyman, a.g.e., C.4, s.310.)

¹³⁸⁸ Bkz. Tîn 95/4.

¹³⁸⁹ Kehf 18/37.

¹³⁹⁰ Râzî, a.g.e., C.22, s.548; Beyzâvî, a.g.e., C.4, s.628.

¹³⁹¹ Semerkandî, a.g.e., C.6, s.385; Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1191-1192; Nesefî, a.g.e., C.10, s.575.

¹³⁹² İnfitâr 82/8.

¹³⁹³ Râzî, a.g.e., C.22, s.549; Kurtubî, a.g.e., C.18, s.458.

¹³⁹⁴ Babuna, a.g.e., s.28.

gelmektedir.¹³⁹⁵ Bir tane eksik olduğunda yani 45 kromozoma sahip olduğunda ya da yapısal bozukluğa sahip olduğunda ise Turner Sendromu gözükmemektedir.¹³⁹⁶ Burada kromozomun eksiklik, fazlalık ya da bozukluğu neticesindeki hastalıklarla âyetin tefsiri daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca âyetin açıklamasında, Allah'ın (cc) isteseydi insanı, insan sûretinin dışında bir varlık olarak da yaratalabilirdi şeklinde izah da yapmışlardır.¹³⁹⁷ İnsan diğer canlılardan farklı olarak özel yaratılmıştır.¹³⁹⁸ Ona akıl ve irade verilmiştir. İnsan, akıl nimetiyle kâinatta hiçbir varlığın ulaşamayacağı kemâlatta olan bir varlıktır.¹³⁹⁹

İnsan kendisine özel olarak verilen akıl nimetini kullanmayarak, nereden geldiğini ve nereye gideceğini muhakeme etmemektedir. Yaratılışından ders çıkarmayarak, kendisine bunca nimeti verene isyan etmekte ve dini yalanlamaktadır.¹⁴⁰⁰ Başlangıçta yaratan Allah tekrar yaratmaya kadirdir. İsrâ Sûresi'nde inkârcıların durumu şu şekilde özetlenmiştir: *“Düşünmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, kendilerinin benzerlerini de yeniden yaratmaya kadirdir! Allah onlar için bir vade takdir etti, bunda kuşku yoktur. Ama zalimler inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.”*¹⁴⁰¹

Dinin bütün vazifelerini ihtiva eden¹⁴⁰² ve kulun mükellefiyetini ifade eden emanet idrak sahibi insana verilmiştir.¹⁴⁰³ *“Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.”*¹⁴⁰⁴ Şayet emanet dağlara verilseydi onlar, Allah korkusundan paramparça olacaktı.¹⁴⁰⁵ Ancak insan emanete sahip çıkmamakta, nimete nankörlük etmekte, üzerine düşen görevi zayi etmekte ve aldanmaktadır. Âlimler insanın aldanmasını cehalet, ahmaklık veya

¹³⁹⁵ Miray Doğan, *Biyoloji Öğretmen ve Biyoloji Öğretmen Adaylarının Down Sendromu Hakkındaki Görüşleri*, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2020, s.3-4.

¹³⁹⁶ Bilgen Bilge Geçkinli, *Turner Sendromunda Genotip Fenotip İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıbbi Biyolojik Bilimler Bölümü, Uzmanlık Tezi, İstanbul, 1997, s.4.

¹³⁹⁷ Râzî, a.g.e., C.22, s.549; Kurtubî, a.g.e., C.18, s.458.

¹³⁹⁸ Zemahşerî, a.g.e., C.6, s.1191-1192.

¹³⁹⁹ Râzî, a.g.e., C.22, s.548

¹⁴⁰⁰ *“İnsanı bir damla sudan yarattı; fakat görürsün ki o, yaratıcısına apaçık bir muhalif olup çıkmıştır!”* (Nahl 16/4.)

¹⁴⁰¹ İsrâ 17/99.

¹⁴⁰² Kurtubî, a.g.e., C.14, s.202.

¹⁴⁰³ Râzî, a.g.e., C.18, s.303-305.

¹⁴⁰⁴ Ahzâb 33/72.

¹⁴⁰⁵ Bkz. Haşr 59/21.

şeytan aldatması nedeniyle olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴⁰⁶ Ayrıca insanın aldanma sebebinin Allah'ın kerim oluşu nedeniyle de olduğu söylenmektedir. Ancak Allah'ın kerim olması insana hemen cezayı vermeyip ona zaman tanıması nedeniyledir. Bu, öldükten sonra dirilişin olmadığı ve hesaba çekilinmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bilakis insanı en güzel şekilde yaratan bir hikmetle yaratmıştır.¹⁴⁰⁷ Dünya imtihan yeridir. *“Cansız nesneler iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz.”*¹⁴⁰⁸ İnsan “bir zamanlar kendisinde hayat olmayan cisimler, bir takım unsurlar, gıda maddeleri, karışık maddeler, nutfeler, mudgalar idiler. Allah ruhları yaratarak hayat verdi.”¹⁴⁰⁹ Âyet-i kerîmede de ifade edildiği üzere; insan doğacak, ölecek, yeniden dirilecek ve Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır. Bu âyet “kâfirlerin kaçış yolu bulamayacakları bir delildir.”¹⁴¹⁰ Ancak insan imana götürecek delilleri görmezden gelerek nankörce Allah'ı inkâr etmektedir.¹⁴¹¹

*“O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günlerine ulaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimiz bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.”*¹⁴¹² Bunlar dalalette olanlardır. Allah'a iman edenlere imanları süslü gözükteği gibi, inkârcılara da kendi yaptıkları süslü gözükmemektedir.¹⁴¹³ Onların durumu karanlık içinden çıkamayan kimsenin durumu gibidir.¹⁴¹⁴ Dünyaya aldanan, küfür bataklığına dalanlar ahirette acı bir azaba çarptırılacaklardır. *“Şüphe yok ki, âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka deriler ile değiştiririz ki acıyı duysunlar. Allah daima üstündür ve hikmet sahibidir.”*¹⁴¹⁵

¹⁴⁰⁶ Râzî, a.g.e., C.22, s.547; Nesefî, a.g.e., C.10, s.574.

¹⁴⁰⁷ Râzî, a.g.e., C.22, s.544-547.

¹⁴⁰⁸ Bakara 2/28.

¹⁴⁰⁹ Beyzâvî, a.g.e., C.1, s.103.

¹⁴¹⁰ Kurtubî, a.g.e., C.1, s.518.

¹⁴¹¹ Zemahşerî, a.g.e., C.1, s.332.

¹⁴¹² A'râf 7/51.

¹⁴¹³ Beyzâvî, a.g.e., C.1, s.764.

¹⁴¹⁴ Bkz. En'âm 6/122.

¹⁴¹⁵ Nisâ 4/56.

SONUÇ

Kur'ân'ın ana konularından birisi olan Kıyâmet, genel manada kâinatın ölümünü ve ölümlerin dirilmesiyle birlikte başlayacak olan ebedi âlemi yani ahiret hayatını ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de kâinatın ölümü ya da son bulması; güneşin, yıldızların, dağların, denizlerin, evcil ve vahşi hayvanların o andaki durumlarıyla anlatılmaktadır. O büyük günde kâinatta bulunan her şey görevini tamamlayacaktır. Kıyâmet, ayrıca özel olarak insanın ölümünü ifade etmekte ve kıyâmet-i suğrâ şeklinde isimlendirilmektedir.

Âyet-i kerîmelerde dünyadaki ve ahiretteki kıyâmet sahneleri, hareket eden bir canlı gibi net bir şekilde tasvir edilmektedir. Ayrıca bu ayetlerde kasem/yemin kullanılarak kıyâmetin önemine vurgu yapılmaktadır. Yeminlerin bazılarının başındaki ﷲ edatı ile de konunun büyüklüğü, hatta bu büyüklüğü yeminin bile ifade edemeyeceği belirtilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmet konusuna çokça vurgu yapılması, hayatın ileriye dönük bir amacının olduğunun önemini göstermektedir. Nitekim âyet-i kerîmelerde hem kâinatın hem de insanın önce yaratılışına sonra da ölümüne işaret edilmektedir. İnsana kâinatın yaratılışı ve devamındaki muhteşem düzen hatırlatılır ve bunun bir amacının olduğu insanın idrakine ısrarla sunulur. Yüreklere hoplatan kıyâmet sahneleriyle de ölümün bir son değil yeni bir başlangıç olduğu düşüncesi yerleştirilir. Böylece ahirete hazırlık mekânı olan dünyanın sadece bir sınav yeri olarak görülmesi ve dünya-ahiret dengesinin kurulması hedeflenmektedir.

Ahirete imanın dil ile ikrarla birlikte, kalbe ve diğer ağzâlara sirayet ederek yaşama etki etmesi, pratiğe dönüşmesi, güçlü bir kıyâmet inancı ve ruhu taşınmasıyla gerçekleşecektir. Nitekim teknolojinin getirdiği yaşamdaki rehavat, insanı dünyaya daha çok bağlamakta ve her şeyin bu dünyadan ibaret olduğu düşüncesinin hâkim kılınmasına neden olmaktadır. Ayrıca hayatta karşılaşılan problemler ve acılar neticesinde, işin içinden çıkılamayarak intiharlar olabilmektedir. Tüm bunların önlenmesi, kıyâmetin tüm sahnelerinin gözlerde

canlandırılarak yani ilme'l-yâkîn seviyesinden ayne'l-yakîn seviyesine taşınması ile sağlanacaktır. Nitekim üzerinde çalışılan Tekvîr İnfitâr ve İnşikâk Sûreleri ile birlikte daha birçok sûrede kıyâmet sahneleri canlı olarak resmedilmektedir. Ayne'l-yakîn seviyesiyle kıyâmet inancı ve ruhu, yaşamın içinde yer alarak dâima diri bir zihne sahip bireylerle dünya ve ahiret saadeti temin edilecektir. Ayrıca kâinatta sadece zerre kadar yer kaplayan insan böbürlenmeyerek sorumluluklarını yerine getirecek ve tekrarı olmayan ahiret sınavına da her an hazırlıklı olacaktır.

Bu tezimiz, insanın yaratılışı ve kıyâmet-i suğrâsı insanda kıyâmet bilincinin oluşması konuları gibi, ileride yapılacak çalışmalara da öncü olabilir, katkı sağlayabilir. Tevfik, Allah'tandır (cc).

KAYNAKÇA

- Abduh, Şeyh Muhammed - Rızâ, Muhammed Reşîd, *Menâr Tefsiri*, Ekin Yay., İstanbul, 2011.
- Apaydın, H. Yunus, *İlmihal*, C.1, TDV Yay., (24. Baskı), Ankara, 2016.
- Arslan, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hulâsatü't-Tefasir)*, Arslan Yay., İstanbul, ts.
- Arslan, Arif, *Kıyamet*, Sena Yay., İstanbul, 2016.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Hadisevi Yay., İstanbul, 2006.
- Aygün, Abdullah, “Değerler Eğitimi Açısından Erken Dönem Mekkî Ayet ve Sûrelerin Önemi”, (Ed. Bayramali Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık), *Güneysu Sempozyumu-II Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi Sempozyumu*, Yediveren Kitap yay., Konya, 2018, s.178-200.
- Aykan, Recep, *Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân Fihristi*, Pınar Yay., (6. Baskı), İstanbul, 2012.
- Babuna, Cevat, *İşte Kur'ân-ı Kerim İşte Hikmetler Bilimden İmana, Babialı Kültür Yay.*, İstanbul, 2017.
- Bağçeci, Muhiddin, “Ecir”, *DİA*, C.10, TDV Yay., İstanbul, 1994.
- Bardakoğlu, Ali, “Kasâme”, *DİA*, C.24, TDV Yay., İstanbul, 2001.
- Bebek, Adil, “Sûr”, *DİA*, C.38, TDV Yay., İstanbul, 2009.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), *Muhtasar Beydâvî Tefsiri (Envârut-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil)*, trc. Şadi Eren, Selsebil Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim Meâli Alisi ve Tefsiri*, İpek Yay., İstanbul, ts.
- Birişik, Abdulhamit, “Sûre”, *D.İ.A*, C.37, TDV Yay., İstanbul, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, trc. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Yay., İstanbul, 2009.
- Bulut, Ahmet, *Cennete Götüren Namaz*, Timaş Yay., (5. Baskı), İstanbul, 2017.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyan*, trc. Ömer Faruk Hilmi, Osmanlı Yay., İstanbul, ts.

Cankardaş, Sinem Nalbantçılar, *Yakın İlişkide Psikolojik Şiddet Deneyimi ile Travmatik Stres Belirtileri Arasında Peritravmatik Sıkıntı ve Kontrol Kaybı İle Posttravmatik Duyguların Aracı Rolü*, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

Cerrâhi, Safer el-Muhibbî, *İstilahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*, “N-f-s”, Kırk Kandil Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2013.

Cerraoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay., (22. Baskı), Ankara, 2012.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmü'l Kur'ân*, Daru-l Kutubi-l 'İlmiyye, Beyrut, 2013.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce), *es-Sihâh*, Dârul Marife, Lübnan/Beyrut, 2012,

Cezâîrî, Ebubekir Câbir, *Eyseru't-Tefâsir*, trc: Ziya Eryılmaz, Vahdettin İnce, Ahmet Özdemir, Mirac Yay., İstanbul, 2009.

Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz (1882-1941), *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi*, trc: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., (10. Baskı), İstanbul, 2013.

Çakır, Numan, “Kur'an'da Kıyâmet İsimleri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (Mart 2018), s.9-53.

Çakır, Numan, *Kur'ân-ı Kerim'de Secde*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Çanga, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Lügati İlâvelerle Mu'cemü'l Müfehres*, Timaş Yay., (6. Baskı), İstanbul, 2016.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Dergah yay., (3. Baskı), İstanbul, 2014.

Deliser, Bilal, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Rağbet Yay., İstanbul, 2014.

Demir, Ömer, *Dini Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Salih Amel Örneği*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, M.Ü.İ.F.V. Yay., (3. Baskı), İstanbul, 2014.

Doğan, Miray, *Biyoloji Öğretmen ve Biyoloji Öğretmen Adaylarının Down Sendromu Hakkındaki Görüşleri*, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2020.

Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah (ö. 316/929), *es-Sünen*, Haz. Necati Yenieli, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yay., İstanbul, 1987.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yay., (4. Baskı), İstanbul, 2013.

Fayda, Mustafa, “Velîd b. Mugire”, *DİA*, C.43, TDV Yay., İstanbul 2013.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *Kimyâ-yı Saâdet*, trc. A. Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul, 1977.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 505/1111), *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, trc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., (3. Baskı), İstanbul, 1974.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 505/1111), *Tehâfütü'l-Felâsife*, trc: Mahmut Kaya, Hüseyin Sarıoğlu, Klasik Yay., (8. Baskı), İstanbul, 2018.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 505/1111), *Ahîret Hayatı (Ölüm-Kabir-Kıyamet)*, trc. Hüseyin Okur, Semerkand Yay., (16. Baskı), İstanbul, 2009.

Geçkinli, Bilgen Bilge, *Turner Sendromunda Genotip Fenotip İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıbbi Biyolojik Bilimler Bölümü, Uzmanlık Tezi, İstanbul, 1997.

Gezgin, Ali Galip, “Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb İle Sûrelerin Tertîbinin Tevkîfliğinin Kur'ân'ın Metin İçi Bağlamı Açısından Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 2018.

Greene, Brian, *Saklı Gerçeklik*, çev. Nalan Büyükkantarcıoğlu, Tübitak Yay., (2. Baskı), Ankara, 2013.

Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2017.

Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay., İstanbul, 2011.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, Mektebetü'l Lübnan Nâşirun, Lübnan/Beyrut, 2004.

Haliloğlu, Hasan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Talâk-Boşanma Hükümleri*, Sonçağ Yay., Ankara, 2020.

Havva, Said, *el-Esâs Fi't-Tefsîr*, trc. Abdüsselam Arı, Şamil Yay., İstanbul, 1992.

Hawking, Stephen, Kara Delikler ve Bebek Evrenler, çev. Nezihe Bahar, Alfa (6. Baskı), Yay., İstanbul, 2017.

Hawking, Stephen, *Zamanın Kısa Tarihi*, çev. Barış Gönülşen, Alfa Yay., (4. Baskı), İstanbul, 2014.

Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., (5. Baskı), İstanbul, 2013.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî (ö. 1224/1809), *Bahrü'l- Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecid*, Semerkand Yay., (8. Baskı), İstanbul, 2016.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö.395/1004), *Mekâyîsi'l-Luga*, Dârul Hadis, Kahire, 2008.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, trc. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul, 1993.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373) *Tefsir'ül Kur'an'il-Azim*, trc. Abdulvehhab Öztürk, Karaman Yay., İstanbul, 2018.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/887), *es-Sünen*, Haz. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2008.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Edebü'l-Havza Neşriyat, (3. Baskı), İran/Kum, 1984.

İlhan, Mehmet, "Hatmu'n-Nübüvve Açısından Nebî Resûl Farkına Bir Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, 42, 2010, s.69-82.

İmam-ı Şa'ranî, Abd'ül Vehhab bin Ahmed, (ö. 973/1565), *Kısaltılmış Tezkire-i Kurtubî Ölüm Kıyamet Ahiret*, I, trc: Hasan Tahsin Emiroğlu, Konya, 1995.

İşler, Emrullah, “‘Secde’ Kelimesi ve Türkçe’ye Çeviri Sorunu,” *İslâmiyât*, 3, 1998, s.105-115.

İzzetbegoviç, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslam*, trc. Edina Nurikiç, Ketebe Yay., İstanbul, 2019.

Kahraman, Şerif Muhammed, “Hz. Osman’a (35/656) Nüzûl Sırasına Göre Mushaf Nispet Edilmesi Üzerine Bir İnceleme”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 2017, s.173-182.

Kapar, Mehmet Ali, “Mev’ûde”, *DİA*, C.29, TDV Yay., Ankara, 2004.

Kara, Osman, *Kur’ân’da Cehennem*, Ravza Yay., İstanbul, 2014.

Karadeniz, Osman, “Fâcir”, *DİA*, C.12, TDV Yay., İstanbul, 1995.

Karaman, Fikret vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006.

Karaman, Hayreddin vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., (2. Baskı), Ankara, 2006.

Karşı, İlyas, *Arapça-Türkçe Yeni Sözlük*, Ensar Yay., İstanbul, 2013.

Kayacı, Habibe, *Kur’ân’da Cennet Cehennem Tasvirleri Bağlamında Ödül ve Ceza Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sivas 2019.

Keskioğlu, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur’an-ı Kerim Bilgileri*, TDV Yay., (6. Baskı), Ankara, 2012.

Kılavuz, Ahmet Saim, *İlmihal*, C.1, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2016.

Kılıç, Abdullah, *Kur’an-ı Kerim’de Ehl-i Beyt*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002.

Kırca, Celâl, *Kur’ân-ı Kerim ve Modern İlimler*, Marifet Yay., İstanbul, 1981.

Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Haz. Hayrettin Karaman vd., TDV Yay., (3. Baskı), Ankara, 2017.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö.671/1273), *el-Câmi‘u-Ahkâmî’l-Kur’ân*, trc. M.Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., (3. Baskı), İstanbul, 2005.

Larousse, “Rab”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.19, Milliyet Yay., İstanbul, 1986.

Mergînanî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî (ö. 593/1197), *El- Hidaye Tercümesi*, trc: Hüsamettin Vanlıoğlu, Abdullah Hiçdönmez, Fatih Kalender, Emin Ali Yüksel, Yasin Yay., İstanbul, 2014.

Mevdûdi, Ebü'l-A'lâ, *Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yay., İstanbul, 2005.

Mîr, Muntasır, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, trc. Murat Çiftkaya, İnkılap Yay., İstanbul, 1996.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen (ö. 150/767), *Tefsîr-i Kebîr*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul, 2006.

Musaoğlu, Ahmet, *Kiyamet Nedir O Kapıyı Çalan*, Gelenek Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2017.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *Sahihi Müslim Tercemesi ve Şerhi*, trc. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Yay., İstanbul, 1979.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), el-Câmi'u's-Sahîh, trc. Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yay., Ankara, 1988.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Medâriku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, trc. Şerâfettin Şenaslan, Ömer Faruk Haznedaroğlu, Ravza Yay., İstanbul, 2011.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö.676/1277), *Riyâzü's Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, trc. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lutfi Çakan, Raşit Küçük, Erkam Yay., İstanbul, 2018.

Nurbaki, Halûk, *Evrendeki Mûcize*, Damla Yay., (4. Baskı), İstanbul, 2011.

Öğük, Recai, *İslam Fıkında Yemin*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2011.

Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *DİA*, C.10, TDV Yay., İstanbul, 1994.

Özbahar, Hüseyin, *Âhiret Bilinci*, Tire Yay., (8. Baskı), İstanbul, 2013.

Pekalkan, Merve, *Kur'ân ve Tevrat'ta Büyük Günahlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V./XI yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredat Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, trc. Abdulkaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yay. İstanbul 2010.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (ö. 606/1210), *Mefâtîhu'l-Gayb*, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Huzur Yay., İstanbul, 2008.

Rıdvanoğlu, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Elif Yay., İstanbul, 1999.

Rovelli, Carlo, *Gerçeklik Görüldüğü Gibi Değildir*, çev. Tolga Esmer, Can Yay., İstanbul, 2018.

Sâbunî, Ebû Hâmid Cemâlüddîn Muhammed b. Alî b. Mahmûd el-Mahmûdî (ö. 680/1282), *Ahkâm Tefsîri*, trc: Mazhar Taşkesenlioğlu, Şamil Yay., İstanbul, 2011.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yay., (3. Baskı), İstanbul, 2010.

Sarı, Mevlût, *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*, İpek Yay., İstanbul, t.y.

Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (ö. 373/983), *Tefsîru'l Kur'an*, Sad. Mehmet Karadeniz, Özgü Yay., İstanbul, 2008.

Serhan Osmañcelebioğlu, “Kurânî Üslup Açısından İnfitâr Sûresi”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 10 (1), 2020.

Smolin, Lee, *Zamanın Yeniden Doğuşu*, çev., Bilge Tanrıseven, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2017.

Soysaldı, H. Mehmet, “Asr Suresi Tefsiri Üzerine”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 1997.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), *El-İtkan Fî Ulûmi'l Kur'an*, trc. Sâkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987.

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (ö. 977/1570), *Delilleriyle Büyük Şafî Fıkhi Muğni'l Muhtâc Minhâcü't- Tâlibîn Şerhi*, trc: Soner Duman, Mirac Yay., İstanbul, 2017.

Taberî, İbn Cerîr (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yay., İstanbul, 1996.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892), *es-Sünen*, haz. Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007.

Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay., (3. Baskı), İstanbul, 2013.

Topaloğlu, Bekir, “Cennet”, *DİA*, C.7, TDV Yay., İstanbul, 1993.

Topaloğlu, Bekir, “Kıyamet”, *DİA*, C.25, TDV Yay., İstanbul 2002.

Toprak, Süleyman, “Kelam”, *DİA*, C.24, TDV Yay., İstanbul, 2001.

Toptaş, Mahmut, *Kur’ân-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yay., İstanbul, 2017.

Tuna, Taşkın, *Muhteşem Tasarım Rastlantı mı Zorunluluk mu?*, Şule Yay., (6. Baskı), İstanbul, 2016.

Tuna, Taşkın, *Ol Dedi Oldu 1 Bing Bang’ın Nefes Kesen Öyküsü*, Şule Yay., (24. Baskı), İstanbul, 2019.

Tuna, Taşkın, *Ol Dedi Oldu 2 Ama Nasıl Oldu?*, Şule Yay., (19. Baskı), İstanbul, 2018.

Tuna, Taşkın, *Son Basamak Dünyamızın Hayat Hikayesi*, Şule Yay., (8. Baskı), İstanbul, 2017.

Tümer, Günay, “Din,” *DİA*, C.9, TDV Yay., İstanbul, 1994.

Tüsteri, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî‘ , (ö. 283/896), *Tefsîrû’l-Kur’âni’l- ‘Azîm*, Daru’l Herami li-turasi, Şy., 2004.

Uludağ, Süleyman, “Amel”, *DİA*, C.3, TDV Yay., İstanbul, 1991.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2. Basım, 2016.

Uysal, Saliha, *Din Psikolojisi Bağlamında Ölüm Eşiği Deneyimleri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Vakkasoğlu, Vehbi, *Yunus Emre*, Çağaloğlu Yay., (51. Baskı), İstanbul, 2019.

Vehbi, Mehmet, *Hulâsat’ül Beyân Fî Tefsîr’il Kur’an*, Üç Dal Neşriyat, (4. Baskı), İstanbul, 1969.

Yargıcı, Atilla, “Mekkî ve Medeni Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17(4), 2004.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Ba’s”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1992.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1997.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, Azim Dağıtım Yay., İstanbul, ts.

Yeniçeri, Celal, *İslâm Açısından Kâinat ve İmkânları Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri*, Kampanya Kitapları Yay., İstanbul, 2017.

Yıldırım, Celâl, *İlmin Işığında Asrın Ku'ân Tefsiri*, Anadolu Yay., İzmir, 1986.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), *El- Keşşâf An Haka'iki Ğavâmidü't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl Fî Vucûhi't-Tevîl*, trc. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2016.

Zuhaylî, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir*, trc: Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, Bilimevi Yay., (3. Baskı), İstanbul, 2007.

Zürkânî, Muhammed Abdulazîm, *Kur'ân İlimleri Menâhilü'l-İrfân Tercümesi*, trc. Halil Aldemir, Ramazan Şahan, Beka Yay., İstanbul, 2015.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.olaganustukanitlar.com/iki-yanici-gazdan-hidrojen-ve-oksijen-olusmus-olmasina-ragmen-su-neden-yanmaz/> (Erişim Tarihi: 02.03.2021.)

<https://onedio.com/haber/11-maddede-bogaz-daki-en-buyuk-tanker-faciiasi-independenta-515265> (Erişim Tarihi: 27.02.2021.)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47868739> (Erişim Tarihi: 22/03/2021)